Tehran Past & Present

1785

The Heritage of Old Tehran
The Unknown Architectural Treasures

Preface: Abdollah Anvar

H.R. Norouzi Talab

Besides being a two-hundred-year old capital city, Tehran has witnessed numerous historical, cultural and social changes in its lifetime and lived through transitions from traditional styles and ways of life to modern ones and juxtaposing the two only to make it another unique metropolis different from any other city with a matching historical background.

The view of this city, from an architectural point of view, is another factor that gives Tehran special prominence. The urban architecture of this city has undergone a myriad of styles, the historical mansions, palaces and governmental buildings in it have no match in any other city, and the exquisite traces of traditional architectural styles in these buildings are unknown to the eyes of the modern dweller, so we can truly call Tehran the museum of Iranian modern urban architecture.

The history of Tehran's architecture can be considered the history of architectural developments in Iran; a history that stemmed from traditional architecture of the Isfahan School and stretched to modern times, following modern trends and styles.

The age of modern architecture put an end to the innovations in the Iranian styles and a more homogeneous style following the trends in the world architecture dominated the building styles in Iran. With the advent of architecture faculties and academic courses in architecture since the 1940s, the traditional Iranian architecture started to fade into oblivion, leaving the style in the hands of modern architects who are critical of old, historical trends.

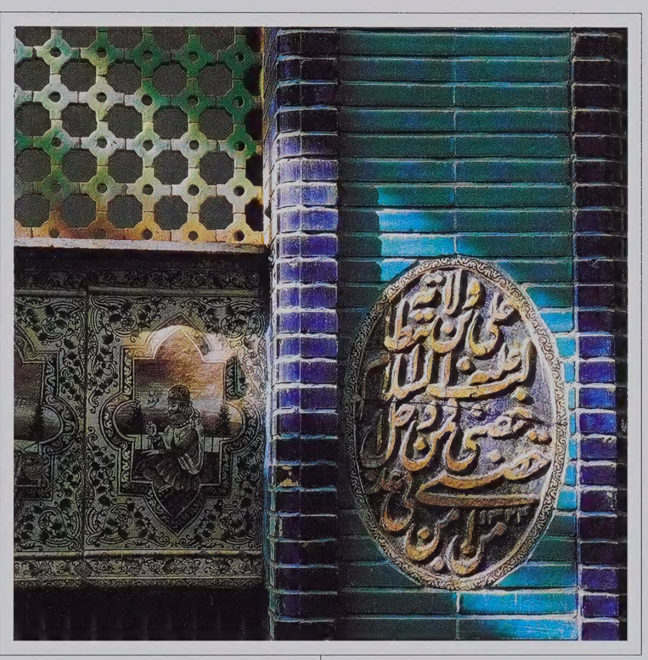

Tehran
Past &
Present

In The Name of God

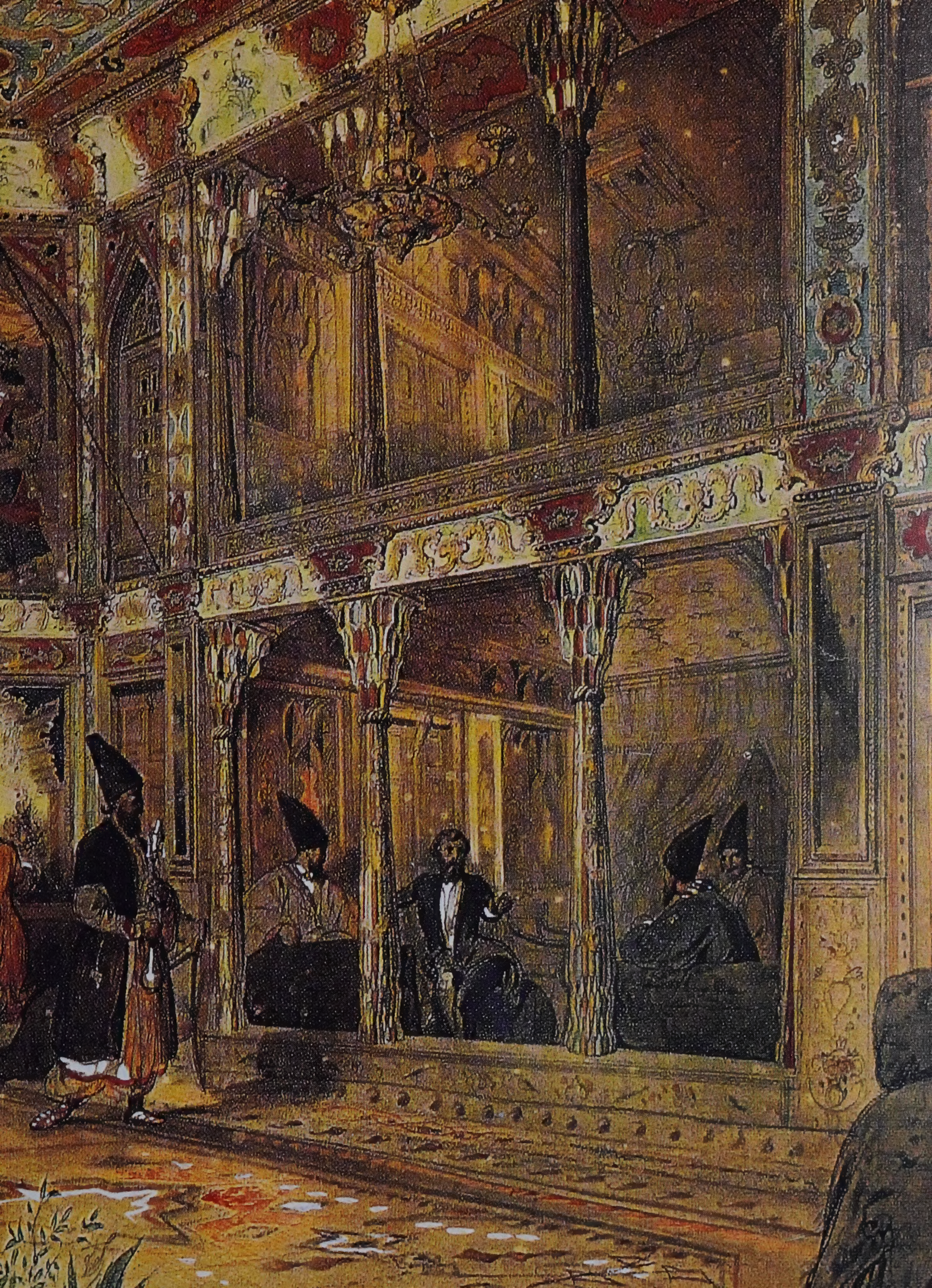
بدنهٔ دیواری در شرق بازار تهران، محلهٔ غریبان؛ هماهنگی کتیبه به خط نستعلیق، کاشی نقش برجسته قاجاری مزیّن به تصویر پادشاهان ایران باستان و کاشی مشبک لعاب‌دار فیروزه‌ای رنگ. ۱۳۸۲.

1. Part of a wall standing to the east of the Bazaar in the Qariban neighborhood, adorned with beautiful slates, Qajar tiles, bearing figures of ancient Iranian Kings in high relief, *Nasta'liq* calligraphy, and glazed turquise blue latticed tiling. 2003.

2. Interior view of the French Mission's Palace in Tehran 1848, located on the north-eastern corner of the Shah Tahmasbi rampart (present location: north of Imamzade Yahya Shrine and Dar-e Hammam-e Navvab Passageway, at the end of Nasir-ed Dowleh Alley in Mahaleye No), the structure features elements of Zandiye architecture, featuring pillared terraces, sash windows, and niches bearing paintings. Courtesy of: Jules Laurens: 'Iran's Architectural History', 1848. (Excerpt from the forthcoming volume of the book " Tehran: Past & Present" Vol.2, The Heritage of Old Tehran. The Unknown Architectural Treasures.). 2002.

نمای داخل قصر هیئت فرانسه در تهران (١٢٦٥ ق./ ١٨٤٨ م.) واقع در گوشهٔ شمال شرقی حصار شاه تهماسبی (شمال گذر امام‌زاده یحیی و گذر در حمام نواب در محلهٔ نو، انتهای کوچه نصیرالدوله) به شیوهٔ معماری زندیه، با ایوان‌های ستون‌دار، ارسی، طاقچه‌های مزیّن به تابلوهای نقاشی. طراح: ژول لورنس، ١٨٤٨ م. برگرفته از جلد بعدی کتاب از طهران تا تهران، با عنوان: میراث طهران؛ گنجینهٔ بناهای ناشناخته (٢)، بخش سفارت فرانسه در تهران. ١٣٨١.

میراث طهران
گنجینهٔ بناهای ناشناخته (۱)

TEHRAN
Past & Present

The Heritage of Old Tehran
The Unknown Architectural
Treasures Vol. 1

Compiler and Executive Manager:
Hamid Reza Norouzi Talab

◂ 3. Part of the harmonious stucco-work, latticed sash-windows paned with stained-glass on the walls of the historical mansion of Fakhr-ed Dowleh. (Excerpt from the forthcoming volume of the book " Tehran: Past & Present" Vol.2, The Heritage of Old Tehran. The Unknown Architectural Treasures.) 2004.
قسمتی از تزیینات هماهنگ گچبری و ارسی مشبک مزیّن به شیشه‌های رنگی در خانهٔ تاریخی فخرالدوله. ۱۳۸۳.

TEHRAN: Past & Present

The Heritage of Old Tehran:
The Unknown Architectural Treasures Vol. 1

Compiler and executive manager : **Hamid-Reza Norouzi Talab**
with the assistance of Kobra Abdollahi Moqaddam
Graphic designer : **Bijan Jenab**
Translators : **The late Clude Karbasi, Ali Ario Farzi, Dana Gharavi**
Proofreading: **Sonia Rezapour**
Persian editor : **Kazem Sadat Eshkevari**
Logo designer and calligrapher : **Sedaqat Jabbari**
Color Photographs : **Homayoun Amir Yeganeh, Lorka Studio(Mas'oud Ma'soumi, Asghar Daneshpour, Nader Samavati), Ali Matin, Soroush Kiaei, Sa'id Mahmoudi Aznave, Afshin Bakhtiar and Mehrdad Daneshpour**
B/W photographs : **Archive of " Tehran : Past & Present "series**

Cover and box design : **H.R. Norouzi Talab**
Box Relief *patina* : **Fereidoun Mirzalu**
Cover design adviser: **Rastin Froutan**
Final execution of cover and box : **Hamid Pourkalbasi**
Technical supervisors : **Mahmoud Yassavoli , Reza Yassavoli**
Technical affairs : **Majid Zahedi**

Color Separation : **Farayand-e Gouya** (Mahmoud Rasaei)
Lithography : **Naghsh Afarin**
Print house: **Naghsh Rang-e Panjom**
Cover Print: **Rastin**
Binding : **Mo'in**

www.yassavoli.com, info@yassavoli.com
ISBN : **978-964-306-400-6 ,** Serial ISBN : **978-964-306-399-3**

مؤلف و مدیر اجرایی: **حمیدرضا نوروزی طلب**
با همکاری کبری عبدالهی مقدم
طراحی گرافیک: **بیژن جناب**
ترجمه متن از فارسی به انگلیسی : **زنده‌یاد کلود کرباسی ، علی آریو فرضی ، دانا غروی**
تصحیح و نمونه خوانی نهایی: **سونیا رضاپور**
ویراستار فارسی: **کاظم سادات اشکوری**
طراحی و خوشنویسی نشانه از طهران تا تهران: **صداقت جباری**
عکس‌های رنگی: **همایون امیر یگانه، استودیو لورکا (مسعود معصومی، اصغر دانش‌پور، نادر سماواتی)، علی متین، سروش کیایی، سعید محمودی ازناوه، افشین بختیار، مهرداد دانش پور**
عکس‌های سیاه و سفید: **آرشیو مجموعه «از طهران تا تهران»**

طرح جلد و جعبه: **حمیدرضا نوروزی طلب**
اجرا و پتینه نقش برجسته فلزی جعبه: **فریدون میرزالو**
مشاور اجرای جلد: **راستین فروتن**
اجرای جلد و جعبه: **حمید پورکلباسی**
نظارت فنی: **محمود یساولی، رضا یساولی**
امور فنی: **مجید زاهدی**

تفکیک و اصلاح رنگ: **فرایند گویا** (محمود رسائی)
لیتوگرافی: **نقش آفرین**
چاپ: **نقش رنگ پنجم**
چاپ جلد: **راستین**
صحافی: **معین**
چاپ اول: ۱۳۹۰، ۳۰۰۰ نسخه
شابک: ۶-۴۰۰-۳۰۶-۹۶۴-۹۷۸
شابک دوره: ۳-۳۹۹-۳۰۶-۹۶۴-۹۷۸

نوروزی‌طلب، حمیدرضا، ۱۳۳۷
از طهران تا تهران(میراث طهران-گنجینه بناهای ناشناخته ۱)
Tehran (past & present) : The Heritage of old tehran
مؤلف ومدیر اجرایی حمیدرضا نوروزی‌طلب با همکاری کبری عبداللهی مقدم. تهران: یساولی، ۱۳۸۹، مصور، عکس (رنگی). فارسی- انگلیسی.
کتابنامه: ص. ۲۳۴-۲۳۷.
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا. ISBN: 978-964-306-400-6
شابک دوره: ISBN:978-964-306-399-3
۱. تهران—آثار تاریخی—مصور. الف. عبداللهی مقدم، کبری. ب. جناب، بیژن، گرافیست. ج.کرباسی، کلود، مترجم.
چاپ اول: ۱۳۹۰.
DSR ۲۰۷۹/۸۴ه‍/ ۹ ن ۹۵۵/۱۲۲
کتابخانه ملی ایران ۱۵۳۲۳۴۶

Published by: **Yassavoli Publications**
ناشر : **انتشارات یساولی**

Acknowledgment

• Special thanks to the University College of Fine Arts and International Affairs of the University of Tehran, by the help of which, the author (member of the Scientific Board of the University of Tehran) could publish the series of "Tehran: Past and Present".

We would like to express our gratitude to all those who have knowingly or otherwise, helped us compile and complete this book especially:

University College of Fine Arts (University of Tehran), The Iranology Foundation, International Center for Dialog among Civilizations, Mohammad Kassie-Zadeh, Mohessen Tehrani-Zadeh Ph.D, Prof. Abd-ollah Anvar, Eskandar Mokhtar Ph.D (National Heritage Organization, Tehran), Chahryar ADLE, Dr. Seyed Mohammad Fadavi, Dr. Ya'qoub Azhand, Parvin Seqat-ol Eslam, Mohammad Sattari, Rahim Kiani, Majid Abbasi, Mostafa Asad-ollahi, Mohammad-reza Abd-ol Ali, Leyla Mansouri, Mahsa Zahedi, Isma'il Pouladi, Omid Khadameh, Fariba Reihanpour, Mitra Behnam, Artimez Ilkhani, Iran's National Heritage Organization Archives, The Institute of Iran's Contemporary History Studies, Ministry of Islamic Culture and Guidance, Public Relations office of the Defence Ministry (special thanks to Colonel Qasemi, the authority in charge of Saltanatabad Palace), Tehran's Police Department, The Armed Forces Organization, Public Relations Office of the Police Department, The respecable managers of 'Golestan', ' Sa'dabad', 'Niavaran' and Mas'oudiyah Palaces, Tehran's Society of Zoroastrians, The Armenian Prelacy of Tehran, Tehran's Jewish Society, Tehran's Evangelical Churches, Library of Iran's National Museum, The General Department of Archives and Documental Surveys of the Ministry of Foreign Affairs, The Public Relations Office of the Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Housing And Urban Development, The Cultural Counsellorship of French, Russian, Vatican, Italian, British, Turkish, Dutch, German, Austrian and Danish Embassies, The Public Relations Office of Melli, Tejarat, Mellat Banks, The Public Relations Office of 'Hazrate Abd-ol Azim', Tehran Owqaf Organization, Tehran's Municipality Art & Culture Organization, The Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries, Public Relations Office of the Post Company, Managers of Museums under Mostaz'afan Foundation, Public Relations Office and Cultural Affairs Section of the Islamic Parliament, The Academy of Art, Public Relations Office of Metro Company, Public Relations Office of the Expeditors Council of the Islamic Republic, Public Relations Office of 'Shahid Motahari' School, Public Relations Office of Iran's Telecommunications Ministry, 'Negarestan' Garden, The Center for Islamic Revolution Documents, Studies and Planning Center for Tehran City, and The Registration Organization, Did Graphic Organization, Did Publication, Public Relations of Education Ministry, Security Personnel of Art University, Imam Ali University,..................and many more who might have skipped our memory.

Thanks are also due to Reza, Mahmoud & Javad Yassavoli for their providing the essential resources, technical supervision and fantastic management, which made it possible to publish the second volume of "Tehran: Past & Present" series.

• با سپاس ویژه از پردیس هنرهای زیبا و امور بین‌الملل دانشگاه تهران که با حمایت گسترده از مؤلف (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)، انتشار مجموعه از "طهران تا تهران " را مقدور ساختند.

و با سپاس از:

پردیس هنرهای زیبا (دانشگاه تهران)، بنیاد ایرانشناسی، مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، محمد کسایی‌زاده، دکتر محسن تهرانی‌زاده، استاد عبدالله انوار، دکتر اسکندر مختاری (میراث فرهنگی استان تهران)، شهریار عدل، دکتر سید محمد فدوی، دکتر یعقوب آژند، پروین ثقه الاسلام، محمد ستاری، رحیم کیانی، مجید عباسی، مصطفی اسداللهی، محمدرضا عبدالعلی، لیلا منصوری، مهسا زاهدی، اسماعیل پولادی، امید خدمه، فریبا ریحان پور، میترا بهنام، آرتیمز ایلخانی، مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی کشور،مؤسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران، ادارهٔ کل نظارت و ارزشیابی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، روابط عمومی و تبلیغات وزارت دفاع (با تشکر از سرهنگ قاسمی مسئول وقت کاخ سلطنت آباد)، فرماندهی انتظامی تهران بزرگ، سازمان حفظ آثار نیروهای مسلح، روابط عمومی و تبلیغات نیروهای انتظامی، مدیران کاخ‌های سعدآباد، نیاوران، گلستان، مسعودیه، انجمن زرتشتیان تهران، خلیفه‌گری ارامنه تهران، انجمن کلیمیان تهران، شورای کلیسای انجیلی تهران، کتابخانه موزهٔ ملی ایران، ادارهٔ کل آرشیو و پژوهش اسناد وزارت امور خارجه، روابط عمومی و تبلیغات وزارت امورخارجه، وزارت مسکن و شهرسازی، رایزنی فرهنگی سفارت فرانسه، روسیه، واتیکان، ایتالیا، انگلیس، ترکیه، هلند، آلمان، اتریش و دانمارک، روابط عمومی بانک ملی ایران، بانک تجارت، بانک ملت، روابط عمومی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم، سازمان اوقاف، سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، انجمن آثار و مفاخر ملی ایران، روابط عمومی شرکت پست، مدیریت موزه‌های بنیاد مستضعفان، امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، فرهنگستان هنر، روابط عمومی شرکت مترو، روابط عمومی مجمع تشخیص مصلحت نظام، روابط عمومی مدرسهٔ عالی شهید مطهری (سپهسالار)، روابط عمومی وزارت مخابرات، مدیریت باغ نگارستان، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، سازمان ثبت احوال و اسناد کشور، مؤسسهٔ دیدگرافیک، انتشارات دید، روابط عمومی وزارت آموزش و پرورش، حراست دانشگاه هنر، دانشگاه امام علی (ع) و...

با تشکر از آقای محمدرضا باقری که با نظارت دقیق بر کیفیت رنگ تصاویر کتاب افزودند.

و با سپاس فراوان از جواد، محمود و رضا یساولی که با تأمین منابع لازم و مدیریت و نظارت فنی امکان انتشار دومین جلد از مجموعهٔ " از طهران تا تهران" را فراهم آوردند.

Contents

9 Contents
فهرست

12 Preface
مقدمه

40 Note
یادداشت

44 The Church of Saints Thaddaeus and Bartholomew
کلیسای طاطاووس (بارتولیمئو مقدس)

54 The Saint George Church
کلیسای گئورک مقدس

66 Negarestan Garden and Building
باغ و عمارت نگارستان

80 Qavam-od Dowleh House
خانهٔ قوام‌الدوله

92 The Emam e Jom'eh House
خانهٔ امام جمعه

106 Khanat Caravansary
کاروانسرای خانات

110 The British Embassy in Tehran
سفارتخانهٔ انگلیس

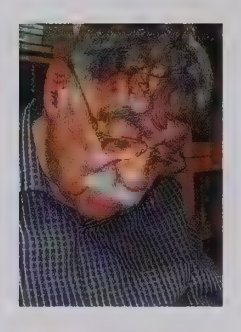
130 Saltanatabad Palace
کاخ سلطنت‌آباد

166 Bagh-e Ferdows Building
باغ و عمارت فردوس

174 The Baharestan Garden and Building
باغ و عمارت بهارستان

206 Residence of the Italian Ambassador in Farmaniyeh, Tehran
کاخ فرمانیه (اقامتگاه ایتالیا)

4. Part of the delicate stucco-work on the ceiling of Fakhr-od Dowleh Mansion. (Excerpt from the forthcoming volume of the book " Tehran: Past & Present." The Heritage of Old Tehran Vol.2, The Unknown Architectural Treasures.). 2004.
گوشه‌ای از تزیینات ظریف گچبری سقف خانهٔ فخرالدوله. ۱۳۸۳.

Preface

by Seyed Abd-ollah Anvar

5. View of Mount Damavand from the Lar Valley. Drawing from the book: Persia & The Persians. S. G. W. Benjamin, 1887.
دورنمای قلهٔ دماوند از درهٔ لار. ایران و ایرانیان. س. ج. و. بنجامین. ۱۸۸۷م.

Tehran which, today, tops the list of the largest capital cities in the world was once, in its infancy, one in many of the small and trivial villages around the city of Rey and was of such nominal importance that the geographers of the day would not even mention its name amongst geographical locations.

The earliest record of the word Tehran as a geographical location can be traced back in the name of two authors one: Abu Abd-ollah Mohammad ibn Hemad Tehrani Razi in 874 A.D. and the other Mohammad ibn Ahmad ibn Saeed Doulabi Tehrani (838-922 A.D). One might doubt whether the word Tehran as it appears in these two names is the same Tehran as we know it today. Fortunately, the answer to this question is found in Beyhaghi's accounts, relating that Mahmud Qaznavi erected his army camp in a location near Rey known as Doulab. This in itself is enough proof that Doulab was a place in the proximity of Rey and the title Tehrani Razi as found in the name of the first author, reveals that Tehran was related to Rey (Razi) as well. Further evidence is found in Farsnameh by Ibn Balkhi in 1116 A.D. where much is said in praise of the pomegranates of Tehran compared to those of other regions in Iran.

Evidence elicited from other historical accounts state the perimeter of Tehran of those days to span an area from the north reaching Qasran and the Alborz mountain range, and from the south bordering the city of Rey.

Raavandi in his accounts of the year 1063 A.D. relates that Toqrol died in Tajrish (a district in the north of Tehran today). Toqrol's resting place is today located in the south of Tehran adjacent to Ibne Babevey cemetery.

All these depict Tehran as it was before the Mogul invasion. The Mogul invasion affected all cities and villages to different degrees. During the Mogul invasion, Tehran is described by Zakariya Qazvini in 1275 A.D. as a large and densely populated village with orchards and outstanding pomegranate gardens. A large village where people lived in houses built underground to stay safe from the invaders. So, each time the village was attacked, people would take shelter in the houses underground and stay under until the enemy would leave the village, believing that it is already abandoned. He also describes Tehran's residents as rebellious and in conflict with the ruling authorities and as people who would shirk from paying their dues and taxes to the rulers and had more animosity among themselves than friendship.

The earliest accounts of Tehran after the Mogul period can be found in Zafarnameh (Book of Victory) by Sharaf-ed Din Ali Yazdi Mostowfi 1454 B.C during the Timurid period. Amir Timur (1336-1405 A.D) attacked the Ilkanids, Baduspanids and Jalayirids for three times, during these invasions built his military base in Rey and stayed in Tehran for twenty days. On his way from Qarabagh to Samarkand, he appointed Amir Solaiman Shah to the position of ruler of Tehran and Firouzkuh. It was during this journey that we find the first European who has recorded the events of those days in his diaries.

6. ' Shah Tahmasb Safavi I ', founder of first towers, parapets and gateways in Tehran. Drawing from the book "History of Persin" by: Johan Malcom/ 1815.
شاه تهماسب اول صفوی، بانی نخستین برج و بارو و دروازه‌های تهران. تاریخ ایران، جان ملکم، ۱۸۱۵م.

7. ' Shah Abbas I ', founder of ' Chahar Bagh ' and ' Chenarestan '. Drawing adopted from "History of Persia " by : John Malcolm 1815.
شاه عباس اول، بانی چهارباغ و چنارستان شاه‌عباسی تهران. تاریخ ایران، جان ملکم، ۱۸۱۵م.

8. A Panaromic distant view of Tehran along with Shah Tahmasb's Fortirications of Tehran and view of The Alborz Mountain Rangesand Mount Demavand, Drawing from The magazine: Tour du Monde, 1860. Drawing by: Jules Laurens, 1848.
دورنمای شهر تهران با برج و باروی شاه تهماسبی، منظرهٔ کوه‌های البرز و قله دماوند (۱۲٦۵ ق.)، مجلهٔ توردوموند (۱۸٦۰ م.) طراح: ژول لورنس، ۱۸۴۸م.

Ruy Gonzalez Clavijo (?- April 2, 1412) was the ambassador of Henry III of Castile, Spain to the court of Timur, founder and ruler of the Timurid Empire. A diary of the journey, perhaps based on detailed notes kept while traveling, was later published in Spanish in 1582 (Embajada a Tamorlán) and in English in 1859 (Narrative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timur at Samarcand A.D. 1403-6). Clavijo arrived in Tehran on Sunday, June 6th, 1404 and was welcomed by Baba Sheikh in Timur's Court. He finds Tehran a city without forts and towers, a city with a hot climate yet full of amenities.

From Clavijo's accounts, one can conclude that at that time, Rey was declining due to Mogul attacks and Tehran was thriving, going through a transition phase from a rural place to an urban center.

It was in 1537 during the Safavid period when Shah Tahmasb I crossed Tehran to make a pilgrimage to the shrine of Imamzade Hamzeh near Shah Abd-ol Azim shrine that he became interested in this city. He paid one or more visits to this place and in 1556 ordered that a wall be erected around it, embracing the 6000-pace perimeter of the city. The wall had 114 towers, each of which bore a verse from the Holy Koran as blessing. The towers were 52 paces apart from each other. There were 40 towers on the southern wall, 21 towers on the eastern wall, 31 towers on the northern wall and 22 towers on the western wall. A moat was dug around the wall for more security. At that time, there were four Holy Shrines in Tehran: Imamzadeh Yahya, Imamzadeh Isma'il, Imamzadeh Seyed Nasr-ed Din and Imamzadeh Zeyd, all within the surrounding wall. There were also four gates (Darwaazeh) to Tehran: Darwazeh Hazrate Abd-ol Azim in the south, Darwazeh Shemiran in the north, Darwazeh Qazvin in the west and Darwazeh Doulab in the east. This is how Tehran became a city.

In the Safavid period, Abd-ol Mo'men Uzbak conquers the city of Mashad and starts killing the people there and looting their property. Upon hearing this news, Shah Abbas I leaves Qazvin for Mashad to fight him only to fall ill in Tehran. He spent two months of illness in Tehran, during which Abd-ol Mo'men kept looting the city of Mashad. After the period of two months, Shah Abbas leaves his sick bed and learns that Abd-ol Mo'men has left the city of Mashad after killing scores of people and striping them of their possessions. This incident left Shah Abbas with bad memories of Tehran and caused him to detest the city and swear not to return to this city for ever. It was during this time that the Italian traveler Pietro Della Valle pays a visit to Tehran and in his diaries of 1617 writes that Tehran is a large city with orchards rich in fruits, larger than Qazvin, yet with a smaller population.

Since Shah Abbas's mother was from the Mazandaran

9. The Shah Abd-ol Azim Gate, 1848. Drawing from the book: " Du Khorassan au pays des Bakhtiaris", by: Henry Rene d'Allemange, 1910.

دروازهٔ شاه عبدالعظیم (١٢٦٥ ق.)، از خراسان تا بختیاری، طراح: ژول لورنس، ١٨٤٨م. نوشته: هانری رنه آلمانی، ١٩١٠م.

10. Karim Khan Zand, Vakil-or Ra'aya, the founder of Zandiyeh Kingdom.

کریم خان زند وکیل‌الرعایا، مؤسس سلسلهٔ زندیه.

11. 'Aqa Mohammad Khan Qajar'. Drawing from the book "History of Persin" by: Johan Malcom. 1815.

آقا محمدخان قاجار. تاریخ ایران، جان ملکم، ١٨١٥م.

12. 'Fath-Ali Shah e Qajar'.Photograph from the book: "Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris" by: Henry Renr d'Allemagne, 1910.

فتحعلی شاه قاجار. از خراسان تا بختیاری، هانری رنه دالمانی، ١٩١٠م.

13. The Arg Square. 'Takhte Marmar' portico, Aqa Mohammad Khan' tower and 'Morvarid Cannon', 1840-41. Drawing from the book: "Voyage en Perse" by: Engene Flandin et Pascal Coste, 1840-41.

میدان ارگ، سر در تخت مرمر، برج آقا محمدخان و توپ مروارید (۱۲۵۶-۱۲۵۷ق.)، سفر در ایران، اوژن فلاندن و پاسکال کست، ۱۸۴۰-۱۸۴۱ م.

province in the north of Iran, he ordered that a road be constructed to join Tehran to Mazandaran. Also, since there was an abundance of maple trees in Tehran, Shah Abbas ordered for a wide avenue to be constructed flanked by maple trees like the one in Chahar Bagh Isfahan. This avenue later housed a large palace which was built upon the decree of Shah Isma'il. The palace served as a citadel and was called the Diwan Khaneh and is the place where Shah Soltan Hosain received the ambassador of the Ottoman Soltan Ahmad III after thirteen days of his arrival in Tehran.

During the Afgan's up-rise which toppled the Safavid dynasty, a gate, Ashraf Gate, was added to the northern wing of the citadel so that people could escape from the citadel.

When Nader Shah defeated the Afgans in Mehman Doost, the Afgans killed a number of the dignitaries in Tehran in retaliation and fleed. An accidental fire to the gun-powder house in the citadel killed the remaining 80 Afgans in Tehran.

Nader Shah was also fighting the Topal Ottoman Pasha and after a small defeat retreated to Tehran to refresh the troops and went back to the battle

14. Abbas Mirza, Fath-Ali Shah Qajar's Viceroy and the commander of Iranian troops in the battle with Tsarist Russia.

عباس میرزا نایب السلطنهٔ فتحعلی شاه قاجار و فرماندهٔ سپاه ایران در نبرد با روسیهٔ تزاری.

15. The Entrance of the Soltani Mosque. Drawing from the book: "Voyage en Perse" by: Eugene Flandin et Pascal Coste, 1840-41.
ایوان ورودی مسجد سلطانی (۱۲۵٦-۱۲۵۷ق.)، سفر در ایران. اوژن فلاندن و پاسکال کست، ۱۸٤۰-۱۸٤۱م.

16. 'Sabzeh Meydan' square And part of the 'Arg' limits, 1848. Drawing from the book: " Du Khorassan au pays des Bakhtiaris", by: Henry Rene d'Allemange, 1910.

سبزه میدان و بخشی از حصار ارگ (۱۲٦٥ ق.)، از خراسان تا بختیاری، طراح: ژول لورنس، ۱۸٤۸م. نوشته: هانری رنه آلمانی، ۱۹۱۰م.

17. The old Dowlat Gate, 1840-41 . Rey. Courtesy: Eugene Flandin et Pascal Coste: 'Voyage en Perse', 1840-41."

دروازه دولت قدیم(۱۲٥٦–۱۲٥۷ ق.)، طرح از کتاب: سفر در ایران. نوشته: اوژن فلاندن و پاسکال کست. ۱۸٤۰–۱۸٤۱ م.

fields. He defeated the Ottoman army and killed Topal Pasha and returned to Tehran as the new King. He appointed his son. Reza Qoli Mirza as the ruler of Tehran, but becames suspicious of him after an assassination attempt which he escaped in Mazandaran forests. His suspicion caused him to have his son blinded in 1741.

When Nader Shah died in 1758, Tehran fell under the rule of Karim Khan Zand who had formerly defeated Mohammad Hasan Khan Qajar. He settled in Tehran and made new additions to the city such as merging the two quarters of Oudlajan and Chaleh Meydan, constructing the moat around the palace in 1759. He left Tehran for Shiraz in 1762 and took Aqa Mohammad Khan Qajar the son of Mohammad Hasan Khan Qajar with him. Part of the constructions of his period is still preserved in the Golestan Palace. He appointed Qafour Khan Zand as the ruler of Tehran.

When Karim Khan died, Aqa Mohammad Khan Qajar rushed to the Qajar tribes in the north and commanded them, under Ali Qoli Khan, to conquer Tehran. His attempts all fell furtile and Tehran remained under the rein of the Zand Dynasty. When Qafour Khan Zand died, the reign was passed over to Taher Khan Zand. The Zand dynasty eventually lost its power due to internal conflicts and in 1784 it was Majnoun Khan Pazooki who besieged the city and heralded his victory to Aqa Mohammad Khan Qajar.

Aqa Mohammad Khan Qajar arrived in Tehran in 1785 on the New Year Eve and declared himself as the new King and had coins minted in his name. He also declared Tehran as the capital city in 1797, mended the surrounding wall and towers, deepened the moat and demolished the Karim Khan citadel in Shiraz to use its materials to make additions to the citadel in Tehran. On the day Tehran was declared the capital, it had a population of 15,000 people, a population which was on the rise during Fath-Ali Shah's period as well. Fath-Ali Shah has numerous children and had many residential and governmental buildings constructed. During his reign, the population of Tehran reached 80,000 people and Tehran expanded so that the distance from its northern extremity to the southern one was 2200 meters and the distance between its east and west was about 4000 meters.

Much is said about Tehran in that period; Zeyn-ol Abedin Shirvani in 1821 cited:

"Tehran has a milder weather compared to that of other regions, it has good grapes, figs and melons. Its northern territories comprise about 15,000 houses. It gets hot in the summer and has many orchards and gardens in its outskirts."

James Morier, the author of 'Haji Baba Isfahani' who was a member of the British Embassy at those days cites:

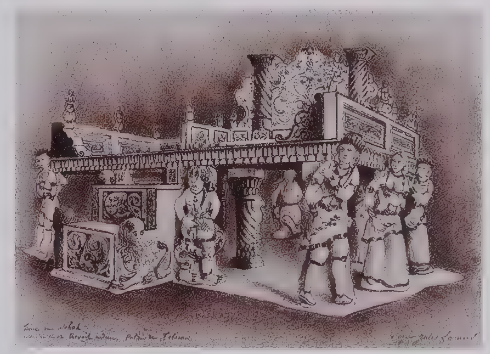
LE TRÔNE DE NADIR-SHAH

18. The Naderi Throne from Fath-Ali Shah Period, presently kept at the Museum of National Jewelry. Courtesy : “Henry Rene d’Allemayne, ‘Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris’, 1910”

تخت نادری، از آثار دورهٔ فتحعلی شاه قاجار که اکنون در موزهٔ جواهرات ملّی ایران نگهداری می‌شود. طرح از کتاب: از خراسان تا بختیاری، طراح: ژول لورنس، ۱۸۴۸م، نوشته: هانری رنه دالمانی. ۱۹۱۰ م.

19. The Marble Throne, inspired by the throne of King Solaiman which, according to legends, rested upon the shoulders of angels and divs (beasts) to cruise King Solaiman in the sky. Courtesy: “Henry Rene d’Allemayne: ‘Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris’, 1910”. (Presently kept at the Golestan Palace)

تخت مرمر، از آثار دوره فتحعلی شاه قاجار؛ به تقلید از تخت سلیمان، پادشاه نامور قوم یهود که بنابر افسانه‌های کهن بر دوش دیوان و فرشتگان استوار بود و سلیمان را با خود در آسمان‌ها به سیاحت می‌بردند. طرح از کتاب: از خراسان تا بختیاری، طراح: ژول لورنس، ۱۸۴۸ م. چاپ: ۱۹۱۰ م. (اکنون در کاخ گلستان قرار دارد.)

◂20. Mohammad Shah Qajar, the successor of Fath-Ali Shah. Courtesy "Eugene Flandin et Pascal Coste: 'Voyage en Perse', 1840-41."
محمد شاه قاجار، جانشین فتحعلی شاه، (۱۲۵۶–۱۲۵۷ ق.)
سفر در ایران، اوژن فلاندن و پاسکال کست، ۱۸۴۰–۱۸۴۱ م.

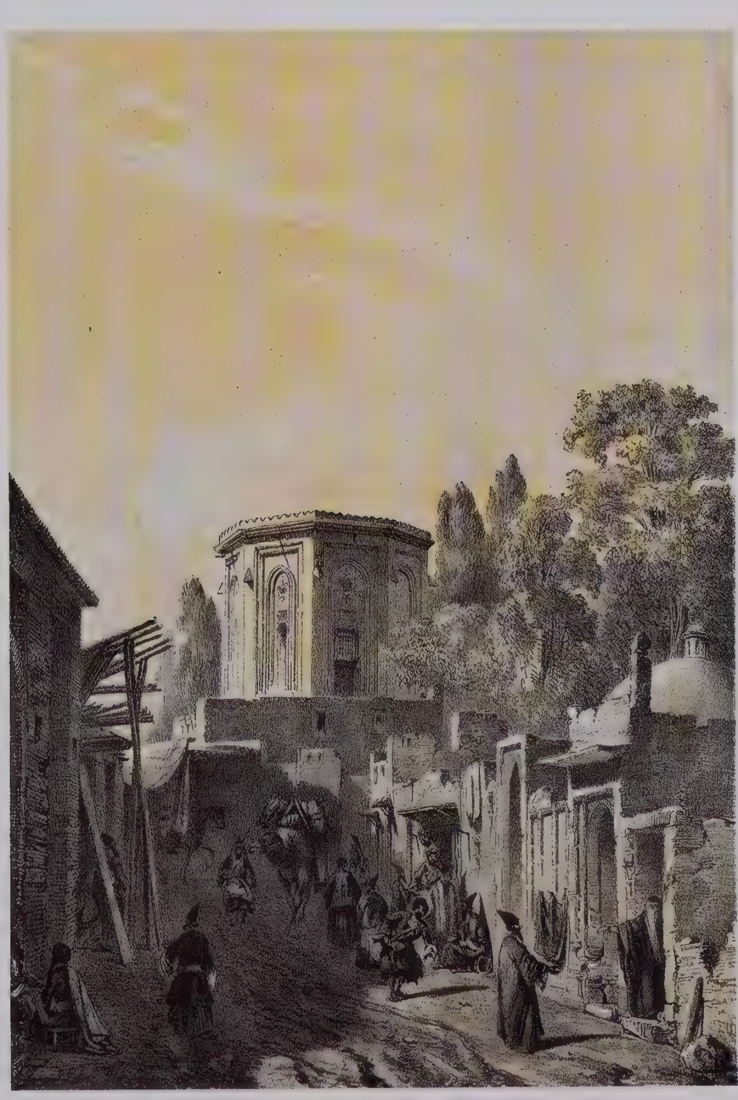
"Tehran has a rampart of 4 to 5 miles with six gates. The city as large as Shiraz but has a smaller population. It has an unfavorable weather in the summer and disagreeable drinking water which makes most of the Embassy staff sick."

P.A. Jaubert, Napoleon's ambassador to Tehran in 1806 found Tehran a city with an average rampart and very ordinary towers, with buildings that do not compare with those of Isfahan, and have very unattractive facades. He also cites that Tehran did not undergo much improvement during his stay except for the population that was growing ever more and the drinking water was totally disagreeable. Rich people would have their supply of drinking water brought to them from out of the city.

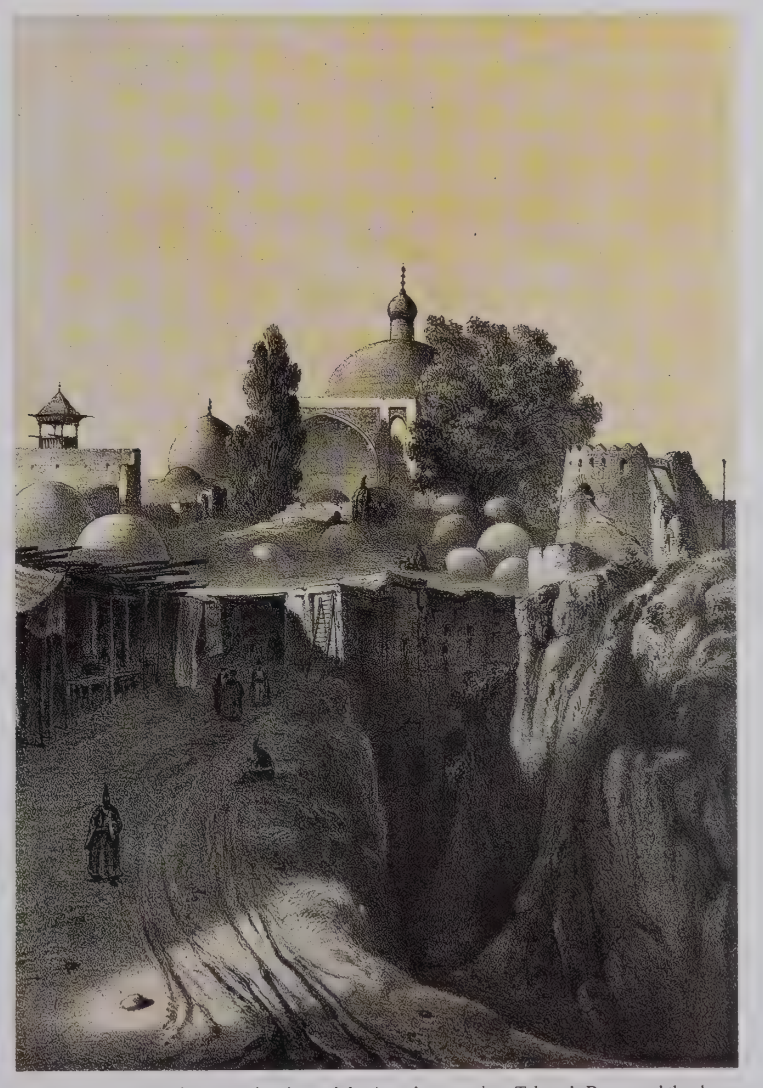
General Gardanne, who was in Tehran until 1818 said that Tehran had no reliable plan for times of war; only a moat around the city parameter and a mud tower near each gate at a distance of 200 to 300 paces would not keep it safe from adversaries.

The British explorer, Robert Ker Porter, who sojourned in Tehran from 1818 to 1821 finds Tehran a city with a disagreeable weather in the summer though it has many gardens in it. The city is surrounded by a moat and there are round brick towers at a distance of 200 yards from each gate. The gates are simple in design and are decorated with only a few tiles. People exiting the gates are closely watched. Fath-Ali Shah resides in the citadel which is protected and fortified. The city streets are narrow and in winter they become muddy and rutted. During the reign of Mohammad Shah who succeeded Fath-Ali Shah, the King's Premier Mirza Aqasi paid serious attention to the issue of Tehran's drinking water and it was he who had canals constructed to carry fresh drinking water from Karaj to Tehran's Oudlajan and other quarters. Migration to Tehran soars during this time since many cities in the north of Iran were attacked and conquered by the Russian forces.

Eugene Flandin visited Tehran in 1841 and wrote in his diaries that Tehran is a city with a parameter of four to five kilometers, with six gates. Each gate has a tower built near it. The towers are hundred meters apart and situated in front of each gate. He estimates Tehran's population to be 100,000 and found six or

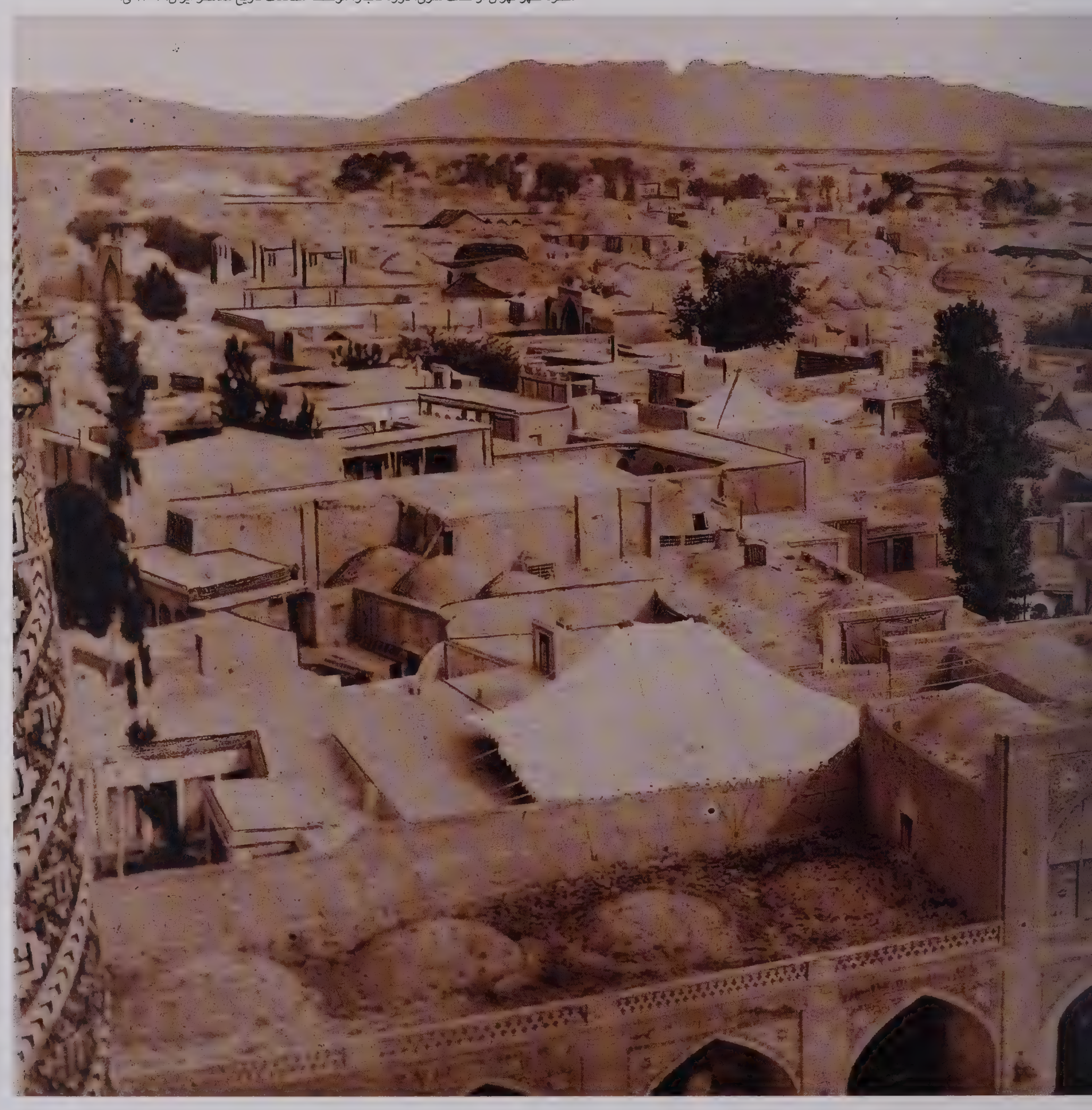

21. View of one of Tehran's alleys, circa 1840-41. Drawing from the book: "Voyage en Perse" by: Eugene Flandin et Pascal Coste, 1840-41.
کوچه‌ای در تهران (۱۲۵۶– ۱۲۵۷ق.). سفر در ایران، اوژن فلاندن و پاسکال کست، چاپ: ۱۸۴۰–۱۸۴۱م.

22. View of the moat between the city and the Arg, the entry into Tehran's Bazar and the dome of the Soltani Mosque. Drawing from the book: "Voyage en Perse" by: Eugene Flandin et Pascal Coste, 1840-41.
نمای خندق بین شهر و ارگ و دهنهٔ بازار تهران و گنبد مسجد سلطانی (۱۲۵۶–۱۲۵۷ق.)، سفر در ایران.
اوژن فلاندن و پاسکال کست، ۱۸۴۰–۱۸۴۱م.

23. View of Tehran from east, Qajar Period, Institute for Studies of Iran's Contemporary History. 1889.
منظرهٔ شهر تهران از سمت شرق، دورهٔ قاجار، موسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران. ۱۳۰۷ ق.

24. View of the Shah Abd-ol Azim Gate from outside the town, Qajar Period, Institute for Studies of Iran's Contemporary History.
نمای دروازهٔ حضرت شاه عبدالعظیم از بیرون شهر، دورهٔ قاجار، موسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران.

seven mosques, three or four schools, a hundred public baths and a hundred caravansarys in it. He found Tehran's Bazaar dirty and ill-shaped and states that people's houses were all built of mud bricks, so the rain would wash the walls down and destroy them. After each rain, people had to mend their homes. He also cites that Tehran had bad water running in the street gutters.

This was the situation of Tehran as it was passed over to Naser-ed Din Shah. The lack of housing had Mirza Taqi Khan Amir Kabir, Naser-ed Din Shah's Grand Premier, have two hundred houses built outside the city limits. In the summer of 1857 the King also assigned Mohammad Tqi Khan Me'mar to divide the three gardens of Khosrow Khan, Qourkhaneh and Amanollah Khan and sell them to prospective buyers. These expansions did not yet suffice the ever growing population and the King ordered for the addition of 1800 meters of land to the northern extremities of the city and a thousand meters to the other three sides. According to Iran Newspaper in 1876, the new expansion was inaugurated by Naser-ed Din Shah himself who opened the ceremony with a silver pick-ax he lays ceremonially. Thus, the towers left from Shah Tahmasb's period along with part of the protecting wall were demolished, expanding Tehran's borders to Shah Reza street in

255

Cheragh Gaz Avenue

25. In this picture the clash of elemental traces of modernity with traditional ways in one of the main avenues of Tehran is shown. Pedestrians and seated riders face each other at a bottleneck in traffic caused by horse-pulled wagons. Police and stray dogs wander through the crowd of people who are trying to make their way in between two stalled wagons –one for women, the other for men. Most of the men wear traditional clothes, while a few wear a form of European-inspired overcoat. The commotion is taking place in front of the open doors of the Gas Lamp Factory, established to provide light for the city dwellers. Wagons continue to roam the few main streets until the early 1930s. 1890, Sevruguin and Pictures of Iran, compiled by Fredrick Bohler , 1999.

خیابان چراغ گاز؛

در این تصویر تقابل آثار آغازین مدرنیته و سنّت در یکی از خیابان‌های اصلی تهران مشاهده می‌شود. عابران پیاده و سواره‌های واگن‌های اسبی، در محل تلاقی دو خط به یکدیگر رسیده‌اند و ترافیک ایجاد کرده‌اند. پلیس و سگ‌های ولگرد در ازدحام جمعیت سرگردان‌اند. دو واگن متوقف شده یکی برای زن‌ها با چهره‌های پوشیده و دیگری برای مردها با لباس سنّتی است. برخی از مردان تحت‌تأثیر اروپایی‌ها کت بلند پوشیده‌اند. این ازدحام در مقابل درهای باز « کارخانهٔ گاز» که برای تأمین روشنایی شهر احداث شده، صورت گرفته است. واگن‌های اسبی تا اوایل دههٔ ۱۹۳۰ م. همچنان در خیابان‌های تهران عبور و مرور می‌کردند. ۱۳۰۸ ق./ ۱۸۹۰ م. سورگین و تصاویر ایران، گردآوری و تدوین فردریک بوهلر، ۱۹۹۹ م.

26. Naderi Avenue (Today's Jomhouri Ave.) covered with cobble stones and lined with houses in European styles. Located between Ferdowsi and Hafez Streets, 1947.

خیابان نادری، حد فاصل خیابان فردوسی (چهارراه استانبول) و حافظ با سنگفرش و ساختمان‌هایی به شیوهٔ اروپایی،۱۳۲۶ش.

27. Naderi Cross-Road (Istanbul) Westwards, Wall of British Embassy to the right of the picture. 1935.

چهارراه نادری(استانبول) به سمت غرب، دیوار سفارت انگلیس در سمت راست تصویر. ۱۳۱٤.

the north, Si Metri street in the west, Shush in the south and Shahnaz street to the east. A new moat was also dug around the new city borders. The new moat was functional until 1930 when during the reign of Reza Shah Pahlavi the city walls were torn down and the moat was also filled.

Tehran kept expanding in all dimensions and today it spans an area, reaching the Alborz mountain range from the north, Hashtgerd from the west, Abali from the east and Kahrizak from the south. No one knows for certain where and when this expansion will come to an end.

28. Partial view of Tehran with the Alborz Mountain Ranges in the background. (1838-39). Drawing from the book: "Voyage en Perse" by: Prince Alexis Soltikoff, 1851.

بخشی از شهر تهران با دورنمای کوه‌های البرز (۱۲۵٤-۱۲۵۵ق.)، طرح از کتاب: مسافرت به ایران. نوشته آلکسیس سولتیکف، چاپ ۱۸۵۱ م.

▼ 29. The Elizabeth II Boulevard (today's Keshavarz Blvd.), formerly known as 'Ab Karaj'; with a narrow stream running in the middle. A beautiful and memorable boulevard, marking the northern boundaries of Tehran during Pahlavi, 1945.

بلوار الیزابت دوم (بلوار کشاورز فعلی) معروف به آب کرج، با نهری که از میان آن می‌گذرد؛ حد شمالی تهران تا اواسط حکومت پهلوی دوم. یکی از زیباترین و خاطره‌انگیزترین خیابان‌های تهران، ۱۳۲٤.

می‌شود و این خندق‌ها باقی می‌مانند (تا سال ۱۳۰۹ ش./۱۹۳۰م.) به دوران رضا شاه این خندق‌ها پر می‌شوند و دروازه‌ها خراب شده، مرتب بر وسعت تهران افزوده می‌شود تا به امروز که حد غربی در آن سوی هشتگرد و حد جنوبی آن تا کهریزک و حد شرقی به حدود آبعلی و حد شمالی آن تا کمرکش کوه البرز رسیده است ولی با این همه باز مرتب بر همین سطحه افزوده می‌شود و خدا می‌داند که در کجا توقف خواهد کرد؟!

▼ 30. Tajrish Square, 1955.

میدان تجریش، ۱۳۳٤ ش.

کرپُرتر، سیاح انگلیسی که از سال (۱۲۳٤ تا ۱۲۳۷ق./۱۸۱۸ تا ۱۸۲۱م.) در تهران بوده، آب و هوای تهران را در تابستان گرم و نامطبوع ذکر می‌کند و می‌گوید در تهران چند باغ وجود دارد و در اطراف شهر خندق و بارو است و دروازه‌های تهران ساده و با چند کاشی رنگین کاشی‌کاری شده و در جلو هر دروازه به فاصله دویست یارد، یک برج مدور ساخته‌اند و راه خروج از دروازه سخت تحت مراقبت است. فتحعلی‌شاه، در ارگ زیست می‌کند و جایگاه شاهی را استحکامات فرا گرفته. خیابان‌های تهران تنگ و در زمستان‌ها پر گل و لای است.

در دوره محمد شاه که بعد از فتحعلی شاه به شاهی رسید، مسأله کم آبی شهر مورد توجه حاجی میرزا آقاسی، صدراعظم قرار گرفت و آب کرج را او به تهران آورد و از شمال باغ نگارستان که خارج شهر بود گذرانید و محله عودلاجان و اطراف را سیراب کرد. در دوره محمد شاه مهاجرت به تهران فزونی یافت و علت این مهاجرت، آمدن ساکنان شهرهای آن سوی رود ارس بود بر اثر شکست ایرانی‌ها، که شهرهایشان به دست روس‌ها، افتاده بود. در (۱۲۵۷ ق./۱۸٤۱ م.) اوژن فلاندن تهران را دیده است و محیط تهران را بین چهار تا پنج کیلومتر بیان کرده، برای تهران شش دروازه ذکر می‌کند که این دروازه‌ها دارای برج‌های قلعه‌مانندی‌اند و از یکدیگر با فاصله یک صد متر، در جلو دروازه‌ها قرار دارند و جمعیت تهران را صدهزار نفر می‌آورد و می‌گوید: در تهران شش یا هفت مسجد و سه یا چهار مدرسه و صد حمام و یکصد کاروانسرا وجود دارند. او بازار تهران را بدریخت و کثیف و خانه‌های این شهر را ساخته شده از خشت خام وصف می‌کند. که پس از یک بارندگی اغلب خراب می‌شوند و باید بعد از بند آمدن باران تعمیر شوند. بنا بر قول او، آب تهران کثیف و در جوها روان است. تهران به این گونه‌ها به ناصرالدین شاه می‌رسد و کمی خانه موجب شد که میرزا تقی‌خان امیرکبیر اجازه ساختمان دویست خانه در خارج شهر را بدهد و نیز در تابستان (۱۲۷٤ ق./۱۸۵۷ م.) شاه دستور داد سه باغ خسرو خاَن و باغ قورخانه و باغ امان‌الله خان به محمد تقی معمار واگذار شود و اوآنها را قسمت کند و به خواهندگان بفروشد. ولی باز هم این گسترش کفایت نمی‌کند و شاه امر می‌کند تا بر شمال شهر به سوی شمال، یک هزار و هشتصد ذرع و در سه جهت دیگر، یک‌هزار ذرع افزوده شود و برای این گشایش در روز یکشنبه پانزدهم شعبان (۱۲۸٤ ق./۱۸۶۷ م.) بنابر قول روزنامه ایران در بیرون شهر، در نزدیکی دروازه دولت، سراپرده مخصوص سلطنت زده شود و در آن روز ناصرالدین شاه و کامران میرزا نایب‌السلطنه با کلنگ نقره‌ای، کلنگ این کار را می‌زنند و مستوفی‌الممالک و میرزا عیسی وزیر، مأمور این کار می‌شوند و بدین ترتیب برج و باروهای شاه طهماسبی شهر تخریب می‌شود. حد شمالی به خیابان انقلاب (شاه‌رضای قبلی) و حد غربی به خیابان سی متری و حد جنوبی به خیابان شوش و حد شرقی به خیابان شهناز و شهباز می‌رود و خندق‌های جدید در این حدود حفر

31. West of Shahabad Street (today's Jomhouri Ave.) with a view of Islamic Consultative Assembly (Sepahsalar Palace) and Sepahsalar Mosque and Theological School to the right of the picture.

غرب خیابان شاه‌آباد (جمهوری فعلی) با دورنمای مجلس شورای اسلامی (کاخ سپهسالار) و مسجد و مدرسهٔ سپهسالار در سمت راست تصویر

32. Northern view of the Toup-Khaneh Square in a wintry afternoon. A cannon with flags bearing the Lion and the Sun emblem on the either side and an Arch of Triumph in the center topped with the bust of Reza Shah circled in blazing rays of the sun and guarded by an iron-smith holding a hammer at an anvil, at the final days of Qajar reign.(1924)
Photo courtesy " Sevruguin and the Persian Image" by: Fredrick N. Bohler. 1999.

میدان توپخانه در یک عصر زمستانی؛ توپی در سمت راست تصویر با پرچم‌هایی مزین به نقش شیر و خورشید در دو طرف آن و طاق نصرتی در وسط میدان با تفنگ‌هایی آویخته بر دو ستون آن. حلقه‌ای شعاع وار از سر نیزه‌ها در بالای طاق نصرت، مجسمهٔ بالا تنهٔ رضاخان سردار سپه را در آخرین روزهای حکومت سلسلهٔ قاجار در میان گرفته‌اند و آهنگری با چکش و سندان مراقب نیم تنه ایستاده است. (۱۹۲٤م).
سوروگین و تصاویر ایران، گردآوری، تدوین فردریک بوهلر، ۱۹۹۹ م.

جعفرخان زند، موجب ضعف زندیان شد و در سال (۱۱۹۹ ق./۱۷۸٤ م.) مجنون خان پازوکی از طرف آقا محمد خان، تهران را گشود و این فتح را به آقا محمد خان اعلام کرد.

آقا محمد خان قاجار در یکشنبه (جمادی‌الاول ۱۲۰۰ ق./۱۷۸٥ م.) که مصادف با روز عید نوروز بود، در تهران بر تخت نشست و خود را پادشاه خواند و دستور داد به نام او سکه زنند و خطبه خوانند. او ابتدا قاسم خان دولوی قاجار را کوتوال تهران کرد و بعد به میرزا محمد خان قاجار دولو بیگلربیکی، تهران را داد و به قول اصلح در (سال ۱۲۰۹ ق./۱۷۸۲ م.) در تهران تاجگذاری کرد و بر آبادی شهر افزود و تعمیراتی در برج و باروی شهر کرد و با خراب کردن ارگ کریم‌خانی در شیراز، مصالح آن را برای وسعت حرمخانه ارگ به تهران آورد و خندق اطراف ارگ را دستور تعمیق داد. روزی که آقا محمد خان تهران را پایتخت کرد، جمعیت شهر حدود پانزده هزار تن بود ولی با شاه شدن فتحعلی شاه، بعد از او مهاجرت به این شهر و جمعیت آن رو به فزونی گذارد. فتحعلی شاه بر آبادی شهر افزود و چون دارای فرزندان متعدد بود، برای آنها و ادارات دولتی ساختمان‌ها کرد و جمعیت تهران از پانزده هزار نفر به هشتاد هزار نفر رسید و فاصله بین شرق و غرب تهران، حدود چهار هزار متر و شمال و جنوب، حدود دو هزار و دویست متر شد.

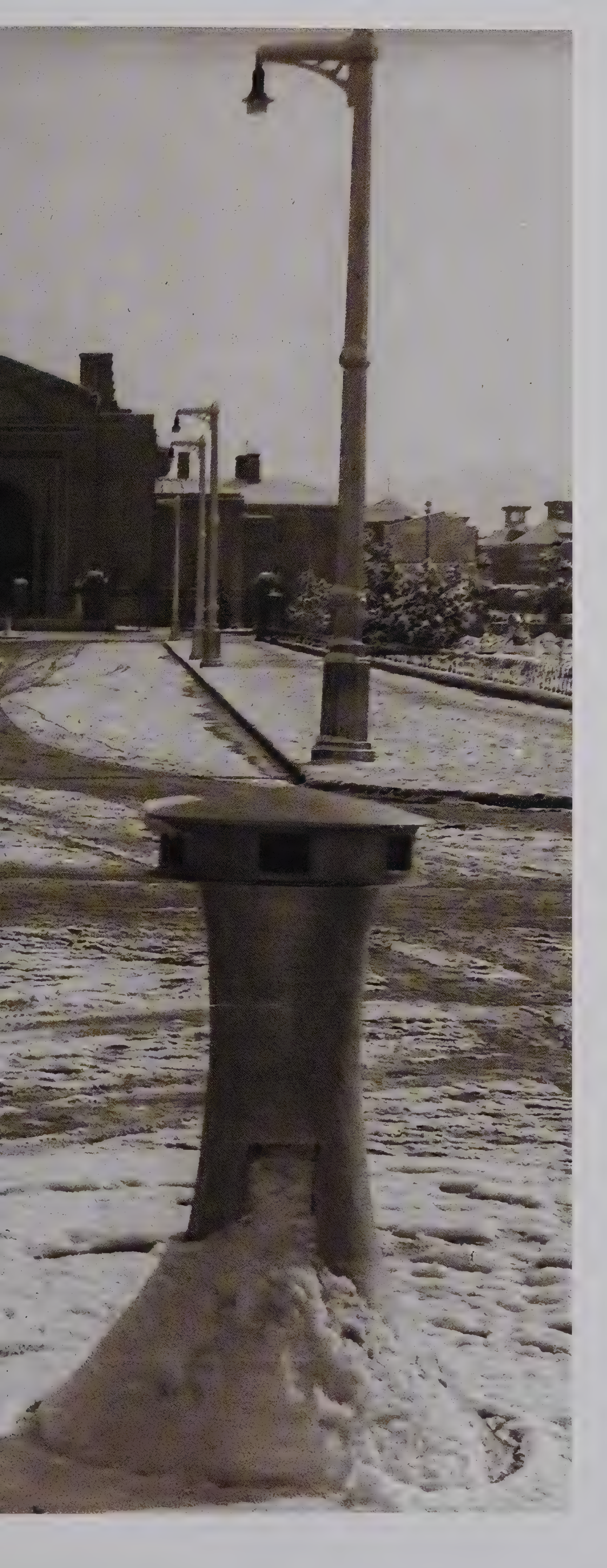
در وصف تهران به این زمان، میرزا عبدالرزاق خان دنبلی و میرزا صادق خان وقایع‌نگار لاف‌ها فراوان زده‌اند ولی زین‌العابدین شیروانی در ریاض السیاحه که به سال (۱۲۳۷ ق./۱۸۲۱ م.) فراهم آورده، می‌گوید: «هوای تهران در قیاس با سایر نواحی ری خوبست و خربزه و انجیر و انگور آن فراوان و در بخش شمالی قریب پانزده هزار سرای و چندین اسواق به وسیله امرای دولت ساخته شده است. در تابستان هوای آن گرم می‌شود و در خارج شهر، باغ‌ها و بساتین فراوان وجود دارد.» جیمز موریه، نویسنده حاجی بابای اصفهانی که عضو سفارت انگلیس به آن روزها در تهران بوده، می‌گوید: «تهران دارای بارویی است که وسعت آن چهار میل و نیم یا پنج میل است، با شش دروازه. وسعت این شهر به اندازه شیراز ولی جمعیتش کمتر از شیراز است. هوای تهران در تابستان بسیار گرم و ناسازگار و آب آن تعریفی ندارد و اغلب شرب آن موجب ابتلای اعضای سفارت به انواع بیماری‌هاست».

ژوبر، فرستاده ناپلئون که به سال (۱۲۲۱ ق./۱۸۰٦ م.) تهران را دیده است برج و باروی تهران را متوسط بیان می‌کند و ساختمان‌های آن را می‌گوید به پای ابنیه اصفهان نمی‌رسد. نمای بیرونی ساختمان‌های تهران جلوه‌ای ندارند و نیز می‌گوید: «در این ایام که من در تهران هستم پیشرفتی در تهران نمی‌بینم، فقط جمعیت آن رو به فزونی است. آب آن بد و کسانی که قدرت دارند از خارج شهر آب برای شرب خود می‌آورند». ژنرال گاردان که تا (۱۲۳٤ ق./۱۸۱۸ م.) در تهران اقامت داشته، می‌گوید: «این شهر برای حفاظت جنگی هیچ نقشه‌ای ندارد. در اطراف شهر حفر خندق و جلو هر دروازه تهران تا دویست یا سیصد قدم برج گلی تعبیه کرده و با کاهگل اندوده‌اند».

33. Street decorations along Lalezar street during Pahlavi period, 1931. Photo from: Iran das Neue Persian. by: Alex von Graeff, 1931.
آذین‌بندی خیابان لاله‌زار در دورهٔ پهلوی اول، ۱۳۱۰.

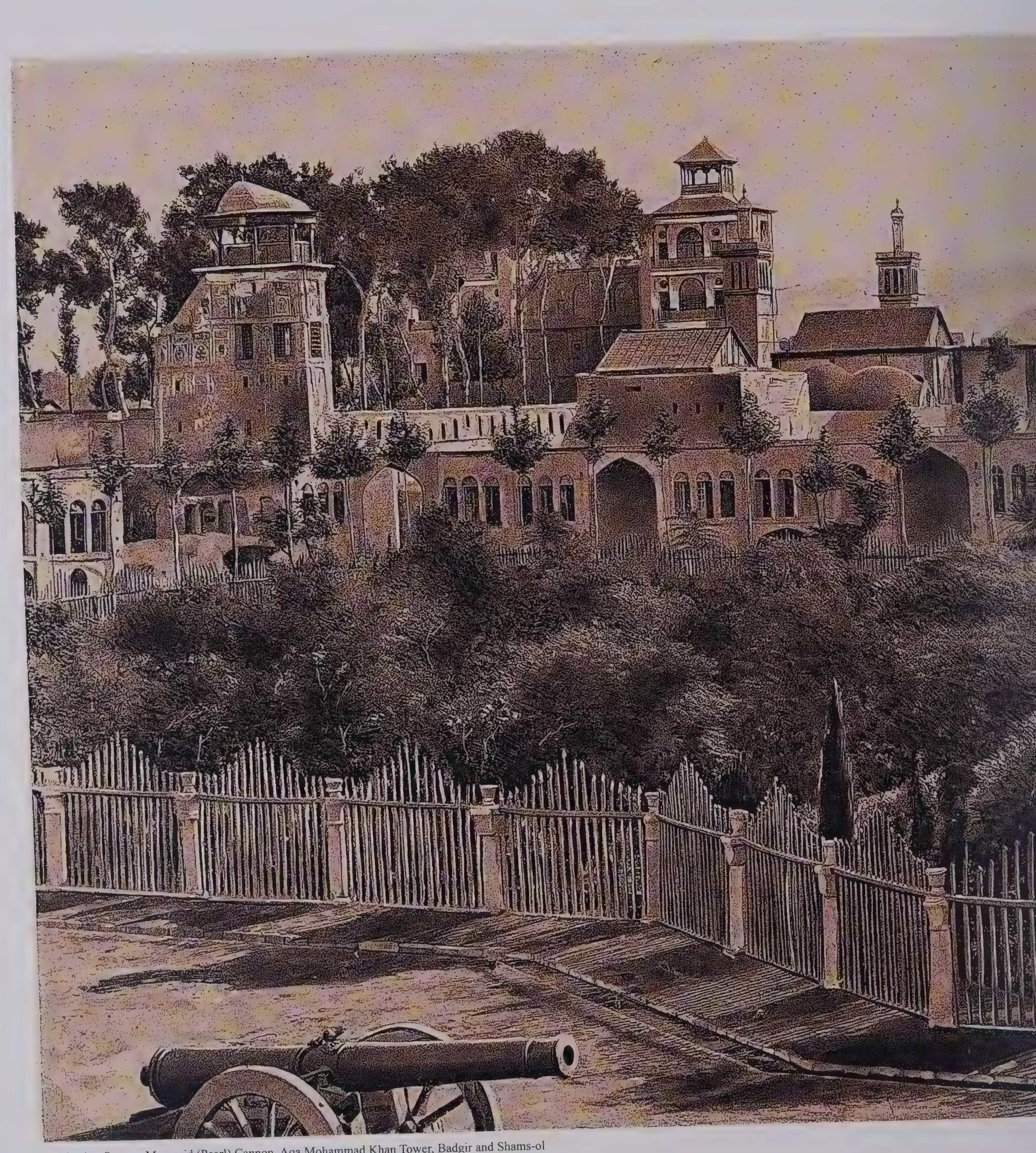
34. The northern and eastern view of Toupkhaneh Square in winter; the brick-made Municipality Building to the north and the brick-made building of Tejarat Bank (former Shahanshahi Bank) to the east of the Square; Reza Shah Pahlavi period.

نمای شمالی و شرقی میدان توپخانه در زمستان، ساختمان‌های آجری شهرداری در شمال و بانک تجارت (بانک شاهنشاهی سابق) در شرق میدان؛ دوره رضا شاه پهلوی.

و بستری بودن، از بستر خارج شد و در این مدت عبدالمومن خان هم پس از قتل و غارت، از مشهد بیرون رفته بود. شاه عباس بدین واسطه از تهران بدش می‌آمد و با خود عهد کرد که دیگر پا به تهران نگذارد. در دوره شاه عباس است که پیترو دولاواله ایتالیایی به ایران می‌آید و از تهران دیدن می‌کند و می‌گوید تهران شهر بزرگی است و از قزوین هم بزرگتر ولی جمعیتش کمتر و باغ‌های پر میوه مرغوبی دارد.

شاه عباس چون مادرش از سادات مرعشی اشرف مازندران بود، دستور داد که راه مازندران را از تهران بگذرانند و در تهران چون درخت چنار فراوان بود شاه عباس اول امر کرد از این چناران، چهارباغی مثل اصفهان درست کنند و بعد شاه سلیمان دستور داد تا در این چهارباغ کاخی کنند و چون آن کاخ بدین ترتیب ارگ شده بود، نام دیوانخانه گرفت و شاه سلطان حسین در این دیوانخانه سفیر سلطان احمد سوم پادشاه عثمانی را پس از سیزده روز از تاریخ ورود سفیر به تهران، ملاقات کرد و به زمانی که حکومت صفویان به واسطه شورش افغان‌ها برانداخته شد و افغان‌ها تهران را اشغال کردند، در بخش شمالی ارگ، دروازه‌ای ساختند برای روز فرار، به نام دروازه اشرف. و چون نادر افغان‌ها را در مهماندوست شکست داد و به تعقیب اشرف به طرف اصفهان حرکت کرد، افغان‌های مقیم تهران، بزرگان شهر را کشتند و عزم فرار کردند. مردم وقتی فرار افغان‌ها را دیدند، بر ارگ حمله بردند و با مشعل‌های افروخته به انبار مهمات رفتند و ندانسته آتش مشعل‌ها، باروت را مشتعل کرد و بر اثر آن هشتاد نفر از افغان‌های باقی‌مانده را بسوزاند. نادر شاه چون از توپال عثمان پاشا شکست خورد، به تهران آمد و تجدید قوا کرد و دوباره به جنگ توپال رفت و او را شکست داد و بکشت. نادر حکومت تهران را به رضا قلی‌میرزا، فرزند خود داد و پس از تیراندازی به او در جنگل مازندران، به این پسر خود ظنین شد و او را به سال (۱۱۵٤ ق./۱۷٤۱ م.) کور کرد.

چون نادر درگذشت، تهران به سال (۱۱۷۲ ق./۱۷۵۸ م.) گشوده کریمخان زند شد که بر محمدحسن خان قاجار غلبه کرده بود. او در تهران آبادی کرد و محلات متعدد این شهر را در دو محله عودلاجان و چال میدان ادغام کرد و در (۱۱۷۳ ق./۱۷۵۹ م.) کریم خان در ارگ، حرمخانه احداث و خندق دور ارگ را ایجاد کرده و به سال (۱۱۷٦ ق.) از تهران به شیراز رفت و آقا محمدخان قاجار فرزند محمدحسن خان قاجار را با خود به شیراز برد. هنوز در کاخ گلستان بخشی از بناهای کریمخانی موجود است. او غفورخان زند را حاکم تهران کرد. آقا محمدخان پس از مردن کریم خان به سرعت از شیراز خود را به ایل قاجار در استرآباد و مازندران رساند و به سرکردگی ایل رسید و علیقلی خان را مأمور فتح تهران کرد. اوکاری در گشودن تهران نتوانست بنماید و تهران در دست زندیان باقی ماند، تا غفورخان زند درگذشت و حکومت تهران به دست طاهرخان زند افتاد. اختلاف بین زندیان و سرکوب شدن نجف خان به دست

35. The Arg Square, Morvarid (Pearl) Cannon, Aqa Mohammad Khan Tower, Badgir and Shams-ol Emare Buildings. "Henry Rene d'Allemayne: 'Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris', 1910.

میدان ارگ، توپ مروارید، برج آقا محمد خانی، عمارت بادگیر و شمس‌العماره. از خراسان تا بختیاری، طراح: ژول لورنس، ۱۸۴۸م.، نوشته: هانری رنه دالمانی. ۱۹۱۰ م.

نزهه القلوب خود تهران را چنین وصف می‌کند: «تهران قصبه‌ایست معتبر و آب و هوایش خوش‌تر از ری است و در حاصل مانند ری می‌باشد».

در آن، به دوره بعد از مغول، یعنی دوره تیموریان، به قول ظفرنامه تیموری امیر تیمور سه بار بر بادوسپانان و ایلکانیان و جلایریان یورش برد و در این حملات ری را معسکر کرد و در تهران بیست روز توقف کرد. تیمور چون از قره‌باغ برمی‌گشت و به سمرقند می‌رفت، امیر سلیمان شاه را حاکم ری و فیروز کوه کرد که حکومت تهران را شامل می‌شد.

در این سفر است که ما یک اروپایی را می‌بینیم که از تهران دیدن می‌کند؛ این شخص کلاویخو اسپانیایی است و به دربار تیمور می‌رفت و او در یکشنبه ششم ژوئیه (۱۴۰٤ م.، ۸۰٦ یا ۸۰۷ ق.) وارد تهران می‌شده، و به وسیله بابا شیخ پذیرایی می‌شود. او تهران را بدون برج و بارو توصیف می‌کند با هوای فوق‌العاده گرم، ولی در آنجا همه وسائل آسایش یافت می‌شود. ازین گفته‌ها معلوم می‌شود که ری بر اثر ویرانی مغول، آباد شدگی خود از دست داده و تهران داشت جای آن را می‌گرفت و آرام آرام حالت ده بودن را وا می‌گذاشت و رو به شهر شدن می‌رفت، تا آنکه در سال (۹٤٤ ق./۱۵۳۷ م.) شاه طهماسب اول صفوی برای زیارت امامزاده حمزه که در جوار حضرت عبدالعظیم به خاک است، از تهران گذشت و این شهرک، مطبوع طبع او افتاد و بعد از این دیدار یکی دوبار دیگر از این شهر دیدن کرد، تا آنکه به سال (۹٦۱ ق./۱۵۵٦ م.) دستور داد در اطراف شهر، که شش هزار گام است، بارویی سازند با ۱۱٤ برج که در هر برجی یک سوره قرآن برای تبرک نهند. این برج‌ها از یکدیگر ۵۳ قدم فاصله داشتند. در جنوب، ٤۰ برج، در شرق ۲۱ برج، و در شمال ۳۱ برج و در غرب ۲۲ برج. پیرامون این باروها، خندقی عریض برای خاکبرداری ایجاد شد و در این وقت تهران چهار امامزاده معروف داشت که در داخل باروی شهر قرار گرفته بودند، به نام‌های: امامزاده یحیی، امامزاده اسماعیل، سیدنصرالدین و امامزاده زید و چهار دروازه: دروازه حضرت عبدالعظیم در جنوب تهران، در شمال دروازه شمیران و در غرب دروازه قزوین و در شرق دروازه دولاب. تهران بدین گونه شهر شد.

حال ببینیم در ایام صفویه چه بر سر این شهر آمده است؟ به دستور شاه اسماعیل دوم صفوی سلطان حسن‌میرزای خدابنده درین شهر کشته شد. احسن التواریخ روملو و شاه عباس اول صفوی چون به قصد تنبیه عبدالمومن خان اوزبک که مشهد را به حصار گرفته بود، از قزوین خارج شد و به تهران رسید سخت نالان گشت و به بستر افتاد. دو ماه ملازم بستر بود و در این مدت نتوانست از بستر خارج شود و در نتیجه عبدالمومن خان داخل شهر مشهد شد و شهر را غارت کرد و مسلمانان زیادی را به زیر تیغ گرفت و از شهر خارج شد. شاه عباس بعد از دو ماه نالانی

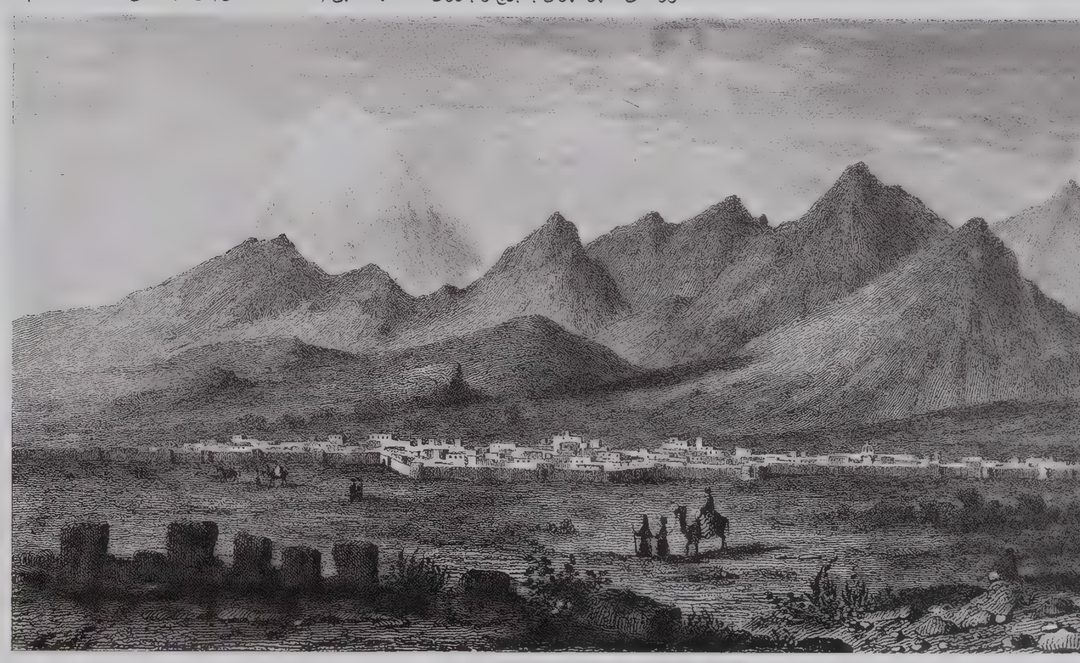
36. The Almasiyeh Avenue (Bab Homayoun) and the old Dowlat Gate, Persia and the Persians, S.G. W. Benjamin, 1887.

خیابان الماسیه (باب همایون) و دروازهٔ دولت قدیم، ایران و ایرانیان، س. ج. دبلیو. بنجامین، ۱۸۸۷ م.

◄ 37. Nader Shah Afshar, the last great conqueror in the east, mounted and a minaret made by off heads can be seen in the background. Hanway, 1754.
نادر شاه افشار، آخرین فاتح بزرگ در مشرق زمین، سوار بر اسب؛ و کله‌مناری در پس زمینهٔ تصویر مشاهده می‌شود. سفرنامهٔ هانوی، ۱۱٦۸ ق.

38 A panoramic distant view of Tehran along with Shah Tahmasb's fortifications. Drawing from the book. " La Perse" by: M. Louis Debeux, 1841.
دورنمای شهر تهران با برج و باروی شاه تهماسبی (۱۳۲۳-۱۳۲٤ق.) ایران. لوئی دو بو، ۱۸٤۱م.

مقدمه

عبدالله انوار

تهرانی که امروز سطحه آن بزرگ‌ترین شهرهای دنیاست، به روزهای گذشته خود یکی از روستاهای متعدد ری و آن‌قدر حقیر و کوچک و بی‌اهمیت بود که نویسندگان مسالک و ممالک، یعنی جغرافیاپردازان آن روزها، از جهت کوچکی و بی‌اهمیتی، نام آن را در بین اسمای امکنه ذکر نکرده‌اند و نام آن برای نخستین بار از کتب تراجم احوال و انساب به دست آمده است. چه، نام تهران در لقب دو نفر از صاحب تراجم، یکی محمد بن حماد طهرانی رازی (۲٦۱ ق./ ۸۷٤ م.) و دیگری محمد بن احمد بن سعید دولابی طهرانی (۲۲٤-۳۱۰ ق.) متوفی در عسقلان و صاحب کتاب الکنی و الاسماء مندرج است.

آیا این طهران مندرج در این دو نام، همین تهران کنونی است یا طهران دیگر است؟ خوشبختانه سفیر جنگی محمود غزنوی به ری، به قول بیهقی این پرسش را پاسخ گفته است، زیرا سفر محمود به وجهی به عمل آمده است که بیهقی، معسکر او را در ری معلوم کرده، می‌گوید: محمود در دولاب ری معسکر ساخت و این می‌رساند که دولاب از نواحی ری به بعد است و لقب طهرانی رازی نیز می‌رساند که طهران نیز از نواحی ری بوده است. بدین ترتیب تهران و دولاب هر دو از نواحی ری می‌گردند. در فارسنامه ابن بلخی متعلق به (۵۱۰ ق./۱۱۱٦ م.) انار کوار (یکی از نواحی فارس) با انار تهران مقایسه می‌شود و این تهران، همان تهرانی است، که از نواحی ری است، زیرا در انساب سمعانی متعلق به (۵۵۵ ق./۱۱٦۰ م.) آمده است: طهران قریـهٔ بالری و الیها ینسب الرمان....

راوندی در کتاب: راحـهٔ الصدور و آیـهٔالسرور در حوادث (٥٦١ ق./۱۱٦٥ م.) می‌گوید: «قزل ارسلال برای عزیمت به نخجوان، به بالای تهران فرود آمد و بر سر دولاب مقیم شد» ابن‌اسفندیار (٦۱۳ ق./۱۲۱٦ م.) می‌گوید: «افراسیاب آنجا که دولاب و طهران است، لشکرگاه ساخت» و اگر ناحیت قصران را که اصطخری در المسالک و الممالک خود به داخلی و خارجی تقسیم می‌کند و نواحی شمیران و دره‌های البرز را داخل بخش داخلی می‌گیرد و خارجی را اختصاص به نواحی قصران می‌دهد، تهران باید از نواحی جنوبی قصران باشد که در شمال ری وجنوب شمیران واقع است و راوندی در حوادث (٤٥٥ ق./۱۰٦۳ م.) می‌آورد: «طغرل در طجرشت (تجریش) نالان شد و از پای درآمد.» این همان طغرلی است که مقبره‌اش در جنوب تهران در باغ طغرل، جنب ابن‌بابویه قرار دارد.

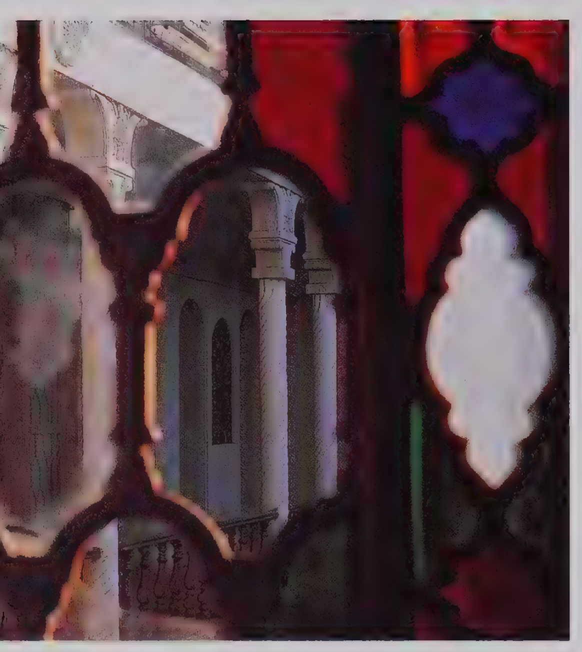
این‌ها که گفته شد وضع تهران را در دوره پیش از مغول مشخص می‌کند ولی در حمله مغول، تهران نیز مثل ری و سایر روستاهای ری، در آتش این حمله بسوخت و آنچه از تهران به دوره مغولان در دست داریم، قول خواند میر در حبیب السیر که می‌گوید: «غازان به وقت عزیمت به تبریز، تهران را معسکر ساخت.» و زکریای قزوینی در آثار البلاد و اخبار العباد می‌گوید: «تهران (سال ٦۷٤ ق./۱۲۷۵ م.) روستایی پر جمعیت و بزرگ است و بدانجا باغ‌های میوه زیاد و انار آن معروف و مردمش در خانه‌های زیرزمینی زیست می‌کنند و چون دشمنی به آنها تازد، به زیرزمین‌ها فرو می‌روند و دشمن چون چند روزی که بگذرد و کسی را نبیند، روی از این ده برمی‌تابد و از آن بیرون می‌رود.» او تهرانی‌ها را سرکش و دولت‌ستیز معرفی می‌کند و می‌گوید آنها به عناوین مختلف از دادن باج و خراج طفره می‌روند و تهران را دوازده محله است که بین آنها کینه‌توزی و دشمنی بیش از صلاح و دوستی است. حمدالله مستوفی در کتاب

39. Naser -ed Din Mirza, crown Prince of Mohammad Shah Qajar in early adolescence. Courtesy "Eugene Flandin et Pascal Coste: 'Voyage en Perse', 1840-41."
ناصرالدین میرزا، ولیعهد محمدشاه قاجار در نوجوانی. سفر در ایران، اوژن فلاندن و پاسکال کست، ۱۸٤۰-۱۸٤۱ م.

Note

by Eskandar Mokhtari

40. Part of the yard of Fakhr-od Dowleh's Mansion, featuring wooden framed sash-windows. 2002.
قسمتی از محوطهٔ خانهٔ تاریخی فخرالدوله و تزیینات ارسی چوبی. ۱۳۸۱.

The *Rey* expanse of land has accommodated civilizations who chose it as a dwelling place as early as 6000 B.C, the *Cheshme Ali* Civilization, until today when it hosts Tehran the capital of Iran. The continuity of dwelling in this expanse of the Persian Plateau is one of the features that distinguish Tehran from other cities in Iran. Yet, this is not the only distinguishing feature of this metropolis; a two-hundred-year old capital city with a population of over eight million people, resting at the foot of the Alborz mountain ranges and enjoying a variety of natural resources are the foremost among them.

Besides being a two-hundred-year old capital city, Tehran has witnessed numerous historical, cultural and social changes in its lifetime and lived through transitions from traditional styles and ways of life to modern ones and juxtaposing the two only to make it another unique metropolis different from any other city with a matching historical background.

The view of this city, from an architectural point of view, is another factor that gives Tehran special prominence. The urban architecture of this city has undergone a myriad of styles, the historical mansions, palaces and governmental buildings in it have no match in any other city, and the exquisite traces of traditional architectural styles in these buildings are unknown to the eyes of the modern dweller, so we can truly call Tehran the museum of Iranian modern urban architecture.

The history of Tehran's architecture can be considered the history of architectural developments in Iran; a history that stemmed from traditional architecture of the *Isfahan School* and stretched to modern times, following modern trends and styles.

Along this span, one can witness the following periods:

I- The Age of Tradition:

The age of tradition in Iranian architecture which followed the *Isfahan School* is the period when Iranian architecture was deeply reliant on pure Iranian styles and elements, merging different Iranian arts. The *Qavam-od DowlehHouse* and the *Khanat Caravansary* are amongst samples of this period. (Pgs. 80-106)

II- The Age of Transition:

This age witnesses a diversion from traditional styles and elements to a more European-oriented style where European elements find their way into Iranian architecture. Yet, the new elements are carefully integrated and incorporated into the traditional Iranian style in a way to present a harmonious merge of the two different styles while preserving the Iranian common symmetry and proportions as found in the old buildings.

Of the distinguishing features of this style one can see the gable roofs, onion domes and tall pillars with intricate ornaments supporting terraces, all inspired by neo-classical European styles. The *House of Emam e Jom'eh,* the *Saltanatabad Palace* and *The Bagh Ferdows Mansion* (Pgs.92,130,166) and later the *House of Moshir-od Dowleh* and *A'lam-ol Saltaneh* are representative of this style.

This style was in tune with the socio-cultural changes in mid-nineteenth century when the *Dar-ol Fonoun School* was established in Tehran, a

school which served as the symbol of the tendency towards modernism in the traditional Iranian society, and continued its path up to the twentieth century and the age of modern architecture.

III- The Pre-Modern Age:

In the period between 1920 and 1940 and before the modern age of Iranian architecture, most military and industrial centers and buildings, educational facilities, banks, trading houses, Ministries and governmental buildings were commissioned and built by the new bureaucratic regime that had replaced the Qajar dynasty and that strongly believed in expansion and development. These buildings were inspired by the strong and influential European architecture on the one hand and the traditional Iranian methods of construction on the other. The Post Office Building, the Gendarmerie Palace, the building of The State Organization for Deeds and Property Registration, Alborz High School and the Ministry of Foreign Affairs are amongst buildings featuring this style.

Buildings in this period were constructed on a longitudinal axis, preserving symmetry on the longitudinal and latitudinal axes, they mostly had a central stairway leading to the entrance, had high ceilings inside, used ancient Iranian legendary and mythological figures and elements (*Persepolis, Kasra Arc, Cube of Zoroaster, etc*) to decorate the exterior of the buildings, and had a brick façade.

Architects such as *Nikolai Markov*, *Hosain Taherzadeh Behzad* were amongst the pioneers of this style in Iran. Most of the old streets of Tehran, such as *Laleh Zar, Naser Khosrow, and Ferdowsi* are designed following this new trend.

The age of modern architecture put an end to the innovations in the Iranian styles and a more homogeneous style following the trends in the world architecture dominated the building styles in Iran. With the advent of architecture faculties and academic courses in architecture since the 1940s, the traditional Iranian architecture started to fade into oblivion, leaving the style in the hands of modern architects who are critical of old, historical trends.

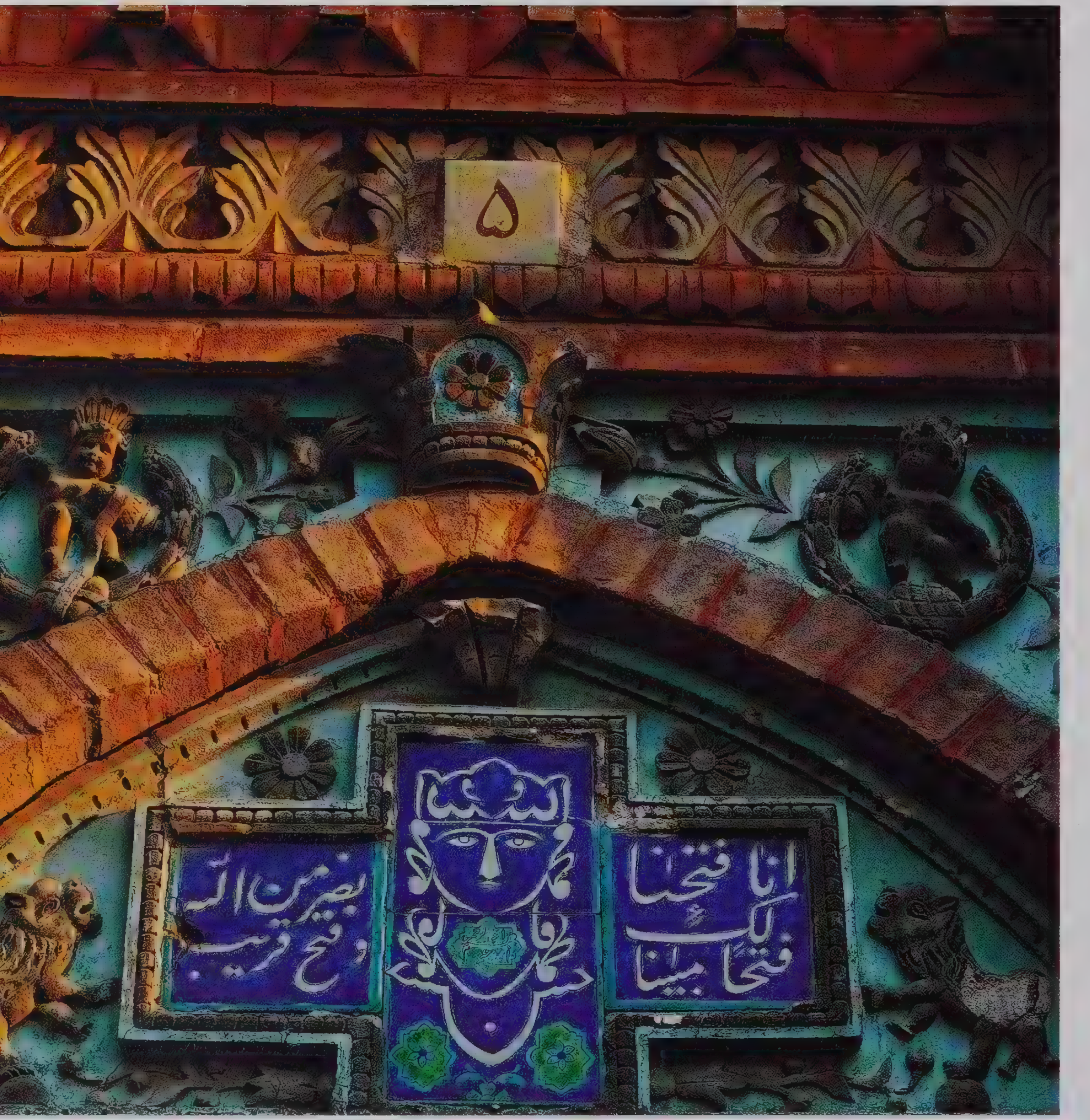
41. Part of the delicate stucco-work on the ceiling of Fakhr-ed Dowleh Mansion. 2004.
گوشه‌ای از گچبری سقف خانهٔ فخرالدوله . ۱۳۸۳.

دیوانسالار جدید، که جانشین حکومت قاجار شده و شعار توسعه را سرلوحهٔ هدف‌های خود قرار داده بود، ساخته است. معماری این بناها متأثر از معماری اقتدارگرای اروپایی از یکسو و شیوه‌های ساخت و ساز معماری ایرانی از سوی دیگر است. عمارت پست، کاخ شهربانی، ادارهٔ ثبت اسناد و املاک، وزارت امور خارجه و دبیرستان البرز از آن جمله است.

استقرار ساختمان بر محور طولی، در نظر گرفتن محورهای تقارن طولی و عرضی، ورودی شاخص با پلکانی منتهی به ورودی در محور تقارن بنا، بلندی سقف فضاهای داخلی، استفاده از نمادهای معماری تاریخی ایران در پوستهٔ نمای خارجی (طاق کسری، تخت جمشید، کعبهٔ زرتشت و نمادهای قلعه‌های ایرانی)، استفاده از گریو آجری در رُخ بام و استفاده از نماهای آجری، از ویژگی‌های این سبک معماری است، معمارانی مانند: نیکلای مارکف و کریم طاهرزاده بهزاد از به‌وجود آورندگان این سبک معماری‌اند. بدنه‌های بسیاری از خیابان‌های مرکز تاریخی شهر تهران، مانند: خیابان‌های لاله‌زار، ناصر خسرو و فردوسی، با گرایش به این سبک از معماری شکل گرفته‌اند.

تحول در معماری ایرانی، با آغاز معماری مدرن در ایران، به پایان رسیده و راه نو، که بیشتر متکی بر جریان معماری جهانی است تا ویژگی‌های بومی، بر روند دگرگونی معماری ایرانی تسلط یافته است. از دهه ۱۳۲۰ ش. به بعد و همزمان با شروع آموزش معماری جدید در ایران، به تدریج گذشتهٔ تاریخی معماری ایرانی به فراموشی سپرده شده و عرصهٔ معماری در اختیار معماران نوگرا، که منتقدان تاریخ‌گرایی بوده‌اند، قرار گرفته است.

42. Part of the frontispiece on an old house on Sirus Street in the vicinity of Seyd Esmael Bazaar in Molavi neighborhood. A well-proportioned merge of tiling, designs, stucco-work, featuring a crown flanked by two angels, tile-work in the form of a cross, bearing the names of the Five Innocent Ones in the center and quotations from the Muslim’s Holy Book on the sides. 2001.

گوشه‌ای از سردر خانه‌ای قدیمی، در خیابان سیروس، حوالی بازار سید اسماعیل محلهٔ مولوی. ترکیب متناسب نقش‌های آجرکاری، گچبری مزیّن به نقش تاج و دو فرشته در دو طرف آن و کاشی‌کاری به شکل صلیب با ترکیب‌سازی مصور نام پنج تن در قسمت میانی و عبارت‌هایی مبتنی بر فتح و پیروزی در دو طرف آن. ۱۳۸۰.

یادداشت

اسکندر مختاری

پهنهٔ ری، از هزارهٔ ششم پیش از میلاد (تمدن چشمه علی) تا به امروز (تهران) بستری برای سکونت و زندگی بوده است. تداوم زندگی، در این نقطه از فلات ایران، تهران را از سایر شهرهای تاریخی متمایز کرده است، اما این تنها وجه تمایز نیست؛ برای اینکه پایتختی دویست ساله، با بیش از هشت میلیون نفر جمعیت، دارای ویژگی‌هایی است که دیگر نقاط ایران از آن بی‌بهره‌اند. تنها تهران است که در سکونتگاهی هشت هزار ساله، در دامنهٔ کوهپایه‌های البرز، با مواهب طبیعی، پذیرای چنین جمعیتی شده است.

تهران، علاوه بر پیشینه دویست سالهٔ پایتختی، سکونتگاهی تاریخی است و تحولات فرهنگی و اجتماعی را از گذشته، با سنت‌های کهن، تا امروز، با شیوه‌های مدرن، ادامه داده است و از این بابت نیز از دیگر شهرهای تاریخی ایران متمایز است. سیمای تاریخی شهر تهران در نوع خود، استثنایی است؛ با نشانه‌های بسیاری از تحول در شهرسازی و معماری. خانه‌های تاریخی تهران جلوه‌هایی دیگر دارند و معنای دیگری از تاریخ را به نمایش می‌گذارند. قصرها و بناهای دولتی که در دیگر شهرهای تاریخی کشور مشابه آنها نیست، خود دارای ویژگی‌های ممتاز هستند. از این رو، تهران را می‌توان موزهٔ تاریخ معماری و شهرسازی دوران معاصر ایران دانست؛ با نشانه‌هایی از تاریخ و سنت‌های زیست کهن تا دوران امروز. این نشانه‌ها برای ساکنان امروز شهر، به یک معنا، ناشناخته‌اند.

تاریخ معماری معاصر تهران همزاد تاریخ معماری ایران است و با آن پیوندی ناگسستنی دارد. این تاریخ با سنت‌های کهن معماری (در استمرار مکتب اصفهان) آغاز شده و تا دوران مدرن ادامه یافته است. در سیر تحوّل معماری تهران به موارد زیر برمی‌خوریم:

43. The frontispiece of the Jame' Mosque of Tehran Bazaar bearing harmonious metal work with the emblem of the "Lion & the Sun", and *Nasta'liq* calligraphy on the tiles, reading: "Seeking wisdom is a must for all Muslims". 2001.

سردر قدیمی مسجد جامع بازار بزرگ تهران: فلزکاری مزیّن به نقش شیر و خورشید به شیوهٔ قاجاری و کاشی‌کاری به خط نستعلیق با عبارت جستجوی علم برای هر مسلمانی واجب است. ۱۳۸۰.

۱. دوران سنت

دوران سنت، دوران ادامه معماری تاریخی ایران و استمرار شیوهٔ اصفهانی است. ابداع و خلاقیت در این شیوه با تکیه بر سنّت‌های معماری ایرانی و هنرهای وابسته به آن تحقق می‌یابد. خانهٔ قوام‌الدوله (۱۲۵۳ ق.) و کاروانسرای خانات از این دسته‌اند.(صفحات ۸۰ و۱۰۶)

۲. دوران تجدد

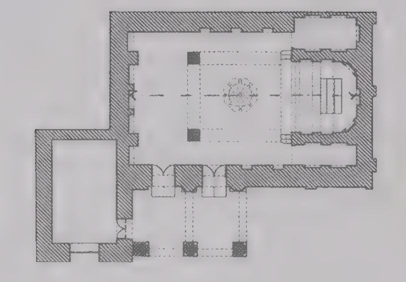
بناهایی که با رویکرد به معماری اروپایی طراحی شده، به اجرا درآمده‌اند، از این گروه‌اند. آمیزش موزون و هماهنگ هنر اروپایی، با معماری ایرانی و بهره‌مندی از تناسبات معماری و شیوه‌های مرسوم ساختمانی گذشته، از ویژگی‌های این سبک است. در این سبک اجزایی از معماری دوران نئوکلاسیک اروپایی، مانند: پوشش‌های شیب‌دار (کلاه فرنگی) و ستون‌های افراشتهٔ پر تزیین، که ایوانی در نمای ساختمان دیده می‌شود، در کنار هم قرار گرفته‌اند.

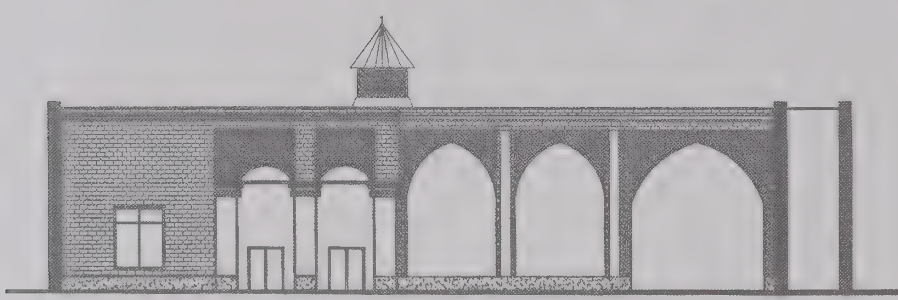
برونگرایی از دیگر شاخص‌های سبک دوران تجدد است. خانهٔ امام جمعه، کاخ سلطنت‌آباد و عمارت باغ فردوس مربوط به این دوره است(صفحات ۹۲، ۱۳۰ و۱۶۶) و بناهایی مانند: خانهٔ مشیرالدوله و خانهٔ اعلم‌السلطنه را می‌توان جزو آثار متأخر این سبک دانست. این سبک همزمان با آغاز تحوّلات فرهنگی- اجتماعی، در اواسط سده نوزدهم، و همزمان با تأسیس مدرسهٔ دارالفنون، که نماد تجدّدطلبی در ایران سنّتی است، آغاز شده و تا آغاز سده بیستم و همزمان با معماری مدرن، ادامه یافته است.

۳. دوران ماقبل مدرن

پیش از گسترش سبک معماری مدرن در ایران (از سال ۱۳۱۲ش. به بعد) و در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ش. بیشترین ساختمان‌های مراکز صنعتی و نظامی، مراکز آموزشی (مراکز فرهنگی)، بانک‌ها، مؤسسه‌های تجاری و وزارتخانه‌ها و اداره‌های دولتی را دولت

The Church of Saints Thaddaeus and Bartholomew

44. A narrow way off Jarchi Bashi Street, leading to the church's entrance. 2009.
راهرو منشعب از کوچهٔ جارچی باشی (ارامنه) منتهی به در ورودی کلیسا. ۱۳۸۸.

45. The candle niche at the entrance of the church. 2002.
شمع خانهٔ واقع در مدخل کلیسا. ۱۳۸۱.

46. Armenian woman lighting a votive candle. 2009.
بانوی ارمنی در شمع خانهٔ کلیسا. ۱۳۸۸.

History and Geographical Location

After Shah Tahmasb erected a rampart around Tehran, he made no attempts in building any imperial or governmental buildings. Apparently, the only noteworthy developments during his reign were a public bath, a '*Tekiyeh*' or a hall for religious ceremonies and *Khanum's* School. 'Khanum', Shah Tahmasb's sister, had these public places built in Tehran's oldest neighborhood known as 'Chaleh Meydan'. The relics of some of these structures still stand in this neighborhood and speak of the importance and caliber of this vicinity during those days.

The history of the word Chaleh Meydan (Chaleh meaning a land pit and Meydan meaning a city square) goes back to the time when Tehran's rampart was being built: in order to build the wall around Tehran, constructors needed soil which they dug out of this area, leaving a large earth pit behind which was thus called 'Chaleh Meydan' or the square with an earth pit.

The Saint Thaddaeus Church was built in this neighborhood in a narrow street known as *The Armenian Street,* hoping that the name 'Khanum' would protect the Church from harm. This street is located in Chaleh Meydan neighborhood between Seyed Isma'il mausoleum and Molavi Street in the vicinity of Bazaar-e Darvaze, a bazaar so called due to its proximity to one of the twelve gates of Tehran which existed before Tehran's development and expansion during Naser-ed Din Shah's Period.

A blue tile at one end of this street bears the name '*Jarchi Bashi*' (or herald), at the northern end of this street stands Tehran's oldest church with a domed praying hall and four chambers to seat the dignitaries. The altar is situated to the east of these chambers. The stained glass-work in this church was commissioned in 1808 to 10 Armenian families who were invited from Jolfa, Isfahan to Tehran by Fath-Ali Shah to decorate the imperial palaces, especially the Golestan Palace with stained glass which they designed, cut and implemented.

The main founders of this church were two benevolent Armenians by the name of Khatchik and Harootoun, whose tombs are in the entrance of the church.

Legend has it that the church was built after *Shah Abbas I* accommodated a second group of Armenian immigrants around Tehran and had this church built by these Armenian immigrants in the vicinity of the town, the first group of immigrants had settled around Isfahan in Jolfa. Yet, the architectural style of the church indicates that it must have been built during *Fath-Ali Shah's* period.

Archbishop Ardak Manukian has documented this church in his diaries as the Saint Thaddaeus or Bartholomew Church, named after two of the Christ's apostles who preached Christianity in Armenia around the first year after Christ.

47. Interior view of the interior of the church hall. 2009.

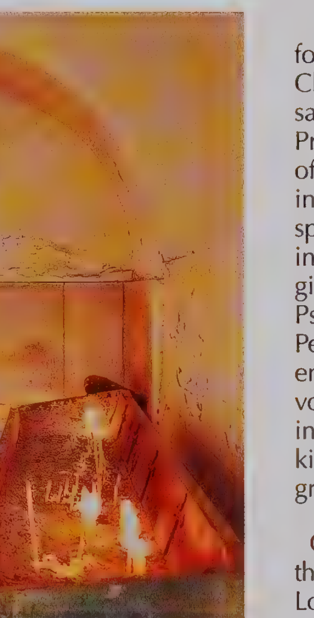
نمای داخلی تالار کلیسا. ۱۳۸۸.

48. A colored tomb-stone posted inside the church hall, bearing the figure of a man in a hat and clothing of the Fath-Ali Shah period. 2009.
سنگ قبر رنگ‌آمیزی شدهٔ صاحب منصبی با کلاه و تن‌پوش دورهٔ فتحعلی شاه قاجار، نصب شده در تالار کلیسا. ۱۳۸۸.

49. Graves of political and cultural figures at the entrance to the church. 2009.
مقبرهٔ رجال فرهنگی و سیاسی در مدخل کلیسا. ۱۳۸۸.

▲ 50. The candle chamber at the church entrance. 2009.
شمع خانهٔ مدخل کلیسا. ۱۳۸۸.

▼ 51. View of the church yard as seen from the porch. 2009.
نمای محوطهٔ کلیسا، از صحن ایوان ورودی به تالار. ۱۳۸۸.

The Church yard was used as the resting place for the first group of Christians at that time, many Christian dignitaries lie there such as the Ambassadors of Russia and England, Alexdander the Prince of Georgia, Charles Scott the second son of Sir Walter Scott, the prominent English writer in the 18th century, Charles Alison who was the special attaché of the Court of England who died in 1872, Koln Saheb, a British priest and theologian who had translated the Torah, The Book of Psalms and the Book of Prophets from Hebrew to Persian, the victims of the Gribayedoff riot which ended in the death of Russian Embassy staff, Davoud Khan Tabib Nezam, a doctor who was curing plague patients and lost his life to the same killing disease. Most of the tomb-stones bear engraved pictures of men in Qajar clothing.

On the anniversary of the Saint Thaddaeus Bartholomew there are evening ceremonies of The Lord's Supper and making sacrifices at the church.

Pietro Della Valle, a famous Italian world traveler who traveled Iran in 1617, wrote in his diary about meeting with Christian families in this quarter.

The Paintings in Saint Thaddaeus Church

In the 19th century, Tbilisi, the capital of Georgia and a cultural center for Armenians, had a crucial role in the cultural and artistic development of the Armenians. Amongst the most prominent modern portrait painters of those times was Hakop Hovnatanian who had studied painting in St. Petersburg and emigrated to Iran in 1865. Upon his arrival in Iran, he settled in Tabriz for a while and then moved to Tehran where his brilliant taste in art and his skills in painting soon paved his way to the court of Naser-ed Din Shah, where he was appointed court painter. Hakoop was commissioned to paint and decorate the walls of Saint Thaddaeus Church, a profession that ran in his family.

In 1970, the Church was undergoing restoration and renovation work when a piece of plaster

52. The bell and the church porch leading to the church hall entrance. 2009.
ناقوس و صحن ایوان ورودی به تالار کلیسا. ۱۳۸۸.

53. The church porch with round brick pillars and tomb stones of political and cultural figures. 2009.
صحن ایوان ورودی کلیسا با ستون‌های آجری مدوّر و سنگ قبرهای رجال سیاسی و فرهنگی. ۱۳۸۸.

came off the wall, revealing exquisite paintings underneath. These paintings which were done in natural herbal colors portray flowers in pots, vases and birds like parrots. A team of restorers were called to clear up the walls and expose the paintings which are believed to be the original paintings done by Hakop Hovnatanian.

The Church's Edifice

The church covers an area of 320 sq./meters, built on a single floor which includes the church yard, the hall, the entrance hall, a chamber in the south-eastern corner and a semi-open area to the east of the main hall, all built during different periods of time.

In the middle open area of the church hall, which is 6.40 meters wide and 7 meters long, stand two round stone pillars. The hall is stretched on an east-west axis. In the south-east end of the hall, there are an *Ivan* and two portals. In the south-west of the hall, there is a small chamber opening to the hall. The altar is situated at the easternmost corner of the hall, flanked by two small enclosures with doors opening to the main hall.

The ceiling of the main hall is capped with a ribbed vault and a half dome while the ceiling of the *ivan* and those of the chambers are flat.

The exterior façade of the church is a simple blend of brick and plaster, and the walls in the interior of the church are white-washed.

The church is under the authority and supervision of the *Armenian Prelacy of Tehran*. In the past couple of years on the first Friday of each month on the Christian calendar, the Armenians of different districts of Tehran hold special ceremonies at this church.

54. Congregation on the first Friday of each Christian month held in the church hall. 2002.
مراسم نخستین جمعهٔ ماه میلادی در تالار کلیسا. ۱۳۸۱.

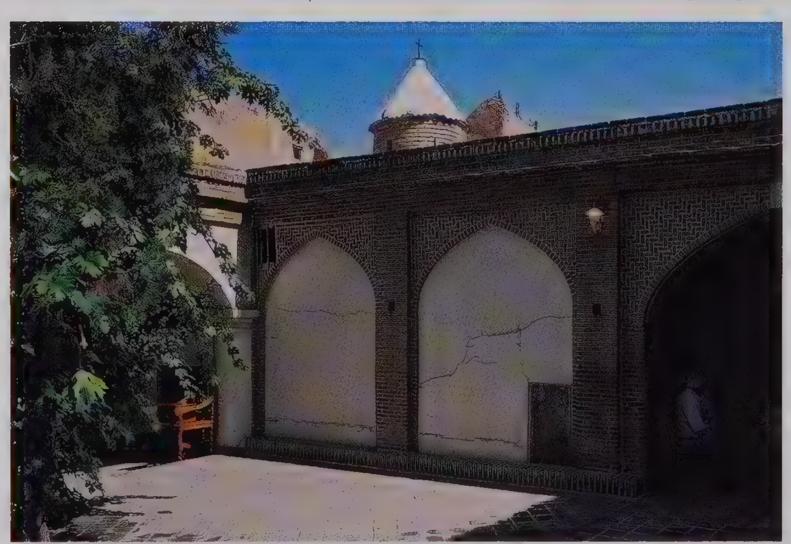
55. Sample of birds and floral painting restored from under layers of plaster, portraying a vase full of flowers in the center and two parrot-like birds with a crown on their heads on top and two birds with spread wings on the bottom. Painting might be done by Hakop Hovnataniyan, the court painter of Naser-ed Din Shah, who had studied arts in St. Petersburg. 2002.

نمونه‌ای از نقاشی گل و گیاه و پرندگان پدیدار شده از زیر گچ، شامل گلدانی پرگل در وسط با دو پرنده شبیهٍ طوطی با سر انسان و تاجی بر سردر بالا و دو پرندهٔ بال گشوده در پایین، احتمالاً از آثار هاکوپ هووناتانیان دانش‌آموختهٔ هنرستان سن پترزبورگ در دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار. ۱۳۸۱.

56. An old antique wooden chair dating to a century ago, used by the priest for his sermons. 2002.
صندلی چرمی عتیقه با قدمت بیش از یک قرن، برای برگزاری مراسم موعظه کشیش. ۱۳۸۱.

57. The church altar. 2002.
محراب تالار کلیسا. ۱۳۸۱.

58. The church yard and the entrance connecting the candle chamber to the congregation hall of the church. 2009.

دهانهٔ ورودی حد فاصل شمع خانه و تالار مراسم و قسمتی از محوطهٔ کلیسا. ۱۳۸۸.

59. Part of the church hall with niches decorated with paintings of *Gol-o Morgh* on plaster around tomb-stones of political and cultural figures. 2009.
گوشه‌ای از تالار کلیسا با تزیینات نقاشی گل و مرغ روی گچ در کنار قبر رجال فرهنگی و سیاسی. ۱۳۸۸.

60. A colored tomb-stone, posted on the wall of the church hall, featuring the sun flanked by two angels. 2009.
سنگ قبر رنگ‌آمیزی شده بر دیوار تالار کلیسا با نقش خورشید و دو فرشته در دو طرف آن. ۱۳۸۸.

در ۲۸ اکتبر ۱۸٤۱م.)، چارلز آلیسون، فرستادهٔ ویژه و وزیر مختار دربار بریتانیا در تهران (متوفی در سال ۱۸۷۲م.)، کُلن صاحب کشیش انگلیسی و معلم الهیات و مترجم تورات و زبور و کتب انبیا از زبان عبرانی به فارسی (متوفی در سال ۱۸٤٤م.) کشته‌شدگان غائلهٔ گریبایدوف و اعضای سفارت روس که بدرفتاری‌شان باعث طغیان مردم و قتلشان شد، داوود خان طبیب نظام که هنگام معالجهٔ بیماران مبتلا به طاعون، خود نیز گرفتار این بیماری شد و از دنیا رفت. بر روی اغلب سنگ مزارهای کلیسا، تصاویر افرادی با لباس دورهٔ قاجار حجّاری شده است. در سالروز یادبود تادئوس بارتولیمئوس مقدس، مراسم قربانی و عشاء ربانی در این کلیسا برگزار می‌شود.

نقاشی‌های کلیسا

در سدهٔ نوزدهم میلادی، شهر تفلیس پایتخت گرجستان، یکی از مراکز فرهنگی ارامنه به شمار می‌رفت و نقش مهمی در پیشرفت فرهنگی و هنری ارامنه داشت. از سرشناس‌ترین چهره‌پردازان و نگارگران نوگرای ارمنی در این روزگار هاکوپ هووناتانیان از دانش آموخته‌های هنرستان سن‌پترزبورگ است. او در سال (۱۸٦۵م./۱۲۸۲ق.) راهی ایران شد. مدتی در تبریز اقامت گزید و بعد به تهران آمد و با قریحه و استعداد هنری که داشت، نقاش دربار ناصرالدین شاه شد.

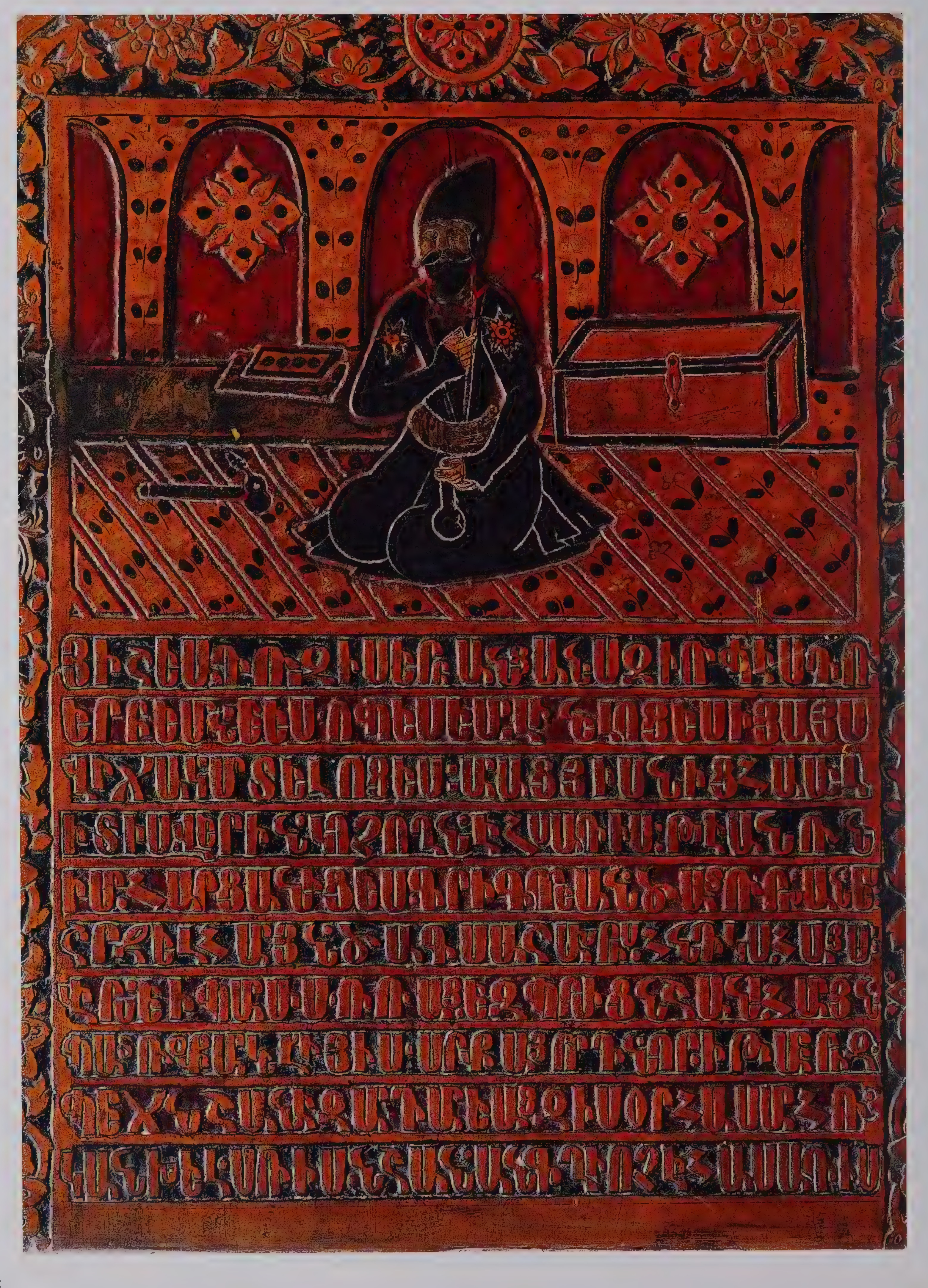
هاکوپ بنا بر سنّت خانوادگی، دیوارهای کلیسای طاطاووس تهران را نقاشی و تزیین کرد. در سال (۱۹۷۰م./۱۳٤۹ش.) هنگامی که دیوارهای کلیسا را رنگ می‌کردند، در اثر فرو ریختن گچ، بخشی از تصویرهای نقاشی‌شدهٔ زیر گچ نمایان شد؛ نقاشی‌هایی به شکل گلدان‌هایی با گل و بته و پرندگانی به شکل طوطی، که رنگ آنها از عصارهٔ گیاهان بود. با همکاری اهل فن، رویهٔ دیوارها پاک شد و به مرور گل‌های رنگین و پرندگان نمایان شدند. این نقاشی‌ها، که عالیجناب مانوکیان به آنها اشاره کرده، انگار نقاشی‌هایی است که استاد هاکوپ هووناتانیان در ابتدای ورودش به تهران، در نمازخانه ترسیم کرده است.

مشخصات بنای کلیسا

مساحت تقریبی کلیسا و نمازخانه حدود ۳۲۰ متر مربع است. بنای یک طبقه و به نسبت کوچک کلیسا، شامل: حیاط، تالار مراسم، ایوان ورود به تالار، اتاق گوشهٔ جنوب شرقی و تالار، و فضای نیمه باز شرق تالار در دوره‌های مختلف ساخته شده است. در میان فضای باز تالار که عرض آن حدود ٦/٤٠ و طول آن حدود ۷ متر است، دو ستون مدوّر سنگی قرار گرفته است. جهت تالار، شرقی- غربی است. در انتهای شرق جبههٔ جنوبی، دو درگاه ورودی و یک ایوان قرار دارد و در گوشهٔ جنوب غربی، اتاق کوچکی متصل به بنا. محراب در شرقی‌ترین بخش تالار به صورت ایوانی، در داخل تالار واقع شده و در دو طرف آن دو گوشوار قرار دارد که با درگاهی به تالار اصلی مرتبطاند. جرزهای پیوستهٔ اطراف فضاها به همراه ستون‌های آجری و سنگی دیوارهای پیوسته، باربرهای بنا را تشکیل می‌دهند.

سقف تالار، طاق- تویزه، نیم‌گنبد و گنبد چشمه‌پوش بوده، سقف ایوان و اتاق گوشهٔ جنوب شرقی مسطح است. نمای خارجی کلیسا ساده و ترکیبی از آجر و گچ و فضای داخلی نیز سفید اندود است.

اداره این کلیسا، اکنون زیر نظر شورای خلیفه‌گری ارامنهٔ تهران است و در نخستین جمعهٔ هر ماه میلادی، در این کلیسا با حضور ارامنهٔ مناطق مختلف تهران، مراسم مذهبی برگزار می‌شود.

◄61. The colored tomb-stone of a dignitary, posted on the wall of the church hall, featuring a man in hat and clothing of Fath-Ali Shah period, sitting on a rug near a wooden chest and holding a jar in his hand. 2002.
سنگ قبر رنگ‌آمیزی شدهٔ صاحب منصبی با کلاه و تن‌پوش دورهٔ فتحعلی شاه قاجار که دو زانو بر فرشی کنار صندوقی چوبی نشسته و شیشه‌ای در دست دارد؛ نصب شده در تالار کلیسا. ۱۳۸۱.

کلیسای طاطاووس (سورپ تادئوس بارتولیمئوس مقدس)

پیشینه و موقع جغرافیایی

شاه تهماسب دستور داد حصاریِ به دور تهران بکشند، اما برای ایجاد بناهای دولتی و سلطنتی اقدام چندانی نکرد. ظاهراً آبادی و عمران مهمی که در دورهٔ او انجام گرفت، احداث حمام، تکیه و مدرسهٔ خانم است. خانم- خواهر شاه تهماسب- این اماکن را در قدیم‌ترین محلهٔ تهران، موسوم به چاله میدان، بنا کرد که آثار برخی از آنها از جمله: گذر درِ حمام خانم و مدرسهٔ خانم باقی مانده است. بنا به روایتی محلهٔ چاله میدان را از آن سبب به این نام نامیدند که زمین‌های این محله بر اثر خاک‌برداری‌های عهد شاه تهماسب صفوی برای ساختن برج و باروی تهران، گود شد و چاله‌هایی در آن پدید آمد که به مرور به چاله میدان معروف شد. کلیسای طاطاووس در این محله، در کوچه‌ای موسوم به کوچهٔ ارامنه، ساخته شد تا شاید در سایهٔ نام و قدرت صاحب محله -خانم- بنای آن آسیب نبیند.

پیترو دلاواله، سیاح معروف ایتالیایی که در سال (۱۰۲٦ق./۱٦۱۷م.) به ایران سفر کرده، در سفرنامه‌اش به دیدار خود با چند تن از افراد دو خانوار مسیحی ساکن در شهر تهران، اشاره کرده است.

وضع کنونی

در محلهٔ چاله میدان، بین بقعهٔ سید اسماعیل و خیابان مولوی، در محدودهٔ بازارَ حضرتی، کوچهٔ به نسبت پهنی موسوم به کوچهٔ ارامنه از بازار معروف به بازار دروازه (به مناسبت قرار داشتن دروازهٔ قدیم حضرت عبدالعظیم- یکی از دوازده دروازهٔ تهران قدیم، در دهانهٔ بازار مزبور) منشعب می‌شود.

در ابتدای کوچه، نام جارچی‌باشی روی کاشی آبی‌رنگ نصب شده بر دیوار، خودنمایی می‌کند. در ضلع شمالی اوایل این کوچه، قدیم‌ترین کلیسای تهران قرار دارد که مشتمل بر نمازخانه‌ای با پوشش گنبدی‌شکل و چهار شاه‌نشین است و محراب و محل پیشوای روحانی در شاه‌نشین شرقی آن قرار گرفته است. نمازخانهٔ کوچک، که اکنون نیز برپاست، بنابر نوشتهٔ عالیجناب اسقف آرداک مانوکیان به نمازخانهٔ سورپ تادئوس بارتولیمئوس نیز معروف است.

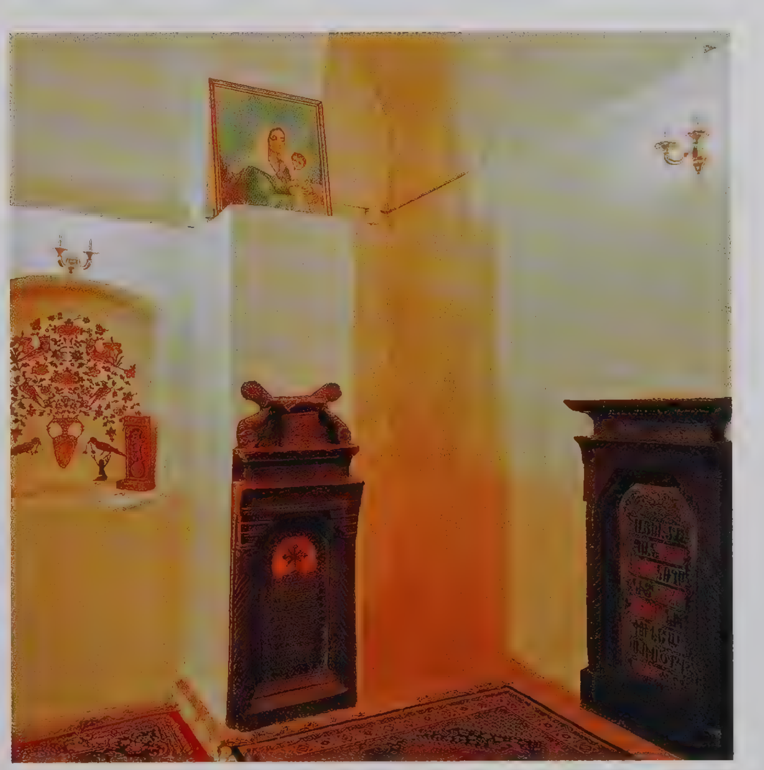
این نمازخانه را در (سال ۱۸۰۸م.) ده خانوادهٔ ارمنی معروف به جام‌بُران، که به دستور فتحعلی شاه قاجار برای تولید، برش و نصب شیشه‌های رنگی قصرهای سلطنتی (به ویژه کاخ گلستان) از جلفای اصفهان به تهران آمده بودند، ساخته‌اند.

بانیان اصلی نمازخانه، افراد نیکوکاری با نام‌های خاچیک خاچیکیان و استاد هارطون هستند که در مدخل کلیسا مدفون‌اند.

بنا به روایت دیگری، شاه عباس اول پس از کوچ دادن نخستین گروه ارامنه به ایران، آنان را در جلفای اصفهان ساکن کرد. برای سکونت دستهٔ دوّم ارامنه که از ارمنستان وارد ایران شدند، به دستور او در کنار شهر محلی را در نظر گرفتند و این کلیسا را نیز به دستور شاه عباس، ارامنهٔ مهاجر بنا نهادند. هرچند سبک کنونی معماری کلیسا را به دورهٔ فتحعلی شاه نسبت می‌دهند.

نام کلیسا ملهم از نام دو تن از حواریون حضرت مسیح است که از نیمه اول سده نخست میلادی، مسیحیت را در ارمنستان رواج داده‌اند.

در صحن دهلیز ورودی کلیسا، نخستین مکان مناسب برای آرامگاه مسیحیان، بسیاری از رجال سیاسی و فرهنگی خارجی به خاک سپرده شده‌اند. از جمله؛ سفرای روسیه و انگلستان، اسکندر ولیعهد گرجستان، چارلز اسکات فرزند دوم سرِ والتر اسکات، نویسنده و شاعر معروف انگلیسی در سده هیجدهم میلادی (متوفی

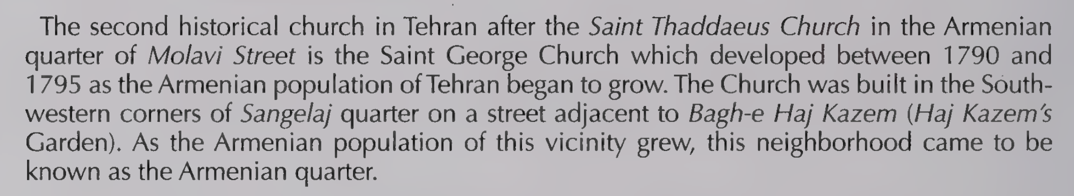
63. Part of the church hall with niches decorated with *Gol-o Morgh* design on plaster around tomb-stones of political and cultural figures. 2009.
گوشه‌ای از تالار کلیسا با تزیینات نقاشی گل و مرغ روی گچ در کنار قبر رجال فرهنگی و سیاسی. ۱۳۸۸.

62. The church hall and the pew. 2009.
محراب و تالار کلیسا. ۱۳۸۸.

The Saint George Church

History and Geographical Location

The second historical church in Tehran after the *Saint Thaddaeus Church* in the Armenian quarter of *Molavi Street* is the Saint George Church which developed between 1790 and 1795 as the Armenian population of Tehran began to grow. The Church was built in the South-western corners of *Sangelaj* quarter on a street adjacent to *Bagh-e Haj Kazem* (*Haj Kazem's* Garden). As the Armenian population of this vicinity grew, this neighborhood came to be known as the Armenian quarter.

According to Archbishop Ardak Manukian, Saint George was a commander who was propagating Christianity in 303 A.D. and was martyred by a group of pagans.

The Saint George Church is located in the historic quarter of *Sangelaj* in the vicinity of *Shah Tahmasb* Rampart, near *Vazir Daftar* street. The easiest approach to this church is through the entrance of *Qavam-od Dowleh Bazaar* in the eastern corner of *Shahpour Square*, the former *Darvaze Qazvin* quarter. The founder of the Bazaar was *Mirza Abbas Khan Qavam-od Dowleh,* the minister of interior and foreign affairs of *Mirza Yusef Mostowfi-ol Mamalek* the Prime Minister of *Naser-ed Din Shah*. This brick-domed bazaar is over a century old.

Just adjacent to the roofed *Qavam-od Dowleh* Bazaar with its barrel vault and heart-shaped lights lies *Mo'ayer* Bazaar, an open bazaar leading to *Gozare Qoli* (Qoli Street). This bazaar was constructed with the help of *Doust-Ali Khan Mo'ayer-ol Mamalek*, the treasurer of *Naser-ed Din Shah*. To the south of *Mo'ayer* Bazaar, one could find *Doust-Ali Khan's* palace on an

▼ 64. A view of the St. George Church. 2002.
دورنمای کلیسای گئورک مقدس. ۱۳۸۱.

65. Partial view of the southern church yard, the base of the bell tower with tomb stones bearing engravings and paintings of Qajar period. 2009.
قسمتی از محوطه، نمای جنوبی و پایه‌های برج ناقوس کلیسا با سنگ قبرهای زیبای حجّاری و نقاشی شدهٔ دورهٔ قاجار. ۱۳۸۸.

area of 300,000 sq. /meters, stretching from *Mo'ayer* Street to *Seyed Naser-od Din* Shrine. On the north of the Bazaar, one could find *Mo'ayer* Mosque, *Mo'ayer* frontage, *Mo'ayer* water reservoir, and *Mo'ayer* lane flanked by gardens. Inside the garden of this vast palace, along with a number of majestic mansions, and orchards was a triumphal arch like the one in Paris.

The historic wedding reception of *Esmat-od Dowleh*, daughter of *Naser-ed Din Shah* who married *Mo'ayer -ol Mamalek* was held in this garden and thus the King walked through this Bazaar a number of times to visit his daughter and son-in law in this mansion.

Opposite *Mo'ayer* street and near *Qoli* Street, there is another street known as *Gozar-e Vazir Daftar* (Court Minister Street), leading to *Darkhoungah* and *BozarJom'ehri* streets. *Vazir Daftar* was the title of *Mirza Hedayatollah*, father of Dr. Mosadeq, the Prime Minister of Reza Shah Pahlavi. *Vazir Daftar* was a dignitary during *Naser-od Din* Shah's period and a secretary to *Mirza Yusef Mostowfi-ol Mamalek* the Grand Vizier of *Naser-ed Din* Shah.

The Saint George Church is located in a street off the middle of *Gozare Vazir Daftar* with its main entrance at the beginning of the street.

Present Situation of the Church

The Saint George Church was originally a rustic chapel. In the year 1835 it was developed into a church, and in 1882 it underwent total restoration and turned into its present situation.

It the early years of the church, the neighborhood and the proximity of the church were swarmed by Armenians, who later migrated to other districts and quarters of Tehran. Yet, they all congregate in the church for memorial ceremonies and Sunday Services.

The architectural style of the Saint George is more sophisticated and majestic compared to that of Saint Thaddaeus. Its chapel has a high ceiling with rows of columns and a central arch flanked by two bays. The architectural style of the Saint George resembles that of Sasanid churches.

The Saint George Church has a cubic shape 19.76 meters long and 11.15 meters wide and is made of brick. Thirteen meters of the interior is devoted to the congregation hall and the rest is the altar. The altar is raised and connected to the main hall by two flights of stairs on the two sides. To the south of the altar is a chamber where the Holy Bible and other Church paraphernalia are kept. On the northern wall, there is a niche and the baptistery. There is another chamber between the altar and the baptistery where the priests' garbs are kept.

Inside the church, two rows of connected columns, each with a diameter of one meter, divide the main hall into two side passage ways and a middle section. The bell tower has a special design and lies in the southern part of the church.

On the walls and the floor of the church, there are a number of tomb-stones with *Qajar* engravings and paintings meticulously executed on each. Some of the tomb-stones belong to Armenian dignitaries and well-reputed persons of the *Qajar* period,

▲ 66. The pillars and the base of the bell tower at the entrance of the church hall. 2002.
پایه‌ها و قسمت زیرین برج ناقوس و در ورودی تالار کلیسا. ۱۳۸۱.

▼ 67. A marble tomb stone on the southern wall of the church posted to the left of the entrance to the hall, featuring two angels with wings spread apart in the middle of plants and flowers. Underneath, there are two imperial signets. The tomb stone has scrolling floral designs running around it. 2009.
سنگ قبر مرمرین بر دیوار جنوبی کلیسا، سمت چپ در ورودی تالار، با نقش دو فرشتهٔ بال گشوده در میان گل و گیاه و دو نشان سلطنتی در پایین فرشته‌ها و حاشیهٔ ظریف گل و گیاه به شیوهٔ اسلیمی پیرامون سنگ قبر. ۱۳۸۸.

amongst which there is a jade marble stone, 53 by 104 centimeters, on a pedestal posted to the right of to bell tower with a cross and wreath carved in stone and an epitaph in Armenian presenting a short biography of *Hoosep Gaspariyan*.

Hoosep Gaspariyan was the founder of the first Armenian public library, a teacher of Haygaziyan Armenian School and one of the founders of the Academy of Science and Knowledge Lovers.

On the left side of the bell tower, there is another marble tomb-stone 52 by 110 centimeters on which one can read in Persian carved by *"Master Hosain Amou"*. The tomb-stone belongs to the tomb of *Michael Markariyan*, the founder of the Academy of Science and Knowledge Lovers. This academy inaugurated Tehran's first Armenian School in Saint George Church in January 1870.

On the two sides of the base of the bell tower, just opposite the entrance to the church, there are two other tomb-stones belonging to

68. View of the bell tower from the underneath. 2002.
نمای برج ناقوس کلیسا از قسمت زیرین. ۱۳۸۱.

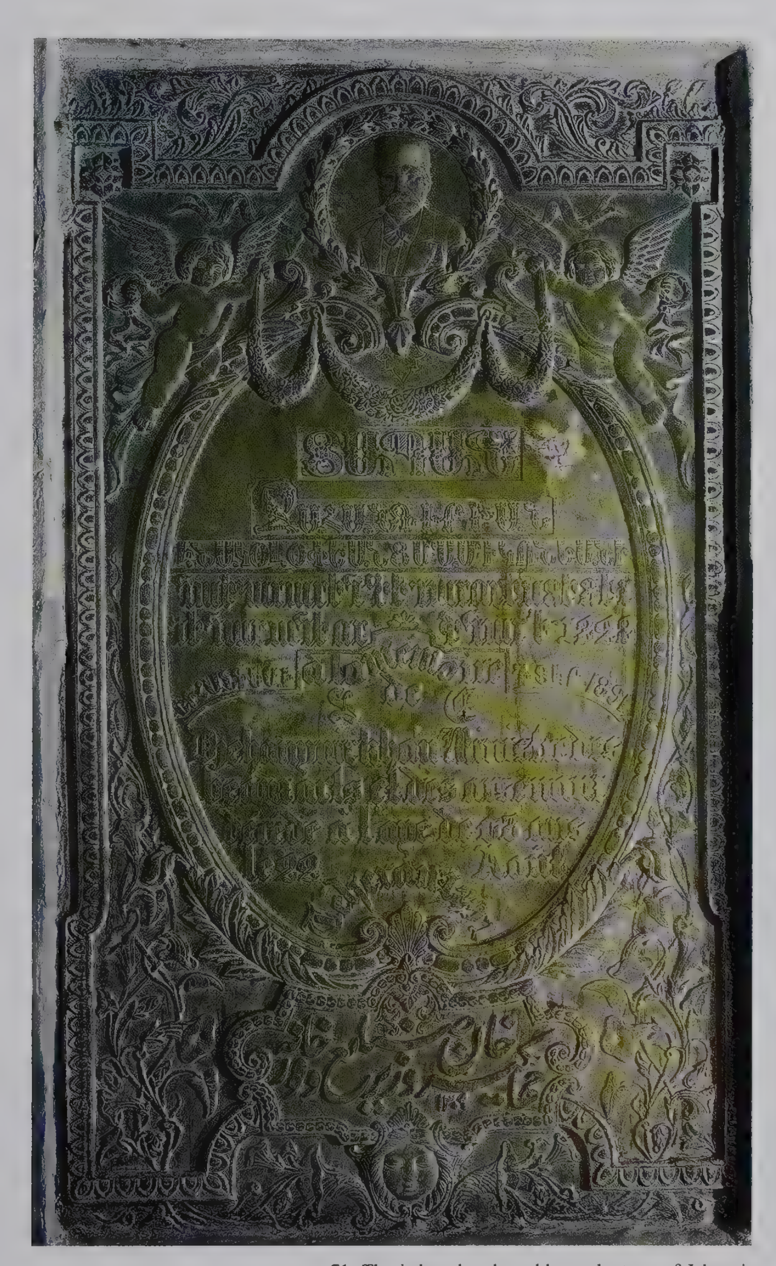
69. The marble tomb-stone of Haroutiyun, son of Allah Verdi Khan, a Qajar Army commander. The tomb stone is posted on the right base of the bell tower opposite the southern entrance. The tomb stone is topped by an engraving of the sun impersonated as a woman and below it there is an engraving of a seated young man. It is framed in a crenellated engraved band. 2009.

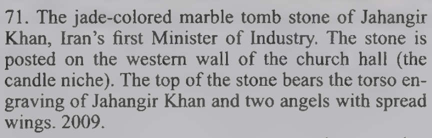
سنگ قبر مرمرین هاروتیون فرزند الله وردیخان؛ امیر سپاه قاجار، بر پایهٔ سمت راست برج ناقوس مقابل در ورودی جنوبی کلیسا که در بالای آن خورشید به شکل رخسار زنی نقش بسته و در پایین نقش جوانی دو زانو نشسته با کنگره‌های پیرامون حک شده است. ۱۳۸۸.

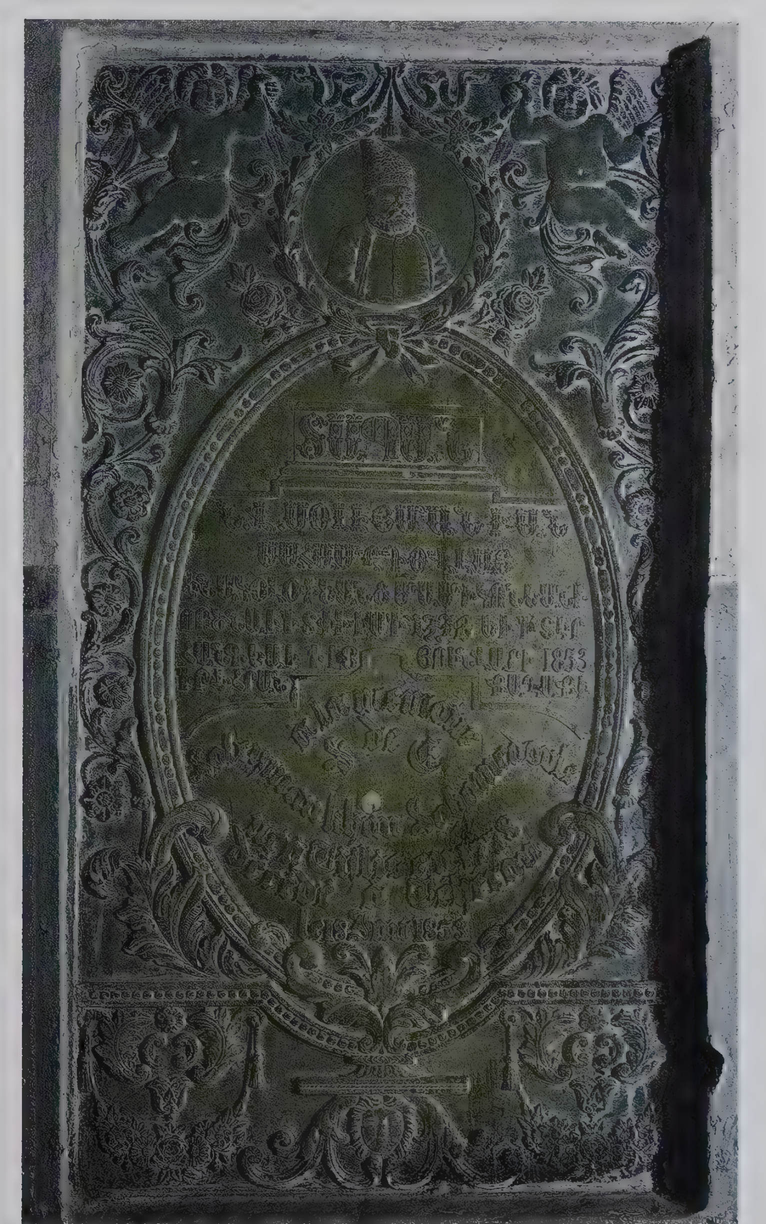

70. Marble tomb-stone of Allah Verdi Khan Haroutuniyan, Commander of the Qajar Army. The tomb stone is posted on the left base of the bell tower opposite the southern entrance. The tomb stone is topped by an engraving of the sun impersonated as a woman and below it there is an engraving of a foot soldier, a cavalry soldier, a cannon and a cannon feeder. 2009.

سنگ قبر مرمرین الله وردیخان هاروتیونیان، امیر سپاه قاجار، بر پایهٔ سمت چپ برج ناقوس مقابل در ورودی تالار کلیسا که در بالای آن نقش خورشید به صورت رخسار زنی با دو فرشتهٔ بال گشوده در دو طرف آن و در پایین نقش یک پیاده نظام، یک سواره نظام و یک عراده توپ با توپچی حک شده است. ۱۳۸۸.

71. The jade-colored marble tomb stone of Jahangir Khan, Iran's first Minister of Industry. The stone is posted on the western wall of the church hall (the candle niche). The top of the stone bears the torso engraving of Jahangir Khan and two angels with spread wings. 2009.

سنگ قبر جهانگیرخان نخستین وزیر صنایع و قورخانهٔ ایران، از مرمر یشمی رنگ بر دیوار غربی راهرو کلیسا (شمع خانه) که در قسمت بالای آن نیم‌تنهٔ جهانگیرخان و دو فرشتهٔ بال گشوده در دو طرف حجّاری شده است. ۱۳۸۸.

72. Jade-Colored marble tomb stone of Solaiman Khan Saham-od Dowleh one of Qajar dignitaries. The stone has a margin decorated with exquisite floral patterns and an engraving of the torso of Solaiman Khan and two angels with spread wings. The stone rests near the tomb of his son, Jahangir Khan. 2009.

سنگ قبر سلیمان خان سهام‌الدوله، صاحب منصب دورهٔ قاجار، از مرمر یشمی رنگ با حاشیهٔ ظریف گل و گیاه، در کنار سنگ قبر فرزندش جهانگیرخان، که در قسمت بالای آن نقش نیم تنهٔ او با دو فرشتهٔ بال گشوده در دو طرف حجاری شده است. ۱۳۸۸.

▲ 73. Partial view of the southern side of the church along with the church yard, featuring the bell tower and tomb-stones posted on the bases of the tower. 2009.

قسمتی از نمای جنوبی کلیسا با برج ناقوس و سنگ قبرهای نصب شده بر پایه‌های برج و محوطهٔ کلیسا. ۱۳۸۸.

74. A marble tomb stone posted on the southern wall on the right base of the bell tower, featuring two angels holding a cross and sitting amidst plants and flowers. The bottom part of the stone bears the signature of the engraver Gholam Hosain Hajar Tehrani. 2009.

سنگ قبری از مرمر نصب شده بر دیوار جنوبی سمت چپ پایه‌های برج ناقوس، با نقش دو فرشته که در میان گل و گیاه صلیبی را در میان گرفته‌اند. در پایین سنگ عبارت عمل غلام حسین حجار طهرانی نوشته شده است. ۱۳۸۸.

a father and son, named *Allah Verdi Khan* and *Haroutiyun* who were army commanders during the *Qajar* period. The 57 by 97 centimeter white marble tomb-stone of *Allah Verdi Khan* is topped by an engraving of the sun impersonated as a woman with its rays radiating around and flanked by two angels with their wings spread. The stone tablet also features a cavalry, a foot soldier, a cannon and a cannon feeder.

At the bottom of *Haroutiyan's* tomb-stone, which is posted on the right side of the bell tower, there is an engraving of a young man sitting on the floor with crossed knees, wearing an arm band on his right arm and a dagger around his belt. He has a water jar and a glass in front him along with a flower vase full of flowers and birds around. The crenellated corners of the tomb-stones are painted in green, red and blue.

The tomb-stone of *Mardirous Amir Touman*, an army general, chief of command of the Cossack Brigade and commander of the Imperial Guards during *Qajar* period nestles in the southern wall of the church.

Two other tomb-stones on the western wall of the church belong to another father and son: *Solaiman Khan Saham-od Dowleh* and his son *Jahangir Khan* who was the first Minister of Industry in *Qajar* period. The jade marble stones are crowned by the torso figures of the father and son with two angels with spread wings on each side carved in stone.

The Armenians celebrate the last Saturday of September as Saint George's Day in this church.

Some Armenians in Tehran make a vow with God and in order for their wish to come true settle in the Church from the Friday prior to the Saint George's Day and stay there until Sunday afternoon in prayer and make sacrifices.

On Saint George's Day, holy water is distributed amongst the participants and candles and crucifixes are handed out in the yard.

In 1907, *Ninish Estepanian* founded the "Society of Church Lovers" for benevolent and pious Armenian women. This society built some rooms in the church yard to house senile Armenian men and women.

Despite the fact that the vicinity of the Saint George is no longer the Armenian quarter of Tehran, every week Armenian worshippers from all districts of Tehran gather there for the Sunday Service.

75. The church portal flanked by two tombstones and part of the bell tower. 2009.

در ورودی تالار و قسمتی از برج ناقوس کلیسا با دو سنگ قبر در دو طرف آن. ۱۳۸۸.

خورشید، دو فرشته بال گشوده‌اند. در این کتیبه، از راست به چپ، نقش یک پیاده نظام، یک تن سواره نظام و یک عراده توپ با توپچی حک شده است- در بخش پایینی سنگ مزار هاروتیون، بر روی پایهٔ سمت راست برج ناقوس، نقش جوانی چهار زانو نشسته که بازوبندی بر بازوی راست و خنجری در پرشال دارد، حک شده است. در مقابل او تنگی با لیوان و گلدانی با شاخه‌های گل و پرنده قرار دارد. کنگره‌های اطراف این دو سنگ قبر با رنگ‌های سبز، قرمز و آبی، رنگ آمیزی شده است.

بر دیوار جنوبی کلیسا، سنگ قبر ماردیروس امیرتومان (سرلشگر)، رییس ستاد بریگاد قزاق که مدتی نیز فرماندهٔ گارد سلطنتی دربار قاجار بود، قرار دارد.

بر روی دیوار غربی راهرو کلیسا، دو سنگ قبر متعلق به دو تن از رجال قاجار به نام سلیمان خان سهام‌الدوله و پسر او جهانگیر خان- نخستین وزیر صنایع ایران- نصب شده است. در بالای سنگ قبرهای مرمرین یشمی رنگ سلیمان خان سهام‌الدوله و میرزا جهانگیرخان، نقش نیم‌تنهٔ آنان با دو فرشتهٔ بال گشوده در دو طرف، حجاری شده است.

ارمنیان آخرین شنبه ماه سپتامبر را عید گئورک مقدس می‌دانند و مراسم مفصلی در این کلیسا برگزار می‌کنند.برخی از ارمنیان تهران برای برآورده شدن حاجت خود نذر می‌کنند و روز جمعه‌ای، که روز بعد آن عید گئورک مقدس است، به کلیسای گئورک می‌روند و تا عصر روز یکشنبه در آنجا اقامت می‌کنند و مراسم زیارت و قربانی را به جا می‌آورند.

در روز عید گئورک، آب متبرّک بین مردم توزیع شده هم‌زمان در حیاط کلیسا شمع و صلیب مخصوص عرضه می‌شود. زنده یاد نینیش استپانیان در سال (۱۹۰۷م. ۱۳۲۵ق.) انجمن دوستداران کلیسا متشکل از زنان نیکوکار و مؤمن ارمنی را تأسیس کرد. به همت این انجمن در محوطهٔ کلیسای گئورک اتاق‌هایی برای زندگی زنان و مردان سالخورده ارمنی ساخته شد.با اینکه کلیسای گئورک در نواحی ارمنی نشین تهران قرار ندارد، ولی هر یکشنبه در آن مراسم نیایش اجرا می‌شود.

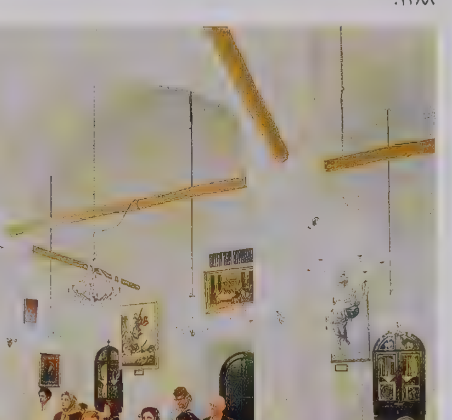

76. General view of the church hall, the pew and the altar. 2002.
نمای کلی تالار و محراب کلیسا. ۱۳۸۱.

77. Part of the ceiling of the church bearing windows paned with stained glass portraying biblical icons. 2002.
گوشه‌ای از سقف تالار کلیسا و پنجره‌های نقاشی شده با تکنیک ویترای، ملهم از کتاب مقدس مسیحیان. ۱۳۸۱.

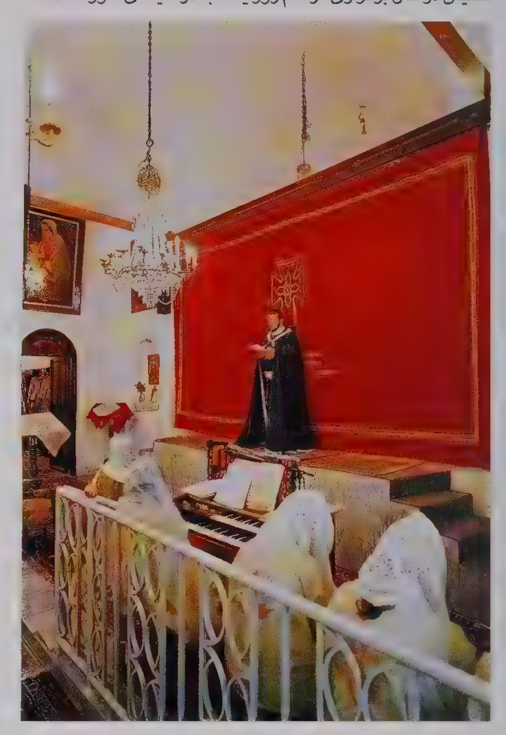
78. Tehran Christians holding Sunday Service in the Holy George Church. 2009.
مسیحیان تهران در حال اجرای مراسم روز یکشنبه در کلیسای گئورک. ۱۳۸۸.

79. Part of the chapel in the Sunday Service. 2009.
قسمتی از نمازخانه کلیسا در مراسم روز یکشنبه ۱۳۸۸.

80. The priest holding Sunday Service in the Holy George Church. 2009.
کشیش در حال برگزاری مراسم روز یکشنبه در کلیسای گئورک. ۱۳۸۸.

81. The Sunday Service at the church. 2009.
مراسم روز یکشنبه در کلیسای گئورک. ۱۳۸۸.

82. The church's location on Gozar-e Vazir Daftar Street. 2006.
موقعیت کلیسای گئورک در گذر وزیر دفتر. ۱۳۸۵.

روبه‌روی کوچهٔ معیر، چند قدم به سمت گذر قلی، کوچه‌ای قرار دارد که به کوچه و گذر وزیردفتر معروف است. این کوچه به گذر درخونگاه و خیابان بوذرجمهری غربی ختم می‌شود. وزیردفتر، لقب میرزا هدایت‌الله پدر دکتر محمد مصدق، نخست وزیر دورهٔ محمدرضا پهلوی، است. وزیردفتر، از رجال دورهٔ ناصرالدین شاه و منشیان مخصوص میرزا یوسف مستوفی‌الممالک صدر اعظم و نایب فرزندش میرزا حسن مستوفی‌الممالک، بوده است.

در میانهٔ گذر وزیر دفتر کوچهٔ کلیسا واقع شده که ورودی کلیسا در اوایل آن قرار دارد.

وضع کنونی کلیسا

این کلیسا که نخست به گونهٔ محراب روستایی بوده، در سال (۱۸۳۵م./ ۱۲۵۱ق) به شکل کلیسا و با بازسازی آن در سال (۱۸۸۲م.) به صورت کنونی در آمده است. در سال‌های گذشته اطراف کلیسا ارمنی نشین بوده، ولی اکنون اکثر ارامنه به دیگر نقاط تهران کوچیده‌اند و تنها برای برگزاری مراسم سالگرد و نیز مراسم نیایش روز یکشنبه، در این کلیسا حضور می‌یابند.

معماری کلیسای گئورک از کلیسای طاطاووس مجلل‌تر است، نمازخانهٔ آن دارای طاق بلند، ردیف ستون‌ها، یک دهانه طاق چشمه در وسط و دو دهانه در دو طرف آن، شبیه کلیساهای دورهٔ ساسانی است.

کلیسای گئورک، بنایی مکعب مستطیل شکل به ابعاد ۱۹/۷۶ × ۱۱/۱۵ متر است که با آجر ساخته شده. سیزده متر از طول کلیسا صحن داخلی و بقیهٔ آن محراب کلیسا است. محراب بالاتر از صحن کلیسا قرار دارد و از دو سو با پلکان به صحن متصل است.

در ضلع جنوبی محراب، اتاقی برای نگهداری کتاب مقدس و برخی لوازم مورد نیاز به چشم می‌خورد. در دیوار شمالی کلیسا نزدیک محراب، طاقچه و حوضچهٔ غسل تعمید واقع شده است.

در فاصلهٔ حوضچهٔ غسل تعمید و محراب کلیسا، اتاقکِ نگهداری تن‌پوش‌های مخصوصِ برگزاری مراسم کشیشان قرار دارد.

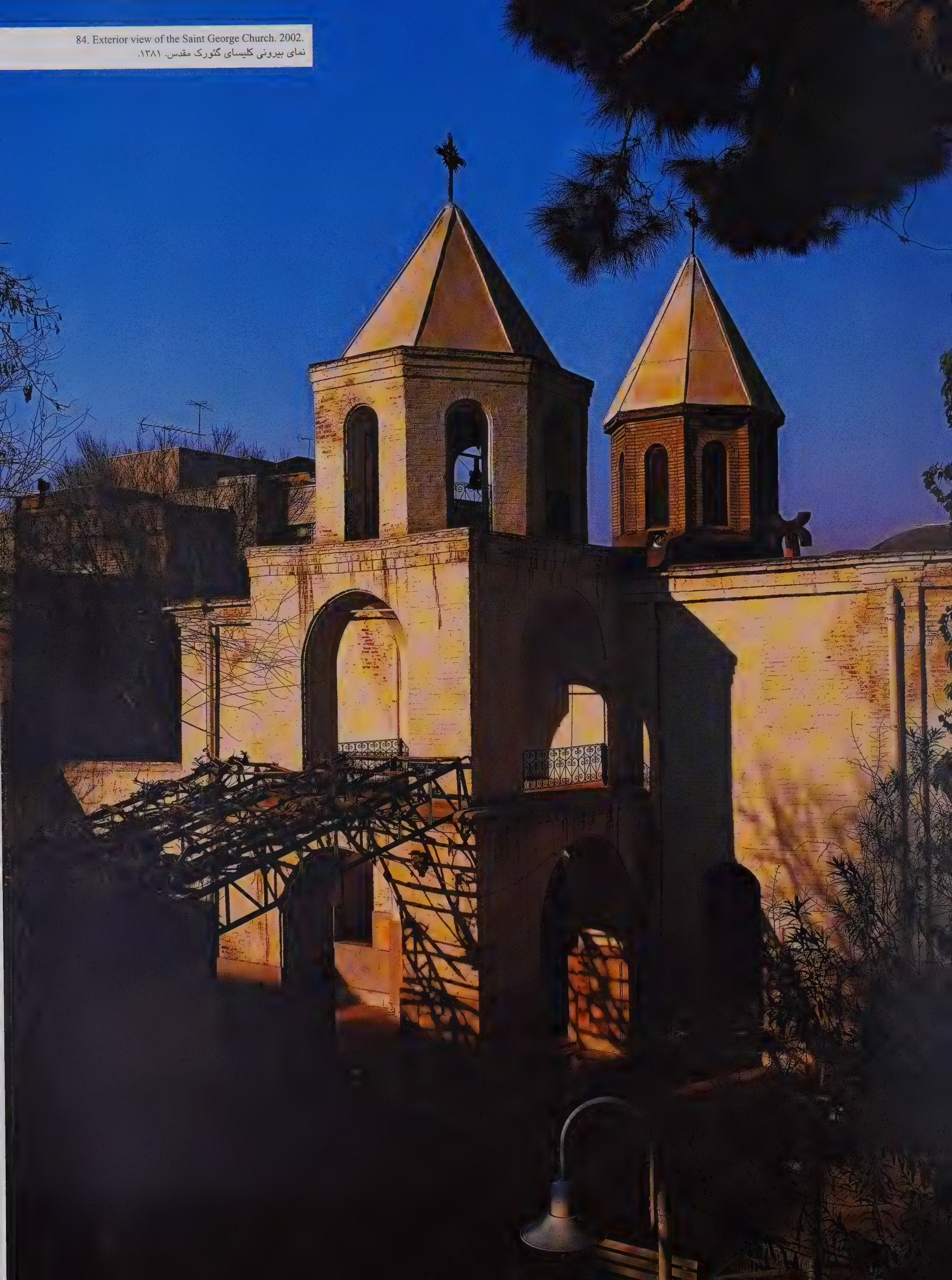
درون کلیسا چهار ستون در دو ردیف ساخته شده که تالار کلیسا را به دو راهروی جانبی و یک فضای میانی تقسیم کرده است. قطر هر ستون یک متر است که با قوس‌هایی به یکدیگر متّصل‌اند. برج ناقوس با طراحی ویژه در ضلع جنوبی کلیسا قرار دارد.

در این کلیسا سنگ مزارهای زیبای حجّاری و نقاشی شدهٔ دورهٔ قاجار بر دیوارها و زمین نصب شده است. تعدادی از سنگ مزارها، متعلق به رجال و افراد مشهور و سرشناس ارمنی عصر قاجار است. از آن جمله‌اند: سنگ مزاری از مرمر یشمی رنگ به ابعاد ۵۳ × ۱۰۴ سانتی‌متر بر روی پایهٔ سمت راست برج ناقوس که در بالای آن نقش برجستهٔ یک صلیب با حلقهٔ گل کنده‌کاری شده قرار دارد و در زیر آن به خط ارمنی، شرح حال مختصر هوسپ گاسپاریان، مؤسس نخستین کتابخانه عمومی ارمنیان تهران، معلم مدرسهٔ هایگازیان و از بنیانگذاران انجمن دوستداران علم و دانش حک شده است. بر روی پایهٔ سمت چپ برج ناقوس، سنگ مزاری از مرمر به ابعاد ۵۲ × ۱۱۰ سانتی‌متر با عبارت فارسی عمل استاد حسین عمو در انتهای آن، به میکائیل مارکاریان بنیانگذار انجمن دوستداران علم و دانش و مؤسس مدرسهٔ هایگازیان اختصاص دارد. انجمن مزبور در ژانویه ۱۸۷۰ مدرسهٔ هایگازیان- نخستین مدرسهٔ ارمنیان تهران- را در کلیسای گئورک مقدس افتتاح کرد.

هم‌چنین بر روی دو پایهٔ برج ناقوس کلیسا، مقابل ورودی کلیسا، دو سنگ قبر مربوط به پدر و پسری به نام الله وردیخان و هاروتیون، از امرای سپاه قاجار قرار دارند. در بخش بالای سنگ قبر الله وردیخان- از مرمر سفید به ابعاد ۵۷ × ۹۷ سانتی‌متر- خورشید با رخسار زنی که پرتوهایی از آن ساطع است، کنده شده و در دو طرف

83. Part of the church hall and the altar. 2009.
قسمتی از تالار و محراب کلیسا. ۱۳۸۸.

84. Exterior view of the Saint George Church. 2002.
نمای بیرونی کلیسای گئورک مقدس. ۱۳۸۱.

85. Qavam-od Dowleh Bazaar, located between Shahpour Sq. and the street leading to St. George's Church. 2003.
موقعیت بازارچه قوام‌الدوله؛ حد فاصل میدان شاهپور و کوچهٔ منتهی به کلیسای گئورک مقدس. ۱۳۸۲.

86. Entrance to the Qavam-od Dowleh Bazaar in Shahpour Square, a remnant of Qajar period. 2004.
مدخل بازارچهٔ قوام‌الدوله، از آثار دورهٔ قاجار، در میدان شاهپور. ۱۳۸۳.

کلیسای گئورک مقدّس

پیشینه و موقع جغرافیایی

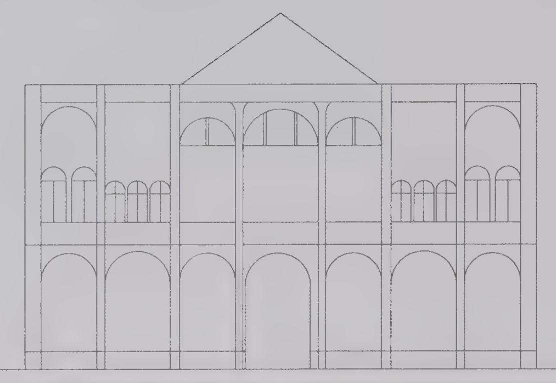
دومین کلیسای تاریخی تهران (پس از کلیسای طاطاووس واقع در کوچهٔ ارامنهٔ مولوی) کلیسای گئورک مقدّس است که در سال (۱۷۹۰ تا ۱۷۹۵م./ ۱۲۰٤ تا ۱۲۱۰ق.) به سبب افزایش ارمنی‌های ساکن تهران، در کوچهٔ جنب باغ حاج کاظم، واقع در جنوب غربی سنگلج، ساخته شد. به تدریج ارمنیان بسیاری به این محله آمدند و این محله، محلهٔ ارامنه نامیده شد.

بنا بر نظر اسقف اعظم آرداک مانوکیان، گئورک نام سرداری بوده که در سال (۳۰۳م.) در راه مبارزه برای ترویج مسیحیت، به دست مشرکان به شهادت رسیده است.

کلیسای گئورک مقدس در محلهٔ تاریخی سنگلج، در محدودهٔ حصار شاه تهماسبی، در حوالی گذر وزیر دفتر قرار دارد. نزدیک‌ترین راه دسترسی به آن، از دهانهٔ ورودی بازارچهٔ قوام‌الدوله (معیرالممالک) در ضلع شرقی میدان شاهپور- محل قدیم دروازهٔ قزوین- است. بانی بازارچه، میرزا عباس خان قوام‌الدوله، وزیر امور داخله و خارجهٔ میرزا یوسف مستوفی‌الممالک، صدر اعظم ناصرالدین شاه بوده. بازارچهٔ قوام‌الدوله با طاق گنبدی شکل آجری، بیش از یک سده قدمت دارد.

چسبیده به بازارچهٔ سر پوشیدهٔ قوام‌الدوله با طاق‌های ضربی و نورگیرهایی به شکل قلب، بازارچهٔ بدون طاق معیّر قرار دارد که تا گذر قلی ادامه می‌یابد. بازارچهٔ معیّر به همت دوستعلی‌خان معیرالممالک، وزیر دارایی ناصرالدین شاه، ساخته شد. در جنوب بازارچهٔ معیّر، قصر دلگشای دوستعلی خان با سیصد هزار متر مربع مساحت قرار داشت که از کوچهٔ معیّر آغاز می‌شد و به حدود امام زاده سید نصرالدین می‌رسید. بازارچهٔ معیّر، مسجد معیّر، جلوخان معیّر، آب انبار معیّر و کوچه باغ معیّر را در ضلع شمالی باغ معیّر احداث کرده بودند. در این باغ وسیع با خانه‌های اعیانی و درختان میوه، طاق نصرتی شبیه طاق نصرت معروف پاریس ساخته شده بود. جشن عروسی تاریخی عصمت‌الدوله دختر ناصرالدین شاه و همسر معیرالممالک، در باغ معیّر برپا شد. ناصرالدین شاه بارها از این بازارچه گذشته و به خانهٔ دختر و داماد خود رفته است.

▼ 87. The now-demolished triumphal arch at the 300,000 sq./m. garden of Doust-Ali Khan, Minister of Treasury of Naser-ed Din Shah. The garden lay to the south of Mo'ayer Bazaar and in the vicinity of Saint George Church. 1878.
طاق نصرت تخریب شدهٔ باغ سیصد هزار متر مربعی دوستعلی‌خان معیرالممالک؛ وزیر دارایی ناصرالدین شاه قاجار، در جنوب بازارچهٔ معیّر و در نزدیکی کلیسای گئورک مقدس ۱۲۹۵ ق. ۱۸۷۸م.

Negarestan Garden and Building

88. The circular façade of Negarestan Palace with rooms decorated in gilded Arabesque, mirror-work, and exquisite ornaments. One of the grandest palaces of Tehran in Fath-Ali Shah's period, founded by Mohammad Khan Qajar. Drawing from the book: "La Perse" by: Mme Jean Dieulafoy, printed in 1887.

نمای مدّور قصر نگارستان (۱۳۰۲ ق.) با اتاق‌های مزیّن به نقش‌های مطلا، آینه‌کاری و تزیینات پیچیده و شگفت‌انگیز، از آثار دورهٔ فتحعلی شاه قاجار، و یکی از بزرگترین و زیباترین کاخ‌ها و باغ‌های تهران که آقا محمدخان قاجار بنیان گذاشت. طرح از کتاب: ایران. مادام دیولافوا، ۱۸۸۷ م.

This estate was one of the ten luxuriant gardens built by order of Fath-Ali Shah Qajar. Its construction was completed in 1810 and it long remained in service as a summer resort of Qajar monarchs. The Negarestan Garden extended westward as far as *Safi-' Ali-Shah Avenue* and eastward as far as *Darvaze-ye Shemiran*. Its large portal was located on present-day Baharestan Square. Occupying the northern side of this square, the remaining parts of this historic garden today house the Culture and Art Research Institute of the University of Tehran and the main building of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Two beautiful and majestic buildings known as *Qalamdan* and *Delgosha* were built in this garden by the famous artists of the time. Their reception halls featured a decoration of fine mirror-work, exquisite gilded patterns, magnificent sash windows and precious objects. Splendid paintings by such renowned masters as *Mirza-Baba Naqqash*, *Abdollah Khan Naqqash-Bashi*, *Mirza-Jani Naqqash* and *Mehr-Ali-Aqa Naqqash* adorned their walls, which explains the appellation of this ensemble [Negarestan=Painting Gallery].

Most foreign voyagers and diplomats who have traveled to Iran in Qajar times have paid visits to this garden and left behind sundry descriptions of Fath-Ali Shah's pleasure resort within its walls. As these accounts indicate, the garden's pavilions were built within a rectangular enclosure. Its portico was followed by a long entrance alley and the buildings' facades bore tile-work decoration. The garden's main alley led to a *kolah-farangi* pavilion located at the center of the garden and was lined by trees and pergolas made up of trees.

مراسم سلام رسمی در حضور فتحعلی شاه قاجار

A formal salute ceremony before Fath-Ali Shah

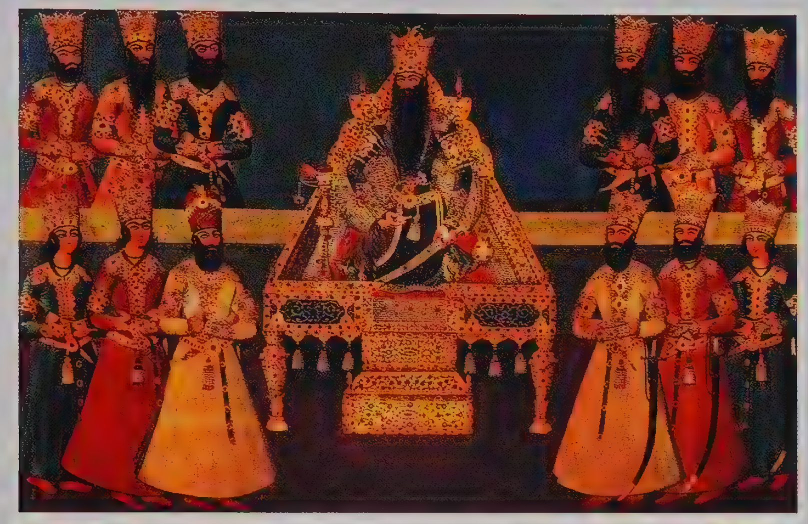
The most important element of this pavilion was a large pool with a water spout lying in the middle of its vast main reception hall.

The Negarestan, or *Divan-Khaneh*, building stood at the end of the main alley. This was a quasi-circular palace with beautiful rooms all adorned with gilded Arabesques, mirror-work and naturalistic floral paintings. Some of its larger reception halls also bore wall paintings depicting the king, his sons, local dignitaries and foreign ambassadors, all represented in ceremonial outfits. These paintings, which include 118 full-size portraits, were completed in 1813 by an artist by the name of *Abd-ollah*.

European ambassadors, writers and travellers, however, found the *Taj-e Dowlat* pavilion

Side panel

Central panel

89. A formal salute ceremony before Fath-Ali Shah. The King with his beard reaching his waist is seated on a jeweled throne, wearing a crown and smoking a hookah. He is leaning against a feather-filled pillow and has the two large diamonds of Kuh-e Nur and Darya-e Nur resting on his arms. The court stand in front of him, lined following their rank. The royalty are wearing coronets while the premiers carry a rolled parchment or a qalamdaan. Lower ranks are wearing a sword around their belts. The king is flanked by three ambassadors on each side. On his right, stand Sir Gore Ouseley, Sir Hardford Gonz and Sir John Malcolm and to his left, stand General Gardanne, Monsieur Joanin and Monsieur Joubert. The ambassadors of Arabia, India and Turkey are also present in their special garbs. Painting by court painter Abd-ollah Khan, who had painted 118 full-size paintings of the formal ceremonies held at Fath-Ali Shah's court.

مراسم سلام رسمی در حضور فتحعلی شاه قاجار.
شاه آراسته به جواهرات، تاج بسیار گرانبها بر سر، قلیان به دستِ راست، نشسته بر تخت مرصّع، تکیه داده به متکای پر نقش و نگار، با ریشی رسیده تا کمر، دو الماس بزرگ کوه نور و دریای نور بر بازوها، وزیران و درباریان به ترتیب مقام دست به سینه، شاهزادگان نیم تاج بر سَر، درباریان لباس شال بر تن، لشکریان خنجر به کمر، کشوریان جبه پوشیده و قلمدان یا لولهٔ کاغذ به کمر، غلامان شاهی با شمشیر و کلاه پوستی مشکی بر سر، شش تن سفیر اروپایی ایستاده در التزام، سه نفر سمت راست اعلیحضرت؛ سرگور اوزلی، سرهارد فورد جونز و سرجان ملکم و سمت چپ؛ ژنرال گاردان، مسیو ژوانن و مسیو ژوبر. سفیران ترک، عرب و هند نیز با لباس‌های مخصوص خودشان در التزام شاه.
نقاشی کپی از مهم‌ترین دیوارنگاری دورهٔ قاجار، اثر عبدالله خان؛ نقاش باشی دربار شامل ۱۱۸ نقاشی تمام قد در مراسم رسمی دربار فتحعلی شاه.

the most attractive building of this ensemble. Located in the north-western part of the garden, it was a two-storied structure whose upper floor rooms belonged to the ladies of the harem. Its lower floor housed a bathhouse and a marble and jade toboggan. According to *Ahmad Khan Malek Sassani*, a notable figure in the Qajar period, this famous toboggan consisted of a 60 cm by 3 m slab of jade installed at a steep angle against a 1 by 3 m platform abutting the western wall of the *Howzkhaneh* and accessed by two flanking narrow flights of 10 to 12 stairs.

A turquoise-colored smaller pool at the bottom of the toboggan was connected to the main pool. These were both about 50 centimeters deep. Fresh water entered the main pool at its center and overflowed into surrounding channels before leaving the area through an aperture.

Wearing a *qalamkar* [block-printed] nightcap, Fath-Ali Shah would sit on a rug on the eastern side of the *Howzkhaneh*, facing the toboggan, smoking the *qalian* [water-pipe] while admiring the naked ladies of the harem climbing the stairs, sliding down the toboggan and splashing into the pool, all to his great delight.

The Negarestan remained the summer resort of Qajar monarchs until 1867, when Naser-ed Din Shah had the capital enlarged. The garden and its buildings lost their importance thereafter. In 1900, under Mozaffar-od Din Shah Qajar, the first Iranian college of agriculture was established in this garden. During the ministry of *Hakim-ol Molk*, the Academy of Fine Arts, headed by *Mohammad Ghaffari Kamal-ol Molk*, was opened in the southern building (the *Howzkhaneh*) and the *Elmiyeh Madrasa (Theological School)* began its activity in the northern building. The Academy of Fine Arts offered courses in painting, sculpture, carpet weaving, stone carving and wood inlay, and soon the most illustrious contemporary masters of these arts emerged from it. In 1928, plans for a superior academy conforming to the Iranian style of architecture and modern school construction principles were designed and executed on the northern side of the Negarestan garden by the Russian engineer Markov, following which the Superior School for Teachers, previously housed in Qavam-od Dowleh's house, was transferred to the Negarestan, with its 180 students and 16 professors (8 Iranian and 8 French). After the addition of several new buildings to the original configuration of the University of Tehran, *the Dar-ol Mo'allemin* was renamed *Daneshsara-e Ali* and included two important faculties: those of Letters and Social Sciences.

Sixty-four rooms and two large halls were built on this 10,000-square-meter plot of land and a large library was erected on its north-eastern side in 1936. The illustrious poetess *Parvin E'tesami* served as this library's vice-director. Upon the completion of the library, examples of superb poems by great Iranian men of letters were selected by *Badi'-oz Zaman Forouzanfar*, one of the most prominent contemporary professors of Persian language and literature, which were written by the great calligrapher *'Emad-ol Kottab* on tile panels and installed on its facades. These inscribed panels are among the most attractive features of the Negarestan garden ensemble. The panel on the frontispiece of the library reads:

Khonok nikbakhti ke dar gooshe'i,
Be dast arad az ma'refat tooshe'i.

[Happy the fortunate man who in a corner,
A provision of knowledge amasses.]

90. Mohammad Reza Pahlavi visiting the Higher Academy (Negarestan Garden), 1937. Institute for Iranian Contemporary Hostorial Studies.
بازدید محمدرضا پهلوی ولیعهد، از دانشسرای عالی (باغ نگارستان) ۱۳۱٦ ش./ ۱۹۳۷م. آرشیو موسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران.

91. South-eastern view of the edifice in Negarestan Garden, designed by Markov, the Russian architect. 2001.
دورنمای عمارتِ شمال شرقی باغ نگارستان از آثار مهندس مارکف، معمار روسی تبار دورهٔ رضاشاه. ۱۳۸۰.

92. Southern view of Negarestan Garden viewed from inside. 2001.
دور نمای جنوب باغ نگارستان، از داخل عمارت شمالی. ۱۳۸۰ .

And this hemistich appears on the frontispiece of the southern building, which housed laboratories:

'Aqebat juyandeh yabandeh bovad.
[He who seeks, eventually finds.]

In 1934 a Theater and Music Society was inaugurated in the *Daneshsara*, where dramas inspired from Persian literature were staged for the first time. In 1935 the first Iranian Academy was created in the *Daneshsara's* council hall and inaugurated in the presence of Iranian and foreign scholars. In these buildings, for more than five decades, this school dispensed education in various scientific fields, literature and social sciences to thousands of people. Indeed, most of the great scientific and literary figures have studied and taught in these historic monuments, including *Dr. Mahmood Hessabi, Malek-osh Sho'ara Bahar, Ali-Akbar Dehkhoda, Badi'-oz Zaman Foruzanfar, Pr. Pour-Davoud, Gholam-Hosain Sadiqi, Parviz Khanlari, Mohammad Mo'in, Sa'id Nafissi, Ali-Naqi Vaziri, Jalal Homa'i, Dr. Bastani Parizi, Dr. Hasan Habibi*, and hundreds of other erudite artists and scholars.

93. Extrior view of Negarestan Garden.
نمای خارجی باغ نگارستان.

This university comprised faculties of letters, sciences and premedical studies. From 1946 onwards, alongside the city's northward development, these faculties were gradually transferred to the campus of the University of Tehran.

This building has housed the Geographical Society, the Institute of Foreign Languages, the Dehkhoda Dictionary Foundation and the general courses of the Faculty of Letters are also held here. In 1958, thanks *to Dr. Gholam-Hosain Sadiqi's* efforts, the Negarestan garden was handed over to the Institute for Social Research. After the Islamic revolution, part of this garden was transferred to the Planning and Budget Organiza-

94. Part of the remaining green area of the Negarestan Garden, today housing Tehran University's Research Center. 2001.
گوشه‌ای از فضای سبز تاریخی به جای مانده از باغ نگارستان (پژوهشکدهٔ کنونی دانشگاه تهران). ۱۳۸۰.

tion. In recent years the University of Tehran has had the extant buildings restored and transformed into the Culture and Art Research Center. However, none of the past majesty of this ensemble remains today. Governmental buildings are now scattered here and there across the large Negarestan garden, which once evoked images of the "Thousand and One Nights" in the mind of tourists. The only remaining original part of this ensemble is part of the famous *Howzkhaneh*, which originally was a cross-shaped structure whose central part was topped by a dome resting on four pillars. A marble pool, whose water inlet has been found, existed under the dome.

This building was later altered and transformed into a rectangular structure, in which the National Arts Museum was established. Featuring superb carved stucco floral decoration, the ceiling and pillars of the old *Howzkhaneh* building date back to the 19th century and the complementary parts were painted so as to replicate these stucco carvings. Today, this monument is encircled by the administrative buildings of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.

The Fountain Pavilion of Negarestan Gardens

On the northern side of Baharestan Square, within the grounds of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, there is an old

95. The exterior view of the northern mansion, featuring a harmonious composition of brick-work, stucco-work, adornments and landscape design in an Iranian style. 2001.
نمای بیرونی عمارت شمالی؛ ترکیب هماهنگ آجرکاری، گچبری، تزیینات نما و فضاسازی به سبک ایرانی. ۱۳۸۰ .

rectangular building that now houses the Museum of National Arts. The building of the museum is in fact the fountain pavilion of the old Negarestan Gardens – the only remnant of the majestic Negarestan Palace – built in the reign of Fath-Ali Shah Qajar (1799 – 1834). The palace was built by two masters, *Ostad Abd-ollah Khan* and *Ostad Aqa Jani* of Isfahan over a period of ten years about the middle of Fath-Ali Shah's reign.

In 1930 *Karim Taherzadeh Behzad*, the famous contemporary artist, suggested that a school of ancient crafts be founded to preserve Iran's national arts and that it should be housed in the old fountain pavilion building. This suggestion was accepted by Reza Shah Pahlavi and the School of Fine Arts started its work in the same year. The school became a major centre of learning and many of the foremost contemporary master artists were trained in it including Mohammad *Ali Zavieh, Ali Karimi, Moqimi Tabrizi, Clara Abkar* and many others. The most important works of these masters are now housed in the Museum of National Arts.

The School of Fine Arts was later converted into a museum with displays of *Khatam* (inlaid work), mosaic work, marquetry work, carpets, embossed work, miniature paintings, illumination and many other arts and crafts.

The *Howzkhaneh* (fountain pavilion) building of the Negarestan Gardens was a recreational structure built on a cruciform plan in the middle of the gardens with for alcoves surrounding a central open area where the pool and fountains were situated. To provide privacy the alcoves were devoid of any other windows or doors. The building had a dome resting on four columns. The inside of the dome was decorated with stucco-work with floral designs depicting 16 vines growing out of flowerpots. Water entered and exited the pool through channels running between the columns.

By the end of the Qajar period the building had been abandoned and was in a ruinous state. Restoration and additions to the venerable structure were started in the reign of Reza Shah Pahlavi under the supervision of such masters as *Kamal-ol Molk* and *Behzad*. The cruciform building was converted into a rectangular building and new rooms were added to its sides. Doors and windows were added to the old alcoves. The old stucco decorations were restored and the new rooms were decorated with stucco-work imitating the old patterns. The pool and water channels were filled and thus the building was made suitable to house the famous academic institution, and later, the museum that it became.

96. Nicolai Markov (1882-1957), born in Tbilisi, Tsarist Russia; graduated from the Academy of Art and Architecture of the Saint Petersburg Royal University; Officer of the Cassack forces in Iran and Reza Khan's fellow combatant, and the constructor of the most significant works like the Higher Academy, Alborz School, Post Building, Amjadiyeh, Amin -od Dowleh Mosque, Orthodox Church, …

نیکلای مارکف (۱۸۸۲ – ۱۹۵۷ م.) متولد تفلیس در روسیهٔ تزاری، فارغ‌التحصیل آکادمی هنر و معماری دانشگاه سلطنتی سنت‌پترزبورگ، افسر نیروهای قزاق در ایران و همرزم رضاخان و یکی از مطرح‌ترین معماران معاصر ایران و سازندهٔ آثار معتبری نظیر: دانشسرای عالی، مدرسهٔ البرز، ساختمان پست، امجدیه، مسجد امین‌الدوله، کلیسای ارتدوکس و ... .

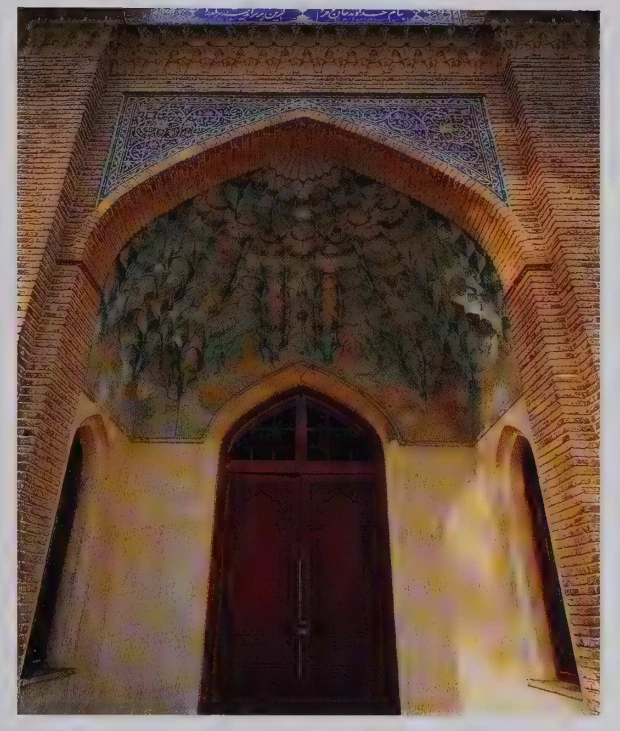

97. Partial view of the northern edifice, overlooking a start-like water pond on the way of the streams flowing towards the south of the Garden. 2001.

گوشه‌ای از نمای عمارت شمالی و آب نمای ستاره‌ای شکل مقابل آن با مسیر آب رودهای جاری به سمت جنوب باغ. ۱۳۸۰.

98. The southern yard, housing the bust of Ferdowsi the epic poet of Iran. The yard leads to the Budget & Planning Organization to the south. 2001.
محوطهٔ حیاط جنوبی، واقع میان دو تالار بزرگ شرقی و غربی، مزیّن به مجسمهٔ حکیم ابوالقاسم فردوسی، شاعر حماسه سرای ایرانی و ورودی منتهی‌الیه جنوبی حد فاصل با سازمان برنامه و بودجه. ۱۳۸۰.

99. The southern entrance to Negarestan Garden with traditional Iranian architectural styles applying moqarnas, tiling, brick-work and carpentry. 2001.
ورودی جنوبی باغ نگارستان؛ ترکیب هماهنگ تزیینات معماری سنتی ایرانی نظیر مقرنس‌کاری، کاشی‌کاری، آجرکاری و نجاری. ۱۳۸۰.

پور داوود، غلامحسین صدیقی، پرویز خانلری، محمد معین، سعید نفیسی، علینقی وزیری، جلال همایی، باستانی پاریزی و صدها هنرمند و اندیشمند فرزانه دیگر، در همین بنای تاریخی و خاطره انگیز مراحل علم و دانش و هنر را طی کرده اند.

این مجموعهٔ دانشگاهی، شامل: دانشکده‌های ادبیات، علوم و مقدمات پزشکی بود. این دانشکده‌ها با گسترش شهر به سمت شمال، به تدریج از سال ۱۳۲۵ ش. به دانشگاه تهران کنونی منتقل شدند.

از سال ۱۳۳۵ ش. این بنا به موسسهٔ جغرافیا، موسسهٔ زبان‌های خارجی، لغت نامه دهخدا و نیز کلاس‌های عمومی دانشکدهٔ ادبیات اختصاص یافت. در سال ۱۳۳۷ ش. باغ نگارستان به همت دکتر غلامحسین صدیقی به موسسه تحقیقات اجتماعی واگذار شد. پس از انقلاب اسلامی، بخشی از باغ به سازمان برنامه و بودجه داده شد. در چند سال اخیر، دانشگاه تهران اقدام به مرمّت و بازسازی فضای سبز تاریخی و بناهای موجود در آن کرده است.

تنها یادگار بازمانده از عمارت‌های آن دوره، بخشی از حوضخانهٔ معروف نگارستان است که در اصل شامل عمارتی صلیبی شکل بوده، در مرکز آن چهار ستون و روی آن گنبدی قرار داشته؛ زیر گنبد، حوضی از مرمر وجود داشته که از روزنه‌هایی که هم اکنون نیز جای آن باقی مانده، آبِ به داخل حوض فوران می‌کرده است.

هنگام تأسیس موزهٔ هنرهای ملّی در ساختمان اصلی، تغییراتی داده شد و بنای فعلی به صورت یک مستطیل کامل ایجاد شد. سقف و ستون‌های بنای قدیمی حوضخانه با گچبری‌های برجسته با طرح گل و بوته تزیین یافته و مربوط به سده سیزدهم قمری است و بخش‌های الحاقی را به تقلید از بخش‌های اصلی، گچبری و نقاشی کرده‌اند. این مکان اکنون در میان ساختمان‌های اداری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار گرفته است.

100. Members of the Theater and Music Society of the Higher Academy, from left to right, misters (seated): Minouei, Forough, Sajjadi, Shojaei, Kowsari, Rahim, Dehqan, Bahmanyar; (standing): Behbahani, Rahbar; ladies: Bayat, Nakhaei, Khwajeh-Nouri, Forough-Kia, Shayesteh, Tousi, Haeri, Abbasi, Asemi(?), Rajaei, Shahin.
Second row (standing), from left to right: Mihan-Pazhou, Sedqiani, Bahmanyar, Shirvani, Kamyar, Fazeli, Gharavi, Samimi, Homayouni, Keshawarz, Baqaei, Basiri.
Third row (standing) from left: Azimi, Jahangiri, Vakilzadeh, Nourbakhsh.

انجمن نمایش و موسیقی دانشسرای عالی؛ به ترتیب از چپ به راست نشسته، آقایان: مینویی، فروغ، سجادی، شجاعی، کوثری، رحیم، دهقان، بهمنیار؛ ایستاده: بهبهانی، رهبر. بانوان: بیات، نخعی، خواجه‌نوری، فروغ‌کیا، شایسته، طوسی، حائری، عباسی، عاصمی (؟)، رجایی، شاهین.
ردیف دوم ایستاده، از چپ به راست، آقایان: میهن‌پژوه، صدقیانی، بهمنیار، شیروانی، کامیار، فاضلی، غروی، صمیمی، همایونی، کشاورز، بقایی، بصیری.
ردیف سوم، ایستاده از چپ، آقایان: عظیمی، جهانگیری، وکیل‌زاده، نوربخش.

تفریح بسیار لذّت می‌برد.

تا سال ۱۲۸٤ ق./ ۱۸٦۷م. که ناصرالدین شاه پایتخت را وسعت نداده بود، نگارستان باغ ییلاقی شاهان قاجار بود. پس از گسترش شهر، باغ و عمارت به مرور اهمیت خود را از دست داد. در سال (۱۳۱۸ ق./ ۱۹۰۰م.) در دورهٔ مظفرالدین شاه، نخستین مدرسهٔ فلاحت در این باغ تأسیس شد. در زمان وزارت حکیم‌الملک نیز مدرسهٔ صنایع مستظرفه، به ریاست محمد غفاری کمال‌الملک، در عمارت جنوبی (حوضخانهٔ باغ نگارستان) و مدرسهٔ علمیه در عمارت شمالی این باغ گشایش یافت. در مدرسهٔ صنایع مستظرفه، رشته‌های: نقاشی، مجسّمه سازی، قالی بافی، حجّاری و منبّت‌کاری دایر شد و به مرور برجسته‌ترین استادان معاصر ایران از این مدرسه سر برآوردند. در سال ۱۳۰۷ ش. نقشهٔ ساختمان یک مدرسهٔ عالی را، با رعایت سبک معماری ایرانی و اصول مدرسه سازی، مهندس مارکف روسی در ضلع شمالی باغ نگارستان تهیّه و اجرا کرد، و دارالمعلمین عالی، که تا آن زمان با حضور ۱۸۰ دانشجو و شانزده استاد (هشت استاد ایرانی و هشت استاد فرانسوی) در خانهٔ قوام‌الدوله دایر بود، به باغ نگارستان منتقل شد. پس از این که عمارت‌های دیگری به محل نخستین دانشگاه تهران اضافه شد، دارالمعلمین، دانش‌سرای عالی نامیده و دو دانشکدهٔ مهم ادبیات و علوم اجتماعی در آنجا تشکیل شد.

در این مجموعهٔ ده هزار متر مربعی ٦٤ اتاق و دو تالار بزرگ احداث کردند و در سال ۱۳۱۵ ش. عمارت بزرگ دیگری برای کتابخانه در شمالی شرقی باغ نگارستان بنا نهادند و پروین اعتصامی، شاعر نامدار با سمت معاون این کتابخانه، به کار دعوت شد.

به هنگام تکمیل عمارت دانش سرا، بدیع الزّمان فروزانفر نمونه‌هایی از اشعار نغز و به یاد ماندنیِ مشاهیر ادب فارسی را انتخاب کرد که به خط عمادالکتّاب تحریر و با کاشی بر پیشانی عمارت نصب شد. اکنون بر پیشانی در ورودی کتابخانه این بیت سعدی نقش بسته است:

خنک نیکبختی که در گوشه‌ای
به دست آرد از معرفت توشه‌ای

و یا سردر عمارت جنوبی باغ، که آزمایشگاه بود، با این بیت تزیین شده است:

عاقبت جوینده یابنده بود.

در سال ۱۳۱۳ ش. انجمن نمایشی و موسیقی در این دانش‌سرا گشایش یافت و نخستین نمایشنامه‌ها با الهام از ادبیات ایران، در سالن تئاتر این دانش سرا اجرا شد. نخستین فرهنگستان ایران در سال ۱۳۱٤ ش. در اتاق شورای همین دانش سرا، با حضور استادان ایرانی و خارجی گشایش یافت و در طول بیش از نیم سده، هزاران نفر در رشته‌های علوم، ادبیات و علوم اجتماعی در این دارالعلم کسب علم و دانش کردند.

افرادی مانند: دکتر محمود حسابی، ملک الشعرای بهار، علی اکبر دهخدا، بدیع الزمان فروزانفر، ابراهیم

101. Part of the ceiling and pillars of the Howzkhaneh in Negarestan Palace decorated in Arabesque stucco-work, today's Museum of National Arts. 2001.

قسمتی از سقف و ستون‌های عمارت تاریخی حوضخانهٔ قصر نگارستان (موزهٔ هنرهای ملی ایران کنونی)، مزیّن به گچبری‌های نقش برجستهٔ گل و بوته. ۱۳۸۰.

102. Part of the interior of Iran's Museum of National Arts; a part of the Howzkhaneh of Negarestan Palace. 2001.
قسمتی از فضای داخلی موزهٔ هنرهای ملّی ایران؛ بخشی از حوضخانهٔ قصر تاریخی نگارستان. ۱۳۸۰.

104. Fath-Ali Shah Qajar; Drawing from the book: "La Perse," by: M. Louis Debeux. 1841.
فتحعلی شاه قاجار، لوئی دوبو، ۱۸۴۱ م.

باغ و عمارت نگارستان

باغ نگارستان یکی از ده‌ها باغ سرسبز و مصفّایی بود که به فرمان فتحعلی شاه قاجار، در سال ۱۲۲۵ق./ ۱۸۱۰م.، احداث شد. این باغ از غرب به خیابان صفی علیشاه و از شرق به دروازه شمیران محدود می‌شد و در بزرگ آن، در میدان بهارستان فعلی قرار داشت. آنچه از این باغ، در ضلع شمالی میدان بهارستان باقی مانده، اکنون موسسهٔ پژوهشی فرهنگ و هنر دانشگاه تهران است.

در این باغ دو عمارت به نام: قلمدان و دلگشا ساخته شده، تالارهای آنها با آینه‌کاری های ظریف و نقش های مطلّا و ارسی‌ها و تزیینات و اشیای گرانبها مزیّن شده بود. بر دیوارهای هر تالار، تابلوهای بسیار زیبایی از استادان مشهوری مانند: میرزا بابا نقاش، عبدالله خان نقاش باشی، استاد میرزا جانی نقاش و استاد مهرعلی آقا نقاش نصب شده بود و گویا به سبب وجود همین آثار گرانبها بود که بر این مجموعه نام نگارستان، نهاده بودند.

اکثر کسانی که در دوران قاجار به ایران آمده اند، از این باغ دیدن کرده، عشرتکدهٔ فتحعلی شاه را توصیف کرده‌اند. بنابر این توصیف‌ها، کوشک‌های باغ در فضایی مستطیل شکل بنا شده بودند. سردر یا مدخل آن دارای محور طولانی بود و نمای خارجی عمارت، با کاشی تزیین شده بود. خیابان اصلی باغ به عمارت کلاه فرنگی که در مرکز باغ قرار داشت، منتهی می‌شد.

در مرکز تالار اصلی، استخر بزرگ و فوارهٔ آن احداث شده بود. عمارت نگارستان یا دیوانخانه در منتهی الیه خیابان اصلی قرار گرفته بود. این کاخ تقریباً مدّور بود و اتاق‌های زیبایی داشت که دیوارهای آنها با طلا و نقاشی‌های اسلیمی و آینه و گل های طبیعی نقاشی شده بود. بعضی از تالارهای بزرگ آن علاوه بر تزیینات، مزیّن به پرده‌های نقاشی از پادشاه و پسران او و شخصیت‌های مهم مملکتی و سفرای خارجی بود. این اشخاص در پرده‌های نقاشی، با لباس‌های رسمی دیده می‌شدند. این تابلوها را در سال ۱۲۲۸ ق./ ۱۸۱۳م. هنرمندی به نام عبدالله نقاشی کرده بود که شامل ۱۱۸ نقاشی تمام قد بودند.

کوشکی که بیشتر مورد توجه سفیران اروپایی و نویسندگان و سیاحّان خارجی قرار گرفته، عمارت تاج دولت بود. این ساختمان در شمال غربی باغ قرار داشت و دو طبقه بود و طبقهٔ بالا به بانوان حرم تعلق داشت. در طبقهٔ زیرین، یک حمام و سرسره از مرمر و سنگ یشم ساخته شده بود. بنا بر گزارش احمد خان ملک ساسانی، از رجال دورهٔ قاجار، در دیوار غربی حوضخانه یک سنگ یشم به عرض شصت سانتی متر و طول سه متر برای سُریدن نصب کرده بودند که دو طرف آن دو راه پلهٔ باریک داشت که ده، دوازده پله بالا می‌رفت و به فضایی به عرض یک متر و طول سه متر می‌رسید که وسط آن سُرسُرهٔ سنگ یشم معروف را به طرف حوضخانه با سراشیبی تندی کار گذاشته بودند.

پایین سُرسُره، یک آب نمای کاشی فیروزه‌ای رنگ به حوض وصل می‌شد که بیرون و درون و پاشوره همه رنگ فیروزه‌ای داشتند.

گودی حوض و آب نما ۱۵۰ سانتی متر بود. آب از کف حوض می‌جوشید و از داخل پاشوره، از روزنی به پایین می‌ریخت.

فتحعلی شاه در طرف شرقی حوضخانه، که رو به روی سرسره بود، شبکلاه قلمکار بر سر، روی قالیچه می‌نشست و قلیان می‌کشید و زنان حرم، لخت و برهنه، از پلّه‌های مجاور سُرسُره بالا می‌رفتند و از آن سنگ یشم بی مانند، سُر می‌خوردند و با سرعت زیاد به درون حوض می‌افتادند و شاه از این

103. The rectangular Howzkhaneh in Negarestan Garden, a remnant of Fath-Ali Shah's period. The only remainder of the cross-shaped building with four pillars in the center bearing a dome on top. There used to be a small marble pond below the dome, filled with water which trickled into it through the openings in the dome. 2002.
حوضخانهٔ مستطیل شکل باغ نگارستان، از آثار دورهٔ فتحعلی شاه قاجار؛ تنها عمارت به جای مانده از عمارتی صلیبی شکل با چهار ستون در مرکز و گنبدی برفراز آن که زیر گنبد حوضی از مرمر وجود داشته و از روزنه‌های آن، آب به داخل حوض فوران می‌کرده است. ۱۳۸۱.

Qavam-od Dowleh House

105. Mirza Mohammad Mostofi Qavam-od Dowleh Ashtiani, one of the well-known dignitaries of Qajar period; the agent of defeat in the Merv Battle and the first owner of Qavam-od Dowleh Building.

میرزا محمد مستوفی قوام‌الدوله آشتیانی از رجال سرشناس دورهٔ قاجار و عامل شکست در جنگ مرو؛ نخستین مالک عمارت قوام‌الدوله.

107. The Painting Hall of Qavam-od Dowleh Mansion, featuring a pleasant harmonious combination of intricate moqarnas, mirror-work, stucco-work, panels of landscape paintings, miniature paintings of *Gol-o Morgh* and *Eslimi* (Arabesque) designs. The paintings on the wooden doors were by Lotf-Ali Shirazi 1837. 2001.

تالار نقاشی عمارت قوام‌الدوله، با هماهنگی مجموعه‌ای از مقرنس‌کاری‌های پیچیدهٔ پرنقش، آینه‌کاری، گچبری، قاب‌های نقاشی منظره با نقاشی‌های ظریف به شیوهٔ گل و مرغ و اسلیمی، درهای چوبی منقوش اثر لطفعلی شیرازی ۱۲۵۳ق. ۱۸۳۷ م. ۱۳۸۰.

106. Main view of Qavam-od Dowleh Mansion with seven splendid latticed sash windows, dual stairways, stone dados bearing engravings, and a gabled roof with two brick wind-towers. A pleasing merger of order and symmetry in wood and brick. 2001.

نمای بیرونی (اصلی) عمارت قوام‌الدوله (وثوق‌الدوله) با هفت ارسی، راه پله‌های دو طرفهٔ ورودی با ازاره‌های سنگی و نقوشی حک شده بر آنها، شیروانی با دو برج بادگیر آجری؛ ترکیبی است دلپذیر از نظم و تقارن با آجر و چوب. ۱۳۸۰.

The historic *Qavam-od Dowleh* House is located in *Sarcheshmeh* district, one of the five neighbourhoods within the Safavid walls of Tehran, on Mirza Mahmoud Vazir Street, in the historic center of Tehran. Built in 1837, it belonged to *Mirza Mohammad Khan Qavam-od Dowleh*, the grandfather of *Qavam-os Saltaneh* and *Vosuq-od Dowleh Mo'tamed-os Saltaneh*.

The existing house is the remainder of a vast ensemble of several buildings. Stables for carriage horses also existed on its north, which has now been transformed into a small public park.

▲ 109. Detail of oil paintings on the plaster walls of the Paintings Hall, painted by Master Lotf-Ali Shirazi 1253AH/ 1837 A.D. 2002.

بخشی از نقاشی‌های زیبای رنگ روغن روی گچ، در تالار نقاشی اثر لطفعلی شیرازی ۱۲۵۳ ق. ۱۸۳۷ م. ۱۳۸۱.

▼ 110. Part of the wooden portal of the Paintings Hall. 2002

قسمتی از در چوبی تالار نقاشی عمارت قوام‌الدوله. ۱۳۸۱.

◄ 108. Part of the harmonious and intricate decorations in the Painting Hall. 2002.

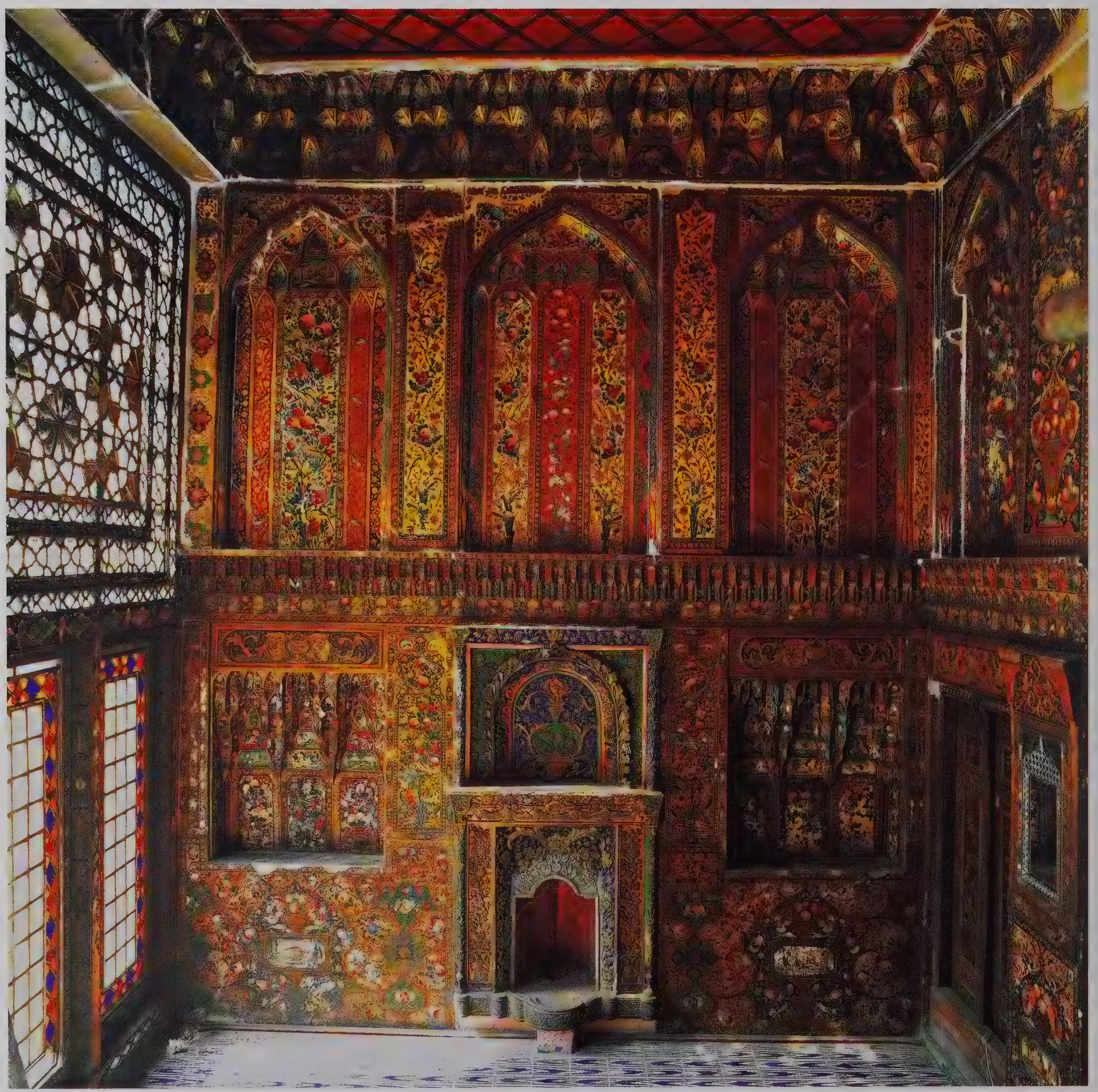
قسمتی از تزیینات هماهنگ، پیچیده و پر نقش و نگار تالار نقاشی. ۱۳۸۱.

This historic building is a three-storied structure with a basement and large courtyards on its northern and southern sides.

On the upper floor, two interconnected reception halls are centrally located and flanked by two corridors on either side of each two rooms exist on each floor. The reception halls rise as high as two stories. The flanking rooms are small and were used for quiet rests or conversations, while the reception halls are large and majestic.

The interior of the southern reception hall is covered from floor to ceiling with oil paintings combining Iranian and European styles, while those of the northern are covered with mirror-work. The latter hall overlooks the northern courtyard through a seven-panel sash window.

▼ 111. Part of the highly decorated southern hall, adjacent to the seven-panel sash window, with paintings of *Gol-o Morgh* and exquisite moqarnas work. 2001.
قسمتی از بدنهٔ پر نقش و نگار تالار جنوبی و ارسی هفت لنگه با تزیینات شگفت‌انگیز گل و مرغ و مقرنس‌کاری‌های پیچیده و ظریف. ۱۳۸۰.

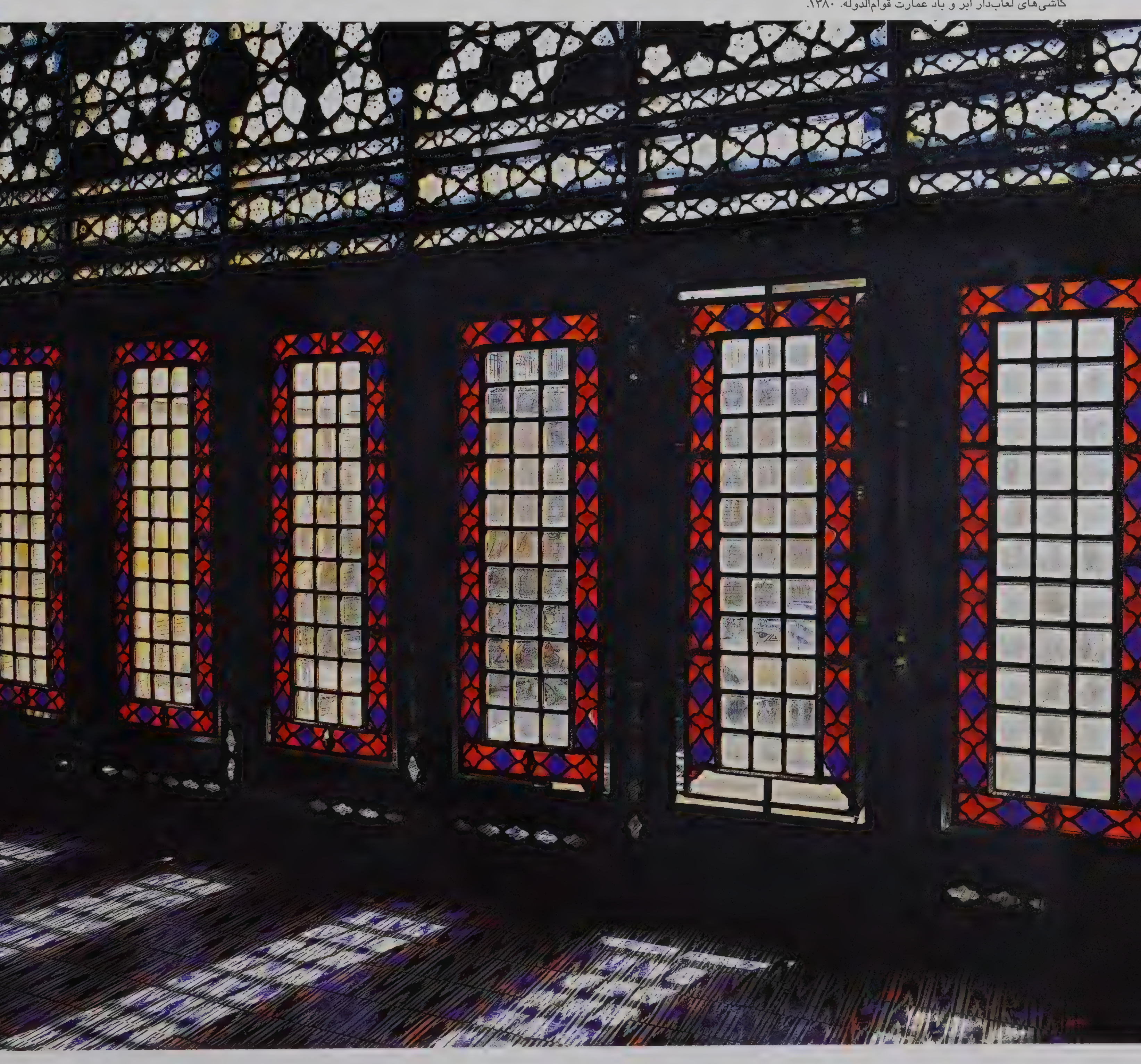

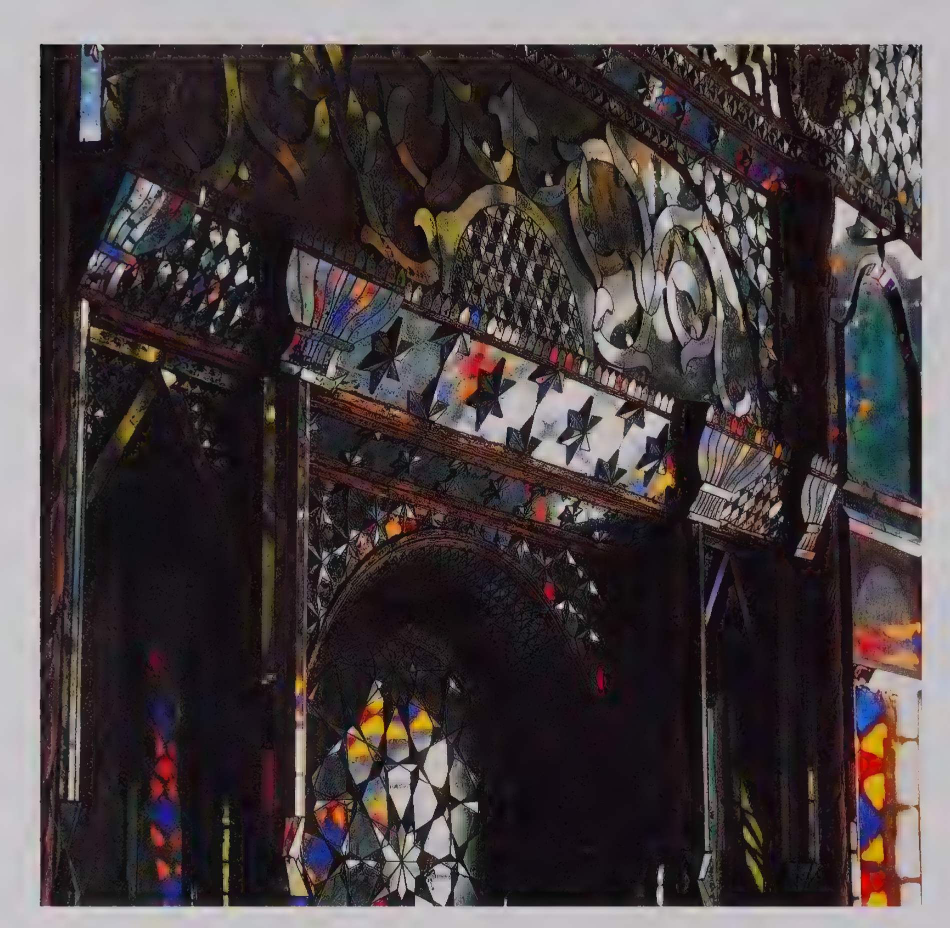
A three-panel sash window connects these halls. The southern hall's *shahneshin* is flanked by two wind-catchers, which have given a charming appearance to this historic house as seen from the street. Its diverse decoration bears all the characteristics found in the ensemble of Tehran's historic monuments. These include mirror-work executed in the form of *moqarnas:* stalactites and geometric shapes, stucco carvings on walls and ceilings, wall- and ceiling-paintings, tessellated sash windows, latticed windows and ceiling brick-work in its basement.

The northern reception hall has marble plinths and its walls and ceiling are covered with fine mirror-work masterfully combined with delicate floral stucco carvings. A unique feature of this hall is a collection of feminine portraits engraved in color within mirror-frames. These colorful engravings are among the earliest color pictures printed in the 19th century.

▼ 112. Sunrays shining through the stained glass of the seven-panel sash window, illuminating the glazed patterned tiles on the floor of the historical Qavam-od Dowleh Mansion. 2001.

تلألؤ رنگ‌ها و انعکاس دلنشین نور از میان شیشه‌های رنگی ارسی هفت لنگه بر کاشی‌های لعاب‌دار ابر و باد عمارت قوام‌الدوله. ۱۳۸۰.

113. Part of the harmonious and exquisite ornamental mirror-work in the Mirror Hall. 2001.

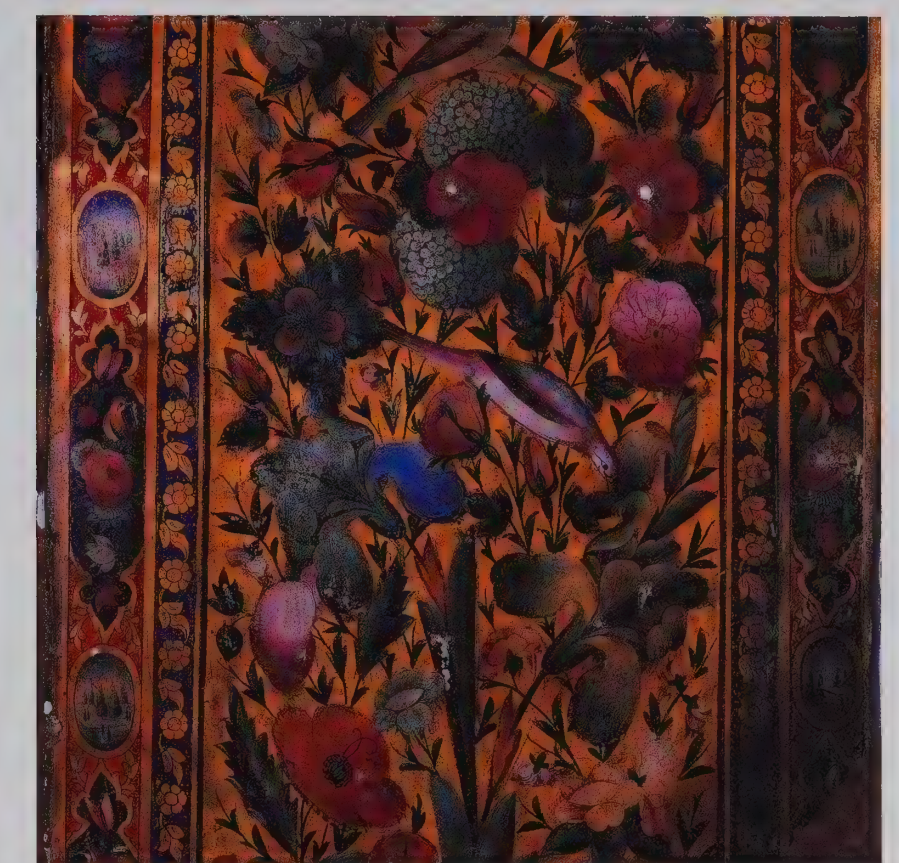
قسمتی از تزیینات هماهنگ، پیچیده و ظریف آینه‌کاری تالار آینه. ۱۳۸۰.

114. Part of the southern hall, featuring a fire place, abstract patterns adorned with paintings of *Gol-o Morgh*, mirror-work, intricate and delicate moqarnas work, a seven-panel sash window, and glazed tiles covering the floor. 2001.

گوشه‌ای از تالار جنوبی با شومینه و نقش‌های انتزاعی مزیّن به انواع گل و مرغ، آینه‌کاری و مقرنس‌کاری‌های پیچیده و ظریف با ارسی هفت لنگه و کاشی‌های لعاب‌دار به شیوهٔ ابرو باد در کف تالار. ۱۳۸۰ .

115. Detail of oil paintings on the plaster walls of the Paintings Hall, painted by Master Lotf-Ali Shirazi 1253AH/ 1837. 2002.

بخشی از نقاشی‌های زیبای رنگ روغن روی گچ، در تالار نقاشی اثر لطفعلی شیرازی ۱۲۵۳ ق.، ۱۸۳۷ م. ۱۳۸۱.

▼ 116. The Painting Hall of Qavam-od Dowleh Mansion, featuring a pleasant harmonious combination of intricate moqarnas, mirror-work, stucco-work, panels of landscape paintings, miniature paintings of *Gol-o Morgh* and Eslimi (Arabesque) designs. The paintings on the wooden doors are by Lotf-Ali Shirazi 1837. 2001.

تالار نقاشی عمارت قوام‌الدوله؛ هماهنگی مجموعه‌ای از مقرنس‌کاری‌های پیچیدهٔ پر نقش و نگار، آینه‌کاری، گچبری، قاب‌های نقاشی منظره مزّین به نقاشی‌های ظریف به شیوهٔ گل و مرغ و اسلیمی و درهای چوبی منقوش، اثر لطفعلی شیرازی ۱۲۵۳ق.، ۱۸۳۷ م. ۱۳۸۰.

118. Portrait of an European lady in the southern hall of Qavam-od Dowleh Mansion. 2001.
پرترهٔ بانوی اروپایی در تالار جنوبی عمارت قوام‌الدوله. ۱۳۸۰.

خانه قوام‌الدوله اکنون عمارتی سه طبقه است با دو حیاط وسیع در شمال و جنوب؛ و یک زیرزمین. در طبقه فوقانی، دو تالار متصل به هم قرار دارند که دو راهرو در دو طرف تالارها و اتاق‌هایی در دو طرف راهروها، تالارها را در بر گرفته‌اند. تالارها دارای سقف‌های رفیع هستند و ارتفاعشان، هم‌اندازه ساختمان‌های دو طبقه طراحی شده است. از کف تا سقف تالار جنوبی، با نقاشی رنگ روغن پوشیده شده است. در این تالار، نقش‌ها آمیزه‌ای از روش‌های ایرانی و فرنگی هستند و تمام سطوح پر از نقش و نگار است.

تزیینات در بخش شمالی تالار نقاشی و در سوی دیگر تالار آینه قرار دارد که تالاری است مستطیل‌شکل که از طریق ارسی ریزنقش هفت‌لنگه، به حیاط شمالی مربوط می‌شود.

در جنوب تالار، تالار آینه با یک ارسی سه‌لنگه به تالار نقاشی مرتبط است. در دو طرف شاه‌نشین تالار نقاشی، دو بادگیر است که از داخل کوچه، چشم‌انداز زیبایی به این خانه تاریخی بخشیده است. این شیوه تزیینات، به ویژه پرتره‌های زنان، منحصر به خانه قوام‌الدوله و خانه امام جمعه است.

◄ 117. Part of the skillful stucco and mirror-work framing the portraits of European women.
قسمتی از ترکیب‌بندی استادانهٔ گچبری و آینه‌کاری، پیرامون قاب نقاشی‌های پرترهٔ زنان اروپایی.

120. Mirza Ibrahim Mo'tamed-ol Saltane, Mostowfi, the successor of late Mirza Mohammad Qavam-od Dowleh and the father of Vosoq-od Dowleh.

میرزا ابراهیم معتمدالسلطنه، مستوفی اول، فرزند میرزا محمد قوام‌الدوله و پدر وثوق‌الدوله.

121. Hasan Vosough (Vosough-od Dowleh) 1868-1950; son of Ibrahim Mo'tamed-od Dowleh and the grandson of Mohammad Qavam-od Dowleh Ashtiani who was given the ownership of Qavam -od Dowleh Building after his father. From 1911 to the early Reza Shah reign, he became minister sixteen times and prime minister twice.

حسن وثوق (وثوق‌الدوله) ۱۲۴۷-۱۳۲۹ ش. فرزند میرزا ابراهیم معتمدالسلطنه و نوهٔ پسری محمد قوام‌الدوله آشتیانی که مالکیت عمارت قوام‌الدوله پس از پدرش به او واگذار شد. از سال ۱۲۹۰ ش. تا اوایل سلطنت رضاشاه، شانزده بار وزیر و دو بار نخست وزیر شد.

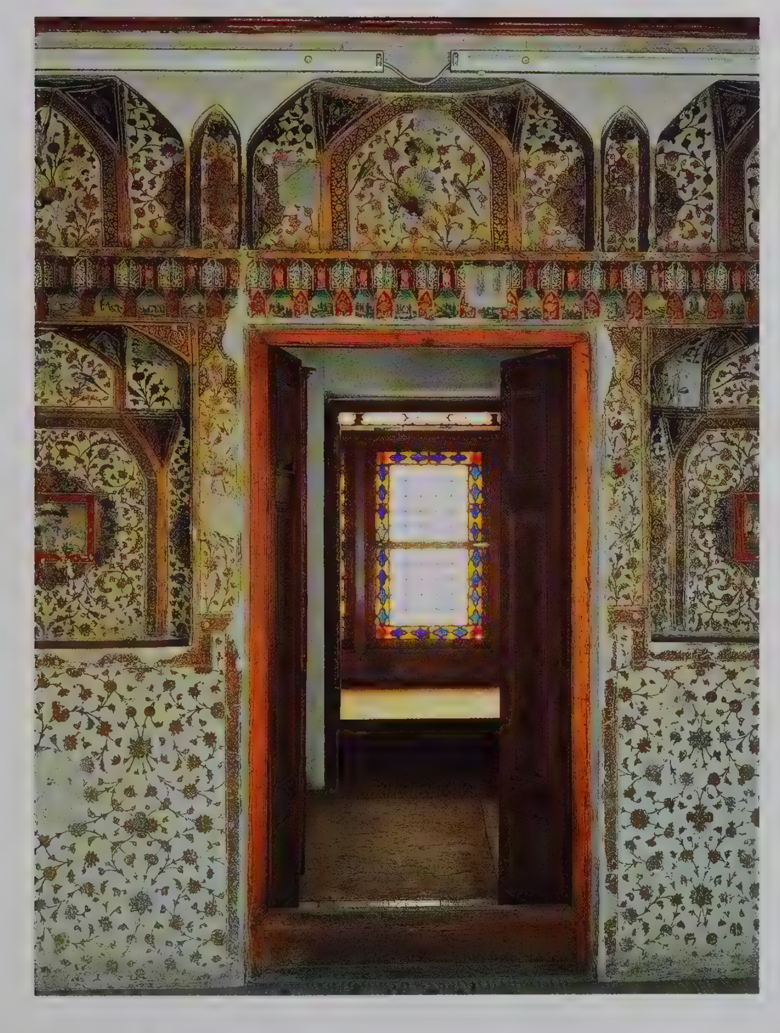
خانهٔ قوام‌الدوله

پیشینه و موقع جغرافیایی

میرزا محمد مستوفی قوام‌الدوله آشتیانی (پیشکار آذربایجان ، خراسان، اصفهان، وزیر گمرکات ، عضو دارالشورای کبری و فرماندهٔ شکست خورده در جنگ مرو)، بانی عمارت قوام‌الدوله در دورهٔ محمد شاه بود. پس از شکست در جنگ مرو، ناصرالدین شاه بر او غضب کرد، از این رو چند سال خانه نشین شد. پس از بازگشت به کار، سرانجام در سال ۱۲۹۰ ق . به مرض تیفوس در تهران درگذشت.
عمارت قوام‌الدوله پس از او به پسرش میرزا ابراهیم خان معتمدالسلطنه - پدر احمد قوام السلطنه و حسن وثوق‌الدوله - واگذار شد. پس از مرگ معتمدالسلطنه، پسر بزرگتر؛ حسن وثوق‌الدوله، مالک خانه شد.
او و برادرش احمد قوام السلطنه ، از سیاستمداران دورهٔ قاجار و پهلوی اول ، بارها عهده دار نمایندگی مجلس، وزارت و نخست وزیری شدند.
حسن وثوق پس از انعقاد قرارداد ۹ اوت ۱۹۱۹ با انگلستان در دوران نخست وزیری‌اش، مورد انتقاد فراوان قرار گرفت و سرانجام ناچار به استعفا گردید و در سال ۱۳۲۹ ش. ، در ۸۱ سالگی، در تهران در گذشت.
این خانه در یکی از محله‌های پنجگانهٔ حصار صفوی شهر تهران، در کوچهٔ میرزا محمود وزیر، در محلهٔ سرچشمه قرار دارد. خانهٔ قوام‌الدوله در سال (۱۲۵۳ ق./۱۸۳۷م.) بنا شده و متعلق به میرزا محمدخان قوام‌الدوله، پدربزرگ قوام‌السلطنه و وثوق‌الدوله بوده است.

وضع کنونی بنا

آنچه از این خانه باقی مانده، مجموعه‌ای است که در گذشته شامل چندین عمارت بوده و علاوه بر آن درشکه‌خانه‌ای در بخش شمالی خانه فعلی وجود داشته که اکنون تبدیل به پارک کوچکی شده است.

122. Part of the side chambers along with their connecting hallways on the two sides of the Mirror Hall and the Reception Hall with stucco-decorated walls, ornamental floral and *Eslimi* (Arabesque) designs.

بخشی از اتاق‌های جانبی با دهلیز بین آنها در دو طرف تالار آینه و سفره‌خانه با دیوارهای گچبری پوشیده از نقش‌های گیاهان تزیینی و اسلیمی.

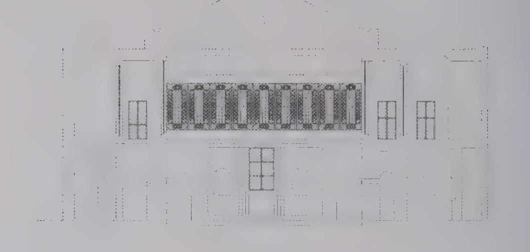
119. Part of the Mirror Hall, a masterful merge of carved stucco, exquisite mirror-work with portraits of women painted in European style. The floor is covered in patterned tiles. 2001.

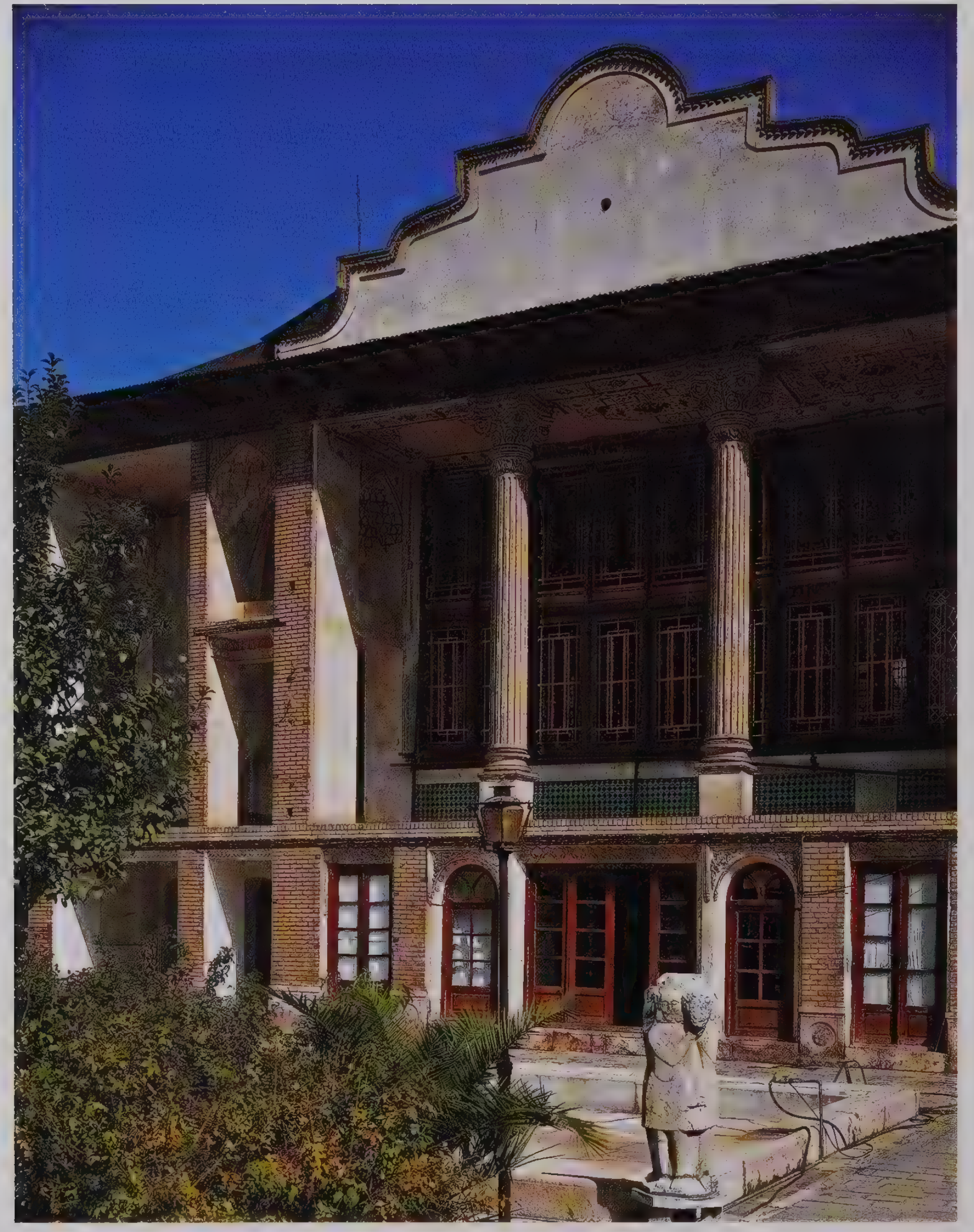
قسمتی از بدنهٔ تالار آینه؛ تلفیق استادانهٔ گچبری و آینه‌کاری‌های ظریف با پرترهٔ زنان به سبک فرنگی، کف تالار پوشیده از کاشی به شیوهٔ ابر و باد. ۱۳۸۰.

123. Mirza Kazem Khan Nezam-ol Molk, Minister of War, son of Mirza Aqa Khan the Grand Vizier, and the first owner of Emam e Jom'eh Residence.
میرزا کاظم خان نظام‌الملک وزیر لشکر، فرزند میرزا آقا خان صدر اعظم، نخستین مالک خانهٔ موسوم به امام جمعه.

The Emam e Jom'eh House

124. The inset of Emam e Jom'eh Mansion (Nezam-ol Molk's mansion) built in an eclectic style in 1863-1882, with pillars and capitals decorated in carved stucco, a nine-panel sash window. Part of the pond on the corner of which stands a statue in human figure. The ownership of the mansion was given to the Emam e Jom'eh in 1911 and thereafter it is called the Emam e Jom'eh Mansion. 2003.
نمای اصلی خانهٔ امام جمعه (خانهٔ نظام‌الملک) سبک تلفیقی با ستون‌ها و سرستون‌ها گچبری به شیوهٔ کرنتین، سنتوری شکسته و ارسی نه لنگه. قسمتی از حوض با مجسمه‌های سنگی به شکل پیکرهٔ انسان، تاریخ بنا ۱۲۸۰–۱۳۰۰ ق. / ۱۸۶۳–۱۸۸۲م. در سال ۱۳۳۰ ق./ ۱۹۱۱ م. به مالکیت حاج میرزا یحیی امام جمعه خویی درآمد و به خانهٔ امام جمعه معروف شد. ۱۳۸۲.

History and Geographical Location

The Khaneh ye Emam e Jom'eh (The Friday Imam's House) is located at 37, Emam e Jom'eh Street, Nasser e Khosrow Avenue in the old Oodlajan quarter of Tehran. This elegant mid-Qajar period mansion is about one century old. It was originally built for Mirza Kazem Khan Nezam ol-Molk – the son of Mirza Aqa Khan Nuri. The latter replaced the progressive Mirza Taqi Khan Amir Kabir as Nasser ed-Din Shah's chancellor and later brought about the great reformer's downfall and murder. Nezam ol-Molk was appointed deputy to the chancellor (his father) in 1853 and also adjutant to Mo'in ed-Din Mirza – then crown prince – and later Minister of the Treasury, Minister of the Army and member of the Shah's consultative council. After the murder of Amir Kabir, his widow Ezzat od-Dowleh – who was the Shah's only full-blooded sister - was married off to Nezam ol-Molk by her brother's order. In later years Nezam ol-Molk's mansion was given to the Emam e Jom'eh (Leader of Friday Prayers) of Tehran.

The building comprises an inner section (Andaruni) and an outer section (Biruni). Today, the inner section has been converted into a school and the southern side of the outer section, behind the inner section, is the only part of this section that has been preserved.

In order to reach the courtyard one must first pass through a narrow passageway that opens onto the street. The courtyard is paved with bricks and there is an old stone-carved water tank in the middle. The area of the whole complex is 789 square meters. The two-story building has an area of 320 square meters on each floor. The ground floor comprises a summer hall, the *Howzkhaneh* (fountain room), the northern and southern *Ivans* (verandas), two *Gushvarehs* ('earrings' or side rooms), one storeroom and staircases that lead to the upper floor. The side rooms are on either side of the fountain room and their floors are paved with bricks. The fountain room is paved with white and blue glazed tiles. In this part of the house the old and decayed wooden doors have been replaced with new ones.

125. The summer hall or Shahneshin of the Emam e Jom'eh Mansion decorated with moqarnas, mirror-work and stucco-work decorations and European style paintings. 2003. ▸
تالار تابستانی یا شاه‌نشین عمارت امام جمعه با تزیینات مقرنس، آینه‌کاری، گچبری و نقاشی‌هایی به سبک اروپایی. ۱۳۸۲.

126. Delicate vase-pattern stucco-work decorations putting together with European style paintings and inlaid mirror-work. 2003.
گچبری‌های ظریف نقش گلدانی در تلفیق با نقاشی‌های سبک اروپایی و آینه‌کاری معرق. ۱۳۸۲.

▲ 128. The appropriate combination of inlaid mirror-work, miniature painting, fine stucco-work, panoramas and portraits in European style. 2003.
ترکیب هماهنگ آینه‌کاری معرق، نقاشی مینیاتور، گچبری‌های ظریف و دورنماها و پرتره‌های سبک اروپایی. ۱۳۸۲.

▼ 129. The appropriate combination of inlaid mirror-work, miniature painting, fine stucco-work and panoramas. 2003.
ترکیب هماهنگ آینه‌کاری معرق، نقاشی مینیاتور، گچبری‌های ظریف و دورنماها. ۱۳۸۲.

◄ 127. Detail of the elaborate stucco-work and mirror-work decorations on the ceiling and wall of the main hall. 2003.
قسمتی از تزیینات پیچیدهٔ گچبری و آینه‌کاری سقف و دیوار تالار. ۱۳۸۲.

The upper floor comprises a veranda, a summer hall, a winter hall and personal chambers. The veranda has columns with stucco and *moqarnas* (stalactite) capitals and a brick paved floor. The Summer *Talar* (hall) on the upper floor, also called the *Shahneshin* (alcove), is decorated with stalactite stucco and mirror-work and frescoes in the European style on its walls and ceiling. The inner section of this hall has two fireplaces – one on each side and there is a nook on the eastern side. The light for this inner section comes from a large three-leaf window. The Winter Talar (hall), which is situated opposite the Summer *Talar*, has beautiful stalactite decorations. On either side of this hall there are personal chambers with stucco and mirror-work decorations.

The most notable and unique architectural features of the Emam e Jom'eh Mansion are the nine-panel sash window that separates the main hall from the veranda and the two-leveled sash window between the main (winter) hall and the *Shahneshin* (summer hall or alcove). The sash window between the winter hall and the veranda has some splendid fretwork and stained glass. The most outstanding characteristic of the architecture of the building is the masterly combination of traditional architecture with European elements.

The Decorations of the Emam e Jom'eh Mansion

Columns and Capitals:

The use of columns and colonnades in the architecture of the Qajar period in the 19th and early 20th centuries was more symbolic and ornamental than functional and was inspired by western architectural styles and traditions. After Naser-ed Din Shah's first tour of Europe in 1871 the influence of western architecture in Iran became strong and columns had a significant role in this wave. It became the vogue for the rich to erect huge and ornate columns in the palaces and mansions they built. Most of these columns were in the Baroque style on the surface details only - not in their structure. These columns were meant for show and their grand image was more important than their structural function. The intricate designs exquisitely carved on the plinth stones and the floral motifs in the ornate stucco-work of the magnificent capitals were very pleasing to the eye and this opulent method of decoration was very much in tune with the extravagant tastes of the Qajar rulers. The variety of designs on these columns is as remarkable as the originality and uniqueness of the styles and techniques used in their construction.

In order to build these splendid columns a thick coat of stucco plaster was laid around a wooden pillar and then two dimensional motifs were molded onto the surface. The flexibility of plaster allowed the engraving of fine and intricate relief designs.

The two columns in the veranda of the Emam e Jom'eh Mansion have Corinthian capitals with shrub and leaf motifs. These cylindrical columns rest on cubical plinths made of plaster.

131. Detail of the hall's ceiling decorations containing inlaid mirror-work docorations, the "sun" pattern and ornamental flowers. 2002.
قسمتی از تزیینات سقف تالار مزّین به معرق‌کاری آینه، نقش خورشید خانم و گل‌های آذینی. ۱۳۸۱.

Eaves:

Many of the buildings of the Qajar period have a narrow horizontal overhanging strip at the top of the facade. This is the eave or cymatium. In its most primitive form it was a simple brick cornice built to prevent the rapid erosion of the façade. The width of this structural and ornamental strip was, on average, 20 to 40 cm and, in the most original examples, it blended in perfectly with the other sections of the façade. In the Emam e Jom'eh Mansion at first a protruding coat of stucco plaster was added all around the eave. Then a layer of glazed bricks was added and after that a layer of bricks at the same level of protrusion as the stucco layer. At the top there is another layer of bricks protruding further out.

Glazed Tile Work:

In Qajar period mansions, glazed tile panels were not very common. They can mostly be found on the façades. They depict scenes from Iranian mythology or pictures of military parades. It is only on the western façade of the Emam e Jom'eh Mansion where we encounter some very beautiful glazed tile panels.

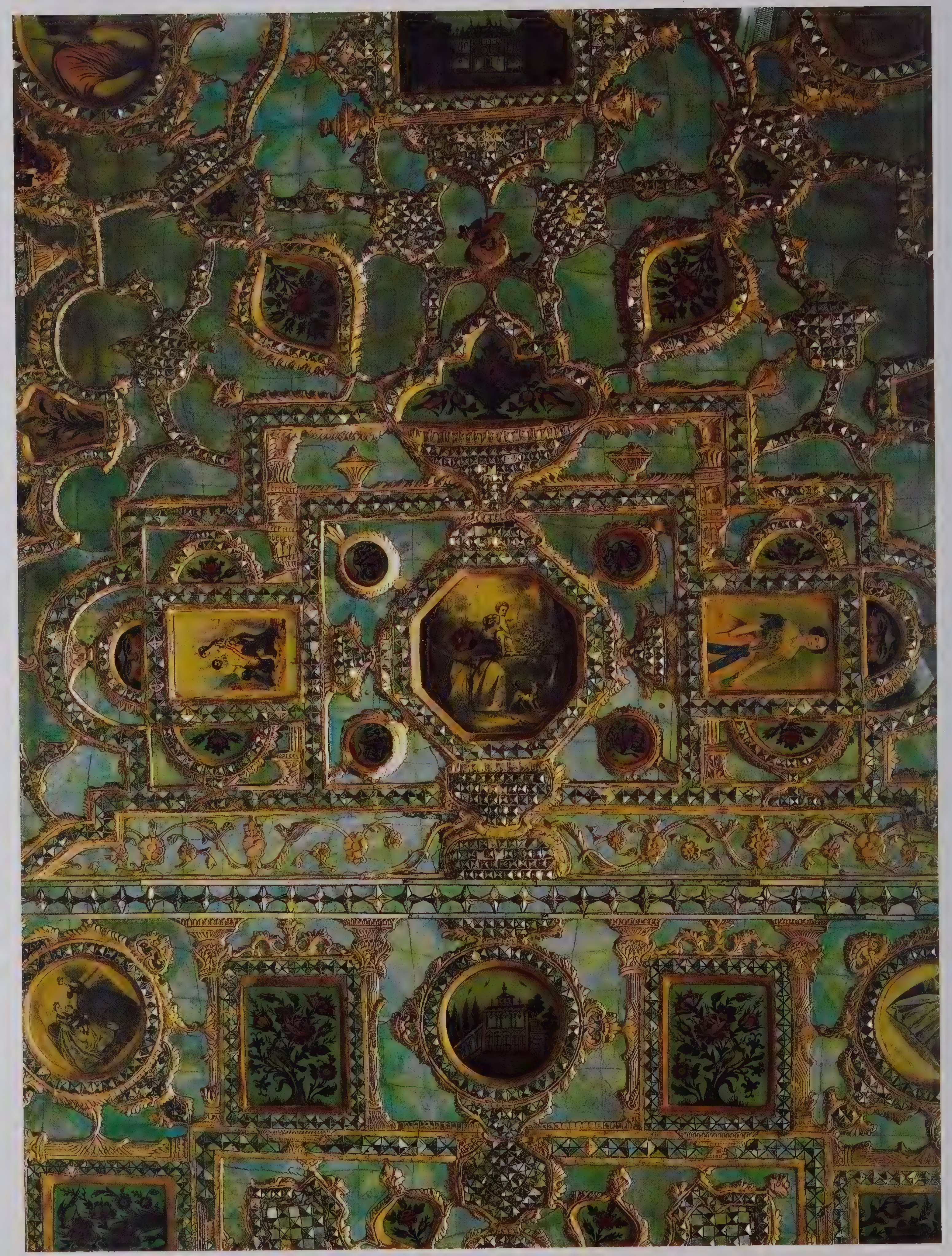
Stone Statues:

There are two statues carved from stone on the two corners of the southern side of the water tank in the courtyard of the Emam e Jom'eh Mansion. These are in human form with their backs against each other.

Stucco-work:

In the decorations of the halls and chambers of the upper story of the Emam e Jom'eh Mansion stucco-work is a very important feature. Also the portals of the ground floor are decorated with stucco-work with floral motifs.

◄ 130. Part of the intricate and highly exquisite ornamentations on the ceiling of the main hall of Emam e Jom'eh Mansion. 2001.
تزیینات ظریف و پیچیدهٔ قسمتی از سقف تالار اصلی خانهٔ امام جمعه. ۱۳۸۰.

132. Detail of the inlaid mirror-work decorations of Shahneshin's ceiling ornamented with delicate stucco-work decorations and Qajar style *Gol-O-Morgh* paintings and paintings in European style. 2006.

قسمتی از آینه‌کاری معرق سقف شاه‌نشین مزّین به گچبری‌های ظریف، نقاشی‌های گل و مرغ سبک قاجار و نقاشی‌های سبک اروپایی. ۱۳۸۵.

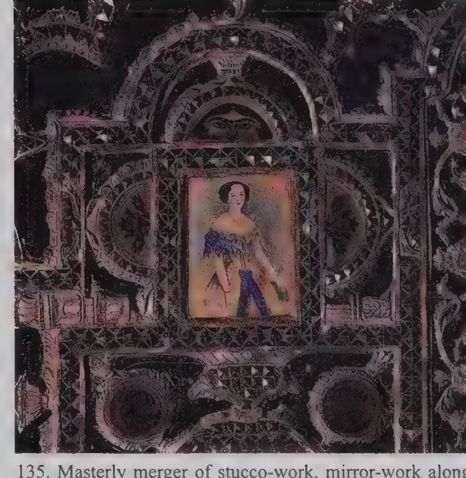
133. Part of the skillful stucco and mirror-work framing portraits of European women. 2002.

قسمتی از ترکیب‌بندی استادانهٔ گچبری و آینه‌کاری، پیرامون قاب نقاشی‌های پرترهٔ زنان اروپایی. ۱۳۸۱.

134. Part of the masterly stucco-work, mirror-work and mural paintings on plaster. 2002.

گوشه‌ای از تزیینات استادانهٔ گچبری، آینه‌کاری و نقاشی روی گچ. ۱۳۸۱.

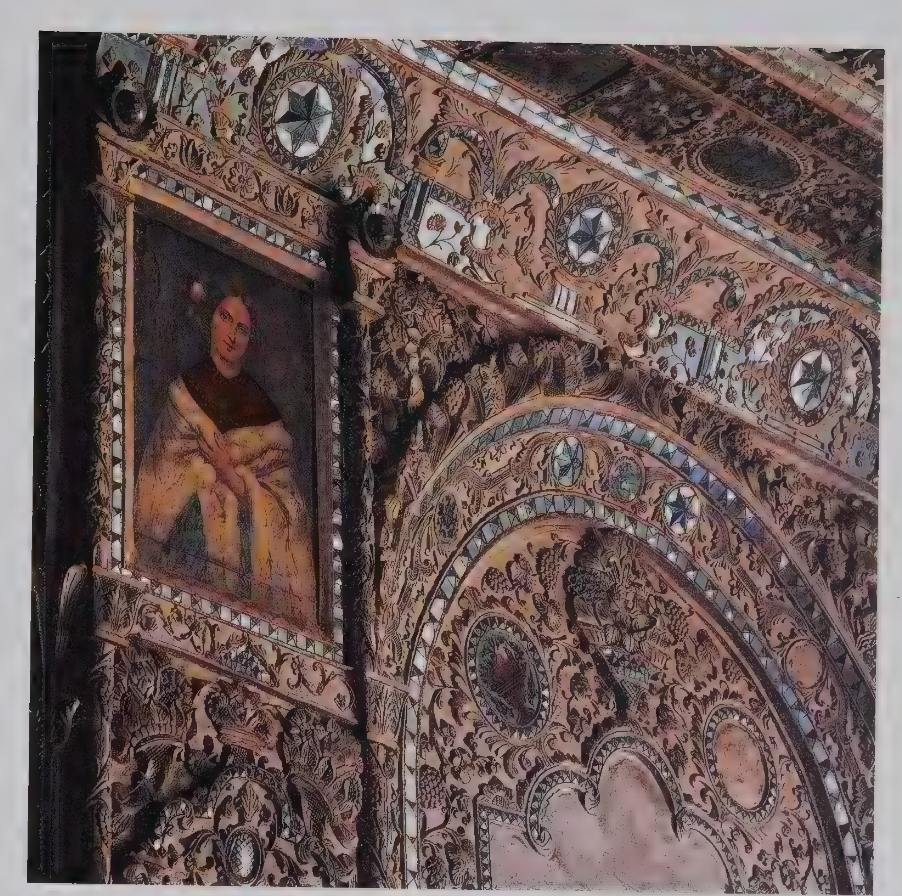
135. Masterly merger of stucco-work, mirror-work along the painted portrait of a lady, topped by a symbolic personified sun, flanked by flowers and fighting legendary dragons and lions at the bottom. 2002.

تلفیق هنرمندانهٔ گچبری، آینه‌کاری و نقاشی پرترهٔ بانویی اروپایی که در میان نقش خورشید خانم در بالا، دو شاخه گل در دو طرف و دو نقش دایره‌ای شکل گرفت و گیر اژدها و حیوان افسانه‌ای در پایین قرار گرفته است. ۱۳۸۱.

136. The combination of stucco-work and mirror-work decorations and rose ornaments putting together with an European style portrait in the main hall. 2002.

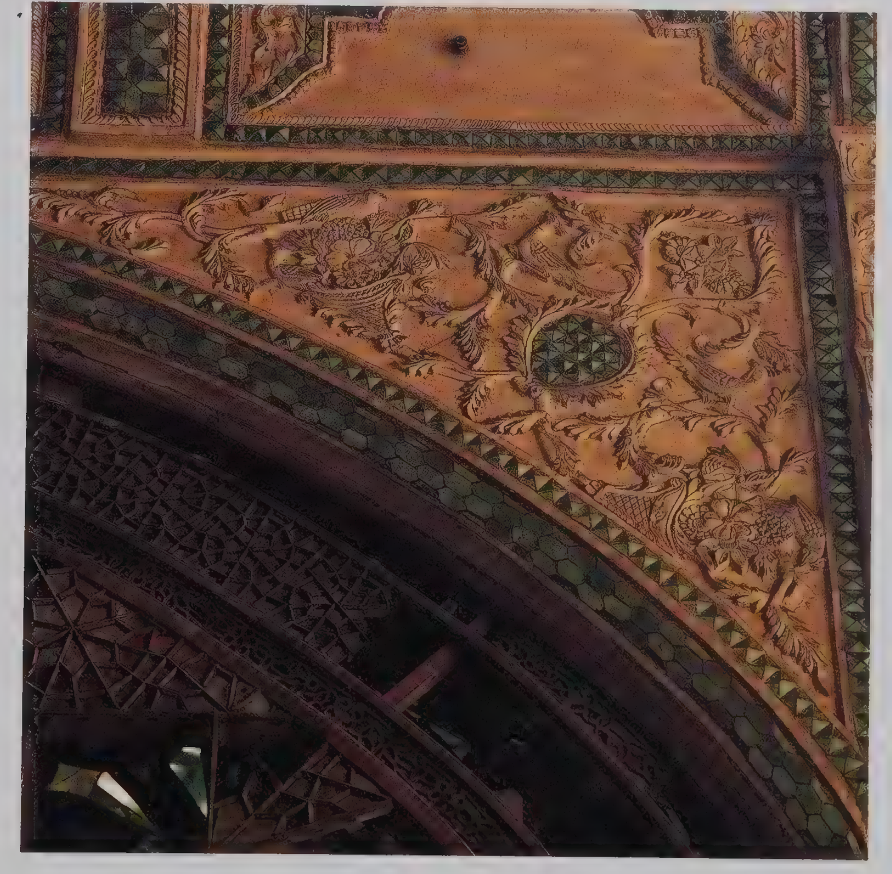
تلفیق تزیینات گچبری، آینه‌کاری، آذین گل سرخی و پرترهٔ سبک اروپایی در تالار. ۱۳۸۱.

▲ 138. Ornamentations of the *Shahneshin's* wall with delicate mirror-work and stucco-work decorations putting together with portraits of ladies in European style. 2002.
تزیینات دیوار شاه‌نشین با تلفیق آینه‌کاری و گچبری‌های ظریف و پرترهٔ زنان به سبک اروپایی. ۱۳۸۱.

▼ 139. Part of the intricate and highly exquisite ornamentations on the wall of the main hall. 2004.
قسمتی از تزیینات ظریف و پیچیده گچبری دیوار تالار. ۱۳۸۳.

◄ 137. Detail of the elaborate stucco-work and mirror-work decorations on the ceiling and wall of the main hall. 2006.
قسمتی از تزیینات پیچیدهٔ گچبری و آینه‌کاری سقف و دیوار تالار. ۱۳۸۵.

خانهٔ امام جمعه

پیشینه و موقع جغرافیایی
این خانه در خیابان ناصرخسرو، کوچه امام جمعه، شماره ۳۷ در محله قدیمی عودلاجان، قرار گرفته است و پیشینه آن به بیش از یک سده می‌رسد. این خانه، نخست به میرزاکاظم خان نظام‌الملک پسر میرزا آقاخان نوری که محرک ناصرالدین شاه در قتل امیرکبیر بود، تعلق داشت. سپس به تملک امام جمعه خویی درآمد و به خانهٔ امام جمعه مشهور شد.

بانی عمارت امام جمعه
میرزا کاظم‌خان نظام‌الملک (۱۲٤٦ ق.-۱۳۰۷ ق.)، پسر ارشد میرزا آقاخان نوری (عامل قتل میرزا تقی‌خان امیرکبیر، صدراعظم ترقی خواه ایران، و جانشین او) در سال ۱۲۷۰ ق. / ۱۸۵۳ م. به نیابت صدراعظم (پدرش) و پیشکاری میرزا معین‌الدین ولیعهد منصوب شد. وزارت مالیه، وزارت لشکر و عضویت در دارالشورای دولتی از دیگر سمت‌های او بود. برادر او حسینقلی‌خان صدرالسلطنه (معروف به حاجی واشنگتن) نخستین سفیر ایران در آمریکا بود.
پس از قتل امیرکبیر، همسرش عزت‌الدوله، تنها خواهر تنی ناصرالدین شاه- به اجبار شاه به عقد میرزا کاظم‌خان نظام‌الملک در آمد. منطقهٔ نظام‌آباد تهران منسوب به اوست.

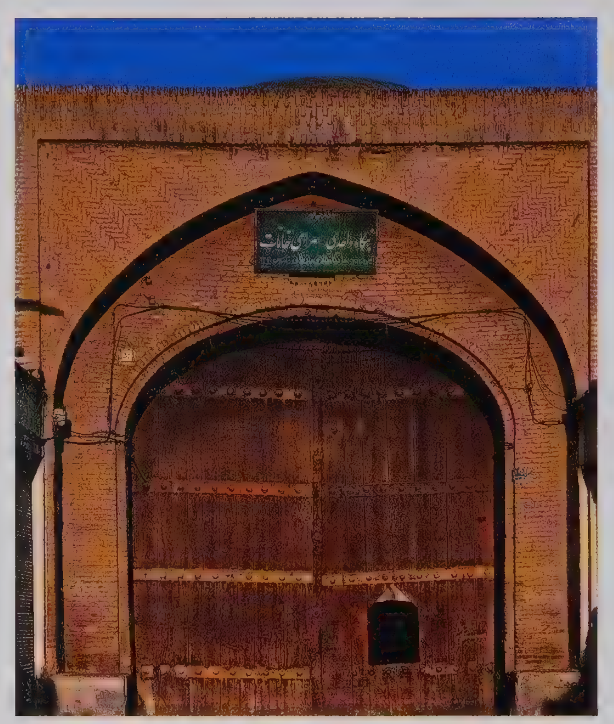
وضع کنونی
این بنا دارای بخش‌های اندرونی و بیرونی بوده که بخش اندرونی، تخریب و به مدرسه تبدیل شده ، اما بخش بیرونی آن باقی مانده است. برای رسیدن به حیاط باید ابتدا از راهرو باریکی که از کوچه آغاز می‌شود، گذشت. در وسط حیاط، حوض سنگی قدیمی قرار گرفته، کف حیاط نیز آجرفرش است. در دو طرف ضلع جنوبی، دو مجسمه سنگی به شکل پیکره انسان، که از پشت به هم چسبیده‌اند، قرار دارد. مساحت کل بنای این خانه دو طبقه ۷۸۹ متر مربع و زیر بنای هر طبقه ۳۲۰ متر مربع است. طبقه اول، شامل: تالار تابستانی، حوضخانه و ایوان شمالی، جنوبی است. دو اتاق گوشواره آجرفرش در دو طرف حوضخانه قرار گرفته و کف حوضخانه با کاشی‌های سفید و آبی مفروش شده است. طبقه دوم، شامل: ایوان، تالار تابستانی، تالار زمستانی و اتاق‌های خواب است. ایوان دارای ستون‌هایی با سرستون‌های گچبری و کف آن آجرفرش است. تالار تابستانی شاه‌نشین با آینه‌کاری، مقرنس، گچبری و نقاشی‌های سبک اروپایی تزیین شده است. در مقابل تالار تابستانی، تالار زمستانی با مقرنس‌کاری‌های زیبا و اتاق‌های خواب مزیّن به گچبری و آینه‌کاری در دو طرف آن، قرار گرفته است. با ارزش‌ترین عنصر ساختمانی این بنا، ارسی نُه لنگه‌ای است که فضای تالار اصلی را از ایوان جدا می‌کند و گره‌چینی‌های بسیار زیبا، به همراه شیشه‌های الوان، در آن به کار رفته است. هم‌چنین ارسی دو طبقه زیبایی میان تالار زمستانی و تالار تابستانی قرار گرفته است.
مهم‌ترین ویژگی معماری خانه امام جمعه، تلفیق استادانه معماری سنّتی و عناصر فرنگی است.

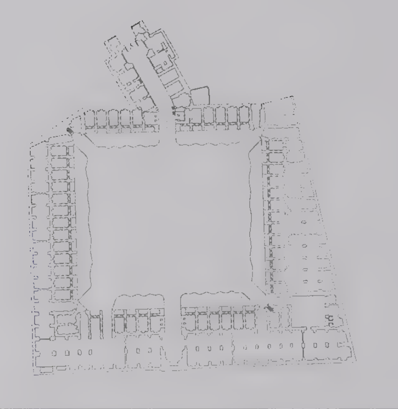
140. Detail of inlaid mirror-work decorations, the 'sun' pattern, ornamental flowers, the *Gereft-o-Gir* design, and panoramic painting in the ceiling of the hall. 2006.
قسمتی از سقف تالار مزّین به معرق‌کاری آینه، نقش خورشید خانم، گل‌های آذینی، گرفت و گیر شیر و اژدها و نقاشی دورنما. ۱۳۸۵

141. Detail of the celing and wall lattice decorations of the *Shahneshin*. 2006.
قسمتی از تزیینات مشبک‌کاری سقف و دیوار شاه‌نشین. ۱۳۸۵

142. The western portal of the caravansary through Amin-os Soltan Square. The portal stands 5 meters high and bears 40 decorative floral-studs. 2003.
سردر ورودی غربی کاروانسرا از میدان امین‌السلطان با ارتفاع ۵ متر و دارای ۴۰ گل‌میخ. ۱۳۸۲.

Khanat Caravansary

History and Geographical Location

Another type of building that existed alongside every bazaar was the caravansary. Urban caravansaries were places for commerce, dwelling of resident merchants, visiting traders, and for storing goods.

Countryside caravansaries also existed along the roads linking the country's towns and cities. They were built for the benefit of travelers and pilgrims and also served as transit platforms for caravans. A roadside caravansary consisted of a relatively large courtyard, sometimes on two floors, encircled by lodging rooms.

In urban caravansaries, some of the rooms were rented by merchants, who used them as their business locales, while the others served as storage areas and stables for beasts of burden.

Architecturally speaking, countryside caravansaries were similar to urban ones. However, their utilization was different, since countryside caravansaries also served as lodgings for travelers and pilgrims.

Here, we introduce one of Tehran's oldest caravansaries, which has retained its original appearance.

The Khanat Caravansary is located on the northeastern edge of *Amin-os Soltan Square*, near *Molavi Square* and *the Sar-e Qabr-e Aqa* Shrine, close to *Saheb Jam'* Avenue. It once housed caravansaries who brought their goods into the capital, amid a din of camel bells.

The Khanat Caravansary was built during the reign of Naser-ed Din Shah Qajar and listed as part of Chaleh Maydan district in the census of 1869, when this district housed 23 caravansaries. This large number of caravansaries within a single district was due to the proximity of Hazrat-e Abd-ol Azim Gate.

The Khanat Caravansary follows *a two-iwan* plan and covers an area of approximately 10,000 square meters. Some 6,000 square meters of this area belong to its building and the remainder to its courtyard. This caravansary includes a forecourt, a portico, an entrance vestibule, an entrance corridor, two *iwans,* an octagonal central courtyard, peripheral lodging rooms and store-rooms, stairways, lading platforms, stables and connecting corridors.

143. The entrance window to the caravansary from inside. 2003.
نمای داخلی دریچهٔ ورودی کاروانسرا. ۱۳۸۲.

About 50 rooms exist on the caravansary's main (northern, southern, eastern and western) sides, while its secondary (north-eastern, north-western, south-eastern and south-western) sides contains passageways through which the storerooms, lading platforms and the building's roof are accessed.

The main entrances of the Khanat Caravansary are located on its eastern and western sides. The western entrance is set at an angle with regard to the building, which prevents the courtyard from being visible from the outside. This entrance leads into a vestibule followed by a corridor. The corridor is covered by a succession of domes, some of which are pierced with light apertures.

A similar arrangement (vestibule, dome-covered corridor, etc.) is visible on the eastern side of the building.

On the northeastern side, past a corridor, one reaches the lading platforms and the stables where mules, horses, and camels were kept when the caravansary was active.

The materials used in this building are bricks, mortar, lime and plaster. Stone gutters and pillar bases are also visible in the platforms flanking the entrances.

The Khanat Caravansary displays a brick-work decoration at the base of its entrance domes and on the ceiling of the *iwans* fronting its rooms.

The wood decoration included the building's doors and windows and the sash windows in its entrance corridors. Today, only the door and window frames remain, all their delicate elements have disappeared.

144. An example of intercity caravansaries.
نمونه‌ای از کاروانسرای درون شهری.

145. Sample of a caravansary in Tehran during Qajar period.
نمونه‌ای از کاروانسراهای تهران در دوره قاجار.

▼ 146. The interior of Khanat Caravansary with 54 chambers and an area of 10,000 square meters. 2003.
محوطه داخلی کاروانسرای خانات با ٥٤ حجره کوچک و ۱۰ هزار متر مربع مساحت. ۱۳۸۲.

اغلب برای اتراق مسافران و بازرگانان بود. سرای خانات در زمان ناصرالدین شاه قاجار، بنا شده است. طبق سرشماری سال ۱۲۸٦ ق./۱۸٦۹م. این بنا که در میدان امین السلطان واقع شده، جزو محلهٔ چال میدان بوده است.
بنا به گزارش ثبتی میراث استان تهران، مرحوم حاج سیدعلی اردهالی، تاجر معروف اواخر دوره قاجار، سرای خانات را نزدیک ۹۵ سال پیش خریداری کرد. پس از او مالکیت به فرزندش حاج سید جعفر سجادی اردهالی رسید. پس از فوت او در سال ۱۳۵۵ ش. سرای خانات میان وراث تقسیم شد.

وضع کنونی

تعداد کاروانسراهای این محله در آن سال‌ها ۲۳ باب بوده که دلیل آن را قرار گرفتن دروازهٔ شاه عبدالعظیم در این منطقه، دانسته اند.
سرای خانات یکی از این کاروانسراهاست که دارای پلانی دو ایوانی و مساحتی حدود ده هزار متر مربع است که نزدیک شش هزار متر آن بنا و بقیه صحن است. بخش‌های مختلف سرای خانات عبارتند از: ۱) جلو خان ورودی؛ ۲) درگاه؛ ۳) هشتی ورودی؛ ٤) راهرو؛ ٥) ایوان؛ ٦) صحن مرکزی هشت گوش؛ ۷) حجره‌های اطراف صحن؛ ۸) انبارهای پشت حجره‌ها؛ ۹) راه پله‌ها؛ ۱۰) باره بند؛ ۱۱) اصطبل؛ ۱۲) دالان‌های ارتباطی.

147. The portal of the Khanat Caravansary chambers decorated with brickwork and latticed glazed tiles. 2003.
نمونهٔ سردر حجره‌های کاروانسرای خانات؛ ترکیب دلپذیر آجرکاری و کاشی‌های مشبک لعاب‌دار. ۱۳۸۲.

در اضلاع اصلی (شمالی، جنوبی، غربی و شرقی) صحن مرکزی، حجره‌هایی وجود دارند که تعداد آنها به پنجاه باب می‌رسد.
در اضلاع فرعی (شمال غربی و شرقی، جنوب شرقی و غربی) فضاهایی برای تقسیم راه‌ها تعبیه شده اند که دستیابی به انبارهای پشت حجره‌ها، باره بند و پشت بام از این فضاها، میّسر است.
ورودی‌های اصلی سرای خانات در اضلاع شرقی–غربی قرار گرفته اند. ورودی غربی دارای زاویه‌ای است که باعث شده از بیرون بنا، داخل صحن مرکزی دیده نشود. سقف این راهرو دارای پوشش گنبدی شکل است. در بعضی از گنبدها روزنه‌هایی برای تامین نور راهرو وجود دارند و در ابتدای ورود به راهرو، یک هشتی قرار گرفته است. در ضلع شرقی، راهرویی قرار گرفته که مانند راهرو غربی، دارای: هشتی، سقف گنبدی شکل و.. است. در ضلع شمال شرقی پس از عبور از دالان، به باره بند و اصطبل‌ها می‌رسیم که درگذشته (زمان دایر بودن کاروانسرا) محل نگهداری چهارپایان بوده است. مصالح اصلی بنا، آجر است که با ملات گل، آهک و گچ، ساخته شده است. در ساخت بعضی از عناصر، از جمله سکوهای دو طرف جلو خان ورودی، ناودان‌ها و پایه ستون‌ها، از سنگ استفاده شده است. کاروانسرای خانات، در زیر گنبد، هشتی‌های ورودی و سقف ایوان‌های جلو حجره‌ها، دارای تزیینات آجری است. تزیینات چوبی، مربوط به در و پنجره (ارسی)های داخل راهرو ورودی است که اکنون تنها چارچوب و پنجره‌ها باقی مانده و ظرایف آن از بین رفته است.

کاروانسرای خانات

148. Part of ceiling and wall of the entrance vestibule decorated with brickwork and wooden latticework. 2003.
قسمتی از سقف و دیوار دالان ورودی مزّین به آجرکاری و مشبک‌کاری چوب. ۱۳۸۲.

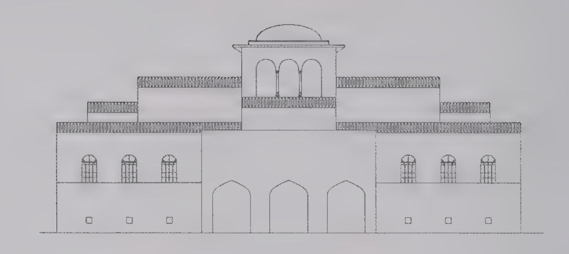
پیشینه و موقع جغرافیایی

سرای خانات در حاشیهٔ شمال شرقی میدان امین السلطان، نزدیک میدان مولوی و بقعهٔ سر قبر آقا و در مجاورت خیابان صاحب جمع، واقع شده است.

سرای خانات روزگاری پذیرای قافله‌ها و کاروان‌هایی بود، که کالاها و اجناس خود را با چهارپایان باربر می‌آوردند. کاروانسراهای داخل شهر، مکان هایی برای داد و ستد کالا، اقامت بازرگانان و تجار و نیز انباری برای کالاها و مواردی از این قبیل بود.

در مقابل کاروانسراهای داخل شهر و کنار بازار، کاروانسراهایی نیز در خارج شهر و در فاصلهٔ بین شهرها وجود داشتند که هدف از ساخت آنها اسکان دادن موقتی مسافران و زائران و نیز باراندازی برای کاروان‌های بازرگانان و محلی برای تیمار کردن حیوانات بوده است. کاروانسرا دارای یک حیاط به نسبت وسیع بوده، که دور آن را اتاق‌هایی احاطه کرده بودند و گاهی این اتاق‌ها در دو طبقه وجود داشته اند. در کاروانسراهای داخل شهر، تجار، بعضی از این اتاق‌ها یا حجره‌ها را اجاره می‌کردند و به دفتر تجارتخانه اختصاص می‌دادند. برخی از حجره‌ها نیز به انبار و تعدادی به طویله برای حیوانات اختصاص می‌یافتند.

کاروانسراهای خارج شهر، شبیه کاروانسراهای شهری بودند، ولی چگونگی استفاده از آنها با هم تفاوت داشت، چرا که کاروانسراهای بیابانی

The British Embassy in Tehran

Location

The vast garden housing the British Embassy is located in downtown Tehran, at the intersection of two main thoroughfares. This regular and symmetrical plot of land lies on the northwestern corner of Ferdowsi-Jomhouri crossroads and is bordered westwards by Bobby Sands Avenue and northwards by Neauphle le Château Avenue. The Russian, French, German and Turkish embassies are located on its northern, western and southern sides.

History of the British Embassy in Tehran

The British Embassy was one of the first foreign embassies to be established in Iran. Its initial construction, located in the bazaar neighborhood, between Mohammadiyeh and Hazrat-e Abd-ol Azim gates, alongside the *Gowd-e Zanburak-Khaneh* and Louti Saleh Street, dated back to the reign of Fath-Ali Shah Qajar, when Sir Gore Ouseley first arrived in Iran. The British Ambassador's residence stood on the northern side of Louti Saleh Street and the embassy's garden occupied its southern side. Known respectively as the British Plenipotentiary's residence and garden, these estates appear on the map of Tehran drawn in 1858 by the Austrian Major August Kriziz and his assistants. In his description of the old garden and building, Lord Curzon writes about the comfort of this residence and mentions its Italian-style arcades.

149. The main entrance to the British Embassy with two symbolic statues on top, situated on the west of Ferdowsi street after the street was widened under Reza Shah. 2002.

ورودی اصلی سفارت بریتانیا در غرب خیابان فردوسی، پس از تعریض خیابان در دورهٔ رضا شاه با دو مجسمهٔ نمادین بر بالای سردر آن. ۱۳۸۱.

History of the Building

The present building of the British Embassy was erected in 1899 on Ala'-od Dowleh (today Ferdowsi) Avenue. At the time, Ala'-od Dowleh Avenue was a handsome cobblestone-paved tree-planted thoroughfare lined by water streams located beyond Tehran's limits, which came into being after the city's enlargement and the creation of its second ramparts under Naser-ed Din Shah.
The old buildings within the embassy's garden rose from the ground within a short time and the garden itself was encircled by a tall wall equipped with a handsome portico.
In 1925, when Ala'-od Dowleh Avenue was widened under Reza Shah, the original wall and portico were demolished and replaced by new ones.

Characteristics of the Building

Some 295 meters wide and around 210 meters long, the garden and consulate of the British Embassy cover an area of 57,960 square meters. The main access to this enclosure is located approximately in the middle of its eastern side, on Ferdowsi Avenue. A secondary entrance also exists on the western side of the garden, on Bobby Sands Avenue.
The British Embassy's garden was well known to the population in 1840. With its tall cypress trees, enchanting flower beds and wide avenues, it held an important place in contemporary Iranian history. During the constitutional uprising, it gave asylum to numerous people from all walks of life. In the Qajar period, groups of Zoroastrians occasionally migrated to this garden, returning to their homes upon the completion of their business in Tehran. The garden was open to ladies only on the 13th day of the New Year (the *Sizdah Be-dar*). Politicians in danger also occasionally sought asylum in it, often receiving assistance to move elsewhere.
With its relatively tall brick walls and venerable trees, the British Embassy garden constitutes an important green area in central Tehran.

Usage and Salient Points

In 1952, when diplomatic relations were broken during Dr. Mossaddeq's term in office, the Union Jack was lowered for the first time after around 100 years from atop the embassy's brick portico on Ferdowsi Avenue and moved inside the garden and raised within a rectangular built area. Diplomatic relations between the two countries were resumed in 1953, with the arrival of Dinsel Wright, accompanied by a team of 14 diplomats.

150. The British Embassy's clock tower topped with a pyramid roof, housing an old mechanical clock installed on a brick surface. 2002.
برج ساعت قلعه مانند با سقف هرمی شکل، ساعت مکانیکی قدیمی و پوشش آجری، سر برافراشته در فضای سبز تاریخی سفارت بریتانیا در تهران. ۱۳۸۱.

Decorative Elements

Most of the buildings within the British Embassy's garden are located on its northern side, next to the exterior walls. A large and distinctive building stands in the middle of the garden which appears to follow the architectural model current under Pahlavi I. the buildings are mostly made of bricks, with similar, harmonious facades.

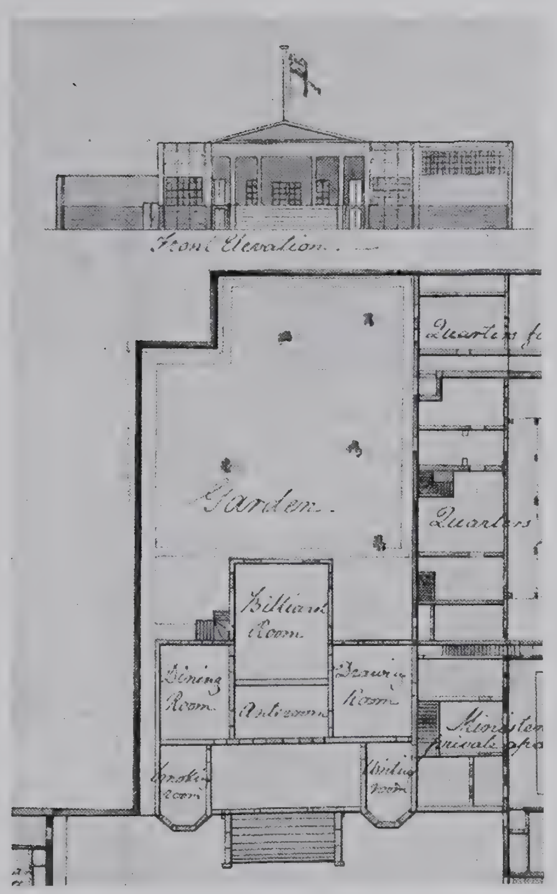
Ownership and Registration Status

The entire garden, the buildings within it, and their usage, are the property of the British Embassy. Despite the venerable age of this ensemble, no attempt has yet been made to have it registered on the ledger of historic monuments.

151. The northern view of the historic mansion of the British Embassy. 1381.
نمای شمالی اقامتگاه تاریخی سفارت بریتانیا. ۱۳۸۱.

152. The southern view of the historic mansion of the British Embassy located in Ferdowsi street, a remnant of Naser -ed Din Shah period. The mansion substituted the old mansion on Ilchi Garden in the Molavi neighborhood during Fath-Ali Shah. 2002.
نمای جنوبی (اصلی) عمارت تاریخی سفارت بریتانیا در خیابان فردوسی، از آثار دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار، جایگزین عمارت قدیمی باغ ایلچی محلهٔ مولوی در دورهٔ فتحعلی شاه. ۱۳۸۱.

153. Inset of the facade of the main building. Iran Magazine, the Iranology Oraganization of Britain.
نقشه تکمیلی عمارت اصلی سفارت بریتانیا. مجله ایران، موسسه ایرانشناسی بریتانیا.

The widening of Ala'-od Dowleh Avenue and the opening of Churchill and Homayoun avenues on its northern and western sides in 1925 left the dimensions of this enclosure unchanged and the numerous old buildings within it remained intact. Its walls are perfectly distinct and unharmed on the outside. Lady Shiel's memoirs, *1849 to 1853*, in which she recounts her memories of her stay at the British Embassy in Tehran and vividly describes the local customs of the time, indicate that this garden enjoys a long historic past in this city.

The British Embassy in Tehran

The British Mission in Tehran was first established in 1821 and quartered in the Bagh-e Ilchi, near the old bazaar. In the 1860s, Her Majesty's representative, Mr. Charles Alison, purchased the Ferdowsi site in a spacious suburb north of the Old City at a cost of 20,000 Tomans (about £8,000). The Treasury appointed Captain William Pierson, an agent working for the Telegraph Company, to supervise the construction of the new Legation Buildings. Pierson visited England in 1869 and commissioned the Architect, James Wild, as well as appointing a civil engineer by the name of Dempsey.

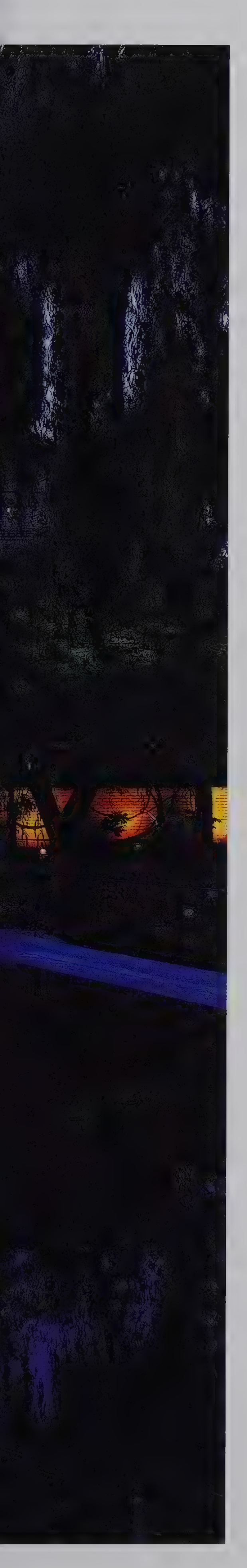
155. Major William H. Pierson, the supervisor of the construction of the new building of the British Legation in Tehran, based on the plan of G. W. Wild; a member of South Kensington Museum. Iran Magazine, the Iranology Oraganization of Britain.
سروان ویلیام پیرسون، ناظر ساخت بنای سفارتخانهٔ انگلیس در تهران، بر اساس طراحی جی. دبلیو. وایلد؛ از اعضای موزهٔ سوت کنزینگتون. مجله ایران، موسسه ایرانشناسی بریتانیا.

154. The northern view of the historic mansion of the British Embassy and the pond in front. Photo from: "La Perse" ,by: James Morris, Roger Wood. 1969.
نمای شمالی عمارت تاریخی سفارت بریتانیا و آب نمای مقابل آن. ایران. جیمز موریس و روژه وود. ۱۹۶۹م.

156. A pleasant panoramic view of the British Embassy at night. 2009.
دورنمای دل‌انگیز سفارت بریتانیا در شب. ۱۳۸۸.

Wild was an established architect with experience of the Middle East. His brief was to produce plans and specifications based on Pierson's general ideas, which included the incorporation of a UK-manufactured iron roof structure and covering. This was to cover the four principal reception rooms. Wild got down to work immediately, and his proposals in the form of a perspective drawing dated 1869 are used to illustrate the cover of this report.In April 1870 he advised that "the walls are well in progress ... and will be ready to receive the (iron) roof in 2 to 3 months time". He was planning to finish the building towards the end of 1871. The events which followed ensured that this would not be so. A series of near disasters came close to breaking the spirit of Pierson.

In January 1871 a portion of the roof was lost during the sea passage (from UK to Persia) and many of the cast iron gutters were broken.

The Legation was at last well housed again, and won high marks from the fastidious George Nathaniel Curzon, who after staying here in 1889, wrote:

> "Of the residences of the representatives of foreign powers by far the most spacious and imposing is the Legation which shelters the Representative of Her Imperial Majesty. At a distance of nearly half a mile from the great square, a fine gateway, upon which Her Majesty's initials are carved in stone, conducts on the left hand into a large wooded enclosure, where nothing at first is visible but a dense growth of trees, interrupted with winding pathways and runnels of water. This delightful grove, which, as the result of only twenty years growth, shows of what the Persian soil under irrigation is capable, conceals the main building of the Legation, as well as four other substantial detached houses, accommodating the various secretaries. The principal structure is a low building occupying three sides of a court, and terminating at one end in a campanile, whose clock gives the time after the English fashion and according to the hours of the English day. On one side is the Chancellery: in the centre are reception rooms and the Minister's quarters; on the other side are the spare rooms. The building opens by a verandah at the back on to a lovely garden, where swans float on brimming tanks of water and peacocks flash amid the flower beds".

Twenty-five years later, an American visitor, Benjamin Burgess Moore, was equally impressed:

> "The most admirable thing in Tehran is, however, in my judgment, the British Legation. With that sense of fitting which always characterizes it, the British Government owns and keeps in perfect order a large and beautiful park with a suitable dwelling for the Minister, and smaller houses for the Secretaries and Attachés, and even for the English doctor appointed by Government. There is no unnecessary show; but grounds, carriages, servants, guards, and everything else, are maintained in a dignified manner, which worthily upholds the prestige of a great empire. The Legation staff is, without exception, composed of cultivated and finished diplomats".

As a girl of 23, Miss Gertrude Bell, the same Gertrude Bell who had translated Hafez's poems into English, spent several happy months with her aunt and uncle Sir Frank and Lady Lascelles in this house and garden, of which she wrote an ecstatic description to her step-mother on 9 May 1892:

> "We arrived on Saturday afternoon into the Garden of Eden with a very comfortable house built in the middle of it and your letter waiting for me inside. You can't think how lovely it all is—outside trees and trees and trees making a thick shade from our house to the garden walls, beneath them a froth of pink monthly roses, climbing masses of briers, yellow and white and scarlet, beds of dark red cabbage roses and hedges of great golden blooms. It's like the Beast's garden, a perfect nightmare of roses. In the middle are three deep tanks with weeping willows hanging over them from which runs a network of tiny water channels which the Zoroastrians who are the gardeners open and shut most cunningly, sluicing the flowerbeds with water. Inside a big rambling house, long, long passages with liveried people in every corner who rise and bow their heads as we pass, big big rooms opening one out of the other, two dining rooms, two drawing rooms, Uncle Frank's study and bedroom, two rooms for Aunt Mary, a billiard room and countless little sitting rooms and cupboards; two long stone passages opening at each end with Chanceries, kitchens, etc in them. Florence and I are upstairs; I have a beautiful big room, cool and dark, three narrow windows opening onto the garden, the tops of the trees rustling against them and nodding in, and such a sweet smell of roses. In the evenings the nightingales sing and never stop; it's delicious. Behind the house all the garden is ours and no one comes into it; a long terrace runs before the house with steps leading down; in front of the house is another stretch of garden at the end of which all the secretaries live. Auntie Mary is delighted with everything".

A hundred years have not passed without their share of stirring events and drama penetrating the high compound walls. Most famous of all was the great *bast* of July/August 1906, when, during the constitutional struggle, some 12 to 16,000 Tehranis took sanctuary in the compound, and by thus paralysing the life of the city forced Muzaffar-ud-din Shah to issue his celebrated *Farman* of 5 August 1906 granting the people a constitution and National Assembly.

An eyewitness of the scene, quoted by E G Browne in his book *The Persian Revolution*, wrote:

> "I went down and found some forty and odd merchants and mullas in the Legation garden. I stayed there three weeks, and it was certainly a unique experience. The number of *bast*is increased by leaps and bounds, until the bazaars were all closed, and some 12,000 refugees were encamped in the Legation. It was a most curious

هو

▲ 158. Part of the reception hall carpeted by exquisite Persian rugs with large French windows opening to the historical garden, and round windows paned with stained glass. 2002.
گوشه‌ای از تالار پذیرایی مشرف به باغ تاریخی سفارت با پنجره‌های بزرگ و شیشه‌های مدّور منقوش و فرش‌های نفیس ایرانی. ۱۳۸۱.

◀ 157. A beautiful combination of Iranian traditional tiling adorned by calligraphy of poems written in *Nasta'liq* style on a wall in the south-eastern corner of the British Embassy. 2002.
مجموعهٔ زیبایی از کاشی‌کاری سنتی ایرانی، مزیّن به اشعاری به خط نستعلیق، در بخشی از دیوار عمارتی واقع در گوشهٔ جنوب شرقی باغ سفارت بریتانیا. ۱۳۸۱.

sight ... Imagine the Legation garden with tents in every available place, and crammed with thousands of all classes, merchants, Olama, members of all the guilds, etc sitting there day after day with stubborn patience, determined not to leave the shelter of the British flag until their demands were satisfied. They policed themselves in a most remarkable manner, and, considering their numbers, gave little trouble. Their kitchens and feeding arrangements were a model of order. They extemporised a rough kitchen behind the guard room, and every day a circle of enormous cauldrons was to be seen cooking the meals of this vast multitude. The meals were served by guilds, and each meal took three hours to serve.

Perhaps the scene was most picturesque at night. Nearly every tent used to have a *rowzeh-khaneh* (a professional reciter of narratives in verse and prose about the sufferings and martyrdoms of the Imams), and it was really an admirable tableau; these tents with their circles of listeners and the *rowzeh-khaneh* at one end, relating the old, old stories of Hasan and Hosain".

In November 1943 Winston Churchill stayed in the Residence during the Tehran Conference. He vividly recalls in his *War Memoirs* the celebration of his 69th birthday at a dinner party in the Residence on the 30th of November, when his principal guests were President Roosevelt and Marshal Stalin:

> "This was a memorable occasion in my life. On my right was the President of the United States, on my left the master of Russia. Together we controlled practically all the naval and three-quarters of all the air forces in the world, and could direct armies of nearly twenty millions of men, engaged in the most terrible of wars that had yet occurred in human history ... It must have been after two in the morning when we finally separated ... I went to bed tired but content, feeling sure that nothing but good had been done. It certainly was a happy birthday for me".

◀ 159. One of the round windows in the reception hall, bearing stained glass with British Royal symbols. 2002.
نمونهٔ شیشه‌های منقوش مدوّر تالار پذیرایی با نشانه‌های نمادین سلطنتی بریتانیا. ۱۳۸۱.

160. Part of the hall adjacent to the southern entrance to the residence decorated with stucco-work, mirror-work, hand-crafted latticed lanterns hanging from the ceiling and the British emblem on top of the frontispiece connected to the long southern corridor. 2002.

قسمتی از تالار مشرف به ورودی جنوبی اقامتگاه، مزیّن به گچبری، آینه‌کاری، قندیل‌های مشبک برنجی دست‌ساز به سبک ایرانی و نماد بریتانیا بر پیشانی سر در متصل به راهرو طویل جنوبی. ۱۳۸۱.

161. The large reception hall of the residence with a high ceiling, decorated with stucco-work, mirror-work, chandeliers and precious Persian rugs. 2002.
تالار پذیرایی وسیع اقامتگاه با سقف مرتفع، مزیّن به گچبری، آینه‌کاری، چلچراغ‌ها و فرش‌های نفیس ایرانی. ۱۳۸۱.

طراح بنای سفارتخانه، یکی از اعضای موزهٔ سوت کنزینگتون به نام جی.دبلیو. وایلد بود و زیر نظر سروان ویلیام پیرسون و یکی از درجه داران عضو خط تلگراف هند ساخته شد. محوطهٔ سفارت شامل منزل سفیر و اداره‌های مربوط به سفارتخانه بود. چارلز جیمز ویلز که نزدیک به پانزده سال در تهران طبابت می‌کرد و در ۱۸۸۱م. ایران را ترک کرد، در توصیف سفارت انگلیس، منزل سفیر را بهترین عمارت تهران معرفی کرده است. وی در مورد ساعت بزرگ سفارت اظهار داشته که: «شماطه و صدای زنگ آن، شبانه روز را بر مردم اعلام می‌کند و نظیر آن در ایران موجود نیست». بناهای قدیمی موجود در باغ سفارتخانه در یک زمان ساخته شده، دیوار و سردر زیبایی، برای محل سفارتخانه در نظر گرفته شده است.

در سال ۱۳۰٤ ش. با تعریض خیابان علاءالدوله، سردر و دیوار باغ سفارتخانه تخریب و دیوار جدیدی ساخته شد.

باغ سفارتخانهٔ انگلیس با درختان سرو و باغچه‌های زیبا و خیابان‌های دلگشا جایگاه مهمی در تاریخ معاصر ایران داشته است.

در نهضت مشروطه، سفارتخانهٔ انگلیس محل تحصن اصناف مختلف بود که اتاق‌های سادهٔ انتهای باغ، در اختیارشان گذاشته شده بود.

در دورهٔ قاجار، گاه گروهی از زرتشتیان به این باغ کوچ می‌کردند و به کسب و کار مشغول می‌شدند، و پس از آن که درآمدی کسب می‌کردند، از آنجا می‌رفتند. در مراسم سنتی سیزده‌بدر، باغ سفارتخانه محل قدم زدن و تفریح مردم بود. در این روز فقط زن‌ها اجازهٔ ورود داشتند. بست نشینی سیاستمداران مغضوب حکومت نیز در سفارت انگلیس معمول بود و تا اندازه‌ای به این افراد کمک می‌شد تا به جای امنی بروند. باغ سفارت انگلیس در محدودهٔ مرکزی شهر تهران، یکی از فضاهای مهم شهری و یکی از معتبرترین بناهای تاریخی تهران، محسوب می‌شود.

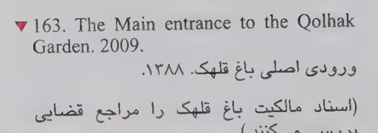

162. A long east-western corridor leading to the northern entrance of the residence, furnished with antique articrafts. 2002.
راهرو طویل شرقی غربی، مشرف به ورودی شمالی عمارت اقامتگاه، مزیّن به آثار هنری نفیس. ۱۳۸۱.

165. A nocturnal view of the Qolhak Garden. 2009.
دورنمای دل انگیز باغ قلهک. ۱۳۸۸.

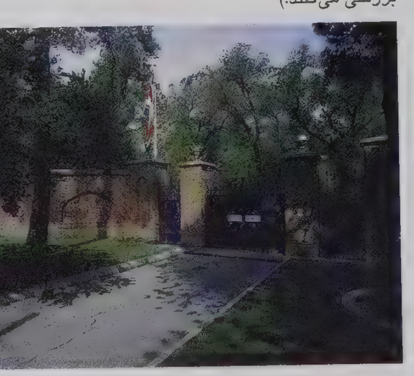
لرد کرزن در شرح بنای محل سابق باغ و عمارت سفارتخانه انگلیس، به عمارت و نیز رواق‌ها و ستون‌های به سبک ایتالیایی آن، اشاره دارد.

با گسترش شهر تهران در سال ۱۲٤۸ ق. و احداث خیابان علاءالدوله به سال ۱۲۸٦ ق. بسیاری از سفارتخانه‌ها و هیأت‌های نمایندگی خارجی به بخش شمالی شهر، نقل مکان کردند. بنای کنونی سفارتخانهٔ انگلیس، بین سال‌های (۸۷-۱۲۸٦ق./۷۰-۱۸٦۹م.) در خیابان علاءالدوله - فردوسی کنونی - در محوطه ای حدود ۱۵ جریب ساخته شد. در آن زمان، خیابان علاءالدوله خارج از شهر تهران قرار داشت. دو طرف این خیابان، نهرهای پرآب و درختان بلند وجود داشته و کف خیابان سنگفرش بوده است. شب‌ها با چراغ‌های فانوسی معابر را روشن می‌کرده‌اند. این خیابان بعد از توسعهٔ شهر و ایجاد حصار دوم، در دورهٔ ناصرالدین شاه، پدید آمد.

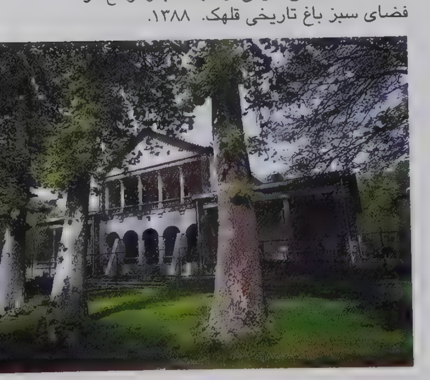

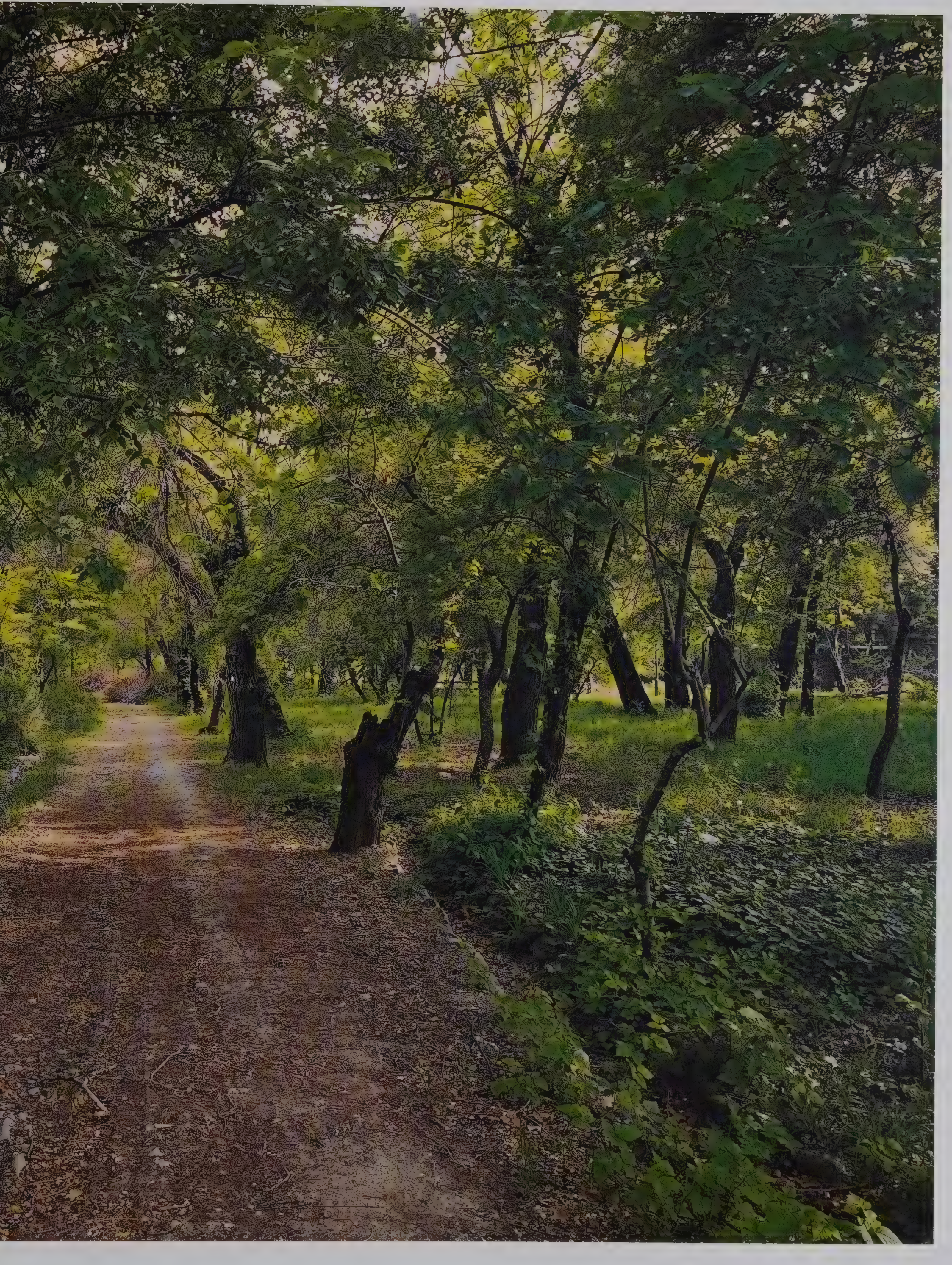
163. The Main entrance to the Qolhak Garden. 2009.
ورودی اصلی باغ قلهک. ۱۳۸۸.

(اسناد مالکیت باغ قلهک را مراجع قضایی بررسی می‌کنند.)

164. An old mansion belonging to the Qajar period, resting in a green corner of the historical Qolhak Garden. 2009.
دورنمای عمارتی قدیمی از عهد قاجار، واقع در فضای سبز باغ تاریخی قلهک. ۱۳۸۸.

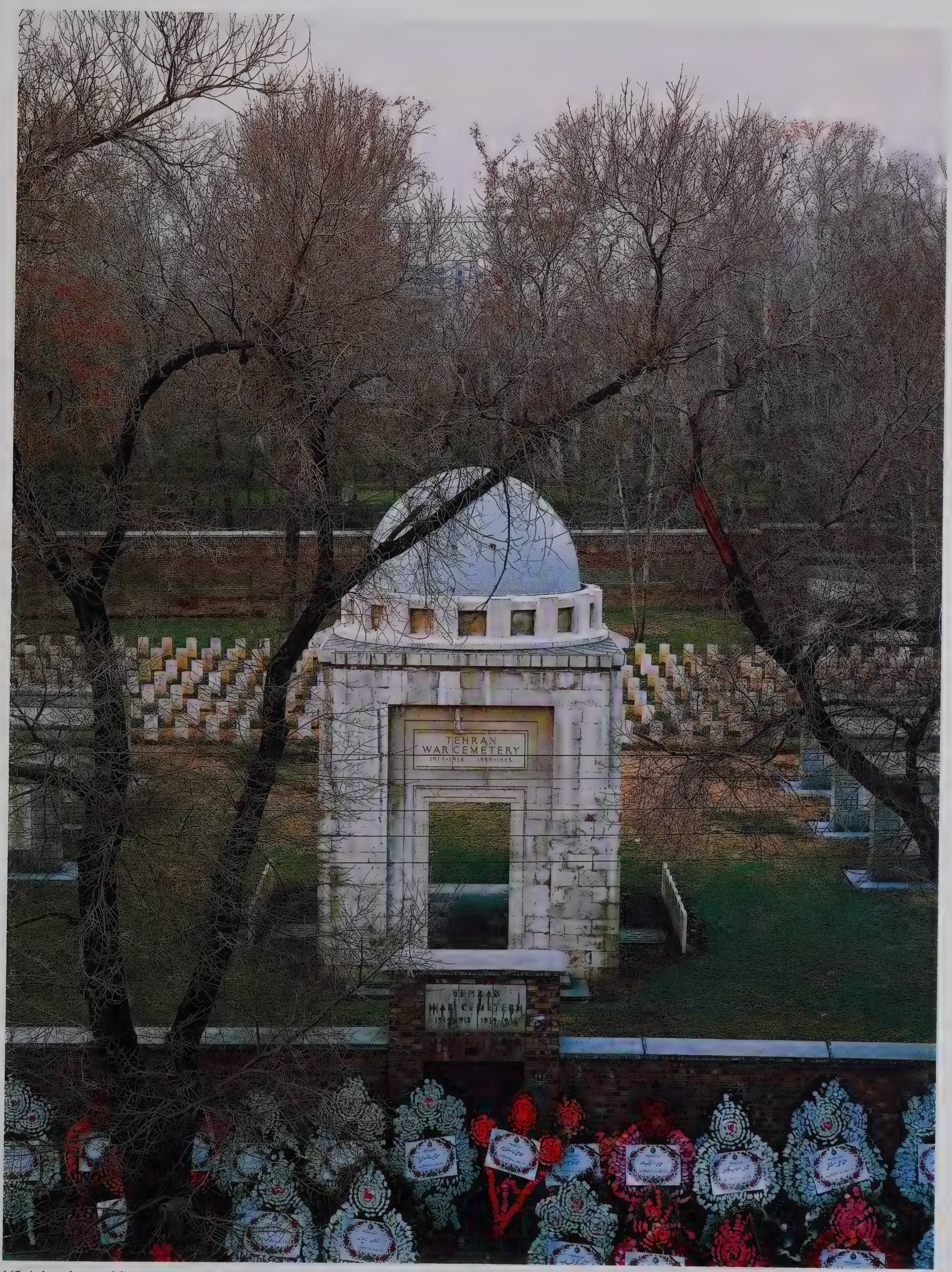

166. An old mansion belonging to Qajar period, resting in a green corner of the historic Qolhak Garden. 2009.

دورنمای عمارتی قدیمی از عهد قاجار، واقع در فضای سبز باغ تاریخی قلهک. ۱۳۸۸.

167. A domed memorial structure erected in Qolhak Cemetary bearing four identical plates on each side with the names of 4000 soldiers killed during the Second World War inscribed on them. 2002.

بنای یادبود گنبدی شکل مزیّن به هشت کتیبهٔ یادبود قرینه در دو طرف آن، با بیش از چهار هزار نام سربازان کشته شده در جنگ جهانی، واقع در گورستان متّصل به باغ قلهک. ۱۳۸۱.

168. The retailers' sit-in in the garden of the British Embassy in support of the Constitutional Revolution. Qajar Period.
صنف سقط فروش‌های متحصن در سفارت انگلیس برای مشروطیت. دوره قاجار.

169. The brokers' sit-in in the garden of the British Embassy in support of the Constitutional Revolution. Qajar Period.
صنف صراف‌های متحصن در باغ سفارت انگلیس برای مشروطیت. دوره قاجار.

170. The former entrance to the historical British Embassy in Ala'-od Dowleh (Ferdowsi) Street, with Iranian sentries keeping vigil. Qajar Period.
ورودی قدیم سفارتخانهٔ تاریخی بریتانیا واقع در خیابان علاءالدوله (فردوسی) با قراولان ایرانی در حال نگهبانی. دوره قاجار.

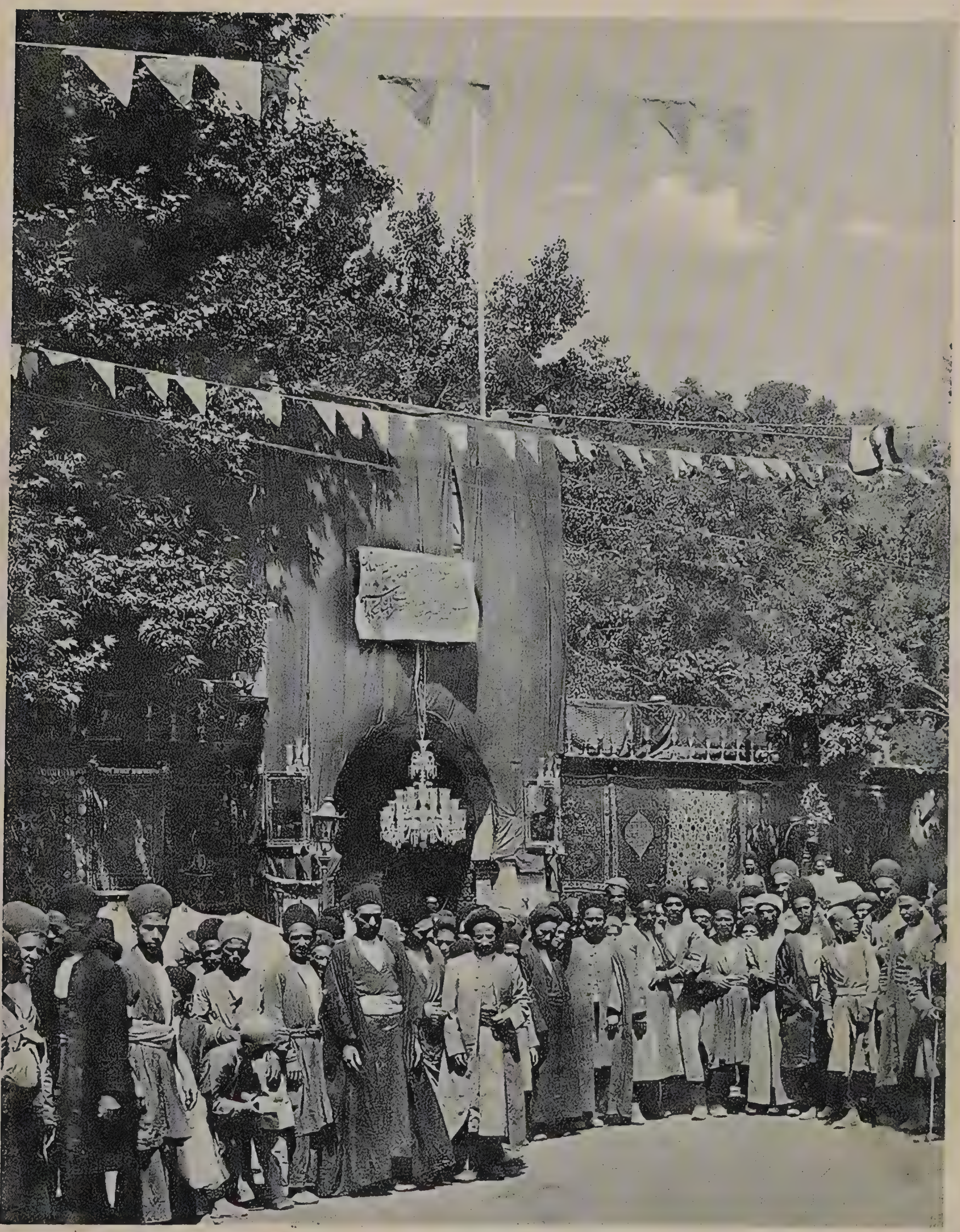
171. People celebrating in front of the British Embassy after issuing the Constitutionalism. Qajar Period.
جشن مردم در مقابل سفارت انگلیس، پس از صدور فرمان مشروطیت. دوره قاجار.

172. Opening an Arch of Triumph at the entrance to the British Embassy in Ferdowsi Street on the occasion of the Kingdom being passed on from Mohammad Ali Shah to Ahmad Shah Qajar. The Arch bears two emblems of the Lion & the Sun on each pillar, roaming lions and Achaemenian symbols on the top along with poetry in *Nasta'liq*. Qajar Period.

برپایی طاق نصرت مقابل در ورودی باغ سفارت انگلیس واقع در خیابان علاءالدوله (فردوسی)، به مناسبت انتقال پادشاهی از محمد علی شاه به احمدشاه قاجار، مزیّن به دو تصویر شیر و خورشید بر ستون‌های دو طرف، تصویر شیرهای در حرکت و نمادهای هخامنشی بر قسمت فوقانی طاق نصرت و بیت: «قضا چون کاخ جم را کرد تاراج/ به احمد شه سپرد این تخت و آن تاج» به خط نستعلیق در زیر آن. دوره قاجار.

جشن مولود اعلیحضرت مظفرالدین شاه در سر سفارت انگلیس زمانیکه ملت در آنجا متحصن بودند بجهت مشروطیت

La fête anniversaire de S. M. J. Mozaffé-rèd-din-Chah, le roi de Perse au-devant de la cour de la légation d'Angleterre à Téhéran, lorsque le peuple y était réfugié pour réclamer la constitution

173. The inauguration of an Arch of Triumph at the entrance to the British Embassy Garden in celebration of Mozafar-od Din Shah Qajar's birthday by the sitters protesting for the Constitutional Revolution. Qajar Period.

اصناف متحصن در سفارت برای مشروطیت به مناسبت سالروز تولد مظفرالدین شاه قاجار، مقابل در ورودی باغ سفارت انگلیس در خیابان علاءالدوله (فردوسی)، طاق نصرت برپا کرده‌اند. دوره قاجار.

سفارتخانهٔ انگلیس با محوطهٔ وسیع و زمین متقارن و منظم، در گوشهٔ شمال غربی، تقاطع خیابان فردوسی و خیابان جمهوری واقع شده و خیابان بابی ساندز در ضلع غربی و خیابان نوفل لوشاتو در ضلع شمالی آن قرار گرفته است.

در سه جبههٔ شمال، غرب و جنوب این تقاطع، سفارتخانه‌های روسیه، فرانسه، ایتالیا، واتیکان، آلمان و ترکیه قرار گرفته‌اند. سفارتخانهٔ روسیه از بقیه قدیمی‌تر است.

یکی از نخستین سفارتخانه‌های خارجی که در تهران تأسیس شد، سفارتخانهٔ انگلیس است که سابقهٔ آن به دورهٔ فتحعلی شاه قاجار بر می‌گردد و با اعزام سر گوراوزلی سفیر انگلیس در سال ١٢٢٦ ق. به تهران، همزمان است.

این سفارتخانه، نخست در حوالی دروازهٔ حضرت عبدالعظیم تهران قدیم، در محلهٔ بازار، حدفاصل دروازهٔ محمدیه و دروازهٔ حضرت عبدالعظیم، در امتداد گذر زنبورکخانه و گذر لوطی صالح واقع بود. بنای عمارت ایلچی انگلیس، در شمال گذر و باغ سفارتخانه، در جنوب آن قرار داشت.

این دو محل به نام: عمارت وزیر مختار و باغ وزیر مختار انگلیس در نقشه تهران که در سال ١٢٧۵ ق. کرشش و دستیاران او تهیه کرده‌اند، مشخص شده است.

176. Part of the wall separating the reception hall and the study of the mansion. 2002.

قسمتی از دیوار حایل میان تالار پذیرایی و اتاق مطالعهٔ اقامتگاه سفارت. ١٣٨١.

175. Part of the spacious reception hall with a high ceiling. 2002.

گوشه‌ای از تالار وسیع و مرتفع پذیرایی. ١٣٨١.

174. Part of the grand reception hall. 2002.

گوشه‌ای از تالار پذیرایی. ١٣٨١.

177. Part of the reception hall of the mansion, adorned with stucco-work and mirror-work, majestic chandeliers and old paintings. 2002.

قسمتی از نمای تالار پذیرایی وسیع و مرتفع اقامتگاه بریتانیا، مزیّن به چلچراغ‌های فاخر، مبلمان و تابلوهای نفیس قدیمی، گچبری و آینه‌کاری. ١٣٨١.

سفارتخانهٔ انگلیس

پیشینه و موقع جغرافیایی

در دورهٔ ناصرالدین شاه، از دروازه شمال غربی میدان توپخانه، خیابانی اشراف‌نشین رو به شمال امتداد داشت، که نام برخی رجال سیاسی ساکن در این خیابان را، در دوره‌های مختلف بر آن نهاده بودند، نظیر؛ خیابان امین السلطان، خیابان باغ ایلخانی و خیابان علاءالدوله. جهانگردان به دلیل وجود چندین سفارتخانهٔ مهم، آن را خیابان سفرا و محلهٔ اروپایی‌ها می‌نامیدند.

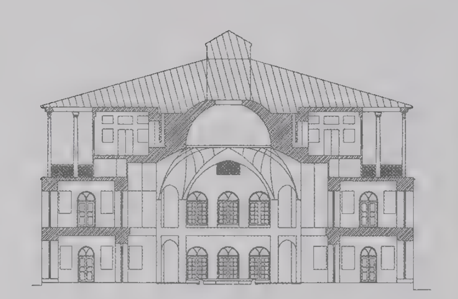

178. A painting of Fath-Ali Shah hanging on one of the walls of the ambassador's study, probably painted by Ahmad, a student of Mehr-Ali, the Qajar court painter, 1813. The painting is said to be presented to the embassy as a gift by Naser-ed Din Shah while by another account it is said to be given as a gift to the embassy by Farman-Farma as reported by his grandson Shahrokh Farman-Farma. 2002.

تصویر فتحعلی شاه آویخته در اتاق نشیمن کوچک (اتاق مطالعهٔ سفیر) اثر احمد (احتمالاً) از شاگردان مهرعلی، نقاش دربار قاجار، (۱۲۲۷ ق./ ۱۸۱۳م.) اهدایی ناصرالدین شاه (یا فرمانفرما بنا به اظهار نوه‌اش شاهرخ میرزا فرمانفرما)، به سفیر وقت بریتانیا در تهران. ۱۳۸۱.

180. The Howzkhaneh Building at Saltanatabad Palace. 2004.
عمارت حوضخانهٔ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

Saltanatabad Palace

179. Distant view of the Howzkhaneh Building at Saltanatabad Palace. 2003.
دورنمای عمارت حوضخانهٔ کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۲.

History and Geographical Location

The garden and palace at Saltanatabad were built by order of Naser-ed Din Shah Qajar in the plain east of the village of Rostamabad, in Hesar-e Reza-Beig district, 4 km southeast of Tajrish and 1.5 km away from Qolhak.

The entire population of the district was removed by royal order to Hesar-e Bu-Ali, near Kamraniyeh, and the construction within a large garden of several large buildings, including a *Howzkhaneh*, a sleeping tower, a harem house, an *Pantry Building*, etc., was begun in 1859 under the supervision of Haj Ali Khan Me'marbashi, entitled Hajeb-od Dowleh, and completed in1887.

An advantage of this palace over the Sahebqaraniyeh Palace at Niavaran, whose northward view was obstructed by mountains, was its all round view of the Shemiranat area.

As recorded by Mohammad-Hasan Khan E'temad-os Saltaneh, a prominent figure in Naser-ed Din Shah's court, the Shah wished to have a royal palace erected in Shemiran that would enjoy open view on all sides and surpass in lushness all the other summer resort mansions.

As Hojjat Balaghi, the author of *Tarikh-e Tehran-e Qadim*, wrote in 1861, the road to Saltanatabad was paved, under the supervision of Ali-Qoli Mirza E'tezad-os Saltaneh and Mirza Sa'id Khan Ansari, the foreign affairs minister, by an Austrian engineer and became known as Shemiran Avenue.

The major part of this avenue was long known as the Old Shemiran Road, today renamed as Pasdaran and Shari'ati.

In his notes on the private life of Naser-ed Din Shah, Doust-Ali Khan Mo'ayyer-ol Mamalek writes:

> "Saltanatabad was the largest royal garden during Naser-ed Din Shah's reign. It had a periphery of three quarters of a *farsang* and was guarded by six guardhouses installed at the top of its walls. Whenever the Shah resided in it, twelve soldiers kept watch in each guardhouse. Dignitaries and courtiers accompanying Naser-ed Din Shah dwelt in tents pitched across the garden. A smaller garden located fifty paces away from the large one was used to house the Prime Minister. A two-storied building stood between these gardens which opened on both and housed the *Pantry Building*, the firearm store, and their personnel. Opposite this building, there was a large pool in which several boats lay ready for a cruise or a rowing exercise to be taken. In the middle of the large garden, there stood a three-storied building with a beautiful *Howzkhaneh* in which two stone water spouts were ever effervescent in a tile-lined central pool. The rooms on all three floors overlooked the *Howzkhaneh*. Handsome stucco carvings

181. Decorations of the entrance façade of the Saltanatabad Howzkhaneh Building. 2002.
تزیینات نمای ورودی عمارت حوضخانهٔ کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۱.

adorned these rooms. On the third floor, an exterior terrace ran around the building which was known as the building's *gholam-gardesh*. In several rooms of the building, precious collections of butterflies set in special boxes hung from the walls. More than two hundred of the most beautifully colored stuffed birds were displayed in glass showcases and in fact constituted a kind of museum of natural history.

Wide avenues ran from the building's four sides to the ends of the garden. One of these ended at a two-storied building which also had a *Howzkhaneh*. By order of Naser-ed Din Shah, life-size paintings of various birds and animals had been executed on the walls of the building's rooms. On the south, two avenues ran from the building to another whose *Howzkhaneh* was made of stained crystal. Another large building with a courtyard of its own existed at the end of the avenue running northwards. Polychrome tiles covered some of this courtyard's walls. In years when the 'Ashura ceremonies coincided with the hot season, mourning ceremonies took place in this courtyard.

In a section of the Saltanatabad Garden, a pigeon tower existed, which Naser-ed Din Shah used to visit to watch pigeons being made to fly for his pleasure. In another part of the garden, there was a tall tower on the exterior of which a spiral stairway wounded to its top. A large clock was installed at its top end. The Saltanatabad Garden's lands extended southwards as far as hillocks behind which Zoroastrian gardeners grew fruit trees and which were known as Bagh-e Chal [Sunken Orchard].

182. The Shooter Statue in the area opposite the Saltanatabad Howzkhaneh Building. 2004.
مجسمه تیرانداز در محوطهٔ مقابل عمارت حوضخانهٔ کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

At the time almost all the gardeners employed by the court, foreign embassies and dignitaries were Zoroastrian."

Ernest Orsel, the Belgian traveler who visited the buildings at Saltanatabad, writes in his travel account:

"A little higher than the Qajar Palace is the Saltanatabad Palace, to which the court usually migrates in summer. Its numerous buildings flank a large tree-planted avenue filled with shade and water which crosses a large park from end to end. More or less in stead of an entrance building, a small

◀ 183. Part of the color adornments on the ceiling and pillars of the Howzkhaneh Building. 2002.
قسمتی از تزیینات گچبری و رنگ‌آمیزی دل‌انگیز سقف و ستون‌های عمارت حوضخانه. ۱۳۸۱.

pavilion stands at the beginning of this avenue where foreign ambassadors and emissaries can rest and shave before being received in audience by the Shah.

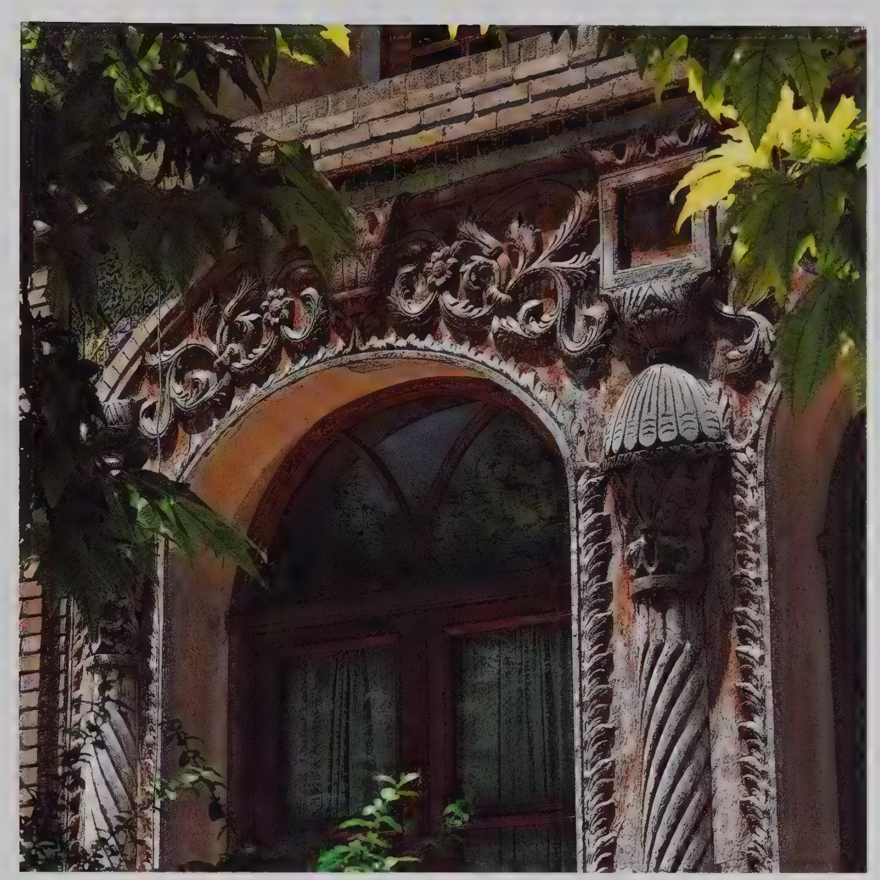
The second building is a two-storied structure without any interesting feature, except for the elaborately painted glazed tiles of its floors, which are superb.

A magnificent example of this type of decorative art, the stained glass windows of the first floor rooms display exquisite shapes, proportions and colors. The ceiling of one of the rooms adjoining the garden bears a similar decoration of tessellated stained glass.

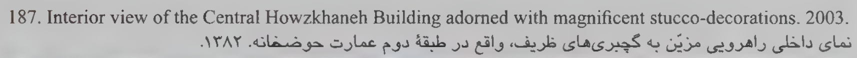

184. Stucco-work and other decorations of the ceiling and pillars connected to the ceiling of the Saltanatabad Central Howzkhaneh. 2004.
گچبری‌ها و تزیینات سقف و ستون‌های متصل به سقف حوضخانهٔ مرکزی کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

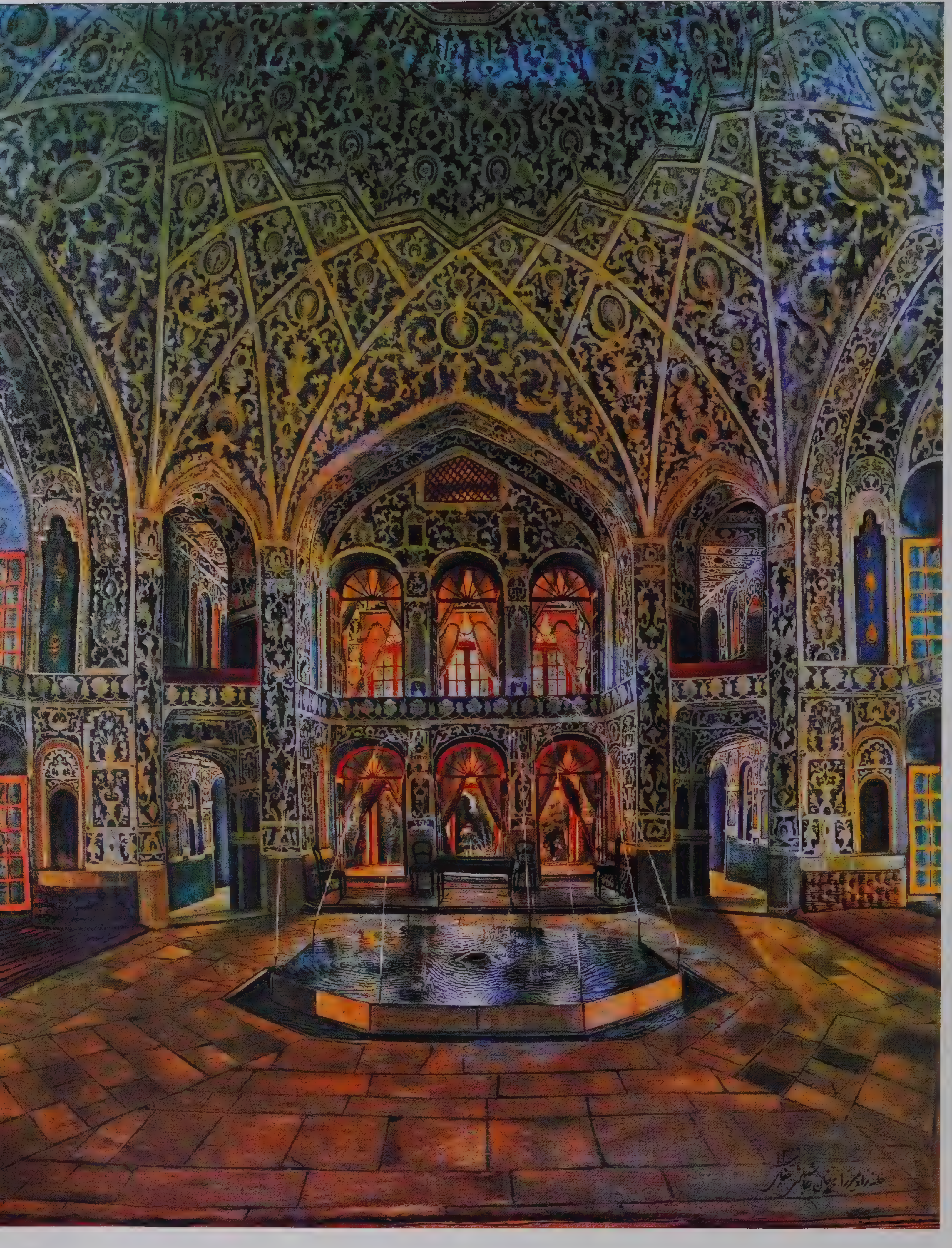
186. Part of the Central Howzkhaneh Building adorned with magnificent stucco-decorations. 2004.
قسمتی از نمای بیرونی حوضخانهٔ مرکزی، مزیّن به گچبری‌های عالی. ۱۳۸۳.

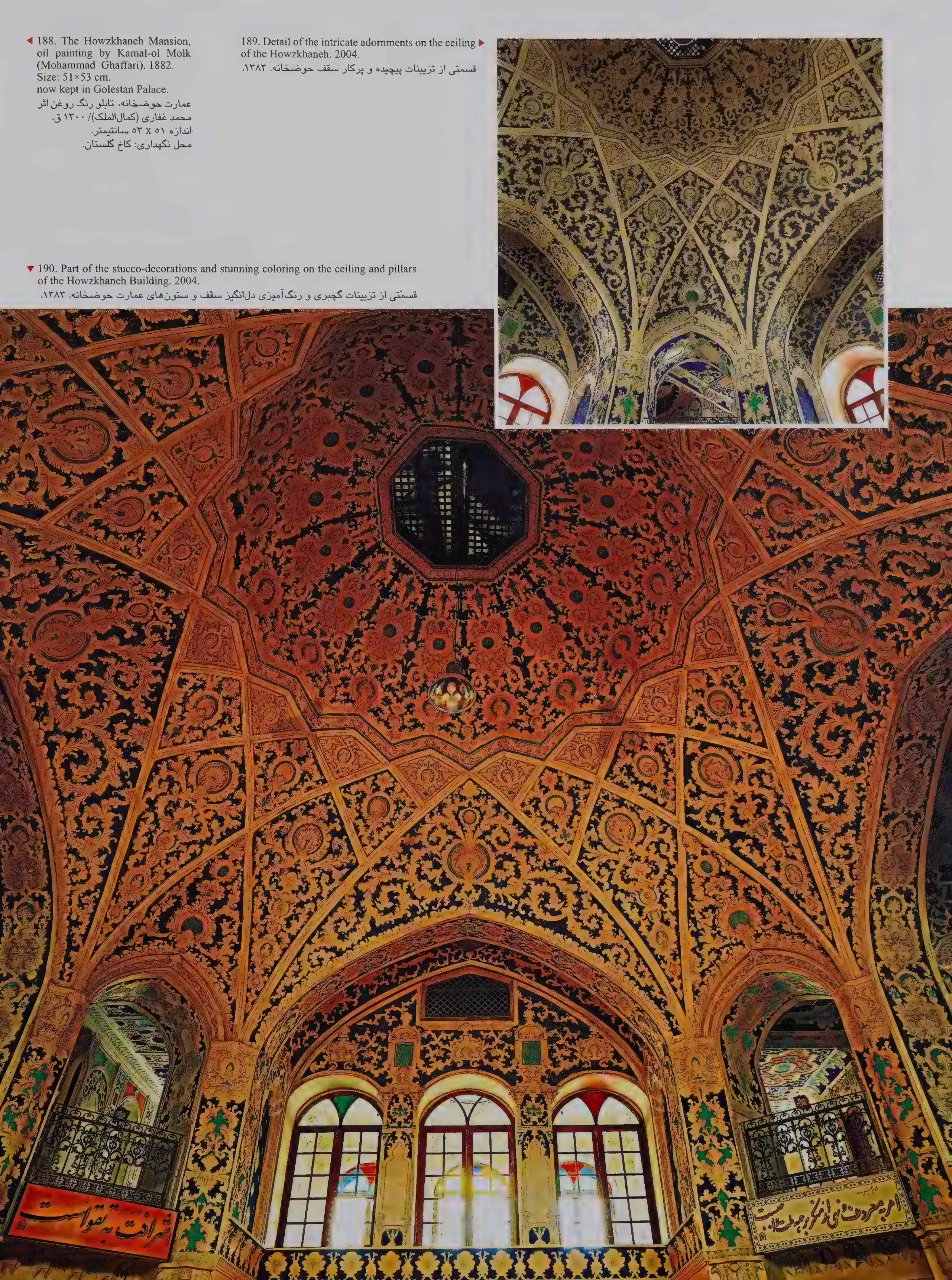

187. Interior view of the Central Howzkhaneh Building adorned with magnificent stucco-decorations. 2003.
نمای داخلی راهرویی مزیّن به گچبری‌های ظریف، واقع در طبقهٔ دوم عمارت حوضخانه. ۱۳۸۲.

◄ 185. Part of the exterior of Howzkhaneh Building. 2002.
قسمتی از نمای بیرونی عمارت حوضخانه. ۱۳۸۱.

188. The Howzkhaneh Mansion, oil painting by Kamal-ol Molk (Mohammad Ghaffari). 1882. Size: 51×53 cm. now kept in Golestan Palace.

عمارت حوضخانه، تابلو رنگ روغن اثر
محمد غفاری (کمال‌الملک)/ ۱۳۰۰ ق.
اندازه ۵۱ x ۵۳ سانتیمتر.
محل نگهداری: کاخ گلستان.

189. Detail of the intricate adornments on the ceiling of the Howzkhaneh. 2004.

قسمتی از تزیینات پیچیده و پرکار سقف حوضخانه. ۱۳۸۳.

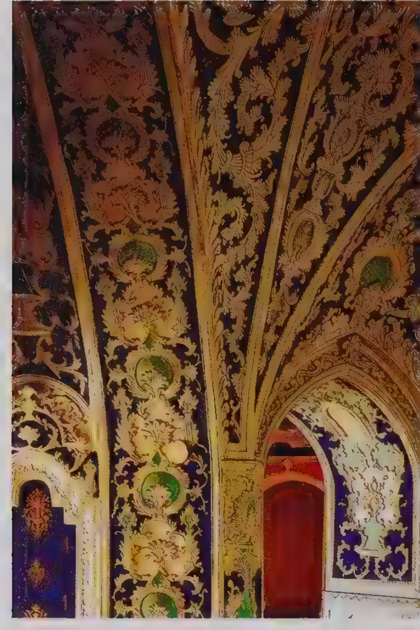
190. Part of the stucco-decorations and stunning coloring on the ceiling and pillars of the Howzkhaneh Building. 2004.

قسمتی از تزیینات گچبری و رنگ‌آمیزی دل‌انگیز سقف و ستون‌های عمارت حوضخانه. ۱۳۸۳.

The main palace, which is topped by a tall blue dome with beautiful stucco carvings in relief, is built in front of a large rectangular pool. At the center of the large reception hall of this palace, bathed in a gentle light pouring in through its large windows, a beautiful water spout is always bubbling in the middle of a small pool of white marble.

Shallow rooms surround the area below the dome of this two-storied palace. On the first floor, there is nothing interesting except the European curtains hanging in the rooms. The paintings on the second floor consist of floral patterns and fruit blossoms represented most interestingly in relief, all framed by regular patterns of stained glass.

The walls are lined with marble from Yazd, masterfully engraved, over-painted and

191. Part of the exquisite and intricate stucco-work on the walls of the passageways leading to the Howzkhaneh. 2004.

قسمتی از تزیینات زیبا و پیچیدهٔ گچبری راهرو پیرامون حوضخانهٔ مرکزی. ۱۳۸۳.

192. Qajar stucco-work decorations of the walls and corridors, all round the spacious Saltanatabad Howzkhaneh. 2004.

دیوارها و راهروهای مزیّن به گچبری‌های زیبای عهد قاجار، گرداگرد حوضخانهٔ وسیع کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

193-196. Samples of the tile-work on the dados of the Howzkhaneh, bearing pictures of musicians, Qajar princes, and landscapes, all featuring different aspects of life in Naser-ed Din Shah's period. The harmonious combination of tile-work and plaster-work on the walls and the ceiling of the Howz Khaneh are amongst the outstanding decorations in Saltanatabad Palace. 2003-04.

چند نمونه از کاشی‌کاری‌های نفیس ازارهٔ عمارت حوضخانه، با تصاویر گوناگون نوازندگان، شاهزادگان قاجار، مناظر طبیعی و موضوعات مختلف ملهم از مظاهر زندگی در دورهٔ ناصرالدین شاه. ترکیب دلپذیر کاشی‌کاری، گچبری دیوارها و سقف راهروهای گرداگرد حوضخانه مرکزی کاخ سلطنت آباد. ۸۳-۱۳۸۲.

193

194

195

196

197. Tile-decorated plinth course, and stucco-decorated walls and ceiling of the corridors surrounding the Saltanatabad Central Howzkhaneh. 2003.

کاشی‌کاری ازاره، گچبری دیوارها و سقف راهروهای پیرامون حوضخانهٔ مرکزی کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۲.

gilded. A tall square tower with windows on which strange tiles are pasted show the inside of the palace. Small whitewashed rooms exist behind this tower. All these rooms open on a tree-planted square courtyard in which several pools are built. A pleasant circular bathhouse also exists here whose marble stairs lead down to a porcelain tub."

Naser-ed Din Shah's special physician, Dr. Feuvrier, who visited Saltanatabad in 1308 AH, thus describes its different parts:

"The Saltanatabad Palace and its ancillaries are among the Shah's largest resorts outside Tehran and comprise several buildings scattered in a vast garden.

After crossing the entrance door and leaving behind a lush tree-planted avenue, one reaches a large building which constitutes the central part of the palace and which a flanking shallower part connects to a square tower-like edifice. The latter building houses an *Pantry Building* and a kitchen. On its other side there is a large pool, followed by the *biruni* building, and the clock tower of Saltanatabad can be seen soaring to the sky amidst the trees on its right hand side.

The *biruni* building is two-storied. Its upper floor houses an antechamber and a large reception hall that is unique in its kind. The walls of this hall are lined with marble slabs engraved with fine floral patterns and a water spout in the middle of its central pool sprays a fine mist of water which refreshes the air. The harsh sunlight is softened by the stained glass windows. Several rooms encircle this reception hall. The Shah usually sits on the lower floor, in a hall looking northwards; however, except at lunchtime, he rarely remains indoors, preferring to either go hunting or strolling in the shaded avenues of the garden."

According to Ali-Akbar Ibn Abd-ol Jalil, *chapar-bashi* at Naser-ed Din Shah's court, so large was the square pool in front of the *divan-khaneh* at Saltanatabad that, during public and private Salam ceremonies held on the occasion of various feasts, representatives of all walks of life, dignitaries, military officers and ambassadors could stand in a row around it to present their congratulations.

An appropriately decorated *tekieh* existed among the buildings at Saltanatabad in which *ta'zieh* passion plays were performed during the mourning decade of Ashura.

In his account of his European tour, Naser-ed Din Shah

▲ 199. The interior of one of the halls around the central Howzkhaneh with delicate carved-stucco adornments on the ceiling and the walls, and large windows allowing gentle light into the room. 2003.
نمای داخلی تالاری پیرامون حوضخانهٔ مرکزی، مزیّن به گچبری‌های کم نظیر در سقف و دیوارها با نور ملایمی که از پنجره‌های بزرگ به داخل می‌تابد. ۱۳۸۲.

◄ 200. Decorations of the ceiling and walls of one of the chambers all round the Saltanatabad Central Howzkhaneh. 2004.
تزیینات گچبری سقف و دیوار یکی از اتاق‌های پیرامون حوضخانهٔ مرکزی کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

writes:

> "...We boarded a carriage at the door of the *andaruni* and went to Saltanatabad, to the Mirror Building, where we had lunch. We then strolled for a while in the Zoroastrians' garden before reaching the Kolah Farangi. After tea and an evening meal, we boarded a carriage at the door of the Hezar-Khiaban Garden and came [back] to Eshratabad."

Naser-ed Din Shah later also had a pigeon tower built at Saltanatabad, with birds and animals depicted on its walls by several painters, which he intended as a museum of bird hunting.

During Naser-ed Din Shah's reign, most palaces, including the Saltanatabad Palace, were linked by telegraph cable so that the Shah may be immediately notified in case of emergency.

Historic registration of the Saltanatabad Palace

Of the historic buildings of the Saltanatabad Palace, the central Kolah Farangi, consisting of a two-storied building, a large entrance hall, a central *Howzkhaneh* featuring superb stucco carvings,

◄ 198. Part of the decorations of the exterior façade of the Saltanatabad Howzkhaneh. 2004.
قسمتی از تزیینات نمای بیرونی عمارت حوضخانهٔ کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۳.

▲ 201. The Mirror Hall's exterior façade adjacent to the four-storied Bedroom Tower containing magnificent stucco-work, tile-work and brickwork decorations. The meeting place of Naser-ed Din Shah with high-ranking Shah internal and external authorities. 2004.

نمای بیرونی عمارت تالار آینه، متّصل به برج چهار طبقهٔ خوابگاه، مزیّن به گچبری‌های نفیس، کاشی‌کاری و آجرکاری ؛ محل ملاقات ناصرالدین شاه با مقام‌های بلند پایه داخلی و خارجی. ۱۳۸۳.

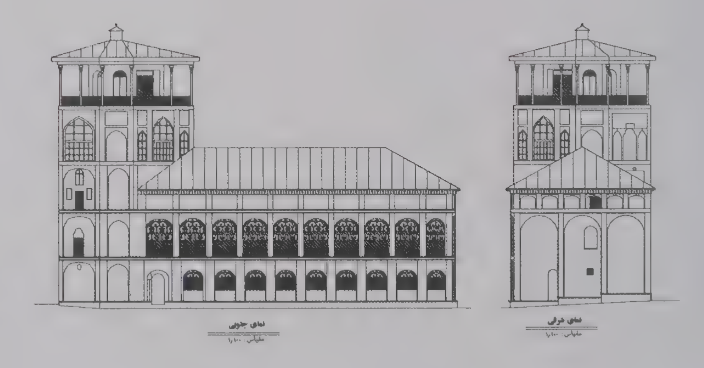
202. The landscape of the four-storied Tower of the Mirror Hall of the Palace, from the upper floor's verandah of the Howzkhaneh Building. 2002.

دورنمای برج چهار طبقهٔ عمارت تالار آینه از ایوان طبقهٔ فوقانی عمارت حوضخانه. ۱۳۸۱.

and a four-storied sleeping tower connected to a beautiful reception hall and a *Howzkhaneh* beneath it, with handsome tile-work scattered here and there across the ensemble, have remained and been registered on the Ledger of National Iranian Monuments.

In his *Fehrest-e Bana-ha-ye Tarikhi va Amaken-e Bastani-e Iran*, Nosratollah Meshkati thus appraises the historic and artistic values of Saltanatabad:

> "The Saltanatabad Palace is a large two-storied building with a large central *Howzkhaneh* surrounded by numerous rooms, stairways and corridors. The ceiling of the *Howzkhaneh* and the walls of the rooms and corridors all bear handsome Qajar stucco carvings. An emblem of royalty, a golden globe sits at the topmost point of the roof. In general terms, the architecture and decoration of this palace are characteristic of the Qajar period.
>
> ... At a small distance from the royal palace and the historic *Howzkhaneh* of Saltanatabad, another structure draws attention in the form of an attractive two-storied palace with a four-storied tower. This palace consists of a handsome *Howzkhaneh* on its lower floor and a superb and extremely pleasant hall (sleeping quarter). The excellent decoration of this hall includes beautiful plinths of polychrome tiles on which musicians, landscapes and genre scenes from Naser-ed Din Shah's time are depicted.

203. The four-story tower of Saltanatabad attached to the Mirror Hall, presenting a pleasing combination of brickwork, tiling, wood in-lays, and a manifestation of outstanding features of Iranian architectural forms such as moqarnas, carved-stucco, and mirror-work. 2004.

برج چهار طبقهٔ سلطنت‌آباد متصل به عمارت تالار آینه؛ ترکیب دلپذیر تزیینات آجرکاری، کاشی‌کاری و منبت روی چوب که در طبقات مختلف آن نمونه‌های برجستهٔ هنرهای ظریفهٔ معماری ایران از مقرنس‌کاری، گچبری، آینه‌کاری و غیره به کار رفته است. ۱۳۸۳.

The tower of the two-storied palace is decorated with paintings, *moqarnas* stalactites and stucco carvings. It is topped by a sightseeing terrace that overlooks the city's environs. The exterior facade of this tower, known as Imperial Tower, bears a decoration of polychrome tiles on which soldiers from Naser-ed Din Shah's time are represented.

The construction of armament factories began at Saltanatabad in 1932 and 1933, during the reign of Pahlavi I, and was completed within five years.

The remaining buildings of the Saltanatabad Palace display a particular, refined architectonic quality, each following the model of a stand-alone mansion within an enclosed garden.

Of all that Naser-ed Din Shah had built in the vast garden of Saltanatabad, only two old buildings remain today. One is the Howzkhaneh, or Kolah Farangi, a three-storied structure topped by a very beautiful dome. Its first and second floors contain sixteen rooms and several storage areas, and the third floor houses four rooms below the dome which open in the four directions.

Beautiful stucco carvings adorn the inside of the dome and a handsome octagonal marble pool is installed under it.

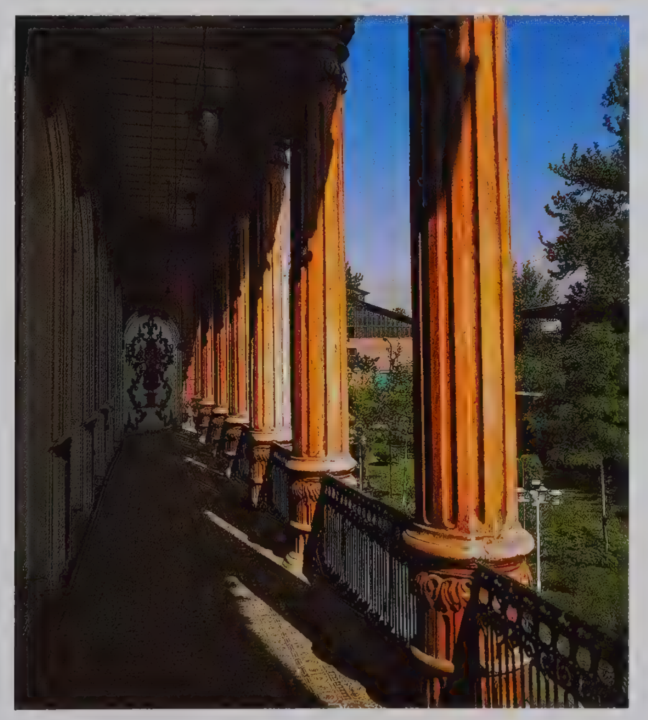
At a small distance from the Howzkhaneh Building stands the Mirror Hall, apparently built a few years later. The ground floor of this hall, known as the Howzkhaneh, includes two rooms for attendants and a large reception hall with a central pool, four stone pillars and elaborate stucco carvings on its walls.

The upper floor of the Mirror Hall is accessed via a wide marble stairway, past which an antechamber leads into a large reception hall where a superb collection of mirror-works, paintings and tile-works are exhibited. The most important feature of this hall is the existence on its ceiling of 63 beautiful paintings said to have been executed by such famous painters of Qajar times as Mirza Mohammad Khan Ghaffari (Kamal-ol Molk), Mirza Abd-ol Rahim

204. Decorations of the colonnade and the stucco-work of the Mirror Hall's portico. 2004.
تزیینات ستون‌بندی و گچبری رواق تالار آینه. ۱۳۸۳.

205. Part of the exterior of the four-story tower decorated with symmetrical brick-work, latticed wooden fences and tiling bearing the emblem of the Lion & the Sun. 2002.
قسمتی از نمای بیرونی برج چهار طبقه؛ ترکیب هماهنگ آجرکاری، مشبک چوب و کاشی‌کاری مزیّن به نقش‌های هندسی و شیر و خورشید. ۱۳۸۱.

206. A part of the portico of the Mirror Hall Mansion, decorated with carved-stucco, metal fencing and Polychrome tiles. 2003.
قسمتی از رواق عمارت تالار آینه، با ستون‌ها و سرستون‌های گچبری، نرده‌های فلزی، کاشی‌های هفت رنگ و گچبری‌های ظریف. ۱۳۸۲.

and Mirza Abol Hasan Khan Kashani."

The Saltanatabad Palace has witnessed two important political events: the proclamation of Ahmad Shah's investiture, and; the 28th of Mordad 1332 coup d'état, during which Dr. Mohammad Mossaddeq was deposed and imprisoned together with several of his collaborators. They were transferred to the Saltanatabad garden and incarcerated in the Mirror Hall, where their trial also took place.

The restoration of this ensemble, which included the refurbishment of its mirror-works, stucco carvings, brick facings and ceiling paintings, the renovation of its doors and windows and the reinforcement of its building, was carried out between 1980 and 1994.

Today these two buildings are used for particular ceremonies and formal receptions.

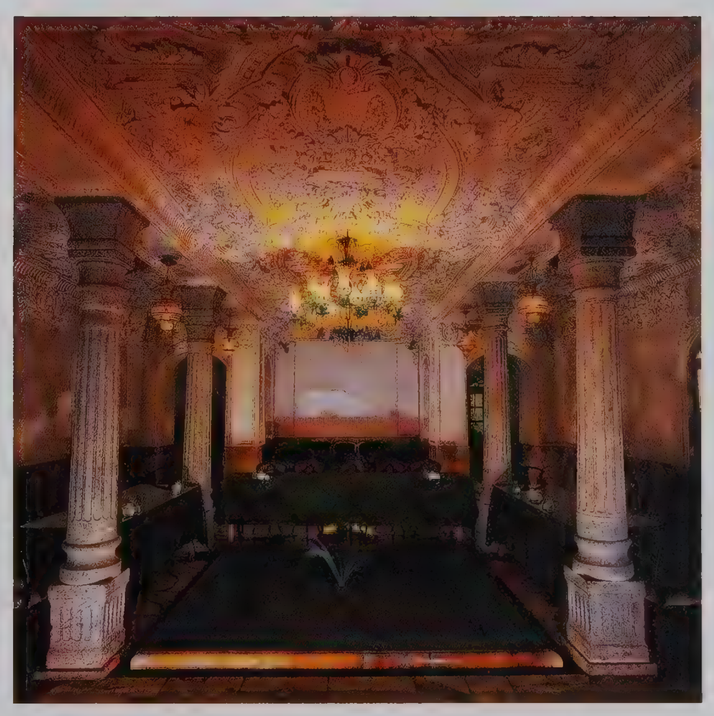

◂ 207. The Howzkhaneh of the ground floor of the Mirror Hall with four stone pillars and stucco-decorated walls and ceiling. 2003.
حوضخانهٔ طبقهٔ هم‌کف عمارت تالار آینه با چهار ستون سنگی، مزیّن به گچبری سقف و دیوارها. ۱۳۸۲.

208. The detailed stucco-decorated ceiling of the Howzkhaneh on the ground floor of the Saltanatabad Mirror Hall with four stone pillars. 2004.
سقف گچبری شدهٔ پرکار حوضخانهٔ هم‌کف عمارت تالار آینه با چهار ستون سنگی متصل به آن. ۱۳۸۳.

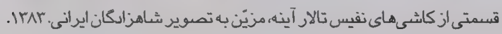
209. Part of the stucco-decorated ceiling of the Howzkhaneh in the lower floor of the Mirror Hall. 2004.
قسمتی از گچبری سقف حوضخانهٔ طبقهٔ زیرین تالار آینه. ۱۳۸۳.

210. The Howzkhaneh on the ground floor of the Mirror Hall with four stone pillars and stucco-decorated walls. 2003.
حوضخانهٔ طبقهٔ هم‌کف عمارت تالار آینه با چهار ستون سنگی و دیوارهای گچبری. ۱۳۸۲.

211. Detail of the tiling in the Mirror Hall portraying Iranian Princes. 2004.

قسمتی از کاشی‌های نفیس تالار آینه، مزیّن به تصویر شاهزادگان ایرانی. ۱۳۸۳.

212. Samples of the tiling on the dado of the Mirror Hall bearing pictures of the royalty and scenes of every day life in Qajar period. 2002.

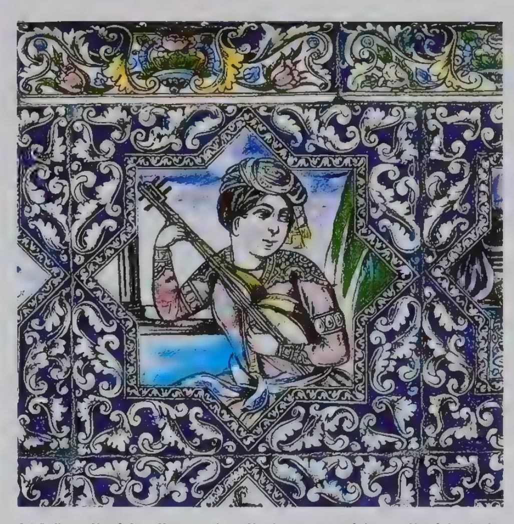
نمونه‌هایی از کاشی‌های نفیس ازارهٔ تالار آینه، مزیّن به تصاویر شاهزادگان، مناظر و مظاهر گوناگون زندگی مردم در دورهٔ قاجار. ۱۳۸۱.

213. A pleasant combination of delicate tiling and a metal-decorated fine place adorned with Eslimi (Arabesque) designs and European patterns in the Mirror Hall. 2004.

ترکیب هماهنگ کاشی‌های نفیس و شومینه فلزکاری، مزیّن به نقش اسلیمی و طرح‌های اروپایی در تالار آینه. ۱۳۸۳.

214. An example of the plinth course tiling of the Mirror Hall inspired by epics from the *Shahnameh* by Ferdowsi. 2002.
نمونه‌ای نفیس از کاشی‌های ازارهٔ تالار آینه، با تصویری برگرفته از داستان‌های شاهنامهٔ فردوسی. ۱۳۸۱.

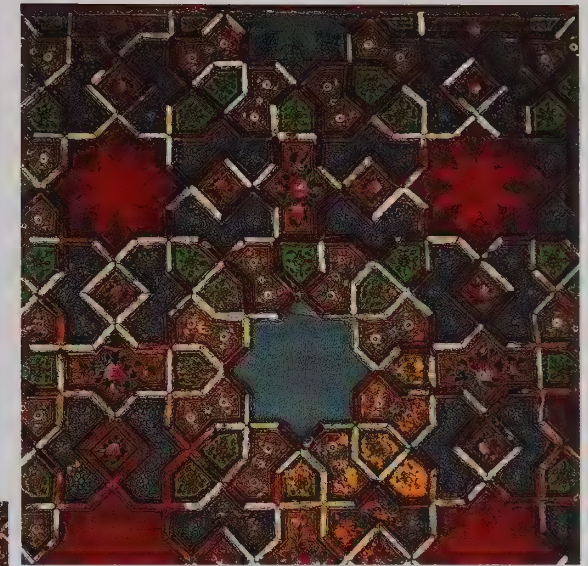
215. Detail of the tiles on the plinth course of the wall of the Mirror Hall, decorated with the image of a female musician. 2004.
نمونه‌ای از کاشی‌های ازارهٔ تالار آینه، با تصویر زنی نوازنده. ۱۳۸۳.

216. The splendid tile-work decorations on the plinth course and floor of the Saltanatabad Mirror Hall made in different subjects indicating various aspects of way of living in the reign of Naser-ed Din Shah. 2004.
کاشی‌کاری‌های نفیس ازاره و کف تالار آینهٔ کاخ سلطنت‌آباد ، ملهم از موضوعات مختلف، معرّف مظاهر گوناگون زندگی مردم در عصر ناصرالدین شاه. ۱۳۸۳.

217. Part of the portico of the Mirror Hall Mansion, decorated with stucco-decorated pillars and capitals, metal fencing and *Polychrome* tiles. 2003.

قسمتی از رواق عمارت تالار آینه، با ستون‌ها و سرستون‌های گچبری، نرده‌های فلزی، کاشی‌های هفت رنگ و گچبری‌های ظریف. ۱۳۸۲.

218. Detail of the intricate wood-work adornments on the ceiling of the forth story of the tower attached to the Mirror Hall. 2004.

قسمتی از تریینات چوبی پر نقش و نگار سقف طبقهٔ چهارم برج متصل به عمارت تالار آینه. ۱۳۸۳.

219. Ceiling and wall decorations of the last floor of the adjacent four-storied Bedroom. 2003.

تزیینات سقف و بدنهٔ طبقهٔ چهارم برج چهارطبقهٔ خوابگاه، متّصل به عمارت تالار آینه. ۱۳۸۲.

▲▼ 221,222. Samples of the wooden adornments on the forth floor of the four-story Tower. 2004.
نمونه‌هایی از تزیینات روی چوب واقع در طبقه چهارم برج چهارطبقه. ۱۳۸۳.

◀ 220. Mirror-work in *moqarnas* style in one of the upper floors of the four-story tower leading to the Mirror Hall. The multitude of exquisite mirrors of different sizes in stalagmite shape reflect beams of light which illuminate the room through repeated reflections.
In the Iranian culture, the juxtaposition of mirror and water symbolizes purity and light, thus possessing a high cultural value. 1382.

تزیینات آینه‌کاری به شیوهٔ مقرنس در یکی از طبقات فوقانی برج چهار طبقهٔ خوابگاه، متصل به عمارت تالار آینه؛ ترکیب شگفت‌انگیز قطعات کوچک و بزرگ آینه به شکل قندیل‌های شفاف برای ایجاد فضایی درخشان و پر تلألو با بازتاب پی‌درپی نور در قطعات بی‌شمار آینه.
آینه در کنار آب نمادی از پاکی و روشنایی در نزد ایرانیان شمرده شده و جایگاه ویژه‌ای نزد آنان یافته است. ۱۳۸۲.

▲▼ 224,225. Samples of framed paintings on the ceiling of the Mirror Hall portraying themes inspired by every day life of the Iranians during Qajar times by the court painters. 2002.
نمونه‌هایی از قاب‌های نقاشی به کار رفته در سقف عمارت تالار آینه با موضوعات ملهم از زندگی ایرانیان در دورهٔ قاجار، اثر نقاشان دربار. ۱۳۸۱.

◀ 223. 63 Magnificent paintings on the ceiling of the Saltanatabad Mirror Hall by Qajar master painters like Mirza Mohammad Khan Ghaffari (Kamal-ol Molk), Mirza Abd-ol Rahim and Mirza Abol Hasan Khan Kashani. 2002.
۶۳ تابلو زیبای نقاشی بر سقف تالار آینه‌کاری کاخ سلطنت‌آباد، اثر نقاشان مشهور عصر قاجار؛ میرزا محمد خان غفاری (کمال‌الملک)، میرزا عبدالرحیم و میرزا ابوالحسن خان کاشانی. ۱۳۸۱.

227. A beautiful window in the Mirror Hal; a manifestation of delicate wood-work, metal-work and stained glass. 2004.
پنجره‌ای نفیس در تالار آینه؛ ترکیب دلنواز چوب، فلز و شیشه‌های رنگی. ۱۳۸۱.

228. Part of the Saltanatabad Mirror Hall containing valuable works of artisans in mirror-work, painting, tile-work, and metalwork. 2002.
قسمتی از تالار آینه‌کاری کاخ سلطنت‌آباد، مزیّن به آثار نفیس هنرمندانِ آینه‌کار، نقاش، کاشی‌کار و فلزکار. ۱۳۸۱.

226. Part of the exquisite mirror-work in the Mirror Hall of Saltanatabad Palace. 2002.
قسمتی از تزیینات ظریف آینه‌کاری تالار آینه کاخ سلطنت‌آباد. ۱۳۸۱.

229. One of the paintings in the interior of the four-story tower adjacent to the Mirror Hall which hardly survived the wear and tear of time. 2004.

نمونه‌ای از نقاشی‌های آسیب دیده بر دیوار فضای داخلی تالاری در برج خوابگاه، متصل به عمارت تالار آینه. ۱۳۸۳.

230. Frescos – interior area of the Bedroom Tower. 2004.

نقاشی روی دیوار- فضای داخلی برج خوابگاه. ۱۳۸۳.

231. The tree-lined street leading to Saltanatabad Palace. Picture courtesy: "Du Khorassan au Pays des Bakhtiairis" by: Henry Rene d'Allemagne, 1910.

خیابان قصر سلطنت‌آباد. از خراسان تا بختیاری، هانری رنه دالمانی. ۱۹۱۰ م.

232. The Lake and Building of the *Abdarkhaneh* (buttery) at Saltanatabad, 1890. Photograph from the Golestan Palace Albums.

دریاچه و عمارت آبدارخانه سلطنت آباد (۱۳۰۸ ق).

234. Part of the Saltanatabad lake and Pantry Building,1890.
قسمتی از دریاچه و عمارت آبدارخانهٔ سلطنت‌آباد، ۱۳۰۸ ق.

در سال‌های ۱۳۱۱ و ۱۳۱۲ شمسی - دورهٔ پهلوی اول - ساختن کارخانه‌های اسلحه سازی، در سلطنت آباد آغاز شد. ساختن بناها و نصب کارخانه‌ها حدود پنج سال طول کشید».
در بناهای به جا مانده از کاخ سلطنت آباد، از الگوی ساختمان‌های منفردی که در یک باغ محصور قرار گرفته، بهره گرفته شده است.

وضع کنونی

اکنون از آن چه ناصرالدین شاه قاجار در باغ وسیع سلطنت آباد بنیاد نهاده، دو بنای قدیمی باقی مانده؛ یکی عمارت حوضخانه یا کلاه فرنگی که دارای سه طبقه بنا و گنبد بسیار زیبایی است که در طبقهٔ اول و دوم آن شانزده اتاق و تعدادی انباری و صندوقخانه و در طبقهٔ سوم آن چهار اتاق، در چهار سمت گنبد قرار دارد.
سقف گنبد دارای گچبری و طراحی بسیار زیبایی است و زیر گنبد، حوض هشت ضلعی زیبایی از سنگ مرمر، احداث شده است.
و دیگر تالارآینه است که به فاصلهٔ کمی از عمارت حوضخانه قرار گرفته، که در ظاهر چند سال بعد احداث شده است. طبقه همکف این تالار به نام حوضخانه دارای دو اتاق و یک سالن وسیع با حوضی در وسط و چهارستون سنگی و دیوارهای گچبری شده پرکار است.
طبقهٔ بالای آن، تالار آینه است با پلکانی عریض از سنگ مرمر که هدایت کنندهٔ میهمانان به طبقه بالا بوده، پس از اتاق انتظار وارد سالن بزرگی می‌شدند که مجموعهٔ بسیار نفیسی از آثار هنرمندان آیینه کار، نقاش و کاشیکار است.
از مهم‌ترین ویژگی‌های این تالار وجود ٦٣ تابلو زیبای نقاشی بر سقف سالن است که گفته می‌شود اثر نقاشان معروف دورهٔ قاجار؛ میرزا محمد خان غفاری (کمال‌الملک) و میرزا عبدالرحیم و میرزا ابوالحسن خان کاشانی است. در کاخ سلطنت آباد دو رویداد مهم سیاسی به وقوع پیوسته است: ۱) اعلام سلطنت احمد شاه قاجار؛ ۲) تبعات کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ که به برکناری و زندانی شدن دکتر محمد مصدق نخست وزیر و جمعی از همکاران او انجامید، و جمعی از همکاران او را به باغ سلطنت آباد منتقل و در این محل، در عمارت تالار آینه، زندانی کردند و جلسهٔ محاکمهٔ او نیز در تالار سلطنت آباد تشکیل شد.
مرمت و بازسازی این مجموعه از سال ۱۳٦۹ تا سال ۱۳۷۳ ش. به طول انجامید که عبارت بود از: آینه‌کاری‌ها، زیر نظر استادان؛ مرحوم حسن طیبی، خلیل جاهد، سید جواد مرتضوی، گچبری‌ها زیر نظر استادان؛ حاج حیدر جعفری، حمید جعفری، عباس اسدی، آجرنما زیر نظر استادان؛ مرحوم حسین ابراهیمی بنا، حسن فرزانه، حسن بنا اسماعیلی، تابلوهای سقف زیر نظر استادان؛ سید جواد اولیایی، غلامعلی اژدری و رنگ برداری از روی درها، پنجره‌ها و دیوارها و مقاوم‌سازی بنا. اکنون از این دو بنا، در مراسم و تشریفات ویژه استفاده می‌شود.

◂ 233. The picture of Mozafar-od Din Shah and his court reflected in a metal sphere in front of the Howzkhaneh Mansion in Saltanatabad Palace, taken by the court photographer Ibrahim Khan Sani'-ol Saltaneh. Qajar Period.
تصویر مظفرالدین شاه و برخی از درباریان، مقابل عمارت حوضخانهٔ سلطنت‌آباد، با استفاده از سطوح کروی گوی پایه‌دار، به مثابهٔ لنز فوق‌العاده زاویه باز، اثر ابراهیم‌خان صنیع‌السلطنه؛ عکاس باشی دربار قاجار. (منبع: مجله هنر و مردم، دوره جدید، شماره۵، بهار،۱۳۸۵)

ق./ ۱۸۶۱م.، راه سلطنت آباد با نظارت علیقلی میرزا اعتضادالسلطنه و میرزا سعیدخان انصاری وزیر خارجه به مباشری مسیو کاستیگرخان- مهندس اتریشی- شوسه شد و آن راه به خیابان شمیران مشهورشد. بخش بیشتر این خیابان به نام جاده قدیم شمیران شهرت داشت و امروزه خیابان پاسداران - شریعتی نامیده می‌شود. از بناهای تاریخی کاخ سلطنت آباد که باقی مانده و در فهرست بناهای تاریخی ایران به ثبت رسیده است، عبارتند از: بنای مرکزی کلاه فرنگی مشتمل بر عمارت دو طبقه وسرسرای وسیع و حوضخانهٔ مرکزی مزیّن به گچبری‌های عالی و برج چهار طبقهٔ خوابگاه، متصل به تالار زیبا و حوضخانهٔ طبقه زیرین آن، که کاشیکاری عالی در بخش‌های مختلف داخل و خارج آن به کار رفته است.

در فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران، نگارش نصرت الله مشکوتی دربارهٔ ارزش هنری و تاریخی بناهای موجود در سلطنت آباد آمده است: «کاخ سلطنت‌آباد بنای دو طبقهٔ بزرگی است با حوضخانه‌ای وسیع در وسط و دارای اتاق‌ها و پلکان‌ها و راهروهای متعدد بر گرداگرد حوضخانه. سقف زیرین حوضخانه و تمام دیوارهای اتاق‌ها و راهروها مزیّن به گچبری زیبای عهد قاجاریه است. گوی زرینی که نشانه کاخ سلطنتی است، بر فراز بلندترین نقطه شیروانی بام مستقر شده، به طور کلی معماری و اسلوب ساختمان کاخ و تزیینات گچبری آن معرّف هنر دورهٔ قاجار است. . .. به مسافت کمی از کاخ سلطنتی و حوضخانهٔ تاریخی سلطنت آباد بنای دیگری به صورت کاخ دو طبقه زیبا با برج چهار طبقه‌ای جلب نظر می‌کند، این کاخ شامل حوضخانه خوش منظری در پایین و تالاری بس عالی و دلنشین (خوابگاه) است. از مهم‌ترین تزیینات هنری این تالار، باید به کاشی‌کاری ازاره آن که از خشت هفت رنگ ترکیب یافته اشاره کرد. مجالس و نقوش این کاشی‌ها معرف تصاویر گوناگونی از نوازندگان و سایر صحنه‌های طبیعی و موضوع‌های مختلف است که نشانه‌هایی از مظاهر گوناگون زندگی، در زمان ناصرالدین شاه را نمایان می‌سازند.

برج کاخ دو طبقه دارای تزیینات نقاشی و مقرنس‌کاری و گچبری است. بر بالاترین طبقه آن دیدگاه و ایوانی ترتیب داده شده که بر تمام مناظر اطراف مشرف است. جبههٔ خارجی این برج، که به برج همایونی شهرت دارد، مزیّن به کاشی‌های خشت هفت رنگ و تصاویر سربازان ناصری است.

▼ 235. Part of the Hall of Mirror in Saltanatabad Palace with an exquisite collection of paintings on the ceiling and mirror-work, tiling and metal-work.

قسمتی از تالار آینهٔ کاخ سلطنت‌آباد، مزیّن به نقاشی‌های کم نظیر سقف و مجموعه‌ای نفیس از آینه‌کاری، کاشی‌کاری و فلزکاری.

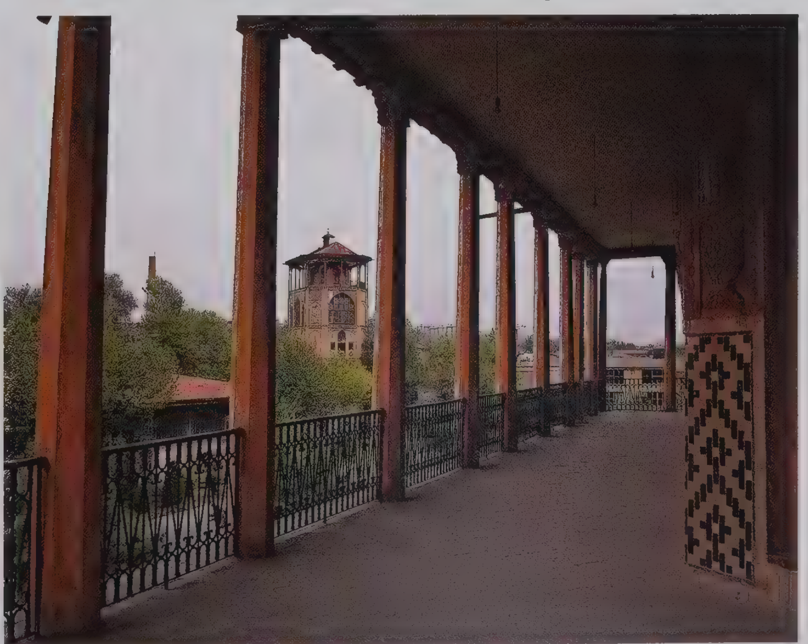
▼ 236. A post-coup-d'etat court session trial of Dr. Mosadeq, the nationalist Iranian prime minister during Mohammad Reza Pahlavi's reign held in the Hall of Mirror in the summer of 1953.

یکی از جلسات محاکمهٔ دکتر محمد مصدق؛ نخست وزیر ایران در دورهٔ محمدرضا شاه پهلوی، بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، در تالار آینهٔ کاخ سلطنت‌آباد.

کاخ سلطنت آباد

▲ 237. The portico of Saltanatabad Garden and part of the roadway leading to it. The road was constructed by the Austrian engineer Gasteiger Khan under the supervision of Ali Qoli Mirza, the Minister of Higher Education and Mirza Sa'id Khan, the Minister of Foreign Affairs. The road was later to be known as the Old Shemiran Road,1890.
تصویر سر در باغ سلطنت‌آباد و قسمتی از جادهٔ شوسهٔ منتهی به آن که توسط مسیو کاستیگر خان؛ مهندس اتریشی، تحت نظارت علی قلی میرزا اعتضادالسلطنه؛ وزیر علوم و میرزا سعید خان؛ وزیر خارجه، ساخته و خیابان شمیران و جادهٔ قدیم شمیران نامیده شد. (۱۳۰۸ ق.)

▼ 238. The landscape of the four-storied tower of the Mirror Hall of the Palace, from the upper floor's verandah of the Howzkhaneh Building. 2003.
دورنمای برج چهار طبقهٔ عمارت تالار آینه از ایوان طبقهٔ فوقانی عمارت حوضخانه. ۱۳۸۲.

پیشینه و موقع جغرافیایی

به فرمان ناصرالدین شاه قاجار، در جلگهٔ شرقی قریهٔ رستم آباد، در آبادی حصار رضابیگ، واقع در چهار کیلومتری جنوب شرقی تجریش و یک کیلومتر و نیمی قلهک، مکانی را برای بنای باغ و کاخ سلطنت آباد در نظر گرفتند.

ساکنان این آبادی را به حصار بوعلی، در همسایگی کامرانیه، کوچاندند و بنای کاخ و چندین بنای جدا از هم، مانند: حوضخانه، برج خوابگاه، حرمخانه، آبدارخانه و جز آن را، در سال ۱۲۷۶ ق./ ۱۸۵۹م.، با نظارت حاج علی خان معمارباشی (حاجب‌الدوله) آغاز کردند و کار تکمیل ساختمان‌ها تا سال ۱۳۰۵ ق./ ۱۸۸۷م. ادامه یافت.

یکی از امتیازهای این کاخ، نسبت به کاخ صاحبقرانیهٔ نیاوران، که از شمال به کوهستان محدود بود، این بود که از چهار جهت دارای چشم انداز گسترده و دورنمای آن، خانه‌های تهران بود.

محمد حسن خان اعتمادالسلطنه از رجال دربار ناصرالدین شاه می‌نویسد که: نظر شاه این بود که در شمیران، عمارتی سلطنتی بنا شود که از همه طرف باز بوده، در صفا و دلگشایی از سایر عمارت‌های مناطق ییلاقی، ممتاز باشد.

بنا به روایت حجت بلاغی نویسندهٔ کتاب تاریخ تهران، در سال ۱۲۷۸

Bagh-e Ferdows Building

239. Hosain Ali Khan Mo'ayer-ol Mamalek, the father of Doust-Ali Khan Mo'ayer-ol Mamalek.
حسین‌علی خان معیر الممالک پدر دوست‌علی خان معیر الممالک.

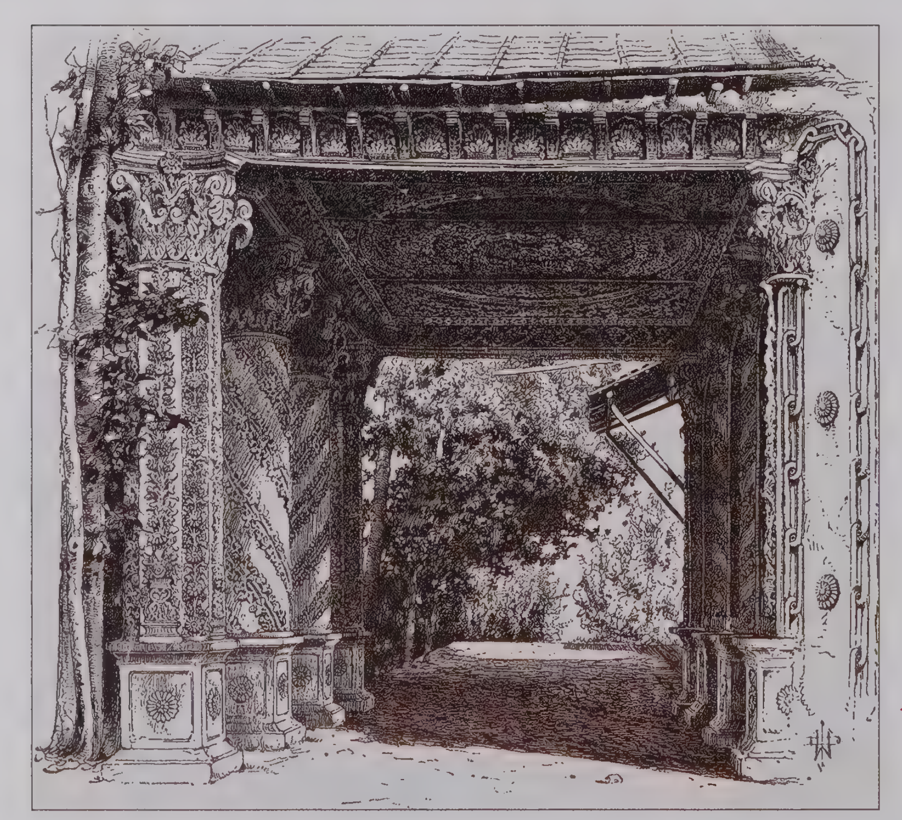
History and Geographical Location

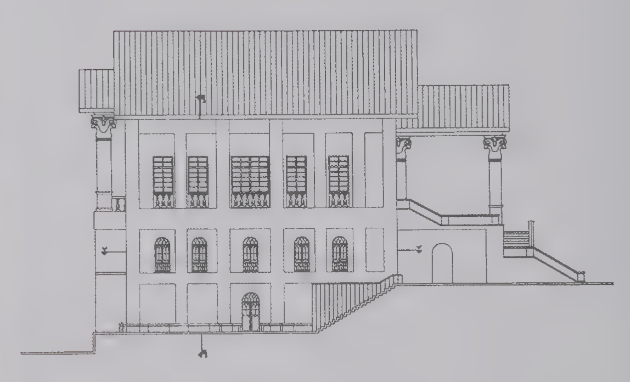
The Bagh-e Ferdows garden and building are located on *Vali-e Asr* Avenue, *Bakhshayesh* Street, *Delbar* Alley. An approximately 100-meter-long green area, which once was part of this garden, separates it from *Vali-e Asr* Avenue.

The Bagh-e Ferdows building is one of two palaces built in the ancient district of *Mohammadiyeh*, the northern one having disappeared since.

The original palace was built by *Haji Mirza Aqasi*, during the reign of Mohammad Shah Qajar, and abandoned after this monarch's death in 1847. Under Naser-ed Din Shah, *Nezam-od Dowleh Mo'ayyer-ol Mamalek* bought and enlarged the garden, and named it Ferdows.

The southern palace was also erected upon *Mo'ayyer-ol Mamalek's* order, by master architects from Isfahan and Yazd, and its construction lasted until the time of his son and Naser-ed Din Shah's son-in-law, *Doust-Ali Khan Mo'ayyer-ol Mamalek*. Thereafter the building was neglected and began falling into ruin. Eventually, *Haj Mirza Hosain Shirazi*, the son of a merchant from Shiraz, bought the garden and had it restored. After him, in 1308 AH, the garden came in *Mirza Hosain Tehrani's* possession. Then, in 1318 AH, during the reign of Mozaffar-od Din Shah, *Mirza Esma'il Khan Amin-ol Molk* bought the estate and had some alterations made in its building.

240. Bagh-e Ferdows portal with pillars decorated with delicate stucco-work. Drawing from the book: "Persian and Persians" By: S. G.W. Benjamin.1887.
دروازهٔ باغ فردوس با ستون‌های مزیّن به گچبری‌های پرکار و ظریف، طرح از کتاب: ایران. نوشته : س. ج. بنجامین. چاپ ۱۸۸۷م.

After him, around 1329 AH, *Mohammad-Vali Khan Sepahsalar Tonekaboni* bought the garden for a trifling sum from *Amin-ol Molk's* heirs and had repairs carried out in its building. The estate was then appropriated by the Tumanians commercial firm, to which Mohammad-Vali_Khan was indebted. In 1937, the garden and building were handed on to the erstwhile Ministry of Culture, under whose supervision they were restored and allocated to Shapur Secondary School for Boys in Tajrish.

The estate was later transferred from the Ministry of Culture to the Special Bureau and thoroughly restored. At present, the ensemble is at the disposition of the Ministry of Culture and Islamic Guidance and houses the Museum of Cinema.

The garden covers 20,000 square meters and the building is a three-and-a-half-storied structure measuring approximately 26 by 34 meters. The building's sections reveal an interesting spatial layout, in which the central part is three-storied while the eastern and western sides are two-storied. A half-story also exists on top of the western third floor. The third floor is in the form of *iwans* on the eastern and western sides, as Reza Shah wished them to be built.

241. The Bagh-e Ferdows edifice under construction as viewed from the south. Photo by: Ahmad 1878.
عمارت باغ فردوس از سمت جنوب در مرحلهٔ ساخت، عکاس: احمد (۱۲۹۶ق.- منبع: مجله هنر و مردم، دوره جدید، شماره۵، بهار ۱۳۸۵)

A large *iwan* with four columns exists on the northern side of the building and a smaller one, also with four columns, is visible on the third floor of its southern side.

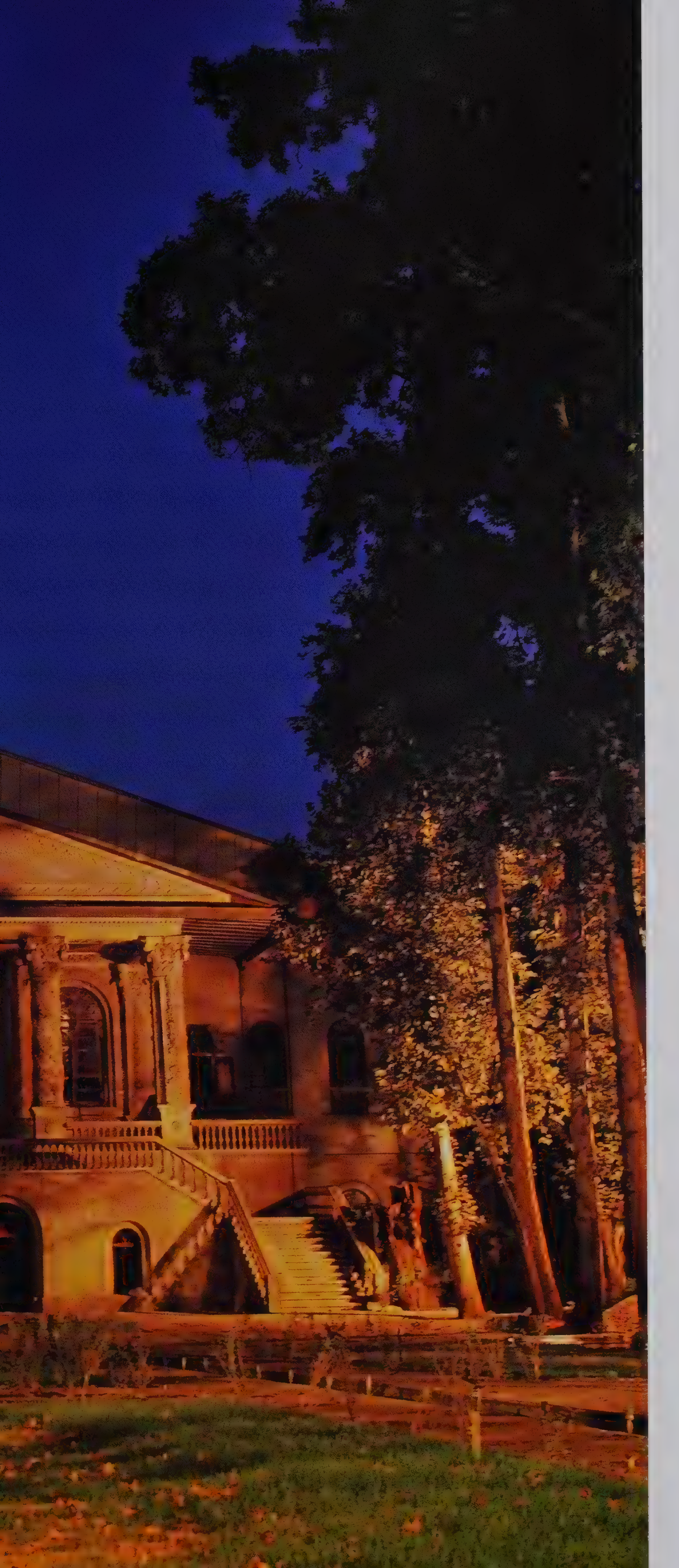
The central part of the building contains two superimposed 10-meter -wide by 19-meter-long reception halls. The first level reception hall is 8.20 meters high and extends as high as the third level floor, while the upper reception hall on top of it has a height of 7 meters. Plaster *moqarnas* stalactites cover the entire ceiling of the first level reception hall and an elaborate carved stucco decoration is also visible on its walls and southern threshold.

Bare round carved stucco panels above the entrances of this reception hall bore paintings in the past. Plinths of excellent marble from Yazd adorned its walls up to the stucco carvings, but these were transferred to the Amiriyeh Building (The Military School) at the time of Doust-Ali Khan Mo'ayyer-ol Mamalek. The first hall has three doors on its southern side and one on its northern, which opens on to the garden. Inside it, a mezzanine *shahneshin* exists on its northern side and another *shahneshin* occupies its southern side. The latter communicates only with the upper floor rooms and is not accessible through the hall. The ceiling of the second hall is plain, with only a carved stucco frame. This hall has three windows on each of its northern and southern sides. Visible in the building's facade, the above-mentioned *iwans* are also connected to this hall. Besides the first *(Howzkhaneh)* and second reception halls, the building's two floors house eight rooms each. Several rooms also exist on the third floor, which are later additions. The sanitary services are located outside the house.

242. Bagh-e Ferdows portal under construction. Photo by: Ahmad 1878
دورنمای سر در باغ فردوس در مرحلهٔ ساخت، عکاس: احمد (۱۲۹۶ق.). (منبع: مجله هنر و مردم،دوره جدید، شماره۵، بهار،۱۳۸۵)

The building has a sloping roof covered by galvanized iron sheets. Its doors and windows are all wooden and stained glass is used in the latter. The arcs topping the windows involve both mirror-work and wood carving. The first hall and its southern *shahneshin* display large, delicately carved, sash windows with stained glass and mirror panes. Access to the upper floor is gained by two stairways with carved wooden banisters. The eastern stairway rises no higher than the second floor, while the western rises all the way to the third level.

The stairways' treads are currently made of wood and the rooms' floors are covered with parquet. In the past, the rooms' walls were lined with polished marble up to their ledges. No trace of this revetment is visible today.

Beyond the warm, eye-catching spaces inside the building lies the beautiful garden, bathed in the restful atmosphere of its venerable trees.

The Bagh-e Ferdows emulates the classical model of Iranian gardens, in which the main axis is emphasized and a linear layout respecting a hierarchy of entrance, planted area, *kolah farangi* building and garden is adopted.

In the past, a very large pool also existed on the southern side of the garden which was used to irrigate the garden's plantations and water spouts. Two exterior stairways on either side of the building connect it to the level of the garden's entrance, because, owing to the slope of the land, the ceiling of the first floor is at the same level as the entrance and the street. The large two-sided stairway on the building's northern side, combined to this side's *iwan,* has given a distinctive appearance to this edifice. The general facade of the building consists of plaster surfaces with carved stucco columns and wooden simple and sash windows with stained glass.

Upon entering the garden, the visitor is attracted by the facade of the building, with its tall columns, northern *iwan* and two-sided stairway. Despite its elaborate carved stucco decoration and sash windows, this facade is harmonious and well-proportioned. The northern facade is also distinguished by the mirror-work decoration of its doors and windows and its exterior carved stucco adornments.

The most distinctive part of the building is the reception hall on its first floor. Its ceiling is masterfully covered by plaster *moqarnas* stalactites and its handsome sash windows and *iwan* are remarkable. All the doors and windows are also well-proportioned and beautifully crafted.

◀ 243. The Bagh-e Ferdows Building and its front portico, dual stair-way and lines of Maple trees. 2004.

قسمتی از محوطه و دورنمای عمارت باغ فردوس با ایوانی بزرگ و پلکانی دو سویه در دو طرف آن و ردیف درختان چنار. ۱۳۸۳.

به جز تالار اول (حوضخانه) و تالار دوم، هشت اتاق در طبقهٔ اول و هشت اتاق در طبقهٔ دوم وجود دارد. اتاق هایی نیز بعدها در طبقهٔ سوم اضافه کرده اند.

بام عمارت شیروانی است. درها و پنجره‌ها همه از چوب و شیشه‌های رنگی و هلال فوقانی پنجره‌ها از آینه و چوب منبت‌کاری شده ساخته شده است. در تالار اول و شاه نشین جنوبی آن، ارسی‌های بزرگی با منبت‌کاری و شیشه‌های رنگین و آینه قرار دارد. برای رفتن به طبقات، دو راه پله با نرده‌های چوبی و منبّت‌کاری شده وجود دارد. راه پله ضلع شرقی، تا طبقهٔ دوم و راه پلهٔ ضلع غربی تا طبقهٔ سوم ادامه دارد.

کف پله‌ها چوب است و کف اتاق‌ها و تالارها پارکت. در سال‌های قبل استخر بزرگی نیز در جنوب باغ وجود داشته که آب فواره‌های باغ از آن تأمین می‌شده است. عمارت فردوس با دو پلکان خارجی در دو طرف بنا به سطح ورودی باغ مرتبط می شود؛ زیرا به دلیل شیب زیاد زمین، سقف طبقهٔ اول هم سطح ورودی و کوچه است. پلکان بزرگ دو طرفه در نمای شمالی و ایوان آن، جلوهٔ خاصی به عمارت بخشیده است. نمای کلی ساختمان گچی با ستون‌های گچبری و پنجره‌های چوبی با شیشه‌های الوان و ارسی‌های زیبا است.

نمای عمارت با وجود گچبری‌های زیاد و ارسی‌ها در مجموع همگون است. هم‌چنین آینه‌کاری در پنجره‌ها و گچبری‌های بیرونی و پلکان دو سویه سبب شده است که از نماهای دیگر متمایز شود. بارزترین قسمت عمارت، تالار طبقهٔ اول است. سقف آن به شیوهٔ استادانه‌ای از مقرنس‌های گچی، به شکل قندیل، پوشیده شده و ارسی زیبا و ایوان آن چشم نواز است. درها و پنجره‌ها نیز بسیار زیبا هستند. عمارت فردوس اکنون موزهٔ سینما و در اختیار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

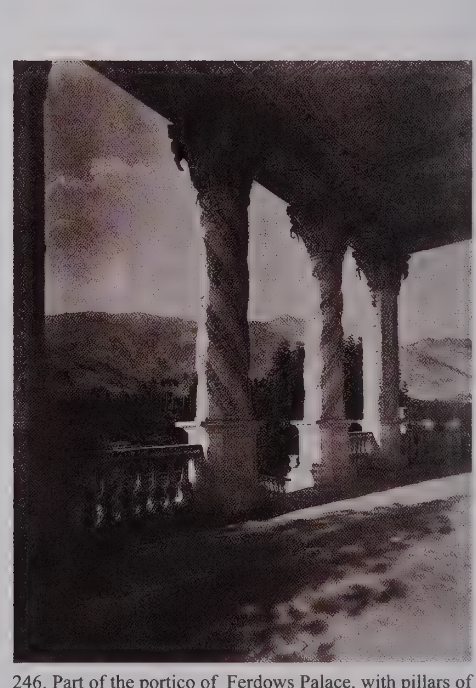
244. View of the distinct and separated flower-beds in the garden opposite the Bagh-e Ferdows Building. Photo by: Ahmad 1878.

دورنمای باغچه‌های متعدد تقسیم شده در محوطهٔ مقابل عمارت باغ فردوس، عکاس: میرزا احمد (۱۲۹۶ق.) (منبع: مجله هنر و مردم، دورهٔ جدید، شماره۵، بهار ۱۳۸۵.)

245. Exterior view of Bagh-e Ferdows Building with sash windows and doors, exquisite plaster-work, pillars and double stairways. 2002.

نمای بیرونی عمارت باغ فردوس مزیّن به آینه‌های رنگی پنجره‌ها و درهای ارسی، گچبری‌های پرکار، ستون‌ها و پلکان دو طرفه. ۱۳۸۱.

246. Part of the portico of Ferdows Palace, with pillars of decorated carved plaster, carved plinths and fences overlooking the garden.

قسمتی از ایوان زیبای کاخ فردوس با ستون‌ها و سر ستون‌های گچبری، پایه‌های سنگی حجّاری شده و حفاظهای گچبری رو به محوطهٔ باغ.

دوست‌علی‌خان منسوب است. او علاوه بر تصدی رسمی امور معماری دربار و احداث بناهای مهم حکومتی چون شمس‌العماره وتکیهٔ دولت، مستقلا نیز بناهای عام‌المنفعه و تعداد بسیاری باغ و خانه‌های شخصی با کارکردهای گوناگون احداث کرد. شبستان مسجد جامع عتیق، بازارچه، مسجد،آب انبار، مدرسه، حمام، کوچه باغ معیر و باغ فردوس از آن جمله است.

هفت شبانه‌روز مراسم ازدواج افسانه‌ای پسر دوست‌علی‌خان معیرالممالک با عصمت‌الدوله -دختر ناصرالدین شاه- که بخشی از آن در باغ فردوس برگزار شد، از شگفتی‌های تاریخ دورهٔ قاجاراست که تا سال‌ها مردم تهران از آن یاد می‌کردند.

وضع کنونی عمارت

مساحت باغ بیست هزار متر مربع و مساحت عمارت هزار متر مربع است. شیب زمین از شمال غربی به جنوب شرقی است و تندی این شیب به حدی است که کف طبقه بنا با قسمت جنوبی و سقف آن با قسمت شمالی باغ هم‌سطح است. قسمت میانی عمارت دو طبقه و هر دو جبههٔ شرقی و غربی عمارت سه طبقه است. نیم طبقه نیز در طبقهٔ سوم، در ضلع غربی، ساخته شده است. طبقهٔ سوم به صورت ایوان در ضلع شرقی و غربی عمارت قرار گرفته که در زمان بازدید رضاشاه دستور ساخت آن داده شده است.

یک ایوان بزرگ با چهار ستون در نمای شمالی و ایوان کوچکتری در طبقهٔ سوم با چهار ستون در نمای جنوبی قرار دارد.

قسمت میانی عمارت دارای دو تالار بزرگ به عرض ده متر و طول نوزده متر در دو طبقه روی هم می باشد. تالار طبقهٔ اول حدود هشت متر تا زیر طبقهٔ سوم ادامه دارد و تالار بالایی به ارتفاع هفت متر روی تالار زیرین قرار گرفته است. سقف تالار اول از مقرنس گچی به شکل خاصی پوشیده شده است. روی دیوارهای جانبی و دهانهٔ در جنوبی، تزیینات گچی دیده می‌شود.

در بالای درهای ورودی این تالار، گچبری ها به شکل دایره‌های توخالی باقی مانده که نشان دهندهٔ وجود تصاویری در گذشته است. تالار اول سه در جنوبی و یک در شمالی به سمت باغ دارد. هم‌چنین در ضلع شمالی تالار، شاه نشین به صورت نیم طبقه و یک شاه نشین (ایوان) در ضلع جنوبی تالار قرار گرفته که با اتاق های طبقهٔ دوم مرتبط است و از داخل تالار بدان راهی نیست. سقف تالار دوم، ساده و دور تا دورش گچبری است. سه پنجره، رو به شمال و سه پنجره، رو به جنوب باز می‌شوند.

247. Bagh-e Ferdows Terrace with beautiful sash windows with stained glass, plaster-work and inlaid. 2002.

ایوان باغ فردوس با ارسی‌های مزیّن به انواع گچبری، آینه‌کاری، منبت‌کاری و شیشه‌های الوان. ۱۳۸۱.

248. Detail of the delicate and intricate stucco-work on one of the pillars of the portico facing the lush Bagh-e Ferdows garden. 2002.

قسمتی از گچبری‌های ظریف و پرکار ستونی از ایوان مشرف به فضای سبز تاریخی باغ فردوس. ۱۳۸۱.

249. Detail of the unique stucco-decorated panels on the ceiling of Bagh-e Ferdows Building, restored under the supervision of masters Ali-Reza Rezaei Tehrani & Hosain Neshatiyan. 2002.

قسمتی از گچبری‌های کم نظیر عمارت باغ فردوس به شیوهٔ قاب‌سازی زیر نظر استادان مرمّت کار؛ علیرضا رضایی تهرانی و حسین نشاطیان. ۱۳۸۱.

250. Part of the portico of Bagh-e Ferdows Palace, with stucco-decorated pillars carved plinths and fences overlooking the garden. 2002.

قسمتی از ایوان زیبای کاخ فردوس با ستون‌ها و سر ستون‌های گچبری، پایه‌های سنگی حجّاری شده و حفاظ‌های گچبری رو به محوطهٔ باغ. ۱۳۸۱.

252. Doust-Ali Khan Mo'ayer-ol Mamalek Nezam-od Dowleh and his son, Doust Mohammad Khan; owners of the Bagh-e Ferdows Garden and Building.
دوستعلی خان معیرالممالک نظام‌الدوله و پسرش دوست محمد خان؛ مالکین عمارت و باغ فردوس.

عمارت باغ فردوس

پیشینه و موقع جغرافیایی

باغ و عمارت فردوس در خیابان ولی عصر، کوچهٔ بخشایش، کوچهٔ دلبر واقع شده است. عمارت باغ فردوس یکی از دو کاخ ساخته شده در اراضی محمدیهٔ قدیم توسط حسین‌علی‌خان معیرالممالک، وزیر مالیه و خزانهٔ سلطنتی محمدشاه قاجار است که کاخ شمالی از بین رفته و کاخ جنوبی پابرجاست. کاخ محمدیه با صوابدید حاجی میرزا آقاسی در زمان محمد شاه قاجار ساخته شد که در سال ۱۲٦٤ق./ ۱۸٤۷م.، بعد از مرگ محمد شاه، متروک گردید و با همت و پشتکار حسین‌علی‌خان معیرالممالک، پدر دوست‌علی‌خان معیرالممالک احیا شد. در زمان ناصرالدین شاه، نظام‌الدوله دوست‌علی‌خان معیرالممالک، باغ فردوس را توسعه داد و عمارت فعلی را در آن ساخت و نام آن را باغ فردوس نهاد که پس از چند بار دست به دست گشتن سرانجام در سال ۱۳۱٦ش. به وزارت فرهنگ سپرده و دبیرستان شاهپور تجریش در آن دایر شد و سرانجام دفتر مخصوص آن را تصاحب و مرمّت کرد.

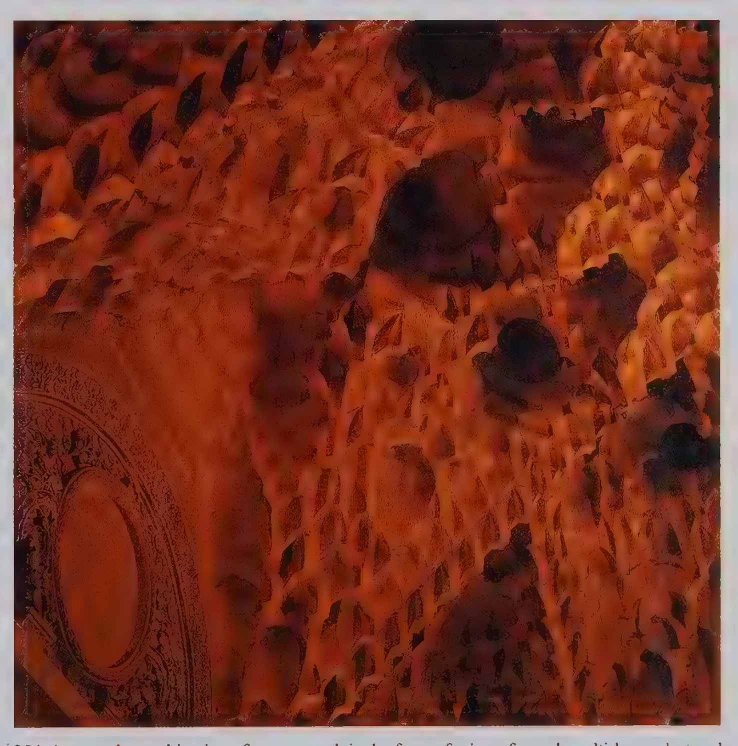
بانی عمارت باغ فردوس

معیرالممالک «لقبی حکومتی و به معنای» صاحب منصب خزانه‌داری کل کشور است. افراد خاندان معیرالممالک، که از نسل بایزید بسطامی‌اند، از اواسط دورهٔ صفویه به دیوان حکومت وارد شدند و منصب خزانه‌داری را بر عهده گرفتند. پدر دوست علی‌خان معیرالممالک، حسین‌علی‌خان معیرالممالک، نیز بنا به سنّت موروثی، خزانه‌دار دربار قاجار و از اشخاص با نفوذ حکومت و داماد فتحعلی‌شاه قاجار بود.

دوست‌علی‌خان معیرالممالک بسطامی (نظام‌الدوله) (۱۲۳٦ ق. / ۱۸۲۰م.- ۱۲۹۰ ق./۱۸۷٤ م.) از رجال مشهور دربار ناصری و صاحب مناصب متعددی چون، خزانه‌داری کل و متصدی امور معماری دربار ناصری بود. او مدیریت امور معماری دربار و مسئولیت حسن اجرای آنها را به عهده داشت. بسیاری از بناهای تهران دورهٔ ناصری، به

253. Part of the stucco-work ceiling of the hall of the Bagh-e Ferdows Building, decorated with unique hanging *moqarnas* and semi-circles multi-layer plastered vaults. 2002.
قسمتی از گچبری‌های بی‌نظیر سقف تالار عمارت باغ فردوس به شکل قندیل‌های آویخته (مقرنس آویزدار) با طاق‌های نیم‌دایرهٔ به شیوه چند گچه (چند لایه گچ). ۱۳۸۱.

254. A masterly combination of stucco-work in the form of mirror-framed, multi-layer plastered *moqarnas*, bordering the walls and the ceiling of the hall in Bagh-e Ferdows Building. 2002.
تلفیق استادانهٔ گچبری به شیوهٔ مقرنس آویزدار چند گچه (چند لایه گچ) با قاب آینه، حد فاصل سقف و دیوار تالار عمارت باغ فردوس. ۱۳۸۱.

◄ 251. The grand reception hall of Bagh-e Ferdows Building, known as the Qandil Hall (Stalactite Hall), with marvelous stucco-work, chandelier, hollow carved-stucco stalactites hanging from the ceiling; a remainder of Ahmad Shah, the last of the Qajar kings. Decorations executed under the artistic supervision of restorer master: Haj Abbas Eshghi in line with the harmony of the surrounding atmosphere of latticed windows with stained glass, wood in-lays, mirror-work, two and three-panel sash windows, multi-color and glazed tiled flooring and wall dados of smooth marble. 2002.
تالار پذیرایی عمارت باغ فردوس موسوم به تالار قندیل با گچبری‌های شگفت‌انگیز به شیوهٔ قطار، آویز و کاسه، بدون نقطهٔ آغاز و پایان، آویزهای مجوف (توخالی) گچبری آویخته از سقف، از آثار دورهٔ احمد شاه، آخرین پادشاه قاجار، اجرا شده زیر نظر استاد مرمت، حاج عباس عشقی، در هماهنگی هنرمندانه با پنجره‌ها و ارسی‌های دو لنگه و سه لنگهٔ مزیّن به شیشه‌های الوان، مشبک و منبّت چوب و آینه‌کاری‌های ظریف، تالار مفروش با کاشی‌های لعاب‌دار هفت رنگ، ازارهٔ دیوارها از سنگ مرمر صاف و صیقلی. ۱۳۸۱.

The Baharestan Garden and Building

255. Mirza Hosain Khan Sepahsalar, the founder of the Sepahsalar Palace and Mosque.
میرزا حسین خان سپهسالار، بانی کاخ و مسجد سپهسالار

256. Exterior view of Sepahsalar Mansion. The imposing Sepahsalar Mosque and School can be seen in the background in the southern part of the Baharestan Palace. 2003.
نمای بیرونی عمارت سپهسالار با دورنمای بنای عظیم مسجد و مدرسهٔ سپهسالار در جنوب باغ و کاخ بهارستان. ۱۳۸۲.

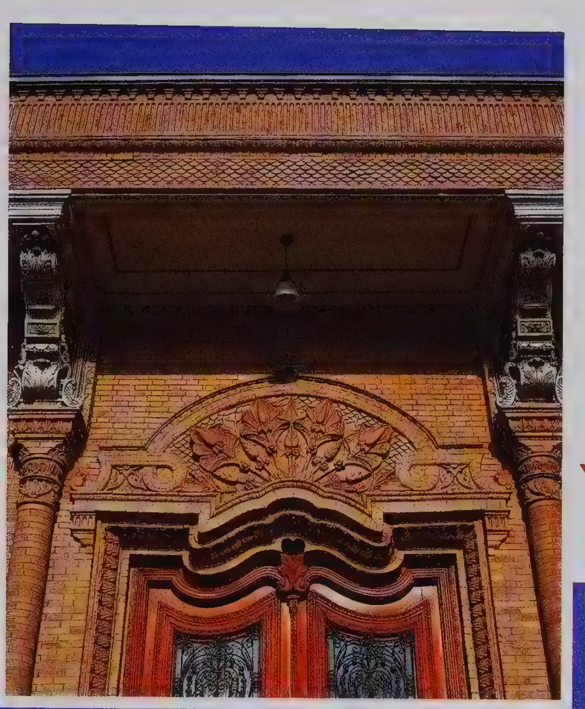
Background and Geographical Location

Mirza Hosain Khan Sepahsalar, the chancellor of Naser-ed Din Shah, founded two magnificent buildings of Sepahsalar Palace and Mosque in his spacious garden, located to the north-west of Naseri Mansion (*Dar -ol Khlafeh*). The Sepahsalar Palace symbolizes a combined style. The skeleton is constructed in a traditional form using Iranian methods. The bivalve and trivalve doors and Iranian brick-work decorations are combined with semicircle Roman arches, gable roofs and European pillars. The building's ornamentations are an amalgamation of abstract Iranian motifs and European realistic designs.

Ali Akbar Dehkhoda quotes in his splendid lexicon: "Medhat Pasha founded the Ottoman Parliament Building for the Ottoman First Consultative Parliament. Sepahsalar did the same in Iran (namely

257. Panoramic view of Sepahsalar Palace and Mosque to the eastern part of the Baharestyan Square. 1957.
دورنمای مجموعهٔ کاخ و مسجد سپهسالار در شرق میدان بهارستان. ۱۳۳۶.

258. Part of the intricate ornamental brick-work on the building which was opened in 1924. 2004.
قسمتی از تزیینات آجرکاری پیچیدهٔ عمارت زیبای احداث شده در سال ۱۳۰۳ ش. /۱۹۲٤ م. ۱۳۸۳.

259. The exterior view of the brick building in Baroque style, situated to the west of the main Baharestan Building, bearing intricate engravings and brick-work. The building was designed and built by Ostad Jafar Khan Me'mar Bashi. 2004.
نمای بیرونی عمارت آجری، به سبک باروک، واقع در غرب عمارت اصلی بهارستان، رو به میدان بهارستان با تراش‌ها و تزیینات پیچیدهٔ آجرکاری. معمار و طراح: استاد جعفرخان معمارباشی. ۱۳۸۳.

Sepahsalar Palace).

After Sepahsalar's death, Naser-ed Din Shah took possession of his palace, and it was used to receive high-ranking internal and foreign guests for a period of time. The Malijak Building was constructed to the south of the palace in 1934.

The Founder of Sepahsalar Palace

Haj Mirza Hosain Khan Qazvini (1820-1877), entitled Moshir-od Dowleh and Sepahsalar, son of Mirza Nabi Khan Amir Diwan Qazvini and one of Naser-ed Din Shah Qajar's major chancellors, departed for France when he was young and returned after a short stay in Europe.

260. Front view of the Parlimant Building (Majlis) situated on the east of Baharestan Square, Pahlavi I period.
سردر مجلس، شرق میدان بهارستان، دورهٔ پهلوی اول.

261. View of the portal of the National Consultative Assembly, with a pair of identical lions on each side, each holding a sword in their right hand, whilst resting their left hand on the globe and the sun rays shining from behind. 1957.

نمای سردر مجلس شورای ملّی از داخل با دو شیر قرینه که شمشیری در دست راست دارند و دست چپ را روی کرهٔ زمین قرار داده‌اند و خورشیدی از پشت آنها طالع است ؛ استوار بر بالای جرزهای دو طرف در بزرگ نرده‌ای عمارت بهارستان. ۱۳۳۶.

262. The interior view of the new frontispiece, a harmonious blend of ornamental metal-work and engravings, with two pairing metal lions on each side. The two lions have been removed to the ground on the two sides of the iron gate with their backs to Baharestan Square. 2003.

نمای داخلی سر در جدید، ترکیبی از تزیینات فلزکاری و حجَاری سنگ، با دو شیر قرینهٔ فلزی در دو طرف سر در عمارت، که اکنون پشت به میدان بهارستان در پایین جرزهای داخلی دو طرف در فلزی بزرگ نرده‌ای، روی زمین قرار دارند. ۱۳۸۲.

263. The present location of one of the pairing lions at the pier of the iron gate. 2003.

موقعیت کنونی یکی از دو شیر قرینهٔ فلزی، در پایین جرز درِ بزرگ فلزی، از داخل. ۱۳۸۲.

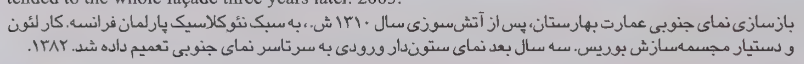
264. View of the portal of the National Consultative Assembly in the early 1970s as seen from the Baharestan Square during a formal ceremony.
موقعیت سردر ورودی مجلس شورای ملی از سمت میدان بهارستان در اوایل دهۀ پنجاه به هنگام برگزاری مراسمی تشریفاتی.

265. Exterior view of the new frontispiece overlooking Baharestan Square. The original frontispiece was demolished and replaced in 1934 to allow the passage of cars. 2004.
نمای بیرونی سردر جدید (رو به میدان بهارستان) که پس از تخریب سردر قدیم دورۀ قاجار، در سال ۱۳۱۳ش. برای عبور اتومبیل، ساخته شد. ۱۳۸۳.

266. Part of the complex ornamental metal-work on the inside of the large fence gate of the Parliament. 2003.
قسمتی از تزیینات پیچیدۀ فلزکاری نمای داخلی درِ بزرگ نرده‌ای مجلس. ۱۳۸۲.

267. Restoration of the southern facade of Baharestan Mansion after 1931 fire, in the Neo-Classic style of the French Parliament by Leon and his sculptor assistant Boris. The pillared front was extended to the whole façade three years later. 2003.

بازسازی نمای جنوبی عمارت بهارستان، پس از آتش‌سوزی سال ۱۳۱۰ ش.، به سبک نئوکلاسیک پارلمان فرانسه. کار لئون و دستیار مجسمه‌سازش بوریس. سه سال بعد نمای ستون‌دار ورودی به سرتاسر نمای جنوبی تعمیم داده شد. ۱۳۸۲.

268. Part of the portico of the southern side of Baharestan Mansion. 2003.

قسمتی از رواق جبههٔ جنوبی عمارت بهارستان. ۱۳۸۲.

270. The "Angel of Freedom" with open wings and a spear in hand treading on the "Devil of Tyranny" situated in the southern garden of the Majles. The statue was bought from a friend of Mohammad Khan Mo'ayer-ol Mamalek namely Ja'far Khan As'ad Bakhtiari known as Commander As'ad, one of the leaders of the Constitutional Revolution. 2003.

مجسمهٔ فرشتهٔ آزادی در صحن باغ جنوبی مجلس با دو بال و نیزه‌ای در دست که اهریمن استبداد را زیر پای خود گرفته است. این مجسمه را جعفرقلی‌خان اسعد بختیاری، معروف به سردار اسعد، یکی از سران نهضت مشروطیت، از دوست محمدخان معیرالممالک خریداری کرده بود که وارثانش به مجلس شورای ملی اهدا کردند. ۱۳۸۲.

271. The "Angel of Freedom" at Mo'ayer Garden. qajar Period.

فرشتهٔ آزادی در باغ معیر. دوره قاجار.

269. The northern view of Baharestan Mansion after the restoration supervised and designed by Karim Taherzadeh Behzad, utilizing Achaemenian architectural styles and patterns of the pillars in Apadana Hall of the Persepolis. 2003.

نمای شمالی عمارت بهارستان، پس از بازسازی، با نظارت و طراحی کریم طاهرزاده بهزاد، ملهم از معماری هخامنشی و ستون‌های کاخ آپادانا در تخت‌جمشید. ۱۳۸۲.

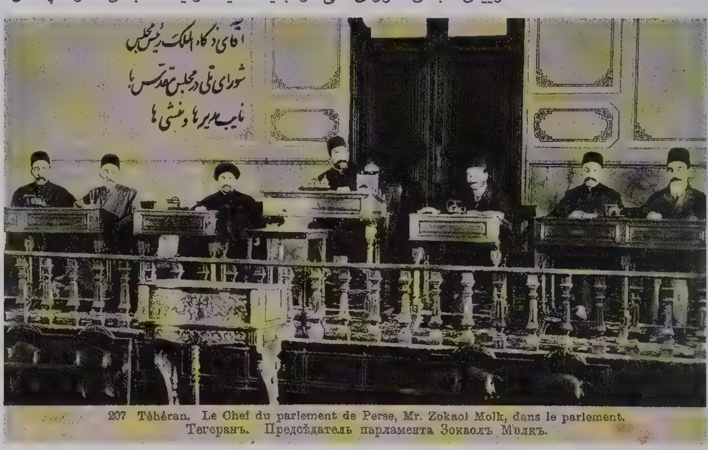
272. Karim Taherzadeh Behzad. Photo from: Did graphic.

کریم طاهرزاده بهزاد. مأخذ: دیدگرافیک

273. A group of the National Consultative Assembly's representatives at their desks. Postcard printed in 1902.
عده‌ای از نمایندگان مجلس شورای ملّی در جایگاه وکلا ، ۱۳۲۰ ق. کارت پستال.

274. Zaka'-ol Molk, Head of the National Consultative Assembly, seated at his desk.
ذکاءالملک؛ رییس مجلس شورای ملّی در جایگاه هیئت رئیسهٔ مجلس، کارت پستال.

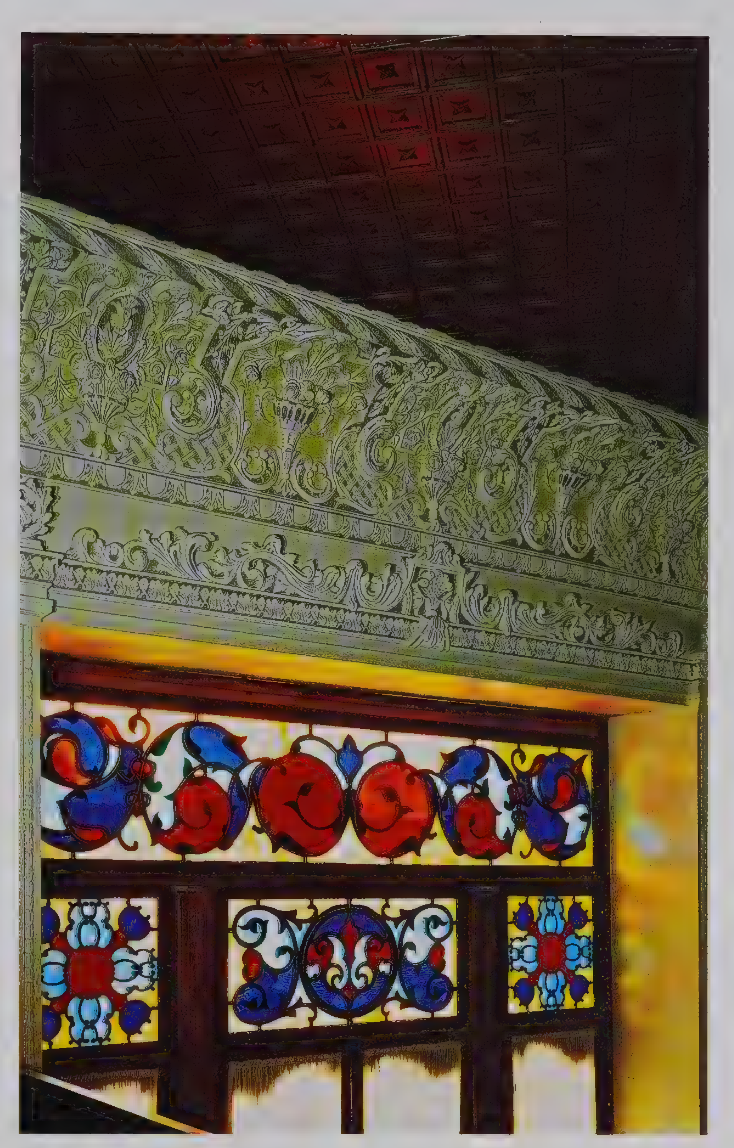
275. The restored hall for the open sessions of the old Majles after the fire of 1994. 2003.
تالار بازسازی شدهٔ جلسهٔ علنی مجلس قدیم پس از آتش‌سوزی سال ۱۳۷۳ ش. ۱۳۸۲.

Thenceforth, he took up various positions as follows: residing in Bombay and commissionaire of India, minister plenipotentiary for twelve years and then Iran's major ambassador in Istanbul,minister of pensions and endowments, membership of governmental House of Assembly, minister of war and Naser-ed Din Shah's grand vizier. He set up 9 ministries and tried to establish trans-Iranian railrway in Iran. He encouraged Shah to visit Europe in order to become familiar with Western developments.

He has been judged variously. Some historians knew him as a superior, reformist politician, who respects Amir Kabir. However, others believe him to be attached to the British government, non-considering Iran's national interests. They attribute

276. The entrance portal to the Mirror Hall; a blend of stucco-work, patterns in relief, stained glass and two angels. 2003.
سر در ورودی به تالار آینه؛ تلفیق گچبری، نقش برجستهٔ دو فرشته و شیشه‌های رنگی. ۱۳۸۲.

277. Part of the stucco-work decorations and stained glasses in the Hall of the old Majlis after the last restoration. 2003.
قسمتی از تزیینات گچبری و شیشه‌های رنگی تالار مجلس قدیم، پس از آخرین بازسازی. ۱۳۸۲.

278. The Grand Hall on the upper floor with a stairway decorated with inlays and stucco-work and covered with precious rugs. 2003.
سرسرای طبقه فوقانی با پلکان ارتباطی منبّت‌کاری، دیوارهای گچبری و فرش‌های نفیس. ۱۳۸۲.

279. The interior design of one of the hallways leading to the upper floor. 2003.
طراحی داخلی یکی از راهروهای منتهی به طبقهٔ فوقانی ۱۳۸۲.

▲▼ 281,282. The Meetings Hall on the upper floor of Majlis. 2003.
تالار جلسات در طبقهٔ فوقانی مجلس. ۱۳۸۲.

the concession of mining all Iran's mines, trans-Iranian railway and tram to Reuter, an English citizen, to him and took his preventing the establishment of independent Naval Force in the reign of Naser -ed Din Shah for his attachment to the British government.

The Baharestan garden and building, which formerly housed the *Majlis-e Showra-ye Melli* (National Consultative Assembly), is one of the most evocative monuments of contemporary Iranian history. This ensemble, together with the square on its west, bears the memories of Mo'mentous historic events of both Qajar and Pahlavi eras. The parliamentarians' fiery speeches during the first assembly, the Russian Colonel Liachov's cannonade, the capture and execution of freedom fighters, the Consitutionalists' braveries, the transfer of the throne from the Qajar dynasty to the Pahlavi, the manifestations of various political and social groups, the oil nationalization movement, the liberal Dr. Mossadeq's term as prime minister, several political assassinations… all come to mind whenever the name of Baharestan is mentioned.

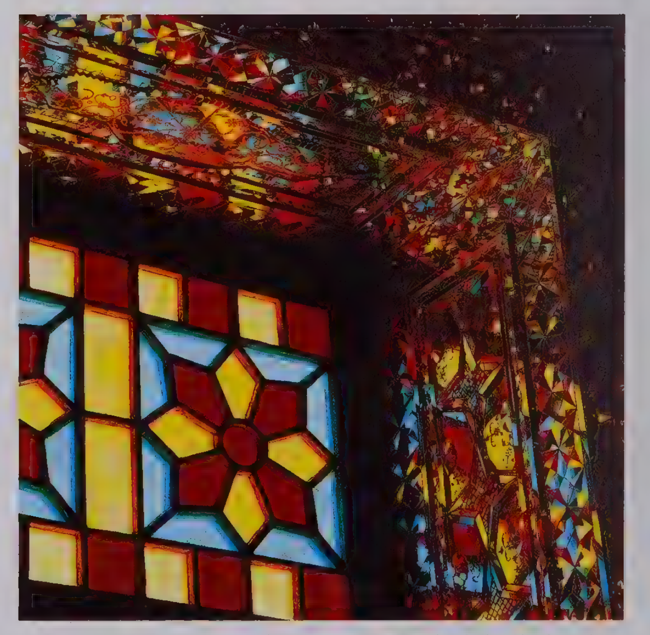
Camels were sacrificed here during the reign of Fath-Ali Shah Qajar. At the time three gardens, *Negarestan, Baharestan* and

◀ 280. The glitter of light reflected from thousands of small mirrors in the Mirror Hall with sash windows decorated with small pieces of stained glass. 2003.
انعکاس نور هزاران آینه در تالار آینهٔ مجلس با ارسی‌های مزّین به شیشه‌های کوچک رنگارنگ. ۱۳۸۲.

283. Colorful glitter of part of the Mirror Hall. 2003.
تلألؤ رنگ‌ها در قسمتی از تالار آینه. ۱۳۸۲.

284. Delicate composition of mirror-work with tiny pieces of stained glass in the Mirror Hall of Majlis. 2003.
ترکیب‌بندی زیبای آینه‌کاری با شیشه‌های کوچک رنگی، در تالار آینهٔ مجلس شورا. ۱۳۸۲.

285. A pleasing composition of mirror-work and stained glass in the Mirror Hall of Majlis. 2003.
ترکیب دلپذیر آینه‌کاری و شیشه‌های رنگی در تالار آینهٔ عمارت مجلس شورا. ۱۳۸۲.

286. The Hall on the upper floor of Baharestan Mansion decorated with abstract designs in Persian and European styles. 2003.
سرسرای طبقهٔ تحتانی عمارت بهارستان، مزیَن به نقش‌های انتزاعی ایرانی و طرح‌های متنوع فرنگی. ۱۳۸۲.

287. Part of the decorations of the Hall on the upper floor. 2003.
قسمتی از تزیینات سرسرای طبقهٔ تحتانی. ۱۳۸۲.

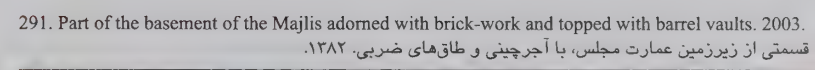
288. Part of the interior view of the upper floor. 2003.
قسمتی از نمای داخلی طبقهٔ تحتانی. ۱۳۸۲.

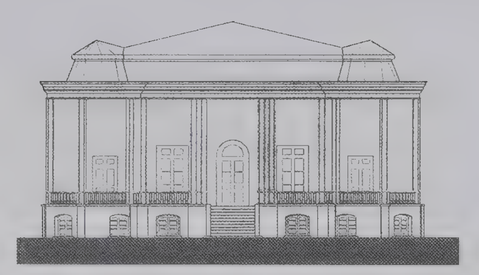
290. The Howzkhaneh of Majlis, Qajar Period.
حوضخانهٔ مجلس شورا، دورهٔ قاجار.

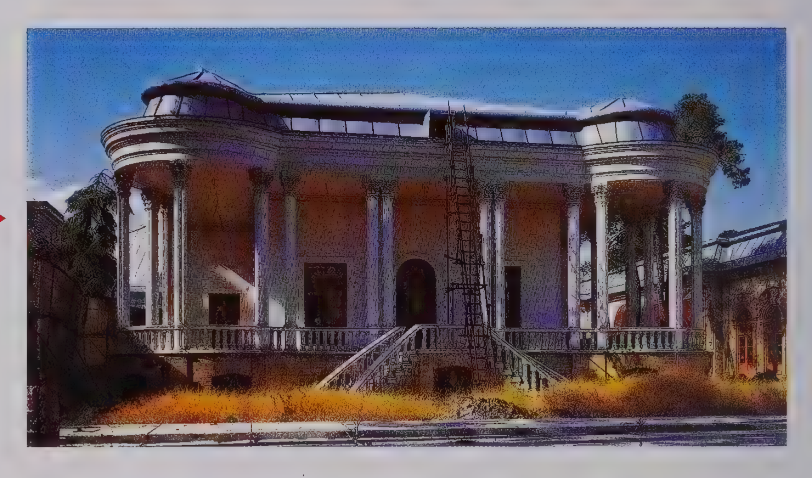

291. Part of the basement of the Majlis adorned with brick-work and topped with barrel vaults. 2003.
قسمتی از زیرزمین عمارت مجلس، با آجرچینی و طاق‌های ضربی. ۱۳۸۲.

◂ 289. The Howzkhaneh of Majlis. 2003.
حوضخانهٔ مجلس شورا. ۱۳۸۲.

292. The southern view of Malijak Palace inspired by European architectural styles with a basement, and a semi-floor over the ground floor. Built in 1895, this palace stands amongst the last major constructions of Naseri Period. Part of the private quarters of the Sepahsalar Complex was given to Gholam Ali Khan, known as Malijak Aziz-os Soltan, and thus referred to as "Aziziyeh". 2004.

نمای جنوبی کاخ ملیجک، ملهم از معماری اروپایی؛ شامل زیرزمین، طبقهٔ همکف و نیم طبقه بر بالای طبقهٔ همکف، از جمله آخرین بناهای مهم ساخته شدهٔ عصر ناصری (ساخته شده در سال ۱۳۱۳ ق./ ۱۸۹۵ م.) بخشی از اندرونی مجموعهٔ سپهسالار که در سال ۱۳۰۹ ق./ ۱۸۹۱م. در اختیار غلامعلی‌خان معروف به ملیجک عزیزالسطان قرار گرفت و به «عزیزیه» معروف شد. ۱۳۸۳.

293. The Southern & Eastern view of Malijak Palace seen through the pillars of the old library of Majlis. 2004.

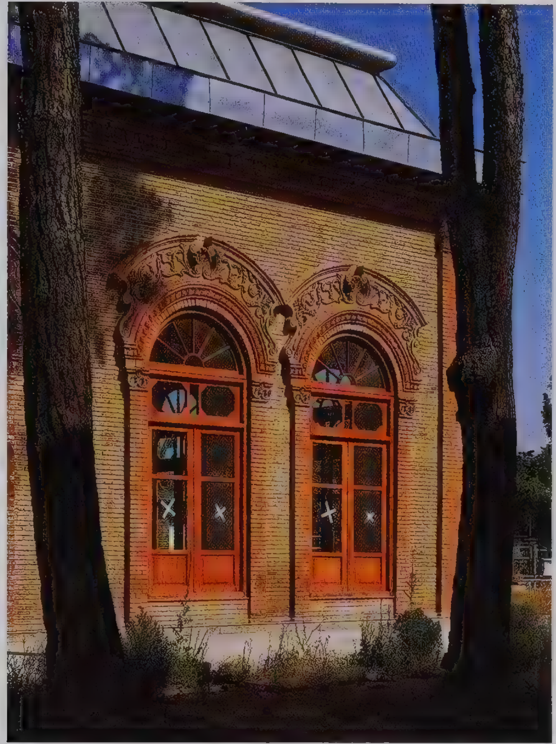
نمای شمالی و شرقی کاخ ملیجک، از میان ستون‌های کتابخانهٔ قدیم مجلس. ۱۳۸۳.

294. The old library of Majlis as part of the Aziziyeh Complex situated to the east of Malijak Palace. 2004.

کتابخانهٔ قدیم مجلس (بخشی از مجموعهٔ عزیزیه)، در شرق کاخ ملیجک. ۱۳۸۳.

298. Part of the southern veranda of Malijak Palace with Corinthian capitals and the minarets of the Sepahsalar Mosque seen through the pillars. 2004.
قسمتی از ایوان جنوبی کاخ ملیجک، با سرستون‌های کورنتین و دورنمای گلدسته‌های مسجد سپهسالار در میان ستون‌ها. ۱۳۸۳.

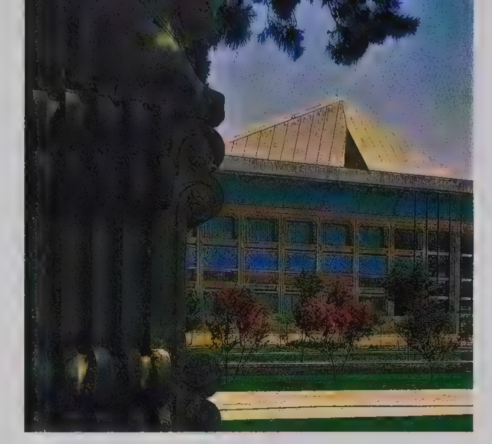
295. Part of the western view of the old Majlis Library, with brick-work decorations on window frames and topped by a gable roof. 2004.
قسمتی از نمای غربی کتابخانهٔ قدیم مجلس با تزیینات آجرکاری سردر پنجره‌ها و پوشش شیروانی. ۱۳۸۳.

296. The southern view of Malijak Palace, Qajar Period.
نمای جنوبی کاخ ملیجک، دورهٔ قاجار.

297. Part of the stone engravings on the exterior of Malijak Palace. 2004.
قسمتی از حجاری‌های نمای بیرونی کاخ ملیجک. ۱۳۸۳.

299. A distant view of the new Islamic Consultative Assembly where today's parliament sessions are held. 2003.
دورنمای عمارت جدید مجلس شورای اسلامی؛ محل کنونی برگزاری جلسات نمایندگان مجلس. ۱۳۸۲.

300. The interior of the new Islamic Consultative Assembly. 2003.
نمای داخلی ساختمان جدید مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۲.

301. Prince Ahmad Mirza in the grand hall of National Consultative Assembly in 1909.
شاهزاده احمد میرزا در تالار مجلس شورای ملّی، ۱۳۲۷ ق./ ۱۵نوامبر ۱۹۰۹.

302. Ahmad Shah, returning from the Parliament's inauguration session.
مراجعت احمد شاه از مجلس پس از برگزاری مراسم سوگند.

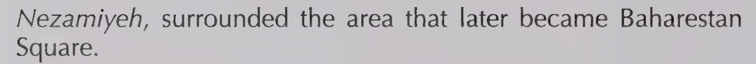
303. Sepahsalar Palace located in the east of Tehran in the proximity of Negarestan Garden. The Palace is a true manifestation of the eclectic styles of the Qajar period, featuring rooms with two or three-panel windows, intricate brick-work, semi-arches in the Roman style, pillars in European style and a gable roof on top, all merging into one Iranian spirit.

کاخ سپهسالار، واقع در شرق دارالخلافهٔ ناصری، در نزدیکی باغ نگارستان، نماد کاملی از سبک تلفیقی دورهٔ قاجار شامل دو دری‌ها، سه‌دری‌ها و آجرکاری‌های ایرانی با قوس‌های نیم دایرهٔ رومی، بام شیروانی و ستون‌های سبک اروپایی و مجموعه‌ای با کالبد ایرانی.

304. Malek Feysal, the Iraqi King, visiting the National Consultative Assembly and the printing house thereof, 1932.

بازدید ملک فیصل، پادشاه عراق، از مجلس شورای ملّی و چاپخانهٔ آن، ۱۳۱۱ش.

Nezamiyeh, surrounded the area that later became Baharestan Square.

The Baharestan garden initially belonged to *Mohammad Hasan Qajar*, who later sold it to *Ali Khan Hajeb-od Dowleh*. The new owner mortgaged it to *Pasha Khan Amin-ol Molk*, who, upon the latter's failure to honor his debt, in turn sold it to Naser-ed Din Shah's Prime Minister, *Mirza Hosain Khan Sepahsalar*. *Sepahsalar* had a *madrasa*, a mosque and a residence designed in the Ottoman style by *Mirza Mahdi Khan Shaqaqi Momtahen-od Dowleh*, who had studied architecture at the Ecole Normale Supérieure de Paris and designed several other valuable mansions, including the Atabak Park and the Firouzeh Palace. After his death, Sepahsalar's residence became the venue of the Iranian parliament. After the establishment of the Constitution, the Majlis, whose sessions were initially held in the Taqnama building, at the court, and later in the Military School, was transferred to the Baharestan for want of space.

Two years later the Russian Colonel Liachov's Cossacks opened artillery fire on the parliament, demolishing most of its western buildings, looting its documents, furnishings, precious objects, even the marble slabs of its facades, and turning its *Howzkhaneh* into stables for their horses. After the defeat of the Minor Autocracy and the conquest of Tehran by the insurgents, the Baharestan building became the seat of the Revolutionary Council, soon to be bombarded again, this time by the cannons of the Qajar court.

305. Pictures of the parliamentarians of the first National Consultative Assembly.

تصاویر نمایندگان دورهٔ اول مجلس شورای ملّی.

After Mohammad-Ali Shah's flight, the parliament building was restored with the people's help. At the same time, upon a suggestion of *Seyed Hasan Modarres*, the parliamentarians bought the building from Sepahsalar's heirs out of their absence and late attendance fines. Thus, the building and its garden became the property of the National Consultative Assembly.

The parliament building twice underwent major alterations in the Pahlavi period. The first changes were made after a large fire gutted the Mirror Hall, the entrance corridor and the vast recreation room in 1931. During this restoration, columns were added in the European manner to the southern side of the building and its Qajar brick facade was covered with marble slabs and carved stucco decoration which gave it an entirely different appearance. And in 1936, following a design by *Karim Taherzadeh Behzad*, Achaemenian columns imitating those of the Apadana Palace at Persepolis were inharmoniously appended to the northern facade of the Baharestan building.

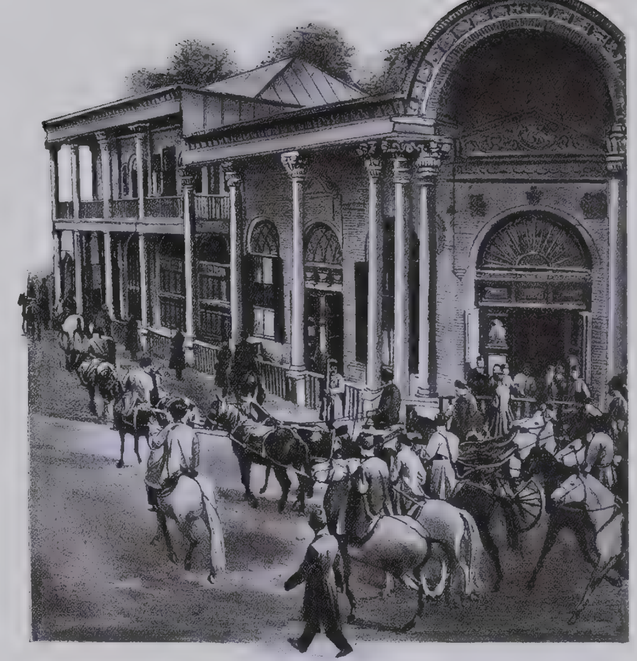
The second series of alterations date to the 1960s. These included demolishing one of the oldest buildings of the ensemble a raw brick structure standing between the parliament and the library, removed to build a heliport, walling up certain areas and adding new structures including a bank office on the western side of the ensemble, carrying out interior modifications to accommodate larger numbers of parliament members, covering the superb brick-work on the parliament building's eastern and western sides, and painting over its magnificent carved and inlaid wooden doors.

The Baharestan ensemble was registered on the ledger of national monuments in 1977, but remained neglected for many years. An Iraqi rocket landing nearby in 1988 caused part of the parliament building's ceiling to collapse. A fire in 1994 rekindled public interest in this valuable piece of this country's political and social heritage. As a result, a team of engineers form the Ministry of Housing and Urban Planning was given the mission of restoring the historic building of the Majlis under the supervision of several prominent experts. The restoration of this vast historic ensemble has now been completed and its past majesty fully revived.

در دوران پهلوی، دو بار تغییراتی گسترده در ساختمان مجلس صورت گرفت. نخستین تغییرات در پی آتش سوزی وسیع سال ۱۳۱۰ ش بود. در جریان این بازسازی، در ضلع جنوبی عمارت، به سبک معماری اروپایی ستون‌هایی اضافه و نمای آجری قاجاری، با سنگ و تزیینات گچی پوشیده شد. هم‌چنین در سال ۱۳۱۵ ش. در نمای شمالی بهارستان با طراحی کریم طاهرزاده بهزاد، تحت تأثیر معماری هخامنشی، ستون‌هایی به تقلید از کاخ آپادانا و بدون هماهنگی با سایر عناصر ساختمان ایجاد شد.

دومین دورهٔ تغییرات در دههٔ چهل صورت گرفت؛ از جمله تخریب یکی از قدیمی‌ترین بناهای مجموعه که بنایی خشتی بین عمارت مجلس و ساختمان کتابخانه بود برای ایجاد سایت هلیکوپتر، مسدود کردن برخی فضاها و افزودن فضاهای جدید، از جمله: ایجاد بانک در ضلع غربی، تغییر در فضای داخلی متناسب با افزایش تعداد نمایندگان، پوشاندن آجرکاری‌های نفیس ضلع غربی و شرقی و نقاشی درهای چوبی را که شاهکاری از منبّت و معرق‌کاری بود، می‌توان ذکر کرد.

در سال ۱۳۵٦ ش. مجموعهٔ بهارستان در فهرست بناهای ملّی و تاریخی کشور ثبت شد ولی تا سال‌ها به آن توجهی نمی‌شد. با اصابت موشک عراق در سال ۱۳٦۷ ش در نزدیکی بهارستان، بخشی از سقف ساختمان فرو ریخت. آتش سوزی آذر ۱۳۷۳ موجب شد تا بار دیگر توجه عمومی به این میراث باارزش سیاسی و اجتماعی کشور جلب شده، و از فروپاشی کامل آن جلوگیری شود. در پی این حادثه، گروهی از مهندسان وزارت مسکن و شهرسازی با همراهی گروهی از متخصصان، مامور مرمّت و بازسازی بنای تاریخی مجلس شورای ملی شدند. اکنون این مجموعه عظیم تاریخی شکل گرفته و از سال ۱۳۸۳ مجلس نمایندگان به ساختمان جدید احداث شده در این مجموعه انتقال یافته است.

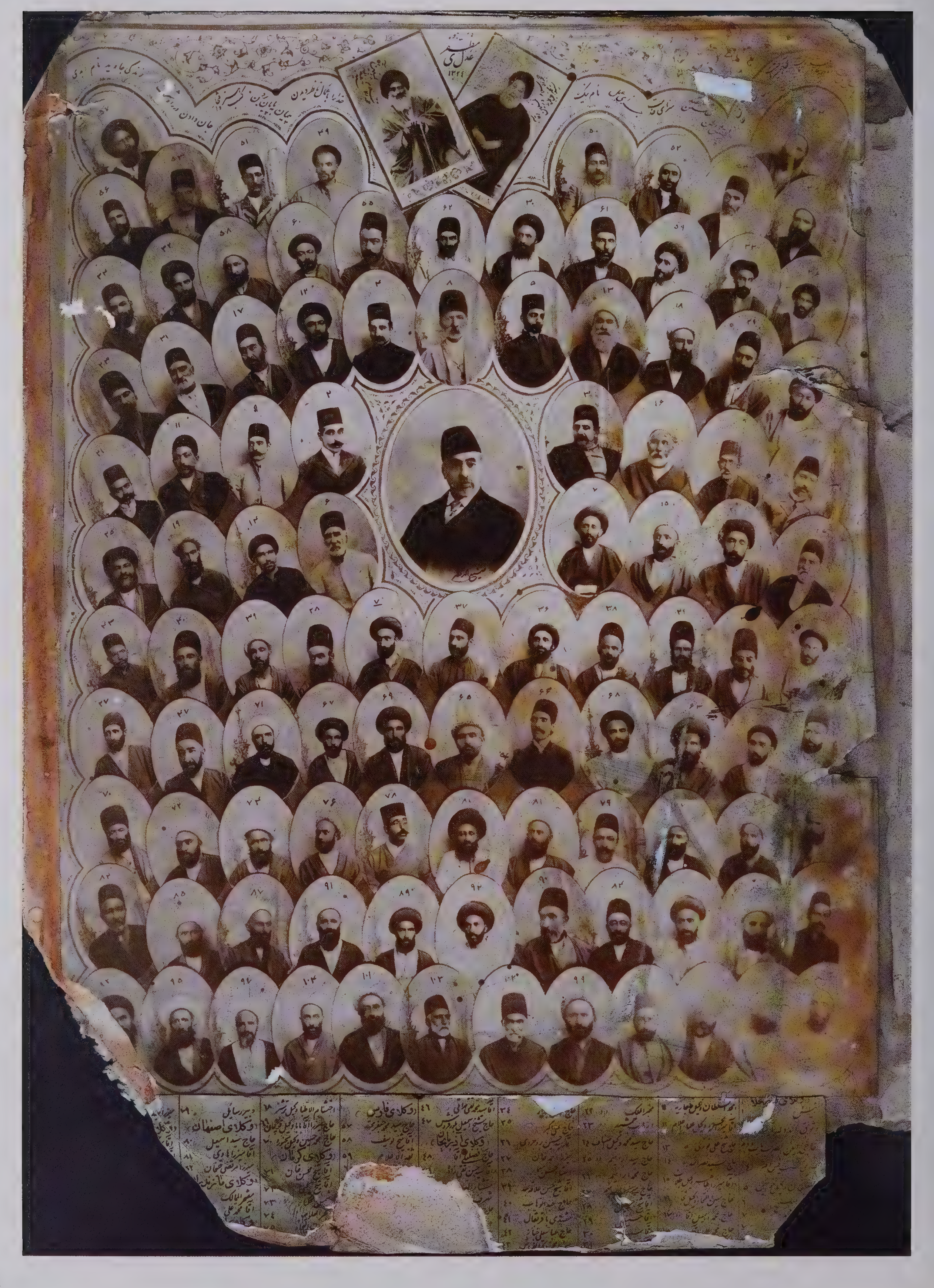

306. The Royalty in front of the Mas'oudiyeh Palace (Zel-os Soltan Palace) situated on the south-western corner of Baharestan Square, on their way to the National Assembly on its opening day. Photograph from the book: "Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris" by: Henry Renr d'Allemagne, 1910.

گذر کاروان شاهزادگان از مقابل کاخ مسعودیه (کاخ ظل السلطان) به سمت ساختمان مجلس شورای ملی در ضلع شرقی میدان بهارستان، در روز گشایش مجلس شورای ملی. از خراسان تا بختیاری، هانری رنه دالمانی، ۱۹۱۰م.

307. The inauguration of the first session of the National Assembly in Golestan Palace after the congregation of the parliamentarians in 1906 and the appointment of Sani'-od Dowleh as the head of the parliament. Photograph from the book: "Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris" by: Henry Renr d'Allemagne, 1910.

افتتاح نخستین جلسهٔ دارالشورای ملّی ایران پس از اجتماع وکلای تهران در ١٤ مهر ۱۲۸۵ ش./۱۹۰٦ م. در کاخ گلستان و انتخاب صنیع‌الدوله به ریاست مجلس. از خراسان تا بختیاری، هانری رنه دالمانی، ۱۹۱۰م.

وکلای فارس
وکلای اصفهان
وکلای کرمان
وکلای آذربایجان
وکلای مازندران

308. Pictures of the parliamentarians of the first National Consultative Assembly, representing the nobility, the Khans, the royalty, the clerics, merchants, and different guilds. Photographed by Jahanshah Mirza, a relative of Fath-Ali Shah, and Habibollah Khan Azed-ol Soltan, the photographer.

تصاویر نمایندگان دورهٔ اول مجلس شورای ملّی به نمایندگی از طبقات اعیان، خوانین، شاهزادگان، حجج اسلام، تجار و اصناف مختلف در یک عکس ترکیبی. عکسبرداری و مونتاژ از جهانشاه میرزا - از اعقاب فتحعلی شاه- و حبیب الله خان عکاسباشی عضدالسلطان.

وضع کنونی

باغ بهارستان که ساختمان مجلس شورای ملی سابق و مجلس شورای اسلامی فعلی در آن واقع شده، در ضلع شرقی میدان بهارستان قرار گرفته است. عمارت بهارستان، یکی از خاطره انگیزترین بناهای تاریخ معاصر ایران به شمار می‌رود و یادآور حوادث تاریخی مهّم دورهٔ قاجار و پهلوی است. نطق‌های آتشین نمایندگان دورهٔ اوّل، حملهٔ توپخانه کلنل لیاخوف روسی به مجلس، دستگیری و اعدام آزادیخواهان، رشادت‌های مجاهدان صدر مشروطیت، انتقال سلطنت از قاجاریه به خانوادهٔ پهلوی، تظاهرات گروه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، نهضت ملّی شدن نفت، نخست وزیری دکتر محمد مصدّق و. .. همه خاطراتی هستند که با نام بهارستان تداعی می‌شوند.

در دورهٔ فتحعلی شاه قاجار، در این مکان مراسم شتر قربانی انجام می‌شد. در آن زمان سه باغ بزرگ: نگارستان، بهارستان و نظامیه در اطراف مکانی قرار داشتند که بعدها میدان بهارستان در آنجا ساخته شد.

باغ بهارستان، ابتدا به محمد حسن قاجار تعلق داشت و پس از چند بار دست به دست گشتن، به میرزا حسین سپهسالار، صدراعظم ناصرالدین شاه (۱۲۴۱-۱۲۹۸ ق.) رسید. سپهسالار نیز طراحی مدرسه، مسجد و نیز بنایی مسکونی به سبک مجلس عثمانی را به میرزا مهدی خان شقاقی ممتحن الدّوله که معماری را در مدرسه "L'ecole normal superierur de paris" در فرانسه آموخته بود و طراح عمارت‌های معتبر دیگری چون پارک اتابک و قصر فیروزه بود، سپرد. این بنا که منزل مسکونی سپهسالار بود، پس از مرگش محل پارلمان و قوهٔ قانونگذاری ایران شد.

پس از استقرار مشروطیت، جلسه‌های مجلس که ابتدا در عمارت طاق نمای دربار و سپس در مدرسهٔ نظام تشکیل می‌شد، به سبب کمبود جا در سال ۱۳۲٤ ق./ ۱۹۰۰م. به بهارستان منتقل شد. دو سال بعد، نیروهای قزّاق به فرماندهی لیاخوف روسی ساختمان مجلس را هدف گلوله‌های توپ قرار دادند. در جریان این حمله بیشتر ساختمان‌های غربی مجلس آسیب دیدند.

پس از فرار محمد علی شاه، بازسازی مجلس با کمک مردم انجام شد. در همین زمان با پیشنهاد سید حسن مدرس، وکلای مجلس ساختمان را از بازماندگان سپهسالار خریدند و از آن پس عمارت و باغ آن به تملّک مجلس شورای ملّی درآمد.

309. Decorating the entrance to the National Consultative Assembly on the occasion of the anniversary of the Constitutional Revolution in the reign of Ahmad Shah.

آذین‌بندی درِ ورودی مجلس شورای ملّی به مناسبت سالگرد نهضت مشروطیت در دوره احمدشاه قاجار.

310. Baharestan Square decorated by Parsian Society to commemorate the second year of Iranian Constitutional Revolution during Mohammad Ali Shah's period; a post-card.
آذین‌بندی میدان بهارستان، به مناسبت دومین سال مشروطیت، دورهٔ محمدعلی شاه، کارت پستال.

Le club des Parsins. La seconde fête anniversaire
de la constitution
au-devant de la cour de l'assemblée nationale à Téhéran.

311. The Royal Guards entering the National Consultative Assembly to celebrate the opening ceremony of the Assembly; Henry Rene d'Allemayne: 'Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris', 1910.

گارد سلطنتی در حال ورود به مجلس شورای ملّی به مناسبت مراسم گشایش مجلس شورای ملّی. از خراسان تا بختیاری، هانری رنه دالمانی، ۱۹۱۰م.

آن پس سمت‌های مختلفی را عهده‌دار شد که ازآن جمله‌اند: اقامت در بمبئی و کارپردازی هند، دوازده سال وزیرمختار و سپس سفیر کبیر ایران در استانبول، وزیر وظایف و اوقاف، عضویت در دارالشورای دولتی، وزیر جنگ و صدراعظم ناصرالدین شاه. او نُه وزارت‌خانه برپا کرد و کوشید تا خط راه‌آهن سراسری در ایران ایجاد کند. شاه را تشویق به سفر اروپا کرد تا در جریان پیشرفت و ترقی غرب قرار گیرد.

داوری‌های متفاوتی دربارهٔ او صورت گرفته است. برخی از مورّخان او را سیاستمداری مترقی و اصلاح‌گرا و دنباله‌رو امیرکبیر می‌دانند. عده‌ای به وابستگی او به دولت انگلیس معتقدند.

واگذاری امتیار استخراج تمامی معادن ایران، راه‌آهن سراسری و تراموا به «رویتر» با تابعیت انگلیسی و جلوگیری از تأسیس نیروی دریایی مستقل در دوره ناصرالدین شاه را ناشی از تمایل او به دولت انگلیس می‌دانند.

312. The old entrance of Sepahsalar Palace from Baharestan Square built in 1881.

سردر ورودی قدیم کاخ سپهسالار رو به میدان بهارستان، احداث شده در سال ۱۲۹۸ ق./ ۱۸۸۱ م.

313. The old entrance of Sepahsalar Palace from Baharestan Square built in 1881 under the supervision of the French architect Fabius Boitais with the assistance of Ostad Gholam, and masonry of Ostad Mirza Ali Akbar, the Adl-e Mozafar tablature was made by Seyed Abd-ol Razzaq Khan. Six tall pillars flanked the main wooden portal. The cast-iron tablature is fitted above the portal with two lions on either side and the sun shining from between them.

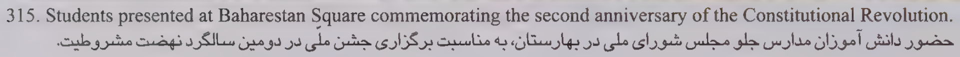
سردر ورودی قدیم کاخ سپهسالار رو به میدان بهارستان، احداث شده در سال ۱۲۹۸ ق./ ۱۸۸۱ م. زیر نظر مهندس فرانسوی فابیوس بواتال، به سرپرستی استاد غلام و سنگتراشی استاد میرزا علی‌اکبر. سازندهٔ لوح عدل مظفر؛ سید عبدالرزاق‌خان، شش ستون بلند در دو طرف سردر باغ با در بزرگ چوبی و عمارت آجری هماهنگ. با عبارت؛ «دارالشورای ملی ایران و عدل مظفر» مندرج بر صفحهٔ چدنی بالای در، با دو مجسمهٔ شیر که خورشیدی طالع شده را در میان گرفته‌اند.

314. Baharestan Square with a distant view of the Parlimant Building (Majlis), 1930s.

میدان بهارستان با دورنمای عمارت مجلس. دهه ۱۳۱۰ ش.

La seconde fête anniversaire de la constitution au-devant de la cour de l'assemblée nationale et l'arrivée des élèves des écoles.

315. Students presented at Baharestan Square commemorating the second anniversary of the Constitutional Revolution.

حضور دانش آموزان مدارس جلو مجلس شورای ملی در بهارستان، به مناسبت برگزاری جشن ملّی در دومین سالگرد نهضت مشروطیت.

316. Firework display in front of the National Consultative Assembly in Baharestan commemorating the second anniversary of the Constitutional Revolution.

مراسم آتش بازی جلو مجلس شورای ملی در بهارستان، به مناسبت برگزاری جشن ملّی در دومین سالگرد نهضت مشروطیت.

Le feu artificiel à l'occasion de la seconde fête anniversaire de la constitution au-devant de la grande cour de l'assemblée nationale à Téhéran.

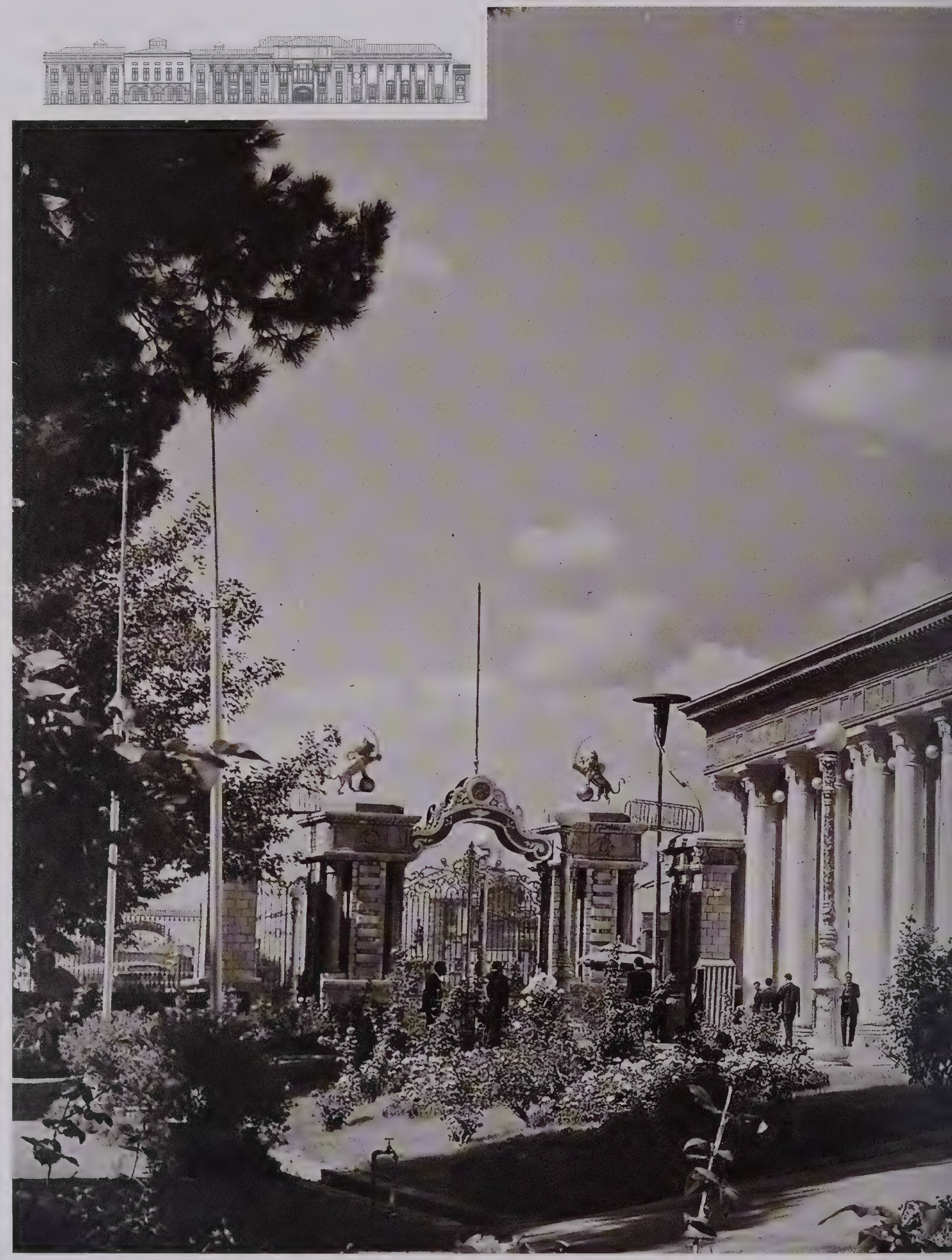
317. Celebration held by a charity organization in Baharestan Square on the occasion of the second anniversary of the Constitutional Revolution.

برگزاری مراسم یکی از انجمن‌های خیریه در میدان بهارستان، به مناسبت دومین سالگرد نهضت مشروطیت.

318. Reza Shah Pahlavi in the royal carriage on his way to terminate the Qajar kingdom and commence the Pahlavi reign.

مسیر حرکت رضا شاه پهلوی در کالسکهٔ سلطنتی، برای اجرای مراسم رسمی سوگند و پایان حکومت قاجاریه و آغاز دورهٔ پهلوی.

319. Part of the southern façade of the National Consultative Assembly and the metal fence door in the 1970s.
قسمتی از نمای جنوبی مجلس شورای ملّی و دورنمایِ در نرده‌ای فلزی در اوایل دههٔ پنجاه.

320. Baharestan building after being cannoned and looted by Colonel Liachov's Cossack Army upon the command of Mohammad Ali Shah Qajar in 1908.
عمارت بهارستان پس از به توپ بسته شدن به فرمان محمد علی شاه قاجار در سال ۱۳۲٦ق./ ۱۹۰۸م.

321. The western view of Majlis as seen from Baharestan Square 1957.
نمای غربی مجلس، از میدان بهارستان، ۱۳۳٦ ش./ ۱۹۵۷ م.

ازمهمانان عالیقدر داخلی و خارجی اختصاص یافت. در سمت جنوب کاخ در سال ۱۳۱۳ ق. عمارت ملیجک ساخته شد.

بانی کاخ سپهسالار

حاج میرزا حسین‌خان قزوینی (۱۲٤۱ ق.- ۱۲۹۸ ق.) ملقب به مشیرالدوله و سپهسالار، فرزند میرزا نبی‌خان امیر دیوان قزوینی و از مشهورترین صدراعظم‌های ناصرالدین شاه قاجاراست. امیرکبیر او را برای ادامهٔ تحصیل به فرانسه فرستاد. او پس از اقامت کوتاهی در اروپا به کشور بازگشت. از

322. Oil painting of Baharestan Square by Asadollah Hosaini painted in1911, showing the Sepahsalar Mosque on the right and the Majlis main gate at the end of the square.
نقاشی رنگ روغن میدان بهارستان، اثر اسدالله حسینی، ۱۳۲۹ق./ ۱۹۱۱ م. مسجد سپهسالار در سمت راست و سردر ساختمان مجلس در انتهای میدان قرار دارد.

باغ و عمارت بهارستان

323. Part of the southern façade decorated with stucco-decorated pillars and capitals, a stained glass, wooden latticed door and delicate color tile-work on the walls. 2003.
قسمتی از نمای جنوبی با ورودی مزین به ستون‌ها و سر ستون‌های گچبری، در چوبی مشبک با شیشه‌های الوان و کاشی‌کاری‌های ظریف به کار رفته در بدنهٔ بنا. ۱۳۸۲.

324. Mirza Mahdi Khan Shaqaqi, known as Momtahen-od Dowleh, the designer of Baharestan Mansion which was built by Ostad Hasan Qomi.
میرزا مهدی‌خان شقاقی مشهور به ممتحن‌الدوله، طراح عمارت بهارستان، (معمار سازندهٔ بنا؛ استاد حسن قمی).

پیشینه و موقع جغرافیایی

میرزا حسین‌خان سپهسالار، صدر اعظم ناصرالدین شاه، دو بنای بسیار مهم و ماندگار کاخ و مسجد سپهسالار را در باغ بزرگش، واقع در سمت شمال‌شرقی دارالخلافهٔ ناصری، بنیان گذاشت. کاخ سپهسالار نماد کاملی از سبک تلفیقی است. کالبد ساختمان به صورت سنّتی و با روش‌های ایرانی اجرا شده است. دو دری‌ها و سه دری‌ها و آجرکاری ایرانی با قوس‌های نیم‌دایرهٔ رومی، بام شیروانی و ستون‌های فرنگی تلفیق شده است. تزیینات بنا نیز تلفیقی از نقش‌های انتزاعی ایرانی با طرح‌های واقع‌گرای فرنگی است.

علی‌اکبر دهخدا در لغت‌نامه آورده است: «مدحت پاشا، بنای مجلس عثمانی را برای مجلس شورای اول عثمانی ساخت. سپهسالار عیناً آن را در ایران (کاخ سپهسالار) کپی کرد».

پس از فوت سپهسالار، کاخ او به تملک ناصرالدین شاه در آمد و مدتی به مثابه مهمانخانهٔ دولتی، برای پذیرایی

325. Abd-ol Hosain Mirza Farman-Farma in the days of the downfall of political power, wearing a brimmed hat which people were obliged to wear upon the order of Reza Shah since 1927.

عبدالحسین میرزا فرمانفرما در دوران افول قدرت سیاسی، با کلاه اجباری لبه‌دار پهلوی بر سر که از سال ۱۳۰٦ش. به دستور رضا شاه، اقشار مختلف مردم موظف به استفاده از آن شدند.

Residence of the Italian Ambassador in Farmaniyeh, Tehran

326. Firouz Mirza (Nosrat-od Dowleh) the elder son of Abd-ol Hosain Mirza Farman-Farma. He held the post of Prime Minister, Minister of the Justice Department and Minister of Treasury during Ahmad Shah Qajar & Reza Shah Pahlavi. He was also the most renowned owner of the Farmaniyeh Mansion and Garden.

فیروزمیرزا(نصرت‌الدوله)پسرارشدعبدالحسین میرزا فرمانفرما؛ وزیر امور خارجه، عدالتخانه و دارایی در دورهٔ احمد شاه قاجار و رضا شاه پهلوی؛ مشهورترین مالک باغ و عمارت فرمانیه.

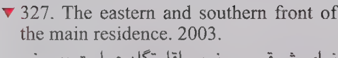
History and Geographical Location

The Italian ambassador's residence in Farmaniyeh was built in the second half of the 19th century, during the reign of Naser-ed Din Shah Qajar.

At the time, appearing from afar as a mass of lush gardens and orchards populated with squat houses veiled in their shade, Tehran owed its existence to the snow-capped mountains on its north, which supplied it with water through underground channels. Shemiran was an agglomeration on its northern foothills, whose fresh atmosphere provided the inhabitants of the capital with a refuge away from the heat as soon as summer set in. A remnant of tribal practices, this summertime migration to cooler areas prompted many gardens to be built in Shemiran, mostly by Qajar rulers and dignitaries. A few of these, including the *Sahebqaranbiyeh*, *Ferdows*, *Malek* and *Saltanatabad* gardens and the British,

328. The main central pathway of Farmaniyeh Garden, flanked by splendid maple trees, with a southern view of the main residence of the Italian Ambassador, nestling against the mighty Alborz mountain range. 2003.

محور اصلی میانی باغ فرمانیه با دورنمای جنوبی اقامتگاه اصلی سفارت ایتالیا در امتداد ردیف چنارهای تنومند با پس زمینه کوه‌های البرز. ۱۳۸۲.

▼ 327. The eastern and southern front of the main residence. 2003.

نمای شرقی و جنوبی اقامتگاه عمارت بیرونی (اقامتگاه اصلی). ۱۳۸۲.

330. A pleasing view of the balcony of the southern side of the summer residence (main mansion) in Farmaniyeh Garden, adorned with pillars topped with Corinthian capitals, and Palladian windows. The adorn ments are merged with Iranian decorative elements such as metal fencing and tiling on the facade. 2003.

چشم‌انداز زیبای قسمتی از بالکن نمای جنوبی عمارت بیرونی اقامتگاه تابستانی باغ فرمانیه (عمارت اصلی) مزین به ستون‌ها و سرستون‌های ترکیبی کرانتین، پنجره‌های سبک پالادین در ترکیب با عناصر تزیینی معماری ایرانی نظیر؛ نرده‌های فرفورژه و کاشی‌کاری. ۱۳۸۲.

French and Italian summer embassies, are still in existence.

Stretching on the northern foothills of Tehran, the vast area known as *Shemiranat* today constitutes a large district of the capital. Its general slope is oriented southwards. Its climate is cold in winter and temperate in summer, which makes it a most pleasant summer resort.

The estate is located in the *Farmaniyeh* neighborhood, on the southern side of *Dr. Lavassani Ave*. It is limited southwards by *Farmaniyeh Palace St.,* eastwards by *G-ol e Yakh St.,* and westwards by *Javad Rahimi St.* The garden stretches between *Kamraniyeh* and *Pasdaran* neighborhoods, and the main avenue on its northern side is an important urban axis.

The Founder of the Farmaniyeh Mansion

Among the hundreds of private summer residences built during the second half of the 19th

329. The main central pathway of Farmaniyeh Garden, flanked by splendid maple trees, leading to the Italian Ambassador's residence, nestling against the mighty Alborz mountain range. 2004.

محور اصلی میانی باغ فرمانیه با دورنمای جنوبی اقامتگاه اصلی سفارت ایتالیا در امتداد ردیف چنارهای تنومند با پس زمینه کوه‌های البرز. ۱۳۸۳.

century, the Italian ambassador's in *Farmaniyeh* is a rare example of still inhabited estates of this kind. The *Farmaniyeh* garden was located to the north of the village of *Rostamabad* and south of the *Kamraniyeh* garden. Its first owner was *Mohammad-Vali Khan Asef-os Saltaneh*, Prince *Kamran Mirza's* son-in-law, who later relinquished the ownership of the entire garden, including his share of its underground channels and other assets, to Prince Abd-olHosain Mirza, titled Nosrat-od Dowleh, Army Commander and the first owner of Farmaniyeh Palace (1857-1939), grandson of Abbas Mirza Nayeb-os Saltaneh, son-in-law of Mozafar-od Din Shah Qajar and the maternal uncle of Dr. Mohammad Mosadeq is among the well-reputed, prominent and wealthy figures of Qajar period.

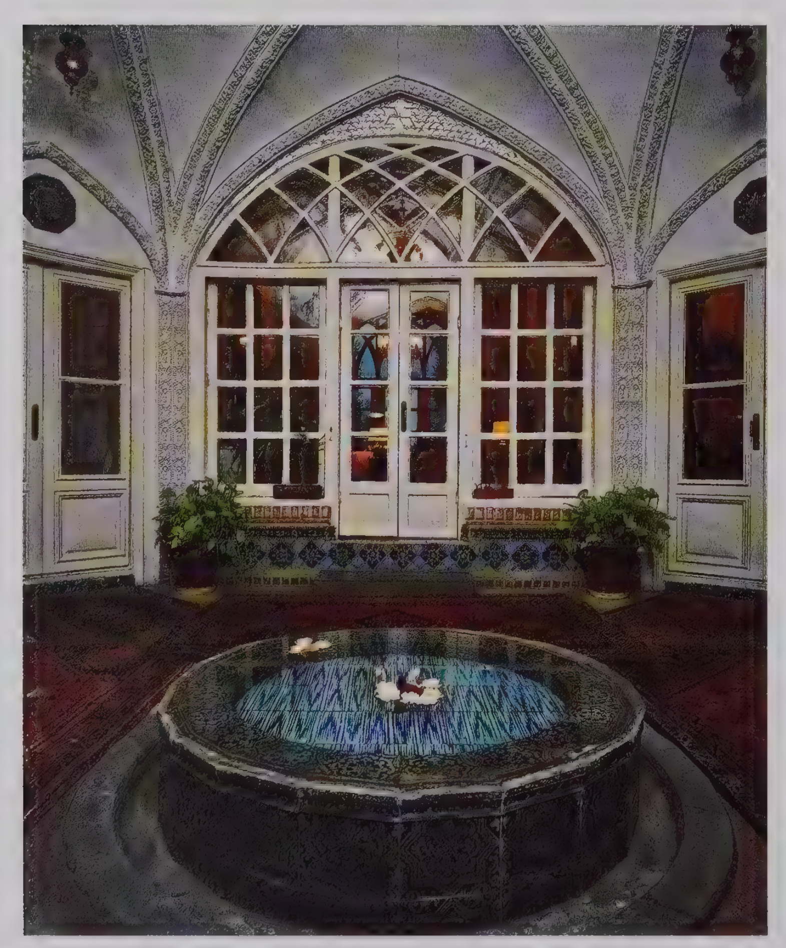
The title, Nosrat-od Dowleh, was passed on to him through his father, Firouz Mirza, and was later passed on to his elder son who was also called Firouz Mirza who was the last owner of the Farmaniyeh Palace.

In 1916, the prince gave all his gardens, mansions and property to his son, Firouz Mirza, who resided in this Palace for a long while.

According to Engineer Manuchehr Sanei, his father; Ali Mohammad Khan Memar Bashi had built a stately mansion in this Garden.

In 1888, after Abd-ol Hosain Khan married Ezat-ol Saltaneh, the daughter of Mozafer-od Din Mirza who was the crown prince at the Mo'ment, he was given the position of Prince's Treasurer in Tabriz. He held numerous other high positions in Qajar period such as Commander of the Azerbaijan Army, Governor of Kurdistan, Lorestan, Kerman, Minister of Justice, Minister of Interior Affairs, and amidst the First World War, he was appointed Prime Minister. Abd-ol Hosain Mirza was favored by the British and was one of the few Iranians who received the GCMG decoration from the King of England.

He married seven times and at the time of his death at age 82, had 32 children. Amongst his most famous children are Nosrat-od Dowleh Firouz (owner of Farmaniyeh Palace), Abbas Mirza Farman-Farmayan, Mohammad Vali Khan Farman-Farmayan, General Mohammad Firouz and Maryam Firouz (wife of Nour-od Din Kiyanouri).

331. The Gallery of the octagonal domed hall (Howzkhaneh) in an octagonal area with different tile-work designs. 2003.

شاه نشین تالار ورودی اصلی (حوضخانه) با فضایی هشت‌گوش و ترکیب نقش‌های متفاوت کاشی‌کاری. ۱۳۸۲.

Firouz Mirza Nosrat-od Dowleh(1889-1937), the last owner of Farmaniyeh Palace, was the elder son of Abd-olHosain Mirza and Ezat-od Dowleh,daughter of Mozafar-od Din Mirza, the crown Prince. When his father was in exile in Kazemeyn, Firouz Mirza completed his secondary school education in Beirut, and continued his studies for a while in Paris. Upon his return to Iran, his grandfather Mozafar-od Din Shah appointed him to the position of Army Commander of Kerman and Ardebil.

At age 21, he left Iran for Paris to complete his studies, two months after the beginning of the First World War; he got his PhD in Law from Sorbonne University and returned to Iran. He was immediately appointed to the position of Minister of Justice in Mostoufi -ol Mamalek's cabinet. He also served a number of terms as an MP.

With the advent of the Pahlavi Kingdom, and during the reign of Reza Shah, he continued his services as Minister of Finance. Later he was appointed Prime Minister and was one of the three signatories of the 1919 pact with the British, a pact that infuriated the Freedom fighters and was later repealed.

After the repeal of the 1919 pact, the British government decided to help establish a strong government in Iran, it is believed that Firouz Mirza must was a candidate from the party favored by the British.

On a long arduous journey from England to Iran, he traversed a snowy rutted itinerary through Basrah & Bagdad, and was stranded in a blizzard on the Hamedan-Qazvin road. He made it to Tehran late, only to find himself, his father and older brother to face jail and imprisonment in a post-coup Tehran.

Upon his release from jail, he was given the position of Minister of Justice and later Minister of Finance in Reza Shah's reign.

In 1928, some of the meetings of the government were held in Farmaniyeh Palace; this infuriated Reza Shah and led to bribery accusations which in the end left him in jail for some time. Nosrat-od Dowleh was released upon the plea of the Prime Minister and was once again released form jail.

In fall 1936, he was imprisoned again and exiled to Semnan.

It is said that the reason he was arrested and imprisoned was that he had ties with a French Embassy Official to whom he had rented his Palace at a time when Iran's relations with France was tarnished due to strong criticisms on the French side of Iran's government. Rumor goes that Nosrat-od Dowleh had a hand in publishing those critical articles.

In the end, in Winter 1937, gendarmerie officers were sent to his place of exile to kill him in a horrendous way.

In the same year, the Farmaniyeh Palace was sold by his heir to the Italian Embassy for a sum of a hundred thousand Tomans.

This is how the Farman-Farma dynasty declined and lost its influence after the coup in Reza Shah's time, which led to the fall of the 130-year-old kingdom of the Qajars.

After 50 years of constant presence in Iran's political arena and the kingdom of five kings, the legendary life of Farman-Farma withered upon losing his socio-political status and experiencing the sad death of all his children. He died at age 82 and his body rests in the Shrine of Abd-ol Azim.

332. Part of the entrance hall of the main mansion: an octagonal hall, topped by a dome which is supported by arched pillars, decorative stucco ribbing, and a small water pond underneath the octagonal skylight, all in all presenting marvelous harmony between the elements and the dimensions. 2003.

قسمتی از تالار ورودی عمارت اصلی (بیرونی)؛ بنایی هشت گوش با سقفی گنبدی و ستون‌های قوس‌دار، تویزه‌های تزیینی و گچبری شده، با حوضی واقع در زیر نورگیر هشت ضلعی گنبد سقف؛ تناسب تحسین برانگیز ابعاد اتاق و هماهنگی بین اجزای تالار و کل مجموعه. ۱۳۸۲.

333. Unique decorative tiling on the northern entrance to the Howzkhaneh in the main mansion. The northern garden is blanketed in snow as seen through the window. 2003.

تزیینات کاشی‌کاری کم‌نظیر ورودی شمالی حوضخانهٔ عمارت بیرونی با دورنمای برف زمستانی در محوطه شمالی باغ فرمانیه. ۱۳۸۲.

Characteristics of the Building

Covering some 61750 square meters, the *Farmaniyeh* garden has a north-south axis of approximately 325 meters and an east-west axis of around 190 meters. It is laid out following the classical model of Iranian gardens and a water stream runs across its center. This central axis, which is aligned with that of the *biruni* building, is flanked by tree-planted areas. The garden's dimensions appear to have been different when the building was first erected. Indeed, the eastern part of the garden appears to have been added at a later date, increasing its width and upsetting its symmetry. The garden may also have been shortened on its western side before its architecture took shape; that is when it was in *Kamran Mirza's* possession.

A large pool lies at the end of the garden's main axis, which served as a cistern by which its planted areas were irrigated.

Several buildings are scattered in the garden. The main building, or *biruni*, which houses an octagonal *Howzkhaneh* with all its traditional ancillaries, is located in its northernmost part. A little to the south, in the western part of the garden, stands the *andaruni* building, with northern and southern courtyards of its own. In the past this area was encircled by a wall that separated it entirely from the rest of the garden. A single-storied elongated building stretches along the northern side of the *andaruni*'s northern courtyard, which was used by secretaries and clerks. The main entrance to this building was inside the garden and it

▼ 334. A unique collection of octagonal and star-shaped pieces of tile with different subjects attributed to the Qajar period adorning the corridor and walls of the porch. 2003.

مجموعه‌ای کم‌نظیر از قطعات کاشی هشت‌گوش و ستاره‌ای شکل عصر قاجار با موضوعات مختلف، زینت‌بخش سرسرا و دیوارهای تالار هشتی. ۱۳۸۲.

335. A nocturnal view of Farmaniyeh Palace. 2003.
نمای دل انگیز قصر فرمانیه در شب. ۱۳۸۲.

336. Part of the *Shahneshin* in the Howzkhaneh mansion, decorated with excellent paintings and tile-work from the Qajar period. 2003.
قسمتی از شاه‌نشین عمارت حوضخانه، مزّین به تابلوهای نفیس کاشی‌کاری عصر قاجار. ۱۳۸۲.

337. Part of the *Shahneshin* in the Howzkhaneh mansion with an artistic patterned tile panel inspired by Safavid styles. 2003.
قسمتی از شاه‌نشین عمارت حوضخانه با تابلو نفیس کاشی‌کاری عصر قاجار، ملهم از شیوه‌های صفوی. ۱۳۸۲.

338. A tile in the Howz-Khaneh mansion, portraying two lovers in private. 2003.
کاشی نصب شده در عمارت حوضخانه، با نقش دو دلداده در خلوت. ۱۳۸۲.

had another entrance that opened into the *andaruni*'s courtyard, exactly opposite the *andaruni*'s entrance. Therefore, in order to prevent direct view into the *andaruni*, a crescent-shaped brick partition stood in front of its entrance which directed callers towards the edges of the courtyard.

Formerly laid out and equipped in the traditional manner, the bathhouse stands in the southern part of the *andaruni*'s courtyard. However, its architecture has now been radically altered.

Several single buildings are also scattered in the southern part of the garden, including a kitchen, a stable, lodgings for gardeners and horse-keepers, and a carriage house. These have now been given new functions.

Particularities of the *andaruni* and *biruni* buildings

The *andaruni* and *biruni* buildings of this garden bear all the original characteristics of early Iranian Qajar architecture.

The *biruni*

At the center of the *biruni*'s exterior facade stands the traditional octagonal *Howzkhaneh*, built following the architectural model involving four platforms and a dome-shaped ceiling. The *biruni*'s *shahneshin* is flanked by a pair of *panj-dari* rooms facing the garden and its *Howzkhaneh* is flanked by two *seh-dari* rooms.

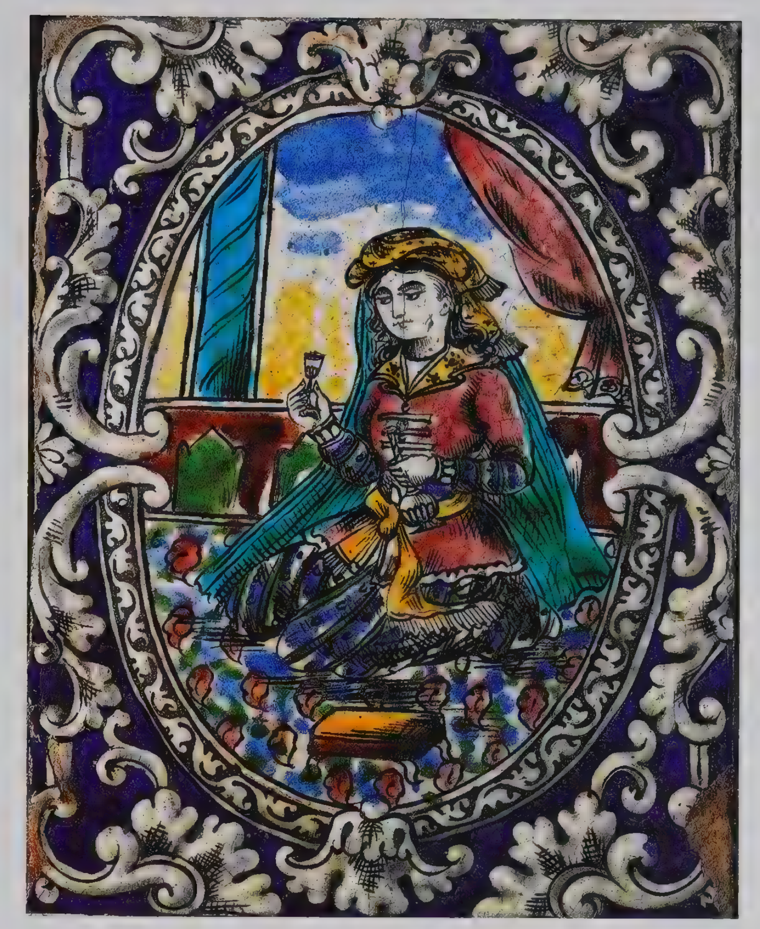
Auxiliary areas exist on the four shorter sides of the *Howzkhaneh*, whose entrance is also flanked by recessed spaces. The decorative stucco carvings of the *Howzkhaneh*'s ceiling draw the visitor's eyes towards the apex of the dome, where a light aperture allows sunlight to shine on the round pool under it, illuminating the colorful tiles and sash windows on three if its sides, which lead to the lateral *shahneshin* rooms.

The main building's entrance hall undoubtedly constitutes a masterpiece of Qajar architecture. The exquisite proportions and dimensions of this room, each of whose eight sides includes a stage-like door, the harmony of its every detail in themselves and in relation to the ensemble, and the herringbone pattern repeating itself as a musical leitmotiv from the stucco carvings of its ceiling to the wooden tops of its windows, have transformed this hall into an undeniable masterpiece. Under this dome, a small effervescent central pool gives freshness to this area. Here, one can at once admire the combination of different tile-work patterns and the turquoise-colored geometric designs inside the pool and the floral patterns around it, which display another characteristic of Persian art. The geometric patterns of the pool's floor repeat the herringbone pattern of carpets and tiles represented in most paintings executed notably by *Kamal-ol Molk* in *Naser-ed Din Shah's* time. In this part of the building, all the

339. A tile panel ,42 x 42 cm., depicting khosrow's passing while Shirin was bathing. Fitted in the sitting hall of the Biruni mansion of Farmaniyeh Palace. 2003.

گذر خسرو هنگام آب تنی شیرین، قاب‌بست کاشی در ابعاد ٤٢ x ٤٢ سانتیمتر، نصب شده در اتاق نشیمن عمارت بیرونی کاخ فرمانیه. ١٣٨٢.

340. A tile fitted in the *biruni* quarters of the Howzkhaneh, portraying a Persian Princess holding a goblet in hand. 2003.

قطعه‌ای کاشی، نصب شده در تالار حوضخانهٔ عمارت بیرونی، مزّین به تصویر شاهزاده خانمی ایرانی با صراحی در دست. ١٣٨٢.

Qajar traditional decorative elements, some of which are as old as the building itself, have been utilized in perfect balance and harmony. These include stained glass, stucco carvings exceptionally executed in the shape of floral bouquets in relief, and tile panels of different shapes representing various scenes.

The refinement and coziness that pervades this room is characteristic of Qajar art.

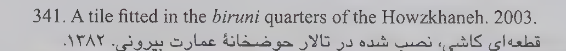
The merger of Iranian architectural elements and European neoclassical architecture, which characterizes Qajar architecture, has reached perfection in this building. Tiles from Naser-ed Din Shah's time, probably brought here from another building, are visible in the main hall's *Howzkhaneh* area. The northern facade of this building combines simple flat columns to plaster surfaces. Its entrance to the *Howzkhaneh* is in the shape of a distinctive *iwan* topped by a slanting roof. The southern, main, facade of the *biruni* building opens on the courtyard through a full-width *iwan*. Patterns executed in the *iwan*'s plinth and roof edge adorn this symmetrical facade. A three-pane window flanked by a pair of two-pane ones connect this room to the garden.

The *andaruni*

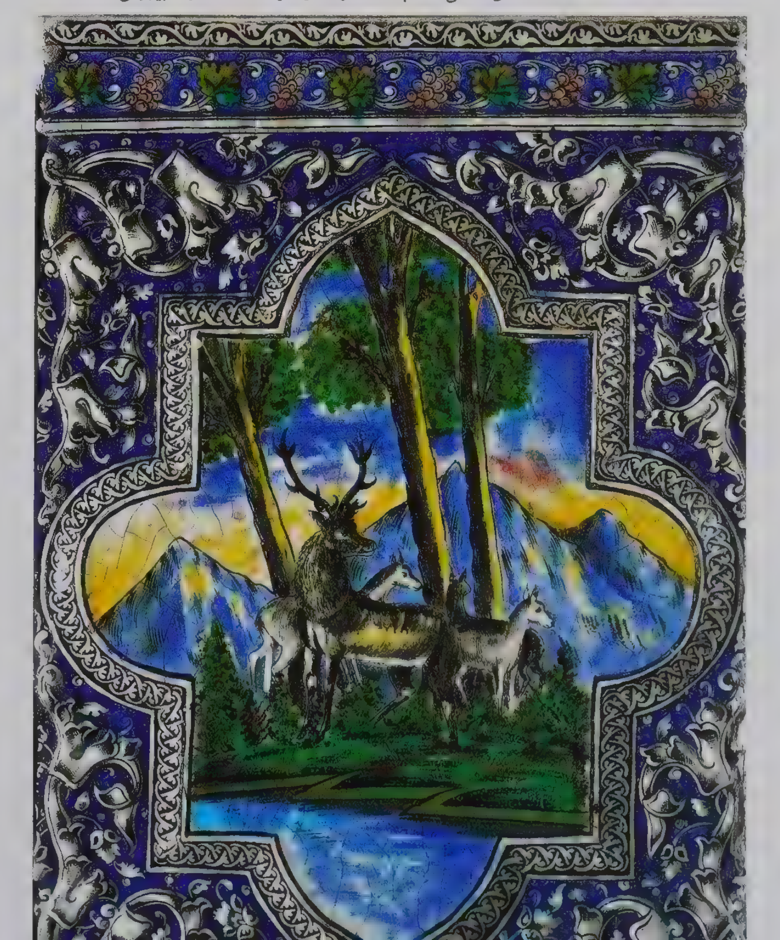
Another important structure in the *Farmaniyeh* garden, the *andaruni* building formerly served as the residence of the household's ladies and, together with its private courtyard, formed the harem ensemble. This structure stands one meter above the ground and has a relatively large central hall. A *haft-dari* room facing the courtyard exists on its southern side. Six doors connected the central hall to other rooms and service areas. Today, after some alterations, the number of these doors has been reduced to two. This is a tall structure, which appears two-storied from the outside; however, the upper floor windows only have a visual function and serve to light the tall and large rooms. A galvanized iron roof covers the building and its facades display Corinthian capitals and wrought iron railings.

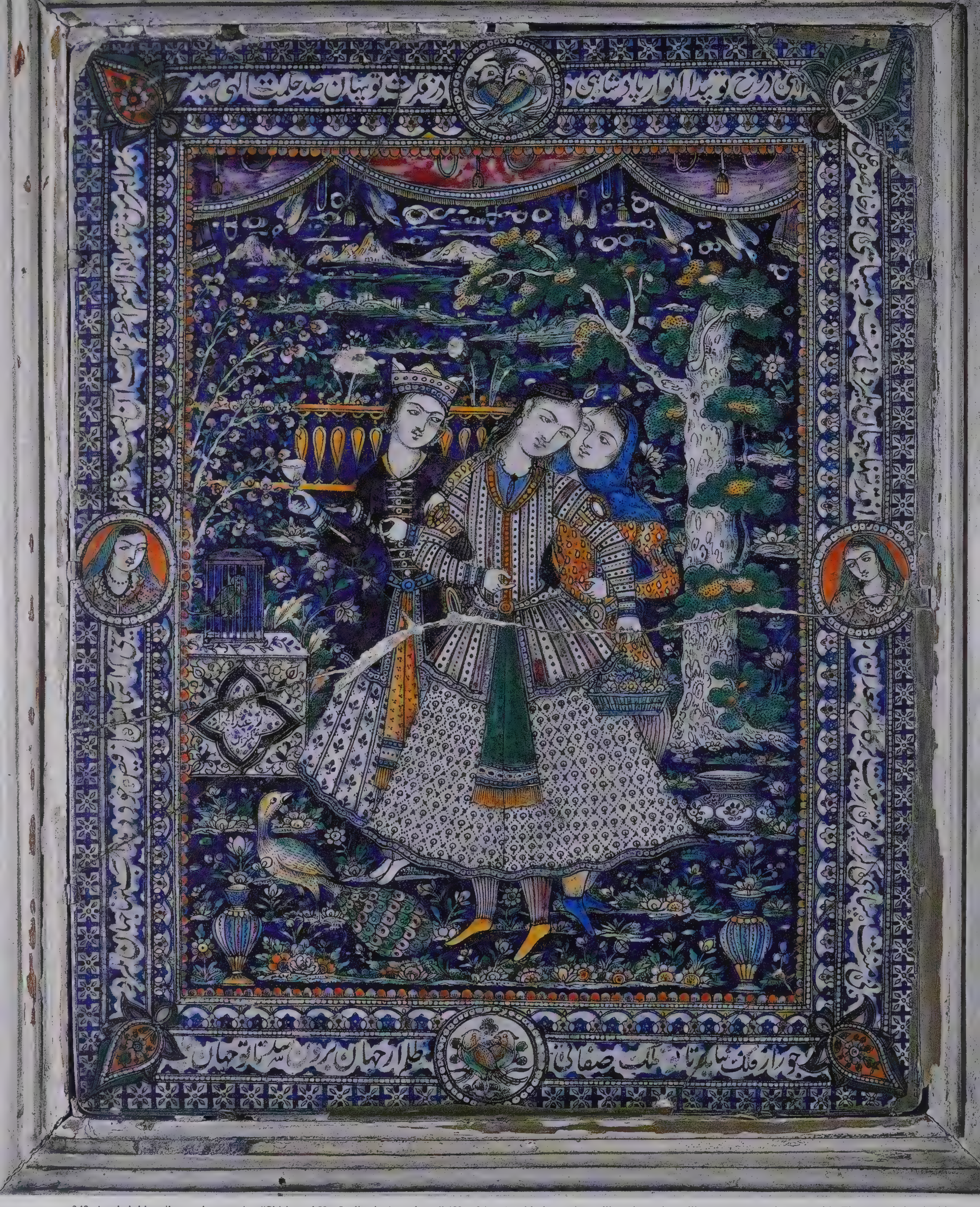
The columns of this building's *iwan* were originally made of brick and reinforced at regular intervals by broader pillars that were later given a plaster revetment and capitals. The northern entrance colonnade is also a later addition created in the European style. The rooms have painted wooden ceilings. The building is a brick structure covered by galvanized iron sheets installed on trusses. As in the *biruni*, excellent tile-work can be admired here. A handsome crescent-shaped brick partition at the end of the garden, beyond which stands a building formerly used by *Farman-Farma's* employees, hides the *andaruni* from strangers.

341. A tile fitted in the *biruni* quarters of the Howzkhaneh. 2003.

قطعه‌ای کاشی، نصب شده در تالار حوضخانهٔ عمارت بیرونی. ١٣٨٢.

342. A cobalt blue tile panel portraying “Shirin and Her Ladies in Attendance” (52 x 24 cm), with decorative calligraphy and scrolling patterns running around it. The scene is inspired by legendary love story of “Khosrow & Shirin” by Nezami Ganjavi (575 A.H.). The panel is a beautiful sample of Qajar period tile-work and was made in the workshop of Safar Ali in the second half of the nineteenth century. 2003.

تابلو کاشی‌کاری «شیرین و ندیمه‌هایش» (۲۴×۵۲ سانتی‌متر) با حاشیهٔ مزّین به نقش و نگار و خوشنویسی، تولید کارگاه صفر علی با رنگ غالب آبی کبالت، آمیخته با سفید، سبز، زرد و سرخابی؛ شاهکاری از هنر کاشی‌کاری عصر قاجار، ملهم از داستان «خسرو و شیرین» اثر نظامی گنجوی (۵۷۵ ق.). ۱۳۸۲.

343. A unique collection of octagonal and star-shaped pieces of tile with different subjects attributed to the Qajar period adorning the corridor and walls of the porch. 2003.

مجموعه‌ای کم‌نظیر از قطعات کاشی هشت گوش و ستاره‌ای شکل عصر قاجار با موضوعات مختلف، زینت‌بخش سرسرا و دیوارهای تالار هشتی. ۱۳۸۲.

345. A decorative engraved picture on a wall of the biruni mansion (the main residence). 2003.
گراور تابلویی تزیینی، نصب شده در عمارت بیرونی (اقامتگاه اصلی). ۱۳۸۲.

Decoration

The most important decorative elements in the *biruni* and *andaruni* buildings are the glazed tiles, which are rare in terms of diversity and quality among the historic buildings of Tehran. In addition, a profusion of stucco carvings adorn the ceiling arcs and light aperture, and tile-work panels set in brick frames cover the plinths all around the *Howzkhaneh*. Above the sash window adjoining the *shahneshin* of the *Howzkhaneh*'s *panj-dari*, the intersection of the semi-circular window with the ceiling arcs has left a void curved surface that has been filled with mirror-work.

In the *biruni* building, beautiful polychrome glazed tiles appear on the entire edge of the *Howzkhaneh*'s entrance and the surface of its vault, as well as the surfaces of its flanking secondary entrances, the walls of the pool, and here and there on the walls. In the *andaruni* building, similar tiles adorn the eastern and western walls of the central reception hall, the walls of the hexagonal pool, and the area above the *panj-dari*'s fireplace.

The pictorial tile panels installed on the walls of the *Farmaniyeh Palace* are exquisite examples of Qajar art and date back to some 120 years ago. Inspired mostly by Iranian mythology, history, epics and literature, the scenes depicted on these panels clearly show the close link between Iranian art and literature. Some of these valuable tile panels are: *Shah Abbas Enthroned*, 21 square tiles, 108 x 220 cm; *Bahram-e Gur and Golandam Hunting*, 15 polychrome tiles in relief, 106 x 160 cm; *Khosrow and Shirin*, 42 x 42 cm, installed in the sitting room of the palace; *Shirin and her Ladies in Attendance*, beautiful large tile measuring 52 x 42 cm; a rare collection of 48 star-shaped and twelve- and eight-sided tiles measuring 36 x 36 cm adorning the corridor and the vestibule of the palace.

Original Persian paintings from the Safavid, Zand and Qajar periods, a large portrait of Naser-ed Din Shah painted in reverse on glass, Gobelins tapestries, ancient pieces of furniture and old Italian paintings are other decorative items to be found in the palace.

General situation

Fair weather, fresh air and the beautiful view of the Alborz mountain range distinguish the Italian Ambassador's residence from its surrounding area. Looking from the end of

◂ 344. The reception hall and sitting room of the *biruni* mansion of Farmaniyeh residence, adjacent to the Howzkhaneh mansion, adorned with Qajar oil paintings. 2003.
تالار پذیرایی و نشیمن عمارت بیرونی اقامتگاه فرمانیه، مشرف به عمارت حوضخانه، مزّین به تابلوهای نقاشی رنگ روغن عصر قاجار. ۱۳۸۲.

the garden towards its main building, one's sight of its rows of venerable trees is prolonged by that of the Alborz range, which provides a beautiful background for its majestic entrance arc. The garden's tall trees and vast areas, the view of the towering mountains and the quality of the light give an impressive beauty to this ensemble. Hundreds of different birds, especially parrots who have made their nests here, several stone-lined water streams running across the garden, and a slim cascade pouring down amidst old bushes of white rose, further add to its enchantment.

The *Farmaniyeh Palace* is undoubtedly one of a few extant valuable Qajar buildings in which all the characteristics of Qajar art and architecture are embodied to perfection.

A glance upon the Italian Embassy in downtown Tehran

The earliest known owner of this estate was *Haj Abd-ollah Qaragozlou*, entitled *Amir-e Nezam*, who held such important posts as commander of the army of Fars, Member of Parliament in the 3rd assembly and minister in *Ain-od Dowleh's* cabinet during *Mozafar-od Din Shah's* reign. Upon his death, his sons inherited three gardens, one of which was the present site of the embassy, which became the property of *Hosain-Qoli Khan*, who in turn relinquished his ownership of the garden, the pool and the *biruni* building, as well as his rights to the water of its *qanat* [underground channel], to the Italian Embassy in 1925. By this date, the garden was located in a busy neighborhood of Tehran and numerous buildings, including several embassies, surrounded it.

The plans of the land and the building of the embassy were prepared by the Russian Eng. Markov, who had been living in Iran since 1919. The *biruni* building was later renovated in the neo-Palladian style -developed by the famous Italian architect Andrea Palladio (1508-1580)- by this Russian engineer, who also created many buildings in Tehran under Pahlavi I. This building housed numerous magnificent large paintings by Italian and Iranian masters which were transferred to the summer residence at *Farmaniyeh*; later the ambassador's permanent residence.

The main building of the Italian embassy on *France Avenue* ranks among the valuable buildings erected in Tehran in the past hundred years and displays an interesting architectural and decoration style.

346. View of the area in front of *andaruni* through the pillars facing its entrance. 2009.
نمای محوطه مقابل ساختمان اندرونی از میان ستون‌های مقابل ورودی عمارت اندرونی. ۱۳۸۸.

347. The stunning view of the southern front of the main building and the pool of the Farmaniyeh Garden. 2009.
چشم‌انداز زیبای نمای جنوبی عمارت اصلی و استخر اقامتگاه باغ فرمانیه. ۱۳۸۸.

◄ 348. View of the northern entrance of the main building's Howz-khaneh in Farmaniyeh Garden. 2009
نمای ورودی شمالی حوضخانه عمارت بیرونی (اصلی) باغ فرمانیه. ۱۳۸۸.

هم‌چنین بدنهٔ ورودی‌های فرعی دو طرف آن، بدنهٔ حوض و دیوارها و ساختمان اندرونی، دیوارهای شرق و غرب تالار میانی، بدنهٔ حوض شش ضلعی و بالای شومینهٔ اتاق پنج دری با کاشی‌های لعابدار رنگین زیبایی آراسته شده است.

کاشی‌های منقوش نصب شده بر دیوارهای کاخ فرمانیه، نمونه‌هایی هستند از هنر عصر قاجار که قدمت آنها به ۱۲۰ سال می‌رسد. صحنه‌ها و موضوع‌های به تصویر کشیده شده بر روی قاب‌بست کاشی‌ها، اغلب متاثر از اسطوره‌ها، تاریخ، حماسه‌های ملی و میهنی و ادبیات ایرانی است.

برخی کاشی‌های ارزشمند نصب شده بر دیوارهای کاخ فرمانیه، عبارتند از: مجلس شاه تهماسب؛ قاب بست کاشی بزرگی شامل ۲۱ قطعه کاشی چهارگوش به ابعاد ۲۲۰×۱۰۸ سانتی متر. شکارگاه بهرام گور و گل اندام؛ این قاب بست کاشی برجسته هفت رنگ به اندازهٔ ۱۶۰×۱۶۰ سانتی متر، مجموعه‌ای از پانزده قطعه کاشی است.

تصویر خسرو، شیرین؛ به اندازهٔ ۴۲×۴۲ سانتی متر که در اتاق نشیمن کاخ نصب شده است و تصویر شیرین و ندیمه‌هایش؛ کاشی بزرگ زیبایی به اندازهٔ ۴۲×۵۲ سانتی متر.

دیگر کاشی‌ها؛ مجموعه‌ای کم نظیر شامل ٤٨ قطعه کاشی دوازده یا هشت گوش و ستاره‌ای شکل از عصر قاجار به اندازهٔ ۳۶×۳۶ سانتی متر، زینت‌بخش سرسرا و دیوارهای تالار هشتی کاخ فرمانیه‌اند.

تابلوهای نقاشی اصیل ایرانی مربوط به دورهٔ صفویه، زندیه و قاجاریه، تصویر بزرگ ناصرالدین شاه به شیوهٔ نقاشی پشت شیشه، گوبلن‌ها، اثاثیهٔ آنتیک و پرده‌های نقاشی قدیمی ایتالیایی، از دیگر عوامل تزیینی کاخ فرمانیه به شمار می‌روند.

کاخ فرمانیه یکی از معدود بناهای پابرجا و معتبر دورهٔ قاجار در تهران است.

بنای سفارتخانهٔ ایتالیا

قدیم‌ترین مالک شناخته شده این بنا واقع در خیابان نوفل لوشاتو-مرکز شهر تهران- است، حاج عبدالله قراگزلو ملقب به حاج امیرنظام است که در عهد مظفری متصدی مشاغل و مناصب مهمی بوده، از جمله: فرماندهی قشون فارس و نمایندگی مجلس دورهٔ سوم و وزارت در کابینه عین‌الدوله. پس از فوت او، سه باغ از او به پسرانش به ارث رسید که از آن جمله است مکان فعلی سفارت که به پسر او حسینقلی قراگزلو تعلق گرفت و او نیز در سال (۱۳۰٤ ش./۱۹۲۵م.) باغ و استخر و ساختمان بیرونی و حق آب قنات را به سفارت ایتالیا واگذار کرد. در این سال این باغ جزئی از نواحی شهری و پر رفت و آمد تهران بود و ساختمان‌های بسیاری، از جمله چند سفارتخانه در اطراف آن وجود داشت.

نقشهٔ زمین و ساختمان سفارت را مهندس مارکف روسی که از سال (۱۲۹۸ ش./۱۳۳۸ق./۱۹۱۹م.) در تهران زندگی می‌کرد، تهیه و ساختمان بیرونی را بعدها این مهندس و معمار روسی که ساختمان‌های بسیاری را در دورهٔ پهلوی اول در تهران ساخته بود نوسازی کرد و از این رو نما و درون ساختمان به سبک نئوپالادین تغییر شکل یافت که شیوه‌ای از کارهای آندره‌آ پالادیو (۱۵۰۸-۱۵۸۰م.) معمار شهیر و بلندآوازهٔ ایتالیایی است.

در این ساختمان تابلوهای با ارزشی از هنرمندان ایرانی و ایتالیایی وجود داشت که به اقامتگاه تابستانی فرمانیه که بعدها تبدیل به اقامتگاه دائمی سفیر شد، منتقل گردید.

عمارت اصلی سفارت ایتالیا واقع در خیابان نوفل‌لوشاتو یکی از بناهای معتبر صد سال اخیر محسوب می‌شود که دارای سبک معماری و تزیینات شایان توجهی است.

350. Part of the southern front of the main building of Farmaniyeh Mansion. 2009.
قسمتی از نمای جنوبی عمارت بیرونی اقامتگاه فرمانیه. ۱۳۸۸.

349. A beautiful view of the south of the Farmaniyeh Garden through the pillars of the main building's hall. 2009.
دورنمای زیبای جنوب باغ فرمانیه از میان ستون‌های سرسرای عمارت بیرونی. ۱۳۸۸.

ساختمان اندرونی

عمارت اندرونی که در گذشته محل زندگی زنان به شمار می‌رفته، فضای دیگری از مجموعهٔ باغ فرمانیه است که با حیاط خصوصی، حرمخانه را تشکیل می‌داده است. این عمارت به صورت یک طبقهٔ بالاتر از سطح زمین ساخته شده و دارای تالار میانی به نسبت بزرگی است با یک اتاق هفت دری در سمت جنوب و رو به حیاط. تالار میانی با شش در به اتاق‌های فرعی و فضاهای خدماتی متصل می‌شده که به بعد از تغییرات، اکنون با دو در، این ارتباط امکان پذیر است.

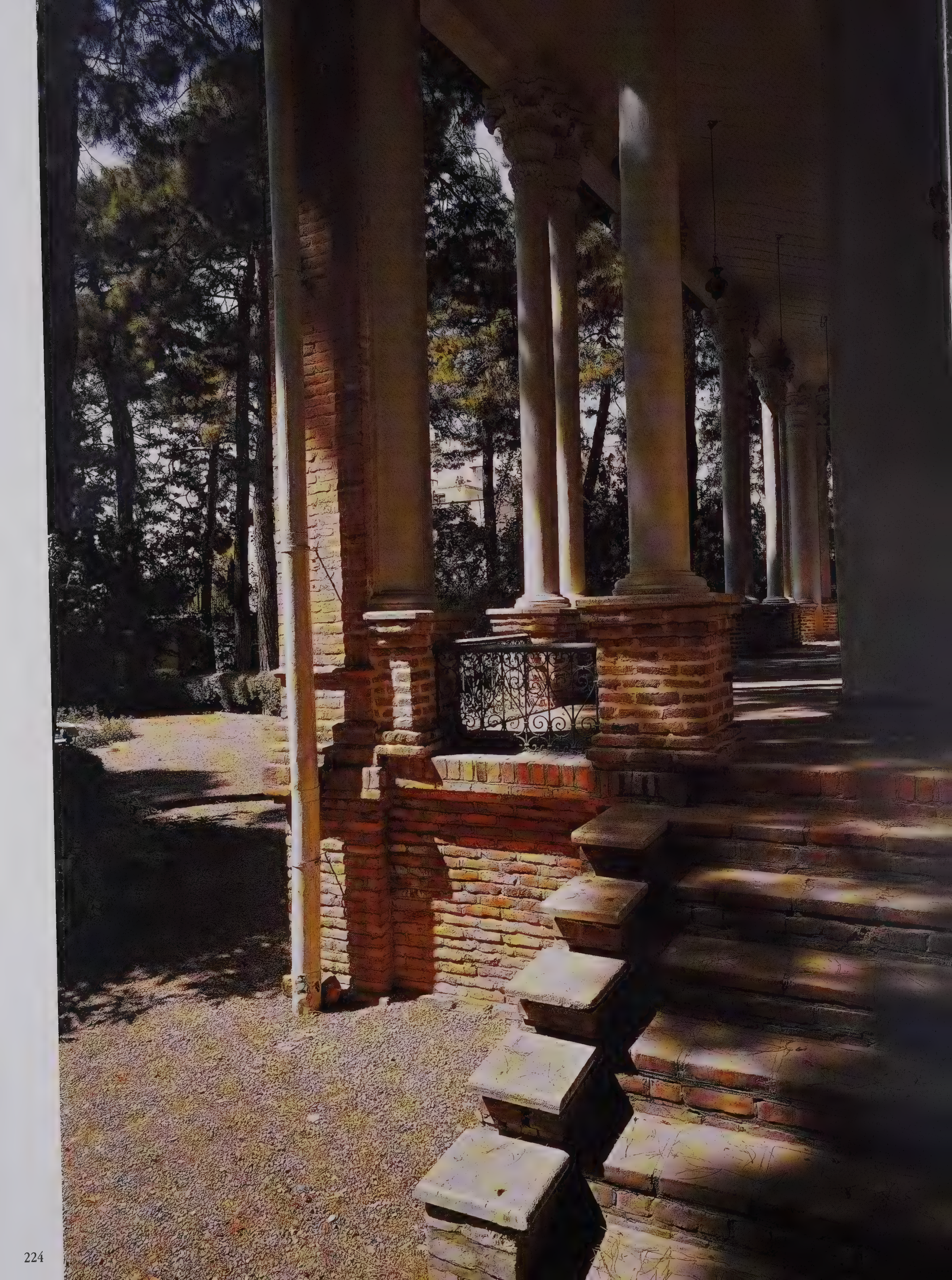
عمارت از بیرون دو طبقه به نظر می‌رسد و پنجرهٔ ردیف بالا، تنها کاربرد بصری دارد و برای نورگیری فضای بلند و بزرگ داخل اتاق‌ها است. سقف بنا، شیروانی است و سرستون‌های کرنتین و نرده‌های چدنی الحاقی از ویژگی‌های این بنا است.

ستون‌های ایوان این عمارت در اصل آجری بوده، در فواصلی با ستون‌های پهن‌تر تقویت می‌شده که بعدها روکش گچ و سرستون‌های الحاقی به آن اضافه شده‌اند. رواق ورودی شمالی و ستون‌ها و سرستون‌ها نیز به سبک فرنگی به آن افزوده شده‌اند. سقف داخل اتاق‌ها چوبی است که روی آن رنگ شده و سازهٔ بنا، دیوار و ستون آجری با پوشش سبک خرپای شیروانی است. در این عمارت نیز مانند بنای بیرونی، تزیینات کاشی‌کاری زیبایی به کار رفته است. یک پرسه هلال شکل زیبای آجری در انتهای حیاط شمالی، اندرونی را از دید نامحرمان پوشیده می‌دارد که در شمال آن ساختمان دیگری مربوط به کارمندان فرمانفرما دیده می‌شود.

تزیینات

مهم‌ترین تزیینات به کار رفته در بنای بیرونی و اندرونی، کاشی‌های لعابدار است که در مجموعه‌های بناهای تاریخی تهران از نظر تنوع و کیفیت کم نظیر است. به علاوه در حوضخانهٔ عمارت بیرونی گچکاری‌های فراوانی بر روی تویزه‌های سقف و زیر نورگیر انجام شده است. ازارهٔ دورتادور بنای حوضخانه نیز با کاشی آراسته شده که قاب‌های آجری، سطوح کاشی‌کاری را در بر گرفته است. در بالای ارسی شاه نشین پنج دری حوضخانه، به دلیل الحاق پنجرهٔ نیم دایره با طرح ترک‌های خمیده، فضای میان پنجره و قوس زیر گنبد خالی مانده که با تزیینات آینه‌کاری پر شده است.

در بنای بیرونی، لبهٔ دورتادور ورودی حوضخانه و بدنهٔ طاق آن،

▲ 352. A beautiful tile fragment set on the eastern side wall of the Framaniye Garden, a reminiscence of Vittorio Amadeo Farinelli, the Italian ambassador in Tehran, October 1990. 2009.

کاشی زیبای نصب شده بر دیوار ضلع شرقی باغ فرمانیه، یادگار ویتتوریو آمدئو فارینلی، سفیر ایتالیا در تهران، اکتبر ۱۹۹۰. ۱۳۸۸.

استراحتگاه سرایدار، موتورخانه، مرکز خدمات و. .. دارد.

بناهای اندرونی و بیرونی این باغ، دارای ویژگی‌های معماری اصیل ایرانی دورهٔ قاجار است.

ساختمان بیرونی

در مرکز بنای بیرونی، فضای حوضخانهٔ هشت ضلعی قرار گرفته که با الگوی معماری چهار صفّه و طاق گنبدی طراحی شده است. مجموعهٔ بنای بیرونی، شامل: یک شاه نشین و دو اتاق سه دری در دو طرف حوضخانه و دو اتاق پنج دری در دو طرف شاه نشین و مشرف به باغ است.

هم‌چنین در چهار ضلع کوچک‌تر حوضخانه، فضاهای فرعی قرار دارند که در دو طرف ورودی حوضخانه به صورت دو فضای درگاهی ساخته شده‌اند. تویزه‌های تزیینی و گچبری شدهٔ حوضخانه، چشم را به فراز گنبد راهنمایی می‌کند؛ جایی که نورگیر حوضخانه، نور خورشید را به درون می‌کشد و بر حوض مدور زیرین با کاشی‌های الوان و پنجره‌های ارسی سه طرف حوضخانه، که به اتاق‌های شاه‌نشین جانبی باز می‌شوند، می‌پراکند.

تالار ورودی ساختمان اصلی از شاهکارهای معماری دورهٔ قاجار است. تناسب ابعاد این اتاق که مانند صحنهٔ تئاتر در هر یک از هشت جهت، یک در دارد، هماهنگی بین تک تک اجزای تالار و کل، و نقش‌مایهٔ جناقی‌ها که همانند یک تم موسیقی از رگه‌های گچبری سقف تا جناقی‌های چوبی بالای پنجره‌ها تکرار می‌شود، تالار را به اثری چشم نواز تبدیل کرده است.

در زیر گنبد و مرکز این فضا، حوض جوشان کوچکی قرار دارد که به اتاق روح طراوت و تازگی می‌بخشد. در این‌جا هم ترکیب نقش‌های متفاوت کاشی‌کاری، نقش‌های هندسی در داخل حوض و نقش گل در بدنهٔ خارجی که با رنگ زمینهٔ آبی یکدست شده، دلپذیر است.

نقش‌های هندسی کاشی‌های کف حوض با طرح‌های جناقی ویژگی نقاشی‌های دورهٔ ناصری - به ویژه آثار کمال‌الملک- و همین‌طور فرش‌ها و کاشی‌ها را تداعی می‌کنند. در این بخش از ساختمان عناصر تزیینی و سنّتی دورهٔ قاجار که بسیاری از آنها به اندازهٔ خود عمارت عمر دارند، در کنار هم قرار گرفته‌اند، از قبیل: شیشه‌های رنگی، گچبری‌های تالار که در آن به‌جای طرح‌های هندسی سنّتی ایران خوشه‌های گل با برجستگی بیشتر نقش شده است و کاشی‌هایی با اشکال، رنگ‌ها و موضوع‌های مختلف.

تلفیق عناصر معماری ایرانی با معماری نئوکلاسیک اروپا که از ویژگی‌های سبک قاجاری است، با جذابیت تمام در این عمارت به چشم می‌خورد:

در فضای حوضخانهٔ تالار اصلی، کاشی‌هایی از دورهٔ ناصری دیده می‌شود: که احتمالاً برخی از آنها را از ساختمان دیگری به این بنا آورده‌اند.

ورودی شمالی بنا به حوضخانه، به شکل ایوانی است با سقف شیب‌دار. نمای جنوبی و اصلی ساختمان بیرونی با ایوان سرتاسری به فضای باغ گشوده می‌شود. این نمای متقارن، با نقش‌هایی در ازارهٔ ایوان و لبهٔ شیروانی و ستون‌ها تزیین شده است. یک پنجرهٔ سه لنگه در میان و دو لنگهٔ پنجره در دو طرف آن، اتاق پنج دری را به باغ مرتبط می‌سازند.

◄ 351. The eastern view of the *andaruni* mansion showing a pleasing harmony of pillars with decorated stucco capitals, brick-work and Iranian architectural decorative elements such as metal fences. 2009.

نمای شرقی عمارت اندرونی؛ ترکیب دل‌انگیز ستون‌ها و سرستون‌های گچبری شده، آجرکاری و عناصر تزیینی معماری ایرانی نظیر نرده‌های فرفورژه. ۱۳۸۸.

353. The Polychrome tile with unique elements of Safavid period fitted in the reception hall of the andaruni mansion in Famaniyeh Garden. 2003.
کاشی هفت‌رنگ کم‌نظیربا نقش‌مایه‌های به شیوهٔ صفوی، نصب شده در تالار پذیرایی عمارت اندرونی باغ فرمانیه. ۱۳۸۲.

354. Part of the interior of the *andaruni* mansion, decorated with antique furniture and Qajar tile panels inspired by Safavid styles. 2003.

قسمتی از نمای داخلی عمارت اندرونی اقامتگاه فرمانیه، با مبلمان قدیمی، مزّین به تابلوهای کاشی‌کاری عصر قاجار، ملهم از شیوه صفوی. ۱۳۸۲.

355. A distant view of the *biruni* mansion of Farmaniyeh Residence with a partial view of the historical 6.5-acre Garden, water ponds and older buildings, water streams running through cobbled paths, tall trees housing nests of parrots, and a view of the mighty mountains in the background. A unique sample of a remaining Qajar garden and mansion in Tehran. 2003.

دورنمای عمارت بیرونی اقامتگاه و قسمتی از باغ تاریخی فرمانیه به مساحت تقریبی شش و نیم هکتار، استخر و عمارت‌های قدیمی، جویبارهای کوچک سنگ‌چین شده با آب روان در میان آنها، پرندگان گوناگون بخصوص طوطی‌های سبز رنگ بر فراز درختان کهنسال، منظرهٔ بدیع کوه‌های سر به فلک کشیده در پس زمینه؛ یکی از نادرترین نمونه‌های به جای مانده خانه باغ‌های عصر قاجار در تهران. ۱۳۸۲.

برای خاطر انتقادهای مطبوعات فرانسه از حکومت ایران ، رابطه‌اش را با آن کشور قطع کرده بود. چنین شایع شده بود که نصرت‌الدوله در انتشار مقاله‌های انتقادی دخیل بوده است. سرانجام در ۲۰ دی ۱۳۱۶ مأموران اعزامی از شهربانی تهران، او را در تبعیدگاهش به گونه‌ای فجیع به قتل رساندند. در همین سال باغ فرمانیه را ورثه‌اش به مبلغ یکصد هزار تومان به سفارت ایتالیا فروختند. بدین ترتیب شوکت و نفوذ خاندان فرمانفرما، با برآمدن رضاخان، پس از کودتای ۱۲۹۹ش. و انقراض دودمان ۱۳۰ ساله قاجار رو به افول نهاد. زندگی افسانه‌ای فرمانفرما، پس از پنجاه سال حضور پیوسته و با اقتدار در صحنهٔ سیاسی ایران و در دورهٔ پنج پادشاه، با مشاهدهٔ از بین رفتن جایگاه اجتماعی و سیاسی‌اش که با مرگ ناگوار فرزندانش همراه بود، در سن ۸۲ سالگی به پایان رسید و جسدش در کنار بارگاه حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شد.

وضع کنونی

بنا به گزارش ثبتی میراث استان تهران، بناهای داخل باغ، شامل ساختمان اصلی یا بیرونی است که دارای یک حوضخانهٔ هشت ضلعی است و در شمالی‌ترین قسمت باغ واقع شده است. کمی پایین‌تر از آن، در بخش غرب باغ، ساختمان اندرونی، شامل بنایی در وسط و یک حیاط شمالی و یک حیاط، جنوبی است. در گذشته، دور تا دور این محدوده، دیواری وجود داشته که فضای خصوصی اندرونی را از فضای باغ جدا می‌کرده است. در ضلع شمالی این حیاط، ساختمان یک طبقهٔ باریک و کشیده‌ای به طول حیاط بنای اندرونی قرار دارد که محل کار منشی‌ها و دفتر حسابداری بوده است. ورودی اصلی این بنا به داخل باغ بوده و یک ورودی نیز به حیاط اندرونی داشته که درست رو به روی در شمالی ساختمان اندرونی باز می‌شده است. به همین دلیل برای جلوگیری از دید مستقیم به داخل اندرونی، دیواری به شکل هلالی در مقابل خروجی بنای مذکور بوده که هر فردی به هنگام وارد شدن به حیاط اندرونی، به کناره‌های حیاط هدایت می‌شده است. در بخش جنوبی حیاط اندرونی، ساختمان حمام قرار دارد. چندین تک بنا به صورت پراکنده در جنوب باغ وجود دارند که شامل: آشپزخانه، اصطبل، استراحتگاه باغبان و مهتر، ساختمان کالسکه و محل نگهداری احشام بوده است که امروزه کاربردهایی، نظیر: آشپزخانه،

356. A water pond decorated with Iranian Polychrome tiles, bearing symmetrical patterns of numerous designs and subjects. A simple yet beautiful and splendid ambiance. 2003.
حوض جوشان (مواج) با کاشی‌های رنگارنگ ایرانی مزّین به نقش‌های هندسی در مجموعه‌ای سرشار از انواع کاشی با اشکال، رنگ‌ها و موضوع‌های گوناگون؛ فضایی توام با شکوه، زیبایی و سادگی. ۱۳۸۲.

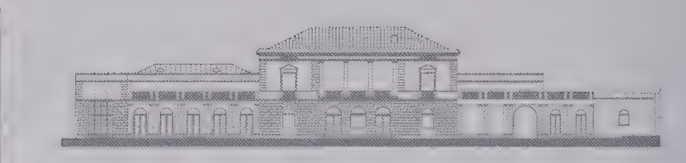
را در ایران آماده می‌کرد، فیروز میرزا احتمالاً نامزد جناحی از دولتمردان انگلستان برای ادارهٔ کشور بود. او در فاصلهٔ ترک لندن و رسیدن به تهران، از مسیر نامناسب و طولانی بصره و بغداد و گرفتار شدن در برف و کولاک جادهٔ همدان - قزوین با تأخیر به پایتخت رسید و آنچه در تهران پس از کودتا انتظار او، پدرش فرمانفرمای بزرگ و برادرش عباس میرزا سالار لشکر را می کشید، زندان بود. پس از آزادی از زندان، در کابینهٔ سردار سپه به وزارت عدلیه و در آغاز سلطنت رضاه شاه به سمت وزیر مالیه منصوب شد. برخی جلسات اعضای دولت در سال ۱۳۰۷ش. در کاخ فرمانیه تشکیل می شد. پس از چندی شاه به او غضب کرد و در سال ۱۳۰۸ش./۱۹۲۹م. به اتهام ارتشا برای مدتی بازداشت شد. نصرت‌الدوله با وساطت مستوفی الممالک از زندان آزاد و بار دیگر در ۲٤ مهر ۱۳۱۵ بازداشت و در بهمن ماه به سمنان تبعید شد.

گفته اند که یکی از دلایل توقیف او، ارتباط با کاردار سفارت فرانسه، کلارک، بود که خانه‌اش - کاخ فرمانیه- را به او اجاره داده بود؛ آن هم در مقطعی که دولت ایران

357. The southern entrance to the Italian Embassy's old winter mansion in neo-Palladian style as viewed from inside, located in the center of Tehran. 2003.
نمای ورودی جنوبی عمارت سفارتخانهٔ ایتالیا از داخل (عمارت زمستانی سابق) واقع در مرکز شهر تهران با نمایی به شیوهٔ نئوپالادین. ۱۳۸۲.

358. One of the engraved pictures by an Italian artist, hanging in the *biruni* mansion.
یکی از تابلوهای گراور تزیینی نصب شده در عمارت بیرونی (اقامتگاه اصلی) باغ فرمانیه اثر نقاشی ایتالیایی.

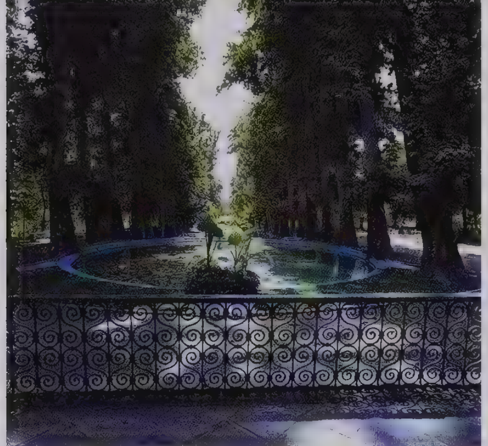
◀359. The southern facade of the main mansion in the 80's.
چشم‌انداز نمای جنوبی عمارت اصلی در دهۀ ۶۰.

▼ 360. The pool in the Farmaniyeh Garden surrounded by tall trees, flower beds and old mansions in Qajar style. 2003.
استخر باغ فرمانیه با چشم‌انداز وسیع باغ، محصور در میان درختان کهنسال، باغچه‌های سرسبز و بناهایی به شیوه معماری عصر قاجار. ۱۳۸۲.

▼ 361. A pleasing view of the southern side of the summer residence (main mansion) in Farmaniyeh Garden, adorned with pillars topped with Corinthian capitals, and Palladian windows. The adornments are merged with Iranian decorative elements such as metal fencing, mosaic masonry in the lower parts of the balcony, and tiling on the façade, red gable roof supported by wooden planks with a decorated roof line. The water pond in front of the mansion is flanked by tall maple trees. The majestic Alborz mountain range can be seen in the distance. 2003.

چشم‌انداز زیبای نمای جنوبی عمارت بیرونی اقامتگاه تابستانی باغ فرمانیه (عمارت اصلی) مَزین به ستون‌ها و سرستون‌های ترکیبی کرانتین، پنجره‌های سبک پالادین در ترکیب با عناصر تزیینی معماری ایرانی نظیر نرده‌های فرفورژه، سنگ‌کاری به شیوهٔ موزائیک در قسمت زیرین بالکن، کاشی‌کاری در بدنه، پوشش سقف تیر چوبی و شیروانی قرمز رنگ با لبه‌های تزیینی، آب نمای مقابل عمارت محصور در میان درختان تنومند سر به فلک کشیده با دورنمای کوه‌های البرز در شمال عمارت. ۱۳۸۲.

362. The central axis and the southern view of the garden flanked by lines of maple trees leading to the pool in the 80s.
محور اصلی میانی با دورنمای جنوبی باغ در امتداد ردیف چنارهای تنومند منتهی به استخر در دهۀ ٦٠.

363. The southern view of the *andaruni* in the 80s.
نمای جنوبی عمارت اندرونی در دهۀ ٦٠

364. Part of the green areas of the Farmaniyeh Garden in the 80s.
قسمتی از فضای سبز باغ فرمانیه در دهۀ ٦٠.

365. A pathway leading to the entrance of the Farmaniyeh Garden in the 80s.
جادۀ منتهی به در ورودی باغ فرمانیه در دهۀ ٦٠.

بانی باغ و عمارت فرمانیه

قدیم‌ترین مالک باغ فرمانیه - واقع در شمال دهکدۀ رستم آباد و جنوب باغ مشهور کامرانیه - محمدولی خان آصف‌السلطنه است که در سال ١٣٢٦ق./ ١٩٠٨م. باغ را با سهم خود از قنات‌ها و سایر متعلقات به عبدالحسین میرزا فرمانفرما واگذار کرد.
شاهزاده عبدالحسین میرزا، ملقب به نصرت‌الدوله، سالار لشکر و فرمانفرما، نخستین مالک مشهور کاخ فرمانیه (١٢٧٤ق./ ١٨٥٧م.- ١٣١٨ ش./١٩٣٩ م.) نوۀ عباس میرزا نایب‌السلطنه، داماد و برادرزن مظفرالدین شاه قاجار و دایی دکتر محمد مصدق، از رجال صاحب‌نام و مقتدر دورۀ قاجار و از ثروتمندترین مردان روزگار خود بود. لقب پدرش فیروز میرزا (نصرت‌الدوله)، بعداً به عبدالحسین خان و سپس به فرزند ارشدش (که او هم فیروز میرزا نام داشت و آخرین مالک فرمانیه از خاندان فرمانفرما بود.) رسید. او باغ و عمارت‌هایش را در حدود سال ١٣٣٥ق./١٩١٦م. به فیروز میرزا نصرت‌الدوله بخشید. این باغ مدت ها اقامتگاه نصرت‌الدوله بود. به گفتۀ مهندس منوچهر صانعی، پدر ایشان استاد علی‌محمدخان معمار باشی، عمارت زیبایی در این باغ ساخت. عبدالحسین خان در سال ١٣٠٦ ق./ ١٨٨٨ م. با عزت‌السلطنه، دختر مظفرالدین میرزای ولیعهد و نوۀ امیرکبیر، ازدواج کرد و خزانه‌دار ولیعهد در تبریز شد. ریاست قشون آذربایجان، حکمرانی کردستان، والی‌گری فارس، کرمان، لرستان، وزارت عدلیه، داخله و جنگ از جمله سمت‌های او تا پایان دورۀ قاجار بود. در بحبوحۀ جنگ جهانی اول به ریاست وزرا انتخاب شد. فرمانفرما مورد توجه انگلستان بود و جزو معدود ایرانیانی بود که پادشاه بریتانیا، نشان ویژۀ صلیب اعظم شوالیه‌ها (GCMG) را به او اعطا کرد. او هفت بار ازدواج کرد و هنگام مرگ در ٨٢ سالگی ٣٢ فرزند داشت. معروفترین فرزندان او نصرت‌الدوله فیروز (مشهورترین مالک کاخ فرمانیه)، عباس میرزا فرمانفرمائیان، محمد ولی خان فرمانفرمائیان ، سرلشگر محمد حسین فیروز و مریم فیروز (همسر نورالدین کیا نوری) بودند.
فیروز میرزا نصرت‌الدوله (١٣٠٧ق./١٨٨٩م.-١٣١٦ش./١٩٣٧م.) آخرین مالک قصر فرمانیه از خاندان فرمانفرما، فرزند ارشد شاهزاده عبدالحسین میرزا فرمانفرما و عزت‌الدوله دختر مظفرالدین میرزا ولیعهد بود. در ایام تبعید پدرش به کاظمین، تحصیلات متوسطۀ خود را در مدرسۀ ژزوییت‌های بیروت به پایان رساند. مدتی نیز در لیسه معروف ژانسن در پاریس به تحصیل مشغول شد. بعد از مراجعت فرمانفرما به ایران، نصرت‌الدوله نیز به همراه پدر بازگشت و پدر بزرگش مظفرالدین‌شاه مسئولیت قشون کرمان و فوج اردبیل را به او سپرد. در ٢١ سالگی برای ادامۀ تحصیل عازم پاریس شد و دو ماه بعد از آغاز جنگ جهانی اول با اخذ درجۀ دکتری حقوق از دانشگاه سوربن، به ایران مراجعت کرد و کفیل وزارت عدلیه کابینۀ مستوفی‌الممالک شد وچند بار نیز وکیل مجلس گردید. در واپسین روزهای حکومت قاجار ، به سمت وزارت عدلیه و وزارت امور خارجه منصوب شد. در آغاز سلطنت رضا شاه، در سمت وزیر مالیه همکاری‌اش را با حکومت جدید ادامه داد. او در مقام وزیر امور خارجه در کابینۀ وثوق‌الدوله، یکی از سه امضا کنندۀ قرارداد ١٩١٩م. با انگلستان بود که با مخالفت آزادی‌خواهان مواجه شد و سرانجام قرارداد مورد نظرلغو گردید.
پس از لغو قرارداد ١٩١٩م. ، هنگامی که بریتانیا طرح روی کار آوردن دولتی مقتدر

366. Firouz Mirza (Nosrat-od Dowleh) the elder son of Abd-ol Hosain Mirza Farman-Farma.

فیروز میرزا (نصرت‌الدوله) پسر ارشد عبدالحسین میرزا فرمانفرما.

کاخ فرمانیه

موقع جغرافیایی

باغ فرمانیه در محلهٔ فرمانیه، در ضلع جنوبی خیابان اصلی دکتر لواسانی واقع شده است. این باغ از جنوب به کوچهٔ کاخ فرمانیه، از شرق به کوچهٔ گل یخ و از غرب به کوچهٔ جواد رحیمی محدود است. باغ فرمانیه نزدیک ٦١٧٥٠ متر مربع مساحت دارد. این باغ با اصول و روش‌های باغ ایرانی ساخته شده و محور اصلی و فرعی و هم‌چنین جوی آب میانی باغ منشعب از حوض اصلی در بالا و ابتدای باغ است. درختان و کرت‌بندی‌ها در دو طرف محور اصلی و منطبق بر محور وسط ساختمان بیرونی است.

در انتهای محور اصلی، استخر بزرگی قرار گرفته که در گذشته از آن به صورت مخزن آب، برای آبیاری باغ استفاده می‌شده است.

367. Abd-ol Hosain Mirza Farman-Farma, the Qajar prince and grand son of abbas Mirza in the height of political power.

عبدالحسین میرزا فرمانفرما، شاهزاده قاجار و نوهٔ عباس میرزا در دوران اوج قدرت سیاسی.

368. The southern view of the *andaruni* mansion showing a pleasing harmony of stucco-decorated pillars and capitals, brick-work and Iranian architectural decorative elements such as metal fences, wooden ceiling and red gable roof with adorned ridges. 2003.

نمای جنوبی عمارت اندرونی؛ ترکیب دل‌انگیز ستون‌ها و سرستون‌های گچبری شده، آجرکاری و عناصر تزیینی معماری ایرانی نظیر؛ نرده‌های فرفورژه، پوشش سقف تیر چوبی و شیروانی قرمزرنگ با لبه‌های تزیینی. ١٣٨٢.

Bahram Beygui, H: **Tehran: an Urban Analysis**, 1977.
Benjamin, S. G W.: **Persia and Persians**, 1887.
Boehler Fredrick N: **Sevrugin and the Persian Image**, 1999.
Bradley-Birt, F.B.: **Through Persia**, 1909
Brugsch, Heinrich: **Reise der K. Preussischen Gesandtschaft Nach Persien** 1860 und 1861___ Leipzig 1862.
C. Sykes, Ella: **Through Persia on a Side-saddle**, 1898.
d'Allemagne, Henry Rene : **Du Khorassan au Pays des Bakhtiaris**, 1910.
Curzon. George N: **Persia and The Persian Question**, 1892.
Dieulafoy. Jeanne: **La Perse**, 1887.
Dubeux, M. Louis: **La perse**, Paris, 1841.
Feuvrier, Dr: **Trois ans a La Cour de Perse**, 1906.
Graefe, Axel von: **Iran das Neve Persien**, 1937.
Handin, Eugene: **Voyage en Perse**, 1840-41.
Ker Porter, sir Robert: **Travels in Georgia, Persia, Armenia & Ancient Babylonia from 1817-1820**, London, 1821.
Loti, Pierre: **Aus Persiens Wunderwelt**, 1922.
Lockhart, Laurence: **Persian Cities**, 1960.
Mal com, Johan: **History of Persian**, 1815.
M.D. Rev. Isaac Adams: **Persia by a Persian**, 1900.
Michele Piemontese, Angelo (Cultural Attaché): **The Italian Embassy in Tehran**, 1990.
Morgan, C: **Nasser-Eddin schah und Moderne Persien**, 1889.
Morier, James: **A Journey Through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople in the Year 1808-1809**, 1812.
Morris. James: **La Perse**, 1969.
N. Bohler, Frederick: **Sevruguin and the Persian Image**, 1999
Offert Par La Municip Alité de Téheran. L'occasion des fétes du Couronnement de S.M.I, Le 26 octobre 1967.
Pakravan E: **Teheran de Jadis**, 1971.
Pakravan E: **Vieux teheran**, 1962.
Piemontese, Angelo M. : **Photograph Album of Italian Diplomatic Mission to Persia**, [Summer 1862) Rome 1972.
Pierre, Fredee: **Voyage En Armenie et en Perse**, 1899.
Rosen, Friedrich: **Persien in Wort und Bild**, 1926.
Sablier, Edouard: **Persian**, 1960.
Shuster, Morgan: **The Strangling of Persia**, 1912.
Soltikoff, Prince Alexis: **Voyage en Perse**, 1851.
Suratgar, olive: **I sing in the Wilderness**, 1951.
S. Haas, William: **Iran**, 1946
Wooley, A E : **Persia/ Iran**, 1965.

مآخذ (گزیده)

کرزن، جورج ناتانیل. **ایران و قضیه ایران**. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷. ۲ جلد.

کرشیش، اوگوست. **نقشه تهران**. به کوشش هلموت سلابی. اتریش: دانشگاه گراتس، ۱۹۷۷م.

کریمان، حسین. **ری باستان**. تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۳۹-۱۳۴۵. ۲ج.

------------. **تهران در گذشته و حال**. تهران: دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۵.

کریمی، سمیه. **بازار تهران**. تهران: نشر افکار،پژوهشکدهٔ مردم شناسی، ۱۳۸۷.

کسروی، احمد. **تاریخ مشروطه ایران**. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۱.

کیانی، مصطفی. **معماری دوره پهلوی اول**. تهران : مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۳.

کوبان، سیما. **کتاب تهران**. تهران: روشنگران، ۱۳۷۰-۱۳۷۶. ۶ ج.

گاردن، آلفرد. **خاطرات مأموریت ژنرال گاردن در ایران**. ترجمه عباس اقبال آشتیانی؛ به کوشش همایون شهیدی. تهران: گزارش فرهنگ و تاریخ ایران، ۱۳۶۳.

گزارش ایران (از یک سیاح روسی). ترجمهٔ: سید عبدالله. تهران: طهوری، ۱۳۶۳.

گزارش‌های ثبتی کارشناسان میراث استان تهران. زیر نظر اسکندر مختاری، تهران: ادارهٔ میراث استان تهران.

گزارش ثبتی باغ فرمانیه. اسکندر مختاری. تهران: ادارهٔ میراث استان تهران.

گوبینو، ژوزف آرتور. **سه سال در ایران**. ترجمه ذبیح الله منصوری. تهران: نشر فرخی، (بی‌تا).

گونسالس دکلاویخو، روی. **سفرنامه کلاویخو**. ترجمه مسعود رجب نیا. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۶.

لاکهارت، لارنس. «تاریخ سیاسی ایران» در **ایرانشهر**، تهران: کمیسیون ملی یونسکو درایران، ۱۳۴۲، ج. ۱.

------------. **نادر شاه**. ترجمه و اقتباس (ربیع) مشفق همدانی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۷.

لرزاده، حسین. **احیاء هنرهای از یاد رفته**. تهران: (مؤلف)، ۱۳۵۸. ج. ۱.

لندور، آرنولد هنری سویج. **ایران در آستانه مشروطیت**.ترجمه علی اکبر عبدالرشیدی. تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۸.

مانوکیان،آرداک. **اعیاد کلیسای ارمنی**. ترجمهٔ هرایر خالاتیان. تهران:شورای خلیفه گری ارامنه، ۱۳۷۳.

محبوبی اردکانی، حسین. **تاریخ تحول دانشگاه تهران و مؤسسات عالی آموزشی در ایران**. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.

محمدزاده، فرخ. **میدان توپخانه**. تهران: وزارت مسکن، پیام سیما، ۱۳۸۱.

محمود، محمود. **تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی**. تهران: اقبال، ۱۳۴۱-۱۳۳۶. ۸ ج.

مستوفی، عبدالله. **شرح زندگانی من، تاریخ اجتماعی و اداری دورهٔ قاجاریه**. تهران: زوار، ۱۳۴۳. ۳ج.

مشکوتی، نصرت الله. **فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران**. تهران: سازمان حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۴۵.

مصاحب، غلامحسین. **دایره المعارف فارسی**. تهرآن: امیرکبیر ۱۳۸۰.

مصطفوی، سید محمد تقی. **آثار تاریخی طهران**. تهران: انجمن اثار و مفاخر فرهنگی و انتشارات گروس. چاپ دوم، ۱۳۷۵.

معتمدی، محسن. **جغرافیای تاریخی تهران**. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۱.

معیر الممالک، دوستعلی. **رجال عصر ناصری**. تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۱.

معین، محمد. **فرهنگ فارسی**. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۶-۱۳۵۸، ۶ ج.

مفید، حسین؛ رئیس‌زاده، مهناز. **ماجرای معماری سنتی ایران در خاطرات استاد حسین لرزاده**. تهران: مولی،۱۳۸۵.

ملکی، حسین، **تهران در گذرگاه تاریخ ایران**. تهران: نشر اشاره، ۱۳۷۰.

ممتحن الدوله، مهدی بن رضا قلی. **خاطرات ممتحن الدوله**. به کوشش حسینقلی خانشقاقی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۳.

ممتحن‌الدوله شقاقی، میرزا محمدخان. **رجال وزارت خارجه**، به کوشش ایرج افشار، تهران؛ اساطیر، ۱۳۶۵.

موزه هنرهای ملی. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، (بی‌تا).

مهدوی، اصغر. **القاب و مناصب عصر قاجاری**. تدوین: مهدی قمی‌نژاد.تهران: ثریا، ۱۳۸۸.

مهران، مجید. **خاطرات یک دیپلومات قدیمی**. تهران:نشر تاریخ ایران، ۱۳۸۴

میرزا، جهانگیر. **تاریخ نو** (شامل حوادث دورهٔ قاجاریه). تهران: کتابخانه علی اکبر علمی و شرکاء. ۱۳۲۷

نجمی، ناصر. **دارالخلافهٔ تهران**. تهران: زوّار، ۱۳۴۸.

نوربخش، مسعود. **تهران به روایت تاریخ**. تهران: نشر علم، ۱۳۸۱. ۴ج.

نوروزی طلب، حمیدرضا. **از طهران تا تهران** (جلوه های زندگی، هنر و معماری). تهران: انتشارات یساولی،۱۳۸۷.

واتسون، رابرت گرانت. **تاریخ ایران در دورهٔ قارجاریه**. ترجمه غلامعلی وحید مازندارنی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۴۸.

ویشارد، جان. **بیست سال در ایران**. ترجمه علی پیرنیا. تهران: نوین، ۱۳۶۳.

ویلبر، دونالد نیوتن. **باغ‌های ایران و کوشک‌های آن**. ترجمه مهین دخت صبا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.

هاشمیان، احمد (ایرج) .**تحولات فرهنگی ایران در دوره قاجاریه و مدرسه دارالفنون**. تهران: سحاب، ۱۳۷۹.

هدایت، مهدیقلی. **خاطرات و خطرات**. تهران: زوار، ۱۳۴۴.

------------. **گزارش ایران قاجاریه و مشروطیت**. تهران: نشر نقره، ۱۳۶۸.

هویان، آندرانیک. **ایرانیان ارمنی**. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی. ۱۳۸۱.

------------. **کلیساهای ارمنیان ایران**. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۲.

------------. **کلیساهای مسیحیان در ایران زمین**. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور،۱۳۸۳.

مآخذ (گزیده)

ذکاء، یحیی. سمسار، محمد حسن. **تهران در تصویر**. تهران: سروش، ۱۳۶۹. ۲ج.
راهنمای تهران. تهران: وزارت اطلاعات و جهانگردی، ۱۳۵۵.
راهنمای خزانه جواهرات و مشخصات بعضی از جواهرات سلطنتی ایران. تهران: بانک مرکزی، ۱۳۵۰.
راهنمای فرهنگی تهران. تهران: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۷۳.
رایت، دنیس. **ایرانیان در میان انگلیسها**. مترجم منوچهر طاهرنیا. تهران: بانک مرکزی، ۱۳۵۰.
---------. **نقش انگلیس در ایران**. ترجمه احمد فرامرزی. تهران: فرخی، ۱۳۶۱ .
رجبی، پرویز. **معماری در ایران عصر پهلوی**. تهران: دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۵.
روزنامهٔ شرف. نمره اول- هشتاد و هفتم، ۱۳۰۰- ۱۳۰۹ ق.
روزنامهٔ شرافت. نمره اول-شصت و ششم، ۱۳۱۴- ۱۳۲۱ ق.
روش شوار، ژولین دو. **خاطرات سفر به ایران**. ترجمهٔ مهران توکلی. تهران : نشر نی، ۱۳۷۸.
رنه دالمانی، هانری. **از خراسان تا بختیاری**. ترجمه غلامرضا سمیعی. تهران: طاووس، ۱۳۷۸.
ریچارد، فردریک چارلز. **سفرنامهٔ فردریچاردز**. ترجمهٔ مهین دخت صبا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب،۱۳۴۳.
زادش، ح. م. **تهران در گذرگاه تاریخ**. تهران: اشاره، ۱۳۷۰.
ژوبر، پیرآمده امیلین پروپ. **مسافرت در ارمنستان و ایران**. ترجمه علیقلی اعتماد مقدم. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۷.
سپهر، احمدعلی. **ایران در جنگ بزرگ ۱۹۱۸-۱۹۱۴**. تهران: ادیب، ۱۳۶۳.
-----------. **خاطرات سیاسی مورخ‌الدوله سپهر**، به کوشش احمد سمیعی. تهران: نامک، ۱۳۷۴.
ستوده، منوچهر. "باغ فردوس" در **نامواره دکتر افشار**. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی، ۱۳۶۵. ۲ج.
-----------. **جغرافیای تاریخی شمیران**. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۱-۱۳۷۴. ۲ج.
سحاب، ابوالقاسم. **تاریخ زندگی شاه عباس کبیر**. تهران: مربی، ۱۳۲۵.
سرنا، کارلا. **آدمها و آیینها در ایران**. ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران: زوار، ۱۳۶۲.
سعادت نوری، حسین. **رجال دوره قاجار**. تهران: وحید، ۱۳۶۴.
سعدوندیان، سیروس؛ اتحادیه، منصوره (نظام مافی). **آمار دارالخلافه تهران**: اسنادی از تاریخ اجتماعی تهران در عصر قاجار. تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۸ .
سلطان زاده، حسین. **پنجره‌های قدیمی تهران**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۵.
-------------. **فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۵.
-------------. **فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۴.
سمیعی، سیروس. **ستون‌ها وسرستون‌های بناهای تهران**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی/ ۱۳۷۴.
سولتیکف،الکسی دیمتیریویچ. **مسافرت به ایران** . تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی،۱۳۶۵.
سیفی فمی تفرشی، مرتضی. **نظم و نظمیه در دوره قاجاریه**. تهران : یساولی، ۱۳۶۲
-------------. **تهران در آئینه زمان** . تهران: اقبال، ۱۳۶۹ .
شاردن، ژان. **سیاحتنامه شاردن**. محمد عباسی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۰. ج. ۳.
شعبان‌زاده، بهمن. **تاریخ تهران**. تهران: کتاب همراه، ۱۳۷۷.
شوستر، ویلیام مورگان. **اختناق ایران**.. ترجمه ابوالحسن موسوی شوشتری. تهران: صفی علیشاه، ۱۳۵۱.
شهری‌باف، جعفر. **تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم**. تهران: اسماعیلیان؛ خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۵۷.
-------------. **طهران قدیم**. تهران: معین، ۱۳۷۱. ۵ ج .
-------------. **گوشه‌ای از تاریخ اجتماعی تهران قدیم**. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۷.
-------------. **تهران قدیم**. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۷.
شیل، مری لئونورا (وولف). **خاطرات لیدی شیل**. ترجمه حسین ابوترابیان. تهران: نشرنو، ۱۳۶۳.
صاحب جواهر، عبدالعزیز: **تاریخ طهران**. تهران : کتابخانه منوچهری، ۱۳۵۷.
صافی، قاسم. **عکس‌های تاریخی ایران**. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۳-۱۳۶۴. ۲ج.
-----------. **عکس‌های قدیمی ایران**. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
صدیق، عیسی. **یادگار عمر**. تهران: شرکت طبع کتاب، ۱۳۵۲. ج. ۴.
صفامنش، کامران." دو باغ و جزئیات معماری آنها" در **سفارتخانه ایتالیا در تهران**. تهران: سفارت ایتالیا،۱۹۹۰م.
ضرغام بروجنی، جمشید. **دولت‌های عصر مشروطیت**. تهران: مجلس شورای ملی، اداره کل قوانین، ۱۳۵۰.
ضیغم، شیوا. "سرای وثوق‌الدوله نمادی از معماری قاجار " در **کتاب تهران**. تهران: روشنگران، ۱۳۷۶. ج۵ و ۶.
طهماسب‌پور، محمد رضا. **ناصرالدین، شاه عکاس**. تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۸۷ .
عاقلی، باقر. **خاندان‌های حکومتگر ایران (قاجار و پهلوی)**. تهران؛ نامک، ۱۳۸۴.
عدل، شهریار."باغ مسکونی یا تهران در گذشته های دور از پیدایش تا عهد صفوی ". ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم در **تهران: پایتخت دویست ساله**. تهران : سازمان مشاور فنی و مهندسی شهر تهران؛ انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران، ۱۳۷۵.
علوی، ابوالحسن. **رجال عصر مشروطیت**. به کوشش ایرج افشار. تهران : اساطیر، ۱۳۶۳.
غفاری قزوینی، احمد بن محمد. **تاریخ نگارستان**. تصحیح، مقدمه و تذبیل مرتضی مدرس گیلانی. تهران: کتابفروشی بوذرجمهری، (بی تا).
غنی،سیروس. **ایران بر آمدن رضاخان، بر افتادن قاجار و نقش انگلیسیها**. ترجمه حسن کامشاد. تهران: نیلوفر، ۱۳۷۸.
فرانکلین، ویلیام. **از بنگال به ایران**، ترجمهٔ محسن جاویدان. تهران: مرکز ایرانی تحقیقات تاریخی، ۱۳۵۸.
فرمانفرماییان. ستاره. **دختری از ایران**. برگردان ابوالفضل طباطبایی؛ بازنویسی ناصر پورپیرار. تهران: نشر کارنگ، ۱۳۷۷.
فرمانفرماییان، منوچهر؛ فرمانفرماییان، رخسان. **خون و نفت: خاطرات یک شاهزاده ایرانی**. ترجمه مهدی حقیقت‌خواه. تهران: ققنوس، ۱۳۷۷.
فلاندن، اوژن ناپلئون. **سفرنامه اوژن فلاندن به ایران**. ترجمه حسین نور صادقی. تهران : اشراقی، ۱۳۵۶.
فلسفی، نصرالله. **زندگانی شاه عباس**. تهران: علمی، ۱۳۶۴. ۵ج.
فلور، ویلم. **جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عصر قاجار**. ترجمه ابوالقاسم سری. تهران: توس، ۱۳۶۶.
فووریه، ژوانس. **سه سال در دربار ایران**. ترجمه عباس اقبال آشتیانی. تهران: علمی، ۱۳۵۱.
فهرست بناهای تاریخی اماکن باستانی ایران. تهران: سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۴۵
قبادیان، وحید. **معماری در دارالخلافه ناصری**. تهران: پشو تن، ۱۳۸۳.
کامبخش فرد، سیف الله. **تهران ۳۲۰۰ ساله**. تهران: نشر فضا، ۱۳۷۰.
-------------. **نگاهی به تهران در سه هزار سال پیش**. تهران : سازمان میراث فرهنگی کشور،۱۳۸۰.
کتاب نارنجی: **گزارش‌های سیاسی وزارت خارجه روسیه تزاری دربارهٔ انقلاب مشروطه ایران**. به کوشش احمد بشیری. تهران: نشر نور، ۱۳۶۷. ۲ ج.
کرپورتر، رابرت. **مسافرت در گرجستان، ایران، ارمنستان، بابل باستان**. لندن: (بی‌نا)، ۱۸۲۱ م.

مآخذ (گزیده)

آیرونساید، ادموند. **خاطرات و سفرنامه ژنرال آیرونساید در ایران**. ترجمه بهروز قزوینی. تهران: نشر آینه، ۱۳۶۱.

ابن‌حوقل، محمدبن‌حوقل. **صوره الارض**. ترجمه جعفر شعار. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۵.

اتحادیه، منصوره؛ پیرا، سعاد. **نصرت‌الدوله**. تهران: کتاب سیامک، ۱۳۷۸.

اتحادیه، منصوره (نظام مافی). "رشد و توسعه در دوره ناصری" **در اینجا طهران است...** تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۷۷، ص. ۲۵-۵۱.

-------------. **عبدالحسین میرزا فرمانفرما** . تهران: نشر تاریخ ایران ، کتاب سیامک، ۱۳۸۳. ۲ج.

احتشام‌السلطنه، محمود. **خاطرات احتشام السلطنه**. به کوشش محمد مهدی موسوی. تهران: زوار، ۱۳۶۶.

ارفع، حسن. **در خدمت پنج سلطان**. ترجمه احمد نواب. تهران: مهرآئین، ۱۳۷۷.

اطلس فرهنگی شهر تهران. وزارت فرهنگ و هنر، تهران، ۱۳۵۵.

اعتمادالسلطنه، محمد حسن بن علی. **المآثروالآثار**. تهران ـ کتابخانه سنائی، (بی‌تا).

-------------. **مرآت البلدان** ، به کوشش پرتو نوری علا، محمدعلی سپانلو، تهران: اسفار، ۱۳۶۴. ج۱،

-------------. **مرآت البلدان**. به کوشش عبدالحسین نوایی، میرهاشم محدث. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۷-۱۳۶۹.

-------------.**روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه**. با مقدمه و فهارس از ایرج افشار. تهران: امیرکبیر،۱۳۷۷.

افشار، ایرج . **گنجینه عکس‌های ایران**. تهران: نشر فرهنگ ایران (بی‌تا).

افشاری، پرویز. **نخست وزیران سلسلهٔ قاجاریه**. تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۳.

انوار، سید عبدالله. **تهران قدیم**. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، بنیاد ایران‌شناسی، ۱۳۸۶.

-------------. **باغ‌های تهران**. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، بنیاد ایران‌شناسی،۱۳۸۷.

اوتر، ژان. **سفرنامه ژان اوتر**. ترجمهٔ علی اقبالی، تهران: جاویدان، (بی تا).

اورسل، ارنست. **سفرنامهٔ اورسل**. ترجمهٔ علی‌اصغر سعیدی، تهران: زوار، ۱۳۵۳.

بار تولد، واسیلی ولادیمیروویچ. **تذکره جغرافیای تاریخی ایران**. ترجمه حمزه سردادور. تهران: توس، ۱۳۵۸.

بارنز، آلکس. **سفرنامه بارنز**. ترجمهٔ حسن سلطانی‌فر. تهران: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶.

بامداد، مهدی. **تاریخ رجال ایران در قرن ۱۲-۱۳-۱۴- هـ.ق**. تهران: زوار، ۱۳۴۷-۱۳۵۱. ۶ ج.

براون، ادوارد گرانویل. **یکسال در میان ایرانیان**. ترجمه ذبیح الله منصوری. تهران: کانون معرفت، ۱۳۴۴.

بروگش، هاینریش کارل. **سفری به دربار سلطان صاحبقران**. ترجمه محمدحسین کردبچه. تهران: اطلاعات، ۱۳۶۷. ۲ج.

بریجز، هاردفورد جونز. **آخرین روزهای لطفعلی‌خان زند**. ترجمه هما ناطق، جان گرنی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۷ .

بزرگمهر، جلیل. **مصدق در محکمه نظامی**. تهران: نیلوفر، ۱۳۶۹.

بزرگ‌نیا، زهره. **معماری ایران**. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور،۱۳۸۳.

بل، گرترود لاوتین. **تصویر از ایران**. ترجمهٔ بزرگمهر ریاحی. تهران: خوارزمی، ۱۳۶۳.

بلاغی، عبدالحجه. **تاریخ تهران**. قم :(مؤلف) . ۱۳۵۰. ۲ج.

بلاغی، سید حجّت حسینی. **گزیدهٔ تاریخ تهران**. تهران: مازیار، ۱۳۸۶.

بلوشر، ویپرت. **سفرنامهٔ بلوشر**. ترجمهٔ کیکاوس جهانداری. تهران: خوارزمی، ۱۳۶۳.

بنجامین، سمیوئل گرین ویلر. **ایران و ایرانیان**. ترجمه آوانس خان مساعدالسلطنه، به اهتمام رحیم رضازاده ملک. تهران: نشر گلبانگ، ۱۳۶۳.

-------------. **سفرنامه بنجامین**. ترجمه محمد حسین کردبچه. تهران: جاویدان، ۱۳۶۳.

بیات، عزیز الله، **تاریخ مختصر ایران**. تهران: دانشگاه شهید بهشتی ۱۳۸۳.

پژوهشنامه (دفتر یکم تا هشتم). تهران: ادارهٔ کل میراث فرهنگی استان تهران، ۱۳۷۹-۱۳۸۴.

پولاک، یاکوب ادوارد. **سفرنامه پولاک: ایران و ایرانیان**. ترجمه کیکاووس جهانداری. تهران: خوارزمی، ۱۳۶۱.

پیرنیا، محمدکریم. **شیوه‌های معماری ایرانی**. تدوین غلامحسین معماریان. تهران: نشر هنر اسلامی، ۱۳۶۹.

پیرنیا، محمدکریم. **تحقیق در معماری گذشته ایران**. تهران: دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۷۸ .

تابش، احمد: تدوین‌کننده. **کتابشناسی استان تهران**. تهران: سازمان برنامه و بودجه استان تهران، ۱۳۷۵.

تکمیل همایون، ناصر. **تاریخ اجتماعی و فرهنگی تهران**. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۷۷.ج.۱.

-------------. **کتابشناسی تهران**. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۹ .

-------------. **رویدادها و یادمان‌های تاریخی تهران**، ج ۱،تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۷.

تورنتون، لین. **تصاویری از ایران**، ترجمه مینا نوائی. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۷۴.

جکسون، آبراهام ولنتاین ویلیامز. **سفرنامه جکسون (ایران در گذشته و حال)**. ترجمه منوچهر امیری، فریدون بدره‌ای. تهران: خوارزمی، ۱۳۵۲.

جواهر کلام، عبدالعزیز. **تاریخ طهران**. تهران: (مؤلف)، ۱۳۲۵.

-------------. **تاریخ تهران**. تهران: کتابخانه منوچهری، ۱۳۵۷.

حاجی علیمحمدی، افسانه. **نقوش سردرهای خانه‌های تهران قدیم**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۲.

حبیبی، حسن. **نخستین مجموعه سخنرانی‌های مشترک فرهنگستان زبان و ادب فارسی و بنیاد ایران‌شناسی**، به کوشش حسن قریبی. تهران: بنیاد ایران شناسی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی،۱۳۸۷.

خاکساری، علی. **محله‌های شهری در ایران** . تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۶.

دانش پژوه، منوچهر؛ به اهتمام. **سفرنامه ... تا پخته شود خامی**. تهران: نشر ثالث، مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها،۱۳۸۰.

دانیل، ویکتور؛ شافعی، بیژن؛ سروشیانی، سهراب. **معماری نیکلای مارکف**. تهران: انتشارات دید،۱۳۸۲

-------------.**معماری کریم طاهرزاده بهزاد**. تهران: انتشارات دید،۱۳۸۴.

دروویل، گاسپار. **سفر در ایران**. ترجمه منوچهر اعتماد مقدم. تهران: شباویز، ۱۳۶۴.

دلاواله، پیترو. **سفرنامه دلاواله**. ترجمه شعاع الدین شفا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.

دوتامپل، ادوارد. **قاجاریه**. پاریس: (بی نا)، ۱۸۷۳م.

دوستنفلد، فردنیاند؛ ماهلر، ادوارد. **تقویم تطبیقی هزار و پانصدسالهٔ هجری قمری و میلادی**، مقدمه و تجدید نظر از دکتر حکیم‌الدین قریشی. تهران: فرهنگسرای نیاوران،۱۳۶۰.

دوسرسو، ژان آنتوان. **سقوط شاه سلطان حسین**. ترجمه ولی‌الله شادان. تهران: کتابسرا، ۱۳۶۴.

دولت آبادی، یحیی. **حیات یحیی**. تهران: عطار؛ فردوس،۱۳۷۱. ۴ج .

دهخدا، علی اکبر. **لغتنامه**. تهران: چاپخانه مجلس، ۱۳۳۶.

دیولافوا، ژان. **سفرنامه ایران و کلده**. ترجمه و نگارش: همایون فرهوشی. تهران: قصه پرداز، ۱۳۷۸.

-------------. **مسافرت دیولافوا در ایران و کلده**. ترجمه علیمحمد فره‌وشی. تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.

ذاکرزاده، امیرحسین. **سرگذشت طهران**. تهران: قلم، ۱۳۷۳.

ذکاء، یحیی. **تاریخ عکاسی پیشگام در ایران**. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۶.

ذکاء، یحیی. **تاریخچهٔ بناهای ارگ سلطنتی تهران و راهنمای کاخ گلستان**. تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.

Photographers & Source of Photographs

Archive of " Tehran : Past & Present" series
5-6-7-8-9-10-11-12-13-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-87-88-89-90-93-96-100-104-105-120-121-123-144-145-153-154-155-168-169-170-171-172-173-188-231-232-233-234-235-236-237-239-240-241-242-244-246-252-255-257-260-261-264-271-272-273-274-282-290-296-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-324-325-326-359-362-363-364-365-366-367
(Mirza Ahmad Sani-ol Saltaneh, Luigi Montabon, A.Sevruguin, Ali Khadem, Assadollah Parvin, Mahmoud Pakzad, Iran's National Heritage organization's Archive, Golestan Palace Albums, ...)

Homayon Amir Yeganeh
1-4-40-41-107-109-116-122-124-125-132-137-140-141-143-147-148-182-184-186-189-190-191-192-195-196-198-200-201-203-204-208-209-211-213-215-216-218-221-222-225-227-229-230-258-259-265-299-293-294-295-297-298-

Lorca: Asghar Daneshpour, Nader Samavati, Mass'ud Ma'soumi
9-64-76-83-149-150-151-152-157-158-159-160-161-162-174-175-176-177-178-180-181-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-353-354-355-356-357-358-360-361-368

Ali Matin
3-42-43-66-68-84-85-101-103-106-108-110-111-112-113-114-117-118-119-126-127-128-129-130-133-134-135-136-138-142-146-167-245-247-248-249-250-251-253-254-256-266-268-278-284-289-299-300-323

Soroush Kiaei
44-46-47-48-49-50-51-52-53-57-58-59-60-62-63-65-67-69-70-71-72-73-74-75-78-79-80-81-156-163-164-165-166-346-347-348-349-350-351-352

Sa'id Mahmoudi Aznaveh
45-54-55-56-61-77-82-86-91-92-94-95-97-98-99-102-115-131-139-262-263-267-269-270-275-276-277-279-280-281-283-285-286-287-288-291

Afshin Bakhtiar
179-187-193-194-197-199-206-207-210-217-219-220-238

Mehrdad Daneshpour
183-185-202-205-212-214-223-224-226-228

Javad Najaf Alizadeh
243

Translators and translated texts

The late Clude Karbasi

The Saint George Church	54-65
Negarestan Garden and Building	66-79
Qavam-od Dowleh House	80-91
Khanat Caravansary	106-109
The British Embassy in Tehran	110-175
Saltanatabad Palace	130-165
Bagh-e Ferdows Building	166-173
Farmaniyeh Palace (the residence of Italian ambassador)	206-233

Ali (Ario) Farzi

Preface	12-39
Note	40-43
The Saint Thaddaeus and Bartholomew Church	44-53

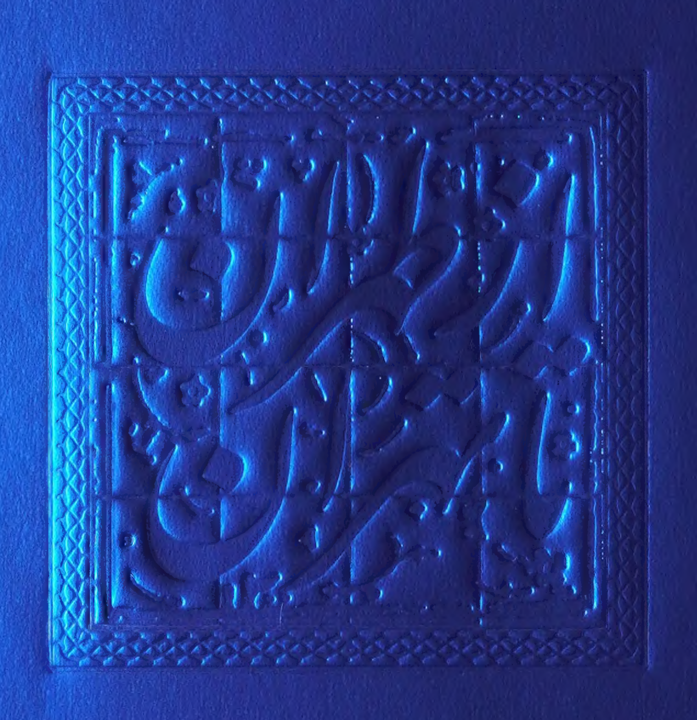
History, geographical location and the founder of:
Qavam-od Dowleh and Emam Jom'eh Houses, Bagh-e Ferdows Building, Baharestan Garden and Building, Farmaniyeh Palace, and captions
English Translation of Photo Captions & Finall Editing

Dana Gharavi

Emam Jom'eh House	92-105

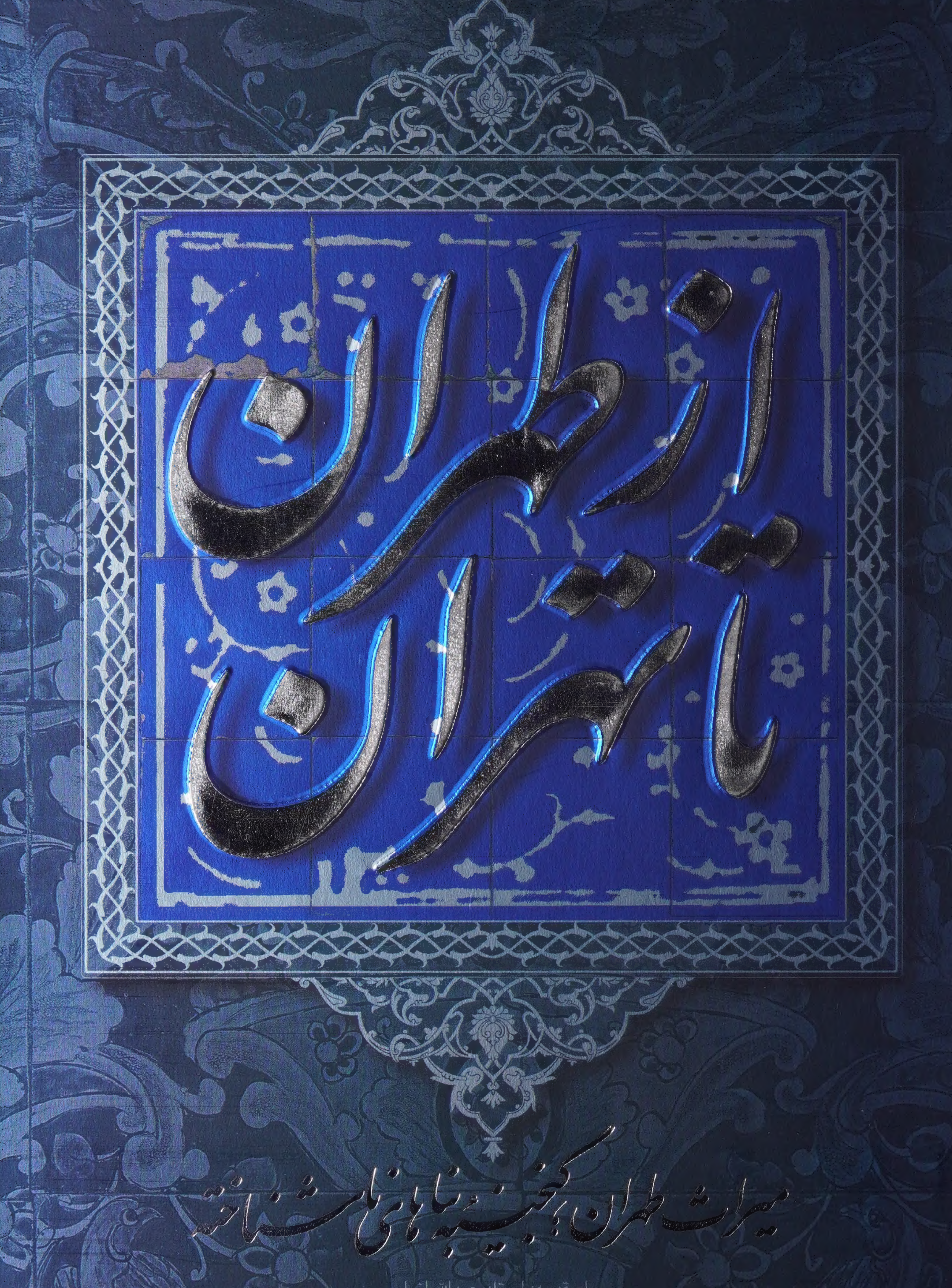
Hamid Reza Norouzi-Talab was born in Tehran in 1958. He holds a B.A degree in Traditional Arts from the University of Arts and a Master's degree in Art Research from Tehran University. From 1980 to 1981, he took art courses in e'cole National Superieur des Beaux-Arts in Paris.

He has actively been writing articles and compiling books in arts since 1982, and has chaired the editorial staff of the new series of the fifty-year-old periodical "Art & People" (Honar-o-Mardom) and worked as editor-in-chief of "Hands & Creativity" From 1992-1999.

Since 1991, he has been lecturing at universities and has worked as the Dean of the Faculty of Graphic Arts and Photography of the Faculty of Fine Arts in Tehran University since 2002.

Amongst his numerous publications are a book on Tehran and "The Manifestation of Iranian Elegance". He is presently working on a series of well-documented books on the city of Tehran to be published by Yassavoli Publications.

The present book is the second volume of the series "Tehran: Past & Present", entitled "A Glance at the Features of Life, Art and Architecture", which is published in 2009 and revised in 2010.

انتشارات یساولی